IMPERATORIS IUSTINIANI INSTITUTIONUM LIBRI...

Iustinianus Augustus...

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

2.5
8
20

Digitized by Google

Ex Biblioth.
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
14 G
20

13.13.C.12

Domenico C…
Spoleti

Digitized by Google

Digitized by Google

IMPERATORIS IVSTINIANI INSTITVTIONVM

LIBRI IV.

Adiecti ſunt ex Digeſtis Tit. de verb. ſignificatione, de Reg. iur.

Et in hac quoque impreſſione Inſtitutionum Epitome Dionyſij Gothofredi I. C.

Cum Indice ad eoſdem & facili, & breui.

Bibl: Coll: Soc: Jes.

VENETIIS, MDC. XCV.

Apud Nicolaum Pezzana.

Digitized by Google

Digitized by Google

PROEMIVM

DE CONFIRMATIONE Inſtitutionum.

IN NOMINE DOMINI Noſtri Ieſu Chriſti.

IMPERATOR Cæſar Flauius Iuſtinianus, Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Allanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, Inclytus, victor, ac triumphator ſemper Auguſtus, cupidæ legum iuuentuti [S. D.]

IMperatoriam Maieſtatem non ſolùm armis decoratam, ſed etiam legibus oportet eſſe armatam: vt vtrumq; tempus, & bellorum, & pacis, rectè poſſit gubernari: & Princeps Romanus non ſolùm in hoſtilibus prælijs victor exiſtat, ſed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam iuris religioſiſſimus, quàm victis hoſtibus triumphator [magnificus.]

1 ¶ *Quorum vtramque viam cum ſummis vigilijs, ſummaque prouidentia annuente Deo perfecimus. Et bellicos quidem ſudores noſtros Barbaricæ gentes ſub iuga noſtra redactæ cognoſcunt, & tam Africa, quàm aliæ innumeræ prouinciæ, poſt tanta temporum ſpatia, noſtris victorijs à cœleſti numine præſti-*

tis, iterùm ditioni Romanæ, noſtroque additæ imperio, proteſtantur. Omnes verò populi legibus, tam à nobis promulgatis, quàm compoſitis reguntur.

2 ¶ Et cum ſacratiſſimas conſtitutiones, antea confuſas, in luculentam ereximus conſonantiam; tunc noſtram extendimus, curam ad immenſa veteris prudentiæ volumina, & opus deſperatum, quaſi per medium profundum euntes, cæleſti fauore, iam adimpleuimus.

3 ¶ Cumque hoc, Deo propitio peractum eſt: Triboniano viro magnifico, magiſtro, & ex quæſtore ſacri palatij noſtri, [& ex conſule] necnon Theophilo, & Dorotheo, viris illuſtribus: anteceſſoribus, (quorum omnium ſolertiam, & legum ſcientiam, & circa noſtras iuſſiones fidem, iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus ſpecialiter, vt ipſi noſtra auctoritate, noſtriſque ſuaſionibus Inſtitutiones componerent, vt liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis diſcere, ſed ab Imperiali ſplendore appetere: & tam aures, quàm animi veſtri, nihil inutile, nihilque perperam poſitum, ſed quod ipſis rerum obtinet argumentis, accipiant, & quod priore tempore vix poſt quadriennium [prioribus contingebat [vt tunc conſtitutiones Imperatorias legerent: [hoc vos, primordio ingredimini digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, vt & initium vobis, & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

4 ¶ Igi-

4 ¶ *Igitur libros poſt quinquaginta Digeſtorum, ſeu Pandectarum (in quibus omne ius antiquum collectum eſt, quod per eundem virum excelſum Tribonia-n..n: necnon cæteros viros illuſtres, & facundiſſimos confecimus) in quatuor libros eaſdem inſtitutiones partiri, iuſſimus, vt ſint totius legitimæ ſcienciæ prima ...menta.*

5 ¶ *... in quibus breuiter expoſitum eſt: & qu..d antea obtinebat: & quod poſteà deſuetudinem inumbratum, Imperiali remedio illuminatum eſt.*

6 ¶ *Quas ex omnibus antiquorum Inſtitutionibus, & præcipuè ex commentarijs Caij noſtri, tam inſtitutionum, quàm rerum quotidianarum, aliiſque multis commentarijs compoſita, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & recognouimus, & pleniſſimum noſtrarum conſtitutionum robur eis accommodauimus.*

7 ¶ *Summa itaque ope, & alacri ſtudio has leges noſtras accipite: & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite: vt ſpes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiam noſtram Rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari, D. C. P xj. Kalend. Decembris. D. IVSTINIANO PP. A. III. CONS.*

Digitized by Google

INSTITVTIONVM

ſeu Elementorum,

D. IVSTINIANI
ſacratiſſimi Principis.

LIBER PRIMVS.
De iuſtitia, & iure. Tit. I.

IVſtitia eſt conſtans, & perpetua voluntas ius ſuum cuique tribuendi.

1 ¶ Iuriſprudentia eſt diuinarum, atque humanarum rerum noticia, iuſti atque iniuſti ſcientia.

2 ¶ His igitur generaliter cognitis, & incipiẽtibus nobis exponere iura populi Romani, ita videntur poſſe tradi commodiſſimè, ſi primo leui, ac ſimplici via, poſt deinde diligentiſſima, atq; exactiſſima interpretatione, ſingula tradantur, alioquin ſi ſtatim ab initio rudem adhuc, & infirmum animum ſtudioſi, multitudine, ac varietate rerum onerauimus, duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut cum magno labore ſępè etiam cum diffidentia, (quæ plerumque iuuenes auertit) ſerius ad id perducemus: ad quod leuiore via ductus, ſine magno labore, & ſine vlla diffidentia, maturius perduci potuiſſet.

3 ¶ Iuris præcepta ſunt hæc: honeſtè viuere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere.

4 ¶ Huius ſtudij duæ ſunt poſitiones, publicum, & priuatum. Publicum ius eſt, quod ad ſtatutum rei Romanæ ſpectat.

ctat. Priuatum, quod ad ſingulorum vtilitatem. Dicendum eſt igitur de iure priuato: quod tripartitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

De iure naturali gentium, & ciuili.
Tit. II.

IVs naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit: nam ius illud non humani generis proprium eſt: ſed omnium animalium [quæ in cœlo,] quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris, atque fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus; hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cætera quoque animalia iſtius iuris peritia cenſeri.

1 ¶ Ius autem ciuile à iure gentium diſtinguitur: quod omnes populi, qui legibus, & moribus regũtur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur: nam quod quiſque populus ipſe ſibi ius conſtituit, id ipſius proprium ciuitatis eſt: vocaturque ius ciuile quaſi ius propriũ ipſius ciuitatis, quod verò naturalis ratio inter omnes homines conſtituit: id apud omnes pereque cuſtoditur, vocaturque ius gentium, quaſi quo iure omnes gentes vtantur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum iure vtitur. Quæ ſingula qualia ſint, ſuis locis proponemus.

2 ¶ Sed ius quidẽ ciuile ex vnaquaq; ciuitate appellatur, veluti Athenienſiũ, nã ſi quis velit Solonis, vel Traconis leges appellare ius ciuile Athenienſiũ, nõ errauerit, ſic enim, & ius, quo Romanus popu-

A 5

pulus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus, vel ius Quiritũ, quo Quirites vtuntur Romani enim à [Romulo,] Quirites, à Quirino appellãtur. Sed quotiens non addimus nomen, cuius ſit ciuitatis, noſtrum ius ſignificamus, ſicuti cũ Poetam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Grȩcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Ius autem gentium omni humano generi cõmune eſt, nam vſu exigẽte, & humanis neceſſitatibus, gentes humanæ [iura] quædam ſibi conſtituerunt. Bella etenim orta ſunt, & captiuitates ſequutæ, & ſeruitutes, quæ ſunt naturali iuri contrariæ. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi naſcebantur. Et ex hoc iure gentium omnes penè contractus introducti ſunt, vt emptio, & venditio, locatio, & conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum, & alij innumerabiles.

3 ¶ Conſtat autem ius noſtrum, quo vtimur, aut ſcripto, aut ſine ſcripto: vt apud Græcos: τῶνοο' μῶνοι' μὲ νὲγι' ραφιτοι' δ'εαρᾳφοι, *ideſt legum alia [ſunt] ſcripta, alia non ſcripta.* Scriptum autem ius eſt lex, plebiſcitum, Senatuſconſultum, principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum.

4 ¶ Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogãte (veluti Conſule) conſtituebat. Plebiſcitum eſt, quod plebs plebeio magiſtratu interrogãte (veluti Tribuno) conſtituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo ſpecies à genere: nam appellatione populi, vniuerſi ciues ſignificantur, connumeraris etiam Patricijs, & Senatoribus, Plebis au-

autem appellatione ſine patricijs, & ſenatoribus cæteri ciues ſignificantur, ſed & plebiſcita lege Hortenſia lata non minus valere, quàm lege cœperunt.

5 ¶ Senatuſconſultum eſt, quod ſenatus iubet, atque cõſtituit. Nam cum auctus eſſet populus Romanus in eum modum, vt difficilè eſſet in vnum eũ conuocari legis ſanciendæ cauſa: ęquum viſum eſt, ſenatum vice populi conſuli.

6 ¶ Sed & quod principi placuit, legis habet vigorem, quũ lege Regia, quæ de eius imperio lata eſt, populus ei, & in eũ omne imperium ſuum, & poteſtatem conceſſit. Quodcumque ergo Imperator per epiſtolam conſtituit: vel cognoſcens decreuit, vel edicto præcepit, legem eſſe conſtat: hæ ſunt, quæ Conſtitutiones appellantur. Planè ex his quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc princeps vult, nam quod alicui ob meritum indulſit, vel ſi quam pœnam irrogauit, vel ſi cui ſine exemplo ſubuenit, perſonam non transgreditur. Aliæ autem quum generales ſint, omnes procul dubio tenent.

7 ¶ Prætorum quoque edicta non modicam obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium ſolemus appellare, quod qui honores gerunt, ideſt, magiſtratus auctoritatem, huic iuri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibuſdam cauſis, quod & ipſum iuris honorarij portio eſt.

8 ¶ Reſponſa prudentiũ ſunt ſententię, & opiniones eorum, quibus permiſſum erat de iure reſpondere, nã antiquitus conſtitutum erat, vt eſſent, qui iura

publicè interpretaretur, quibus à Cęſare ius reſpondendi datum eſt, qui iuriſconſulti appellabantur, quorum omniũ ſententiæ, & opiniones eam auctoritatẽ texebant, vt iudici recedere à reſponſo eorum non liceret, vt eſt conſtitutum.

9 ¶ Siue ſcripto ius venit, quod vſus approbauit. Nam diuturni mores cõſenſu vtẽtium comprobari, legẽ imitantur.

10 ¶ Et non ineleganter in duas ſpecies ius ciuile diſtributum eſſe videtur, nam origo eius ab inſtitutis duarum ciuitatum, Athenarum, & Lacedæmoniorum fluxiſſe videtur. In his enim ciuitatibus ita agi ſolitum erat, vt Lacædemonij quidem magis ea, quæ pro legibus obſeruabant, memoriæ mãdarent, Athenienſes verò ea, quæ in legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent.

11 ¶ Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræque obſeruantur, diuina quadam prouidentia conſtituta, ſemper firma, atque immutabilia permanent. Ea verò, quia ipſa ſibi quæque ciuitas conſtituit, ſæpè mutari ſolent, vel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

12 ¶ Omne autem ius, quo vtimur: vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et priùs de perſonis videamus: nam parum eſt ius noſſe, ſi perſonæ quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur.

De iure perſonarum. *Tit III.*

SVmma itaque diuiſio de iure perſonarum hæc eſt, quod omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſerui.

1 ¶ Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas

eius,

eius, quod cuique facere libet, niſi qu
vi, aut iure prohibetur.

2 ¶ Seruitus autem eſt conſtitutio i
ris gentium, qua quis dominio alie
contra naturam ſubijcitur.

3 ¶ Serui autem ex eo appellati ſun
quod Imperatores captiuos vendere,
per hoc ſeruare, nec occidere ſolent, q
etiam mancipia dicti ſunt, [eo] quo
ab hoſtibus manu rapiuntur.

4 ¶ Serui autem, aut naſcuntur, au
fiunt, naſcuntur ex ancillis noſtris, fiun
aut iure gentium. Ideſt, ex captiuitate
aut iure ciuili, cum liber homo maio
viginti annis ad pretium participandu
ſeſe venundari paſſus eſt.

5 ¶ In ſeruorum conditione nulla e
differentia: in liberis autem multæ, au
enim ſunt ingenui, aut libertini.

De Ingenuis. *Tit. IV.*

INgenuus eſt is, qui ſtatim vt natus e
liber eſt, ſiue ex duobus ingenuis ma
trimonio editus eſt, ſiue ex libertini
duobus, ſiue ex altero libertino, & altero
ingenuo. Sed & ſi quis ex matre naſcitu
libera, patre verò ſeruo, ingenuus nihi
lominus naſcitur: quemadmodũ qui ex
matre libera, & incerto patre natus eſt
quoniã vulgo conceptus eſt. Sufficiat au
tem liberam fuiſſe matrem eo tempore
quo naſcitur, licet ancilla cõceperit. Et
è cõtrario ſi libera cõceperit, deinde an
cilla facta pariat: placuit eum, qui naſci
tur, liberũ naſci: quia non debet calami
tas matris ei nocere, qui in vẽtre eſt. Ex
his illud quæſitũ eſt, ſi ancilla prægnans
manumiſſa ſit, deinde ancilla poſteà fa
cta peperit: liberum, an ſeruũ pariat? Et

Mar-

Martianus probat liberum naſci, ſufficit enim ei, qui in vtero eſt liberam matrem, vel medio tempore habuiſſe, [vt liber naſcatur,] quod & verum eſt.

1 ¶ Cum autem ingenuus aliquis natus ſit, non officit ei in ſeruitute fuiſſe, & poſtea manumiſſum eſſe: ſæpiſſimè enim conſtitutum eſt, natalibus non officere manumiſſionem.

De libertinis. Tit. V.

LIbertini ſunt, qui ex iuſta ſeruitute manumiſſi ſunt, manumiſſio autem eſt de manu datio, nam quandiù aliquis in ſeruitute eſt, manui, & poteſtati ſuppoſitus eſt, & manumiſſus liberatur poteſtate. Quæ res à iure gentium originem ſumpſit, vtpote cum iure naturali omnes liberi naſcerentur, nec eſſet nota manumiſſio, cũ ſeruitus eſſet incognita. Sed poſtquam iure gentium ſeruitus inuaſit, ſequutum eſt beneficiũ manumiſſionis, & cum vno cõmuni nomine omnes *homines* appellarentur, iure gentium tria [hominum] genera eſſe cæperunt, liberi, & his contrarium ſerui, & tertiũ genus libertini, qui deſierant eſſe ſerui.

1 ¶ Multis autem modis manumiſſio procedit, aut enim ex ſacris conſtitutionibus in ſacroſanctis eccleſijs, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epiſtolam, aut per teſtamentum, aut per aliam quamlibet vltimam voluntatem. Sed, & alijs multis modis libertas ſeruo cõpetere poteſt, qui tam ex veteribus, quàm ex noſtris conſtitutionibus introducti ſunt.

2 ¶ Serui [verò] à dominis ſemper manumitti ſolent: adeò vt vel in trãſitu manumittantur, veluti cum prætor, aut

præ-

præſes, aut proconſul in balneum, vel in theatrum erant.

3 ¶ Libertinorum autem ſtatus tripartitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo maiorem, & iuſtam libertatem conſequebantur, & fiebant ciues Romani, modo minorem, & Latini ex lege Iunia, Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Æila Sentia, dedititij. Sed quoniam dedititiorum quidem peſſima conditio iam ex multis temporibus in deſuetudinem abierat: Latinorum verò nomen non frequentabatur: ideòque noſtra pietas omnia augere, & in meliorem ſtatum reducere deſiderans, duabus conſtitutionibus hoc emēdauit, & in priſtinum ſtatum reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna, atq; ſimplex libertas competebat. Ideſt eadem, quā habebat manumiſſor: niſi quod ſcilicet libertinus ſit, qui manumittitur: licet manumiſſor ingenuus ſit. Et dedititios quidem per cōſtitutionem noſtram expulimus. quam promulgauimus inter noſtras deciſiones: per quas ſuggerente nobis Triboniano viro excelſo [Quæſtore noſtro] antiqui iuris altercationes placauimus, Latinos autem Iunianos, & omnē quæ circa eos fuerat, obſtruantiā, alia cōſtitutione per eiuſdem Quæſtoris ſuggeſtionem correximus, quæ inter Imperiales radiat ſanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumiſſi, nec domini manumittentis, nec in manumiſſionis modo diſcr mine habito (ſicut iam antea obſeruabatur (ciuit. Rom. decorauimus multis modis additis, per quos poſſit libertas

tas ſeruis cum ciu. Rom. quæ ſola eſt in præſenti præſtari.

Quibus ex cauſis manumittere non licet. *Tit. VI.*

NOn tamen cuicumq; volenti manumittere licet: nam is, qui in fraudẽ creditorum manumittit nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

1 ¶ Licet autem domino, qui ſoluendo non eſt [in teſtamento] ſeruum ſuum cum libertate hæredem inſtituere, vt liber fiat, hæresq; ei ſolus, & neceſſarius: ſi modo ei nemo alius ex eo teſtamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres ſcriptus ſit, aut quia is, qui ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa hæres ei nõ extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia prouiſum eſt, & rectè: valdè enim proſpiciendum erat, vt egentes homines, quibus alius hæres extiturus non eſſet, vel ſeruum ſuum neceſſarium hæredem haberent, qui ſatisfacturus eſſet creditoribus, aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias ſerui nomine vendant, ne iniurias defunctus afficiatur.

2 ¶ Idemque iuris eſt, & ſi ſine libertate ſeruus hæres inſtitutus eſt. Quod noſtra conſtitutio non ſolùm in domino, qui ſoluendo nõ eſt, ſed generaliter conſtituit noua humanitatis ratione, vt ex ipſa ſcriptura inſtitutionis etiam libertas ei competere videatur, quum non ſit veriſimile, eum, quem hęredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit libertatis dationem, ſeruum remanere voluiſſe, & neminem ſibi hæredem fore.

3 ¶ In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo

tem-

tempore, quo manumittit, ſoluendo non eſt: vel qui datis libertatibus deſiturus eſt ſoluendo eſſe, pręualuiſſe tamen videtur (niſi animum quoq; fraudandi manumiſſor habuerit) non impediri libertatem, quamuis bona eius] creditoribus non ſufficiant: ſæpè enim de facultatibus ſuis ampliùs, quàm in his eſt, ſperant homines. Itaq; tūc intelligimus impediri libertatem, cum vtroque modo fraudantur creditores, id eſt, & conſilio manumittentis, & ipſa re, eo quod eius bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

4 ¶ Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quàm ſi vindicta apud conſilium, iuſta cauſa manumiſſionis approbata, fuerint manumiſſi.

5 ¶ Iuſtæ autem manumiſſionis cauſæ hæ ſunt: veluti, ſi quis patrem, aut matrem, filium, filiamue, aut fratres, ſororeſue naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnamue, aut collectaneum manumittit: aut ſeruum, procuratoris habendi gratia: aut ancillam matrimonij [habendi] cauſa dum tamen intra ſex menſes in vxorem ducatur, niſi iuſta cauſa impediat: & [ſeruus,] qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem, & ſeptem annis manumittatur.

6 ¶ Semel autem cauſa approbata, ſiue vera ſit, ſiue falſa, non retractetur.

7 ¶ Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam conſtitutus eſſet: eueniebat, vt qui quatuor-

decim

decim annos expleuerat, licet teſtamentum facere, & in eo ſibi hæredem inſtituere, legataque relinquere poſſet, tamen ſi adhuc minor eſſet viginti annis, libertatem ſeruo dare non poſſet. Quod non erat ferendum, nam cui tutorum ſuorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat: quare non ſimiliter ei, quemadmodum alias res, ita de ſeruis ſuis in vltima voluntate diſponere, quemadmodum voluerit, permittimus: vt & libertatem eis poſſit præſtare? Sed quum libertas inæſtimabilis res ſit, & propter hoc ante xx. ętatis annum antiquitas libertatem ſeruo dare prohibebit, ideò nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in teſtamento dare ſeruo ſuo concedimus, niſi decimum ſeptimum annum impleuerit, & decimum octauum attigerit. Quum enim antiquitas huiuſmodi ętati, & pro alijs poſtulare concesserit, cur non etiam ſui iudicij ſtabilitas, ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam ſeruis ſuis poſſint peruenire?

De lege Fuſia Caninia tollenda. *Tit. VII.*

Lege Fuſia Caninia certus modus conſtitutus erat in ſeruis teſtamento manumittendis: quam, quaſi libertates impedientem, & quodammodo inuidam tollendam eſſe cenſuimus, quum ſatis fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere totam ſuam familiam libertate donare, niſi alia cauſa impediat libertatem: morientibus autem huiuſmodi licentiam adimere.

De

De his, qui ſui, vel alieni iuris ſunt. Tit. VIII.

SEquitur de iure perſonarum alia diuiſio. Nam quædam perſonæ ſui iuris ſunt, quædam alieno iuri ſubiectæ. Rurſus earum, quę alieno iuri ſubiectę ſunt aliæ ſunt in poteſtate parentum, aliæ in poteſtate dominorum. Videamus itaque de his, quę alieno iuri ſubiectę ſunt: nam ſi cognouerimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt: ſimul intelligemus, quæ ſui iuris ſunt, ac priùs inſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

1 ¶ In poteſtate itaque dominorum ſunt ſerui, quæ quidem poteſtas iuris gentium eſt: nam apud omnes per æque gentes animaduertere poſſumus dominis in ſeruos vitæ, neciſque poteſtatem fuiſſe, & quodcumque per ſeruum acquiritur id domino acquiri.

2 ¶ Sed hoc tempore nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt: licet ſine cauſa legibus cognita, in ſeruos ſuos [ſupra modũ] ſæuire. Nam ex conſtitutione D. Antonini, qui ſine cauſa ſeruum ſuũ occiderit, non minus puniri iubetur, quam ſi alienum ſeruũ occiderit. Sed & maior aſperitas dominorum, eiuſdem principis conſtitutione coercetur: nam Antoninus] conſultus à quibuſdam prȩſidibus prouinciarum de his ſeruis ſuis, qui ad ædem ſacrã, vel ad ſtatuam principum confugiunt, præcepit: vt ſi intolerabilis videatur ſæuitia dominorũ, cogantur ſeruos ſuos bonis conditionibus vendere, vt pretium dominis daretur, & rectè: expedit enim Reipublicæ: ne ſua re quis malè vtatur. Cuius reſcri-

ſcripti ad Ælium Martianũ emiſſi verba ſunt hæc: Dominorum quidem poteſtatem in ſeruos ſuos illibatã eſſe oportet, nec cuiquam hominũ ius ſuum detrahi, ſed dominorũ intereſt, ne auxilium contra ſæuitiam, vel famem, vel intolerabilẽ iniuriã denegetur ijs, qui iuſtè deprecãtur. Ideòque cognoſce de querelis eorũ, qui ex familia Iulij Sabini ad ſtatuã cõfugerunt, & ſi vel diutiùs habitos, quàm ęquũ eſt, vel infami iniuria adfectos eſſe cognoueris: venire iube, ita vt in poteſtatem domini non reuertantur. Quod ſi meæ conſtitutioni fraudem fecerit: ſciat me hoc admiſſum ſeuerius executurum.

De patria poteſtate. *Tit. IX.*

IN poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex iuſtis nuptijs procreauimus.

1 ¶ Nuptiæ autem, ſiue matrimoniũ, eſt viri, & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ conſuetudinem continens.

2 ¶ Ius autem poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt ciuium Romanorum: nulli enim alij ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus.

3 ¶ Qui igitur ex te, & vxore tua naſcitur, eſt in tua poteſtate. Item qui ex filio tuo, & vxore eius naſcitur, ideſt nepos tuus, & neptis, æquè in tua sũt poteſtate, & pronepos, & proneptis, & deinceps, cęteri. Qui autẽ ex filia tua naſcũtur, in poteſtate tua nõ ſunt, ſed in patris eorũ.

De Nuptijs. *Tit. X.*

IVſtas autẽ nuptias inter ſe ciues Romani contrahunt, qui ſecundum pręcepta legem coeunt, maſculi quidẽ puberes, fœminæ autem viri potentes. ſi-

ue

ue patresfamiliarum ſint, ſiue filijfamiliarum : dum tamen ſi filijfamiliarum ſint, conſenſum habeant parentem, quorum in poteſtate ſunt. Nam hoc fieri debere, & ciuilis, & naturalis ratio ſuadet: in tantum, vt iuſſus parentis præcedere debeat. Vnde quæſitum eſt, an furioſi filia nubere, aut furioſi filius vxorem ducere poſſit? cumq; ſuper filio variabatur, noſtra proceſſit deciſio, qua permiſsũ eſt ad exemplum filiæ furioſi, filiũ quoq; [furioſi] & ſine patris interuẽtu matrimonium ſibi copulare, ſecundũ datum ex noſtra conſtitutione modum.

1 ¶ Ergo non omnes nobis vxores ducere licet, nam à quarundã nuptijs abſtinẽdum eſt, inter eas enim perſonas, quæ parentum, liberorumue locũ inter ſe obtinent, contrahi nuptię non poſsũt, veluti inter patrem, & filiã, vel auum, & neptem, vel matrem, & filium, vel auiam, & nepotem, & vſque in infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint, nefarias, atq; incœſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeò vera ſunt, vt quamuis per adoptionem parentum, liberorumue loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio iungi in tantum, vt etiam diſſoluta adoptione, idem iuris maneat. Itaq; eam, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis eſſe cœperit, non poteris vxorem ducere, quãuis eam emancipaueris.

2 ¶ Inter eas quoque perſonas, quæ ex tranſuerſo gradu cognationis iungũtur, eſt quædam ſimilis obſeruatio, ſed non tanta. Sanè enim inter fratrem ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt, ſiue ab eodem patre eademq; matre nati fuerint,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

rint, ſiue ex altero eorum. Sed ſi quæ tibi per adoptionem, ſoror tibi eſſe cæperit, quamdiù quidem conſtat adoptio, ſanè inter te, & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt, cum verò per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam vxorẽ ducere. Sed & ſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptijs. Et ideò conſtat, ſi quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam ſuã emancipare, & ſi quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium ſuum emancipare.

3 ¶ Fratris verò, vel ſororis filiã vxorem ducere non licet: ſed nec neptem fratris, vel ſororis quis ducere poteſt, quamuis quarto gradu ſint. Cuius enim filiã vxorẽ ducere nõ licet, neq; eius neptem permittitur. Eius verò mulieris, quã pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorem ducere; quia neq; naturali, neq; ciuili iure tibi cõiungitur.

4 ¶ Duorum autem fratrum, vel ſororum liberi, vel fratris, & ſororis coniungi poſſunt.

5 ¶ Item amitam, licet adoptiuam, ducere vxorem non licet, item nec materteram, quia parentum loco habentur. Qua ratione verum eſt magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi vxorem ducere.

6 ¶ Affinitatis quoque veneratione, à quarũdã nuptijs abſtinere neceſſe eſt, vt ecce priuignam, aut nurũ vxorem ducere non licet, quia vtræquæ filiæ loco sũt. Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus, aut priuigna tua. Nã ſi adhuc nurus tua eſt, ideſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo, alia ratione vxorẽ eã ducere nõ poteris;

quia

quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Itē ſi adhuc priuigna tua eſt, ideſt, ſi mater eius tibi nupta eſt, ideò eam vxorem ducere non poteris, quia duas vxores, eodē tempore habere non licet.

¶ Socrum quoq; & nouercam prohibitum eſt vxorem ducere: quia matris loco ſunt. Quod & ipſum, diſſoluta demum adfinitate procedit: alioquin ſi adhuc nouerca eſt, ideſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, communi iure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt, item ſi adhuc ſocrus eſt, ideſt, ſi adhuc filia eius tibi nupta eſt; ideò impediuntur tibi nuptiæ, quia duas vxores habere non potes.

8 ¶ Matri tamen filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contra matrimonium rectè contrahunt, licet habeant fratrem, ſororemue ex matrimonio poſteà contracto natos.

9 ¶ Si vxor tua poſt diuortium ex alio filiam procreauerit, hæc non eſt quidem priuigna tua, ſed Iulianus ab huiuſmodi nuptijs abſtinere debere ait: nam conſtat, nec ſponſam filij nurum eſſe, nec patris ſponſam nouercam eſſe: rectus tamen, & iure facturos eos, qui ab huiuſmodi nuptijs abſtinuerint.

10 ¶ Illud certum eſt ſeruiles quoque cognationes impedimento nuptijs eſſe, ſi fortè pater, & filia, aut frater, & ſoror manumiſſi fuerint.

11 ¶ Sunt & aliæ perſonæ, quæ propter diuerſas rationes nuptias contrahere prohibeatur, quas in libris Digeſtorum, ſeu Pandectarum ex veteri iure collectarum, enumerari permiſimus.

12 ¶ Si

12 ¶ Si aduerſus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ij, qui ex eo coitu naſcuntur in poteſtate patris non ſunt: ſed tales ſunt (quantum ad patriam poteſtatē pertinet) quales ſunt ij, quos mater vulgò concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus ſit, vnde ſolent ſpurij appellari παρηατοσποραι ideſt *à ſatione, & ὑπατορες* Quaſi ſine patre filij. Sequitur ergo vt diſſoluto tali coitu: nec dotis, nec donationis exactioni locus ſit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris conſtitutionibus continentur.

13 ¶ Aliquando autem euenit: vt liberi, qui ſtatim vt nati ſunt in poteſtate parentum non ſunt, poſteà redigantur in poteſtatem patris, qualis eſt is, qui dum naturalis fuerat, poſteà curiæ datus, poteſtati patris ſubijcitur: nec non js, qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat, poſteà ex noſtra conſtitutione dotalibus inſtrumentis compoſitis, in poteſtate patris efficitur. Quod & alijs liberis, qui ex eodem matrimonio poſteà fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio præbuit.

De adoptionibus. *Tit. XI.*

NOn ſolùm autem naturales liberi, ſecundum ea, quæ diximus, in poteſtate noſtra ſunt, verum etiam ij, quos adoptamus.

Ado-

¶ Adoptio autem duobus modis fit,
t principali reſcripto, aut imperio ma-
ſtratus. Imperatoris auctoritate adop-
:e quis poteſt eos, eas ve, qui quę ve ſui
ris ſunt: quę ſpecies adoptionis dicitur
rogatio. Imperio magiſtratus adopta-
ıs eos, easve, qui quæ ve in poteſtate
rentum ſunt, ſiue primum gradum li-
rorum obtineāt, qualis eſt filius, filia;
ıe inferiorem, qualis eſt nepos; neptis,
ɔnepos, proneptis.

¶ Sed hodie ex noſtra conſtitutione,
filius familias à patre naturali extra-
æ perſonæ in adoptionem datur: iura
tris naturalis minimè diſſoluuntur,
c quicquā ad patrem adoptiuum trā-
.nec in poteſtate eius eſt, licet ab inte-
to iura ſucceſſionis ei à nobis tributa
t. Si verò pater naturalis non extra-
ɔ, ſed auo filij ſui materno, vel ſi ipſe
er naturalis fuerit emācipatus etiam
ɔ, vel proauo ſimili modo paterno, vel
terno filiū ſuum dederit in adoptio-
n: in hoc caſu, quia concurrunt in
ım perſonam, & naturalia, & adoptio-
iura: manet ſtabile ius patris adopti-
& naturali vinculo copulatum, & le-
imo adoptionis modo conſtitutum, vt
n familia, & in poteſtate huiuſmodi
ris adoptiui ſit.

¶ Cum autem impubes per prin-
ale reſcriptum adrogatur, cauſa co-
ta adrogatio fieri permittitur, & ex-
ritur cauſa adrogationis, an honeſta
expediatque pupillo. Et cum qui-
dam conditionibus adrogatio fit, id-
, vt caueat adrogator perſonę publi-
ſi intra pubertatem pupillus deceſſe-

 rit

rit, reſtituturũ ſe bona illius, qui, ſi a
ptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem
venturi eſſent. Item nõ aliter emanc
re eum poteſt adrogator, niſi cauſa
gnita dignus emancipatione fuerit
tunc ſua bona ei reddat. Sed, & ſi d
dens pater eum exhæredauerit, vel
ſine iuſta cauſa emancipauerit: iub
quartam partem ei bonorum ſuorum
linquere, videlicet præter bona, qua
patrem adoptiuum tranſtulit, & qu
commodum ei poſtea acquiſiuit.

4 ¶ Minorem natu, maiorem non
ſe adoptare placet, adoptio enim n
rã imitatur: & pro monſtro eſt, vt m
ſit filius, quã pater. Debet itaque is,
ſibi filium per adoptionem, vel adr
tionem facit, plena pubertate, id eſt,
cem, & octo annis pręcedere.

5 ¶ Licet autem & in locum nepo
vel neptis, pronepotis, vel proneptis,
deinceps adoptare, quamuis filium,
non habeat.

6 ¶ Et tàm filium alienum quis in
cum nepotis adoptare poteſt, quàm
potem in locum filij.

7 ¶ Sed ſi quis nepotis loco adopte
vel quaſi ex filio, quem habet iam a
ptatum, vel quaſi ex illo, quem natu
in ſua poteſtate habet: eo caſu, & fi
conſentire debet, ne ei inuito ſuus h
adnaſcatur: ſed ex contrario, ſi auus
filio nepotem det in adoptionem, non
neceſſe filium conſentire.

8 ¶ In plurimis autem cauſis adſi
latur is, qui adoptatus, vel adrogatus
ei qui ex legitimo matrimonio natus
& ideò, ſi quis per Imperatorẽ, vel a
pra

prætorem, vel præſidem prouinciæ nõ extraneum adoptauerit, poteſt eundem in adoptionem alij dare.

9 ¶ Sed & illud vtriuſque adoptionis commune eſt, quod & ij, qui generare nõ poſſunt (quales ſunt ſpadones) adoptare poſſunt, [caſtrati autem non poſſunt.]

10 ¶ Fœminæ quoque adoptare non poſſunt: quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent: ſed ex indulgentia principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.

11 ¶ Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubijcitur, ſed etiam liberi eius in eiuſdem fiunt poteſtate tanquam nepotes, ſic etenim diuus Auguſtus non ante Tiberium adoptauit, quam is Germanicum adoptaſſet: vt protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Auguſti nepos eſſe.

12 ¶ Apud Catonem benè ſcriptum refert antiquitas. Seruos, ſi à domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Vnde, & nos eruditi, in noſtra conſtitutione etiam eum ſeruum, quem dominus actis interuenientibus filium ſuum nominauerat, liberum eſſe conſtituimus: licet hoc ad ius filij accipiendum non ſufficiat.

Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur. Tit. XII.

VIdeamus nunc, quibus modis ij, qui alieno iuris sũt ſubiecti, eo iure liberentur. Et quidem quemadmodũ liberentur ſerui à poteſtate dominorum, ex

ijs intelligere poſſumus, quæ de ſeru manumittēdis ſuperius expoſuimus. H verò, qui in poteſtate parentis ſunt, mo tuo eo, ſui iuris fiunt. Sed hoc diſtincti nem recipit, nam mortuo patre, ſanè o ni modo filij filięve ſui iuris efficiuntu Mortuo verò auo, non omninò nepot neptesſque ſui iuris fiunt: ſed ita ſi p mortem aui in poteſtate patris ſui rec ſati non ſunt Itaque in moriente auo p ter eorum viuit, & in poteſtate patris ſ eſt, tunc poſt obitum aui in poteſtate p tris ſui fiunt. Si verò is, quo tēpore au moritur, aut iam mortuus ęſt, aut [p emancipationem] exijt de poteſtate p tris: tunc ij, qui in poteſtatem eius ca re non poſſunt, ſui iuris fiunt.

1 ¶ Cum autem is, qui ob aliquod m leficium in inſulam deportatus, ciuit amittit: ſequitur, vt qui eo modo ex n mero ciuium Romanorum tollitur, p inde quaſi eo mortuo, deſinant liberi poteſtate eius eſſe. Pari ratione, & ſi qui in poteſtate parentis ſit, in inſul deportatus fuerit, deſinit eſſe in poteſ te parentis, ſed ſi ex indulgentia prin pis reſtituti fuerint, per omnia pri num ſtatum recipiunt.

2 ¶ Relegati autem patres in inſula in poteſtate liberos retinent. Et ex c trario liberi relegati, in poteſtate par tum remanent.

3 ¶ Pœnæ ſeruus effectus, filios in teſtate habere deſinit. Serui autē pœ efficiuntur, qui in metallum damn tur, & qui beſtijs ſubijciuntur.

4 ¶ Filius familias ſi militauerit, v ſenator, vel conſul factus fuerit: re

ne

net in poteſtate patris, militia enim, vel cõſularis dignitas de patris poteſtate filium nõ liberat. Sed ex cõſtitutione noſtra sũma Patriciatus dignitas illicò, imperialibus codicillis preſtitis, filiũ à patria poteſtate liberat, quis enim patiatur patrem quidem poſſe per emãcipationis modum poteſtatis ſuę nexibus filium liberare: imperatoriam autem celſitudinẽ non valere eum, quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate?

3 ¶ Si ab hoſtibus captus fuerit parens, quamuis ſeruus hoſtium fiat, tamẽ pendet ius liberorum propter ius poſtliminij: quia hi qui ab hoſtibns capti ſunt, ſi reuerſi fuerint, omnia priſtina iura recipiunt, idcircò reuerſus etiã liberos habebit in poteſtate; quia poſtliminio fingit eum, qui captus eſt, in ciuitate ſemper fuiſſe: Si verò ibi deceſſerit: exinde, ex quo captus eſt pater, filius ſui iuris fuiſſe videtur. Ipſe quoque filius, nepoſve, ſi ab hoſtibus captus fuerit: ſimiliter dicimus propter ius poſtliminij, ius quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum eſt autem poſtliminium à limine, & poſt. Vnde eum, qui ab hoſtibus captus eſt, &] in fines noſtros poſtea reuenit poſtliminio reuerſum eſſe dicimus. Nam limina, ſicut in domo finem quemdam faciunt: ſic & imperij finem eſſe limen veteres voluerunt. Hinc & limen dictum eſt, quaſi finis quidam, & terminus, ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen reuertebatur, quod amiſerat. Sed & qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediſſe exiſtimatur.

6 ¶ Præterea emancipatione quoque deſinunt liberi in poteſtate parentum eſſe, ſed emancipatio antea quidem, vel per antiquam legis obſeruationẽ procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumiſſiones celebrabatur, vel ex imperiali reſcripto. Noſtra autem prouidentia etiam hoc in melius per conſtitutionem reformauit: vt fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes iudices, vel magiſtratus parentes intrent: & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à ſua manu dimittant. Et tunc ex edicto prætoris in bonis huiuſmodi filij, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, quiquęvè à parẽte manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem iura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri, ipſe parens ex manumiſſione tutelam eius nanciſcitur.

7 ¶ Admonendi autem ſumus, liberum arbitrium eſſe ei, qui filiũ, & ex eo nepotem, vel neptem in poteſtate habebit: filium quidem de poteſtate dimittere, nepotem verò, vel neptem retinere, & è cõuerſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem verò vel neptem manumittere, vel omnes ſui iuris efficere. Eadem, & de pronepote, & pronepte dicta eſſe intelligantur.

8 ¶ Sed & ſi pater filium, quem in poteſtate habet; auo, vel proauo naturali ſecundũ noſtras conſtitutiones ſuper his habitas, in adoptionem dederit; ideſt, ſi hoc ipſum actis interuenientibus apud competẽtem iudicẽ manifeſtauerit, præſente

ſente eo, qui adoptatur, & non contradicēte, necnon eo (præſente) qui adoptat: ſoluitur quidē ius poteſtatis patris naturalis: tranſit autem in huiuſmodi parentem adoptiuum, in cuius perſona, & adoptionem eſſe pleniſſimā antea diximus.

9 ¶ Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium poſtea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua, nihilominus, quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emācipationem, vel adoptionem conceptus fuerit: patris ſui emancipati, vel aui adoptiui poteſtati ſubijcitur.

10 ¶ Et quidem neque naturales liberi, neque adoptiui vllo penè modo poſſunt cogere parentes, de poteſtate ſua eos dimittere.

De Tutelis. Tit. XIII.

TRanſeamus nunc ad aliam diuiſionē perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædā vel in tutela ſunt, vel in curatione quædā neutro iure tenētur. Videamus ergo de his, quæ in tutela, vel in curatione ſunt. Ita enim intelligemus ceteras perſonas, quæ neutro iure tenentur. Ac prius deſpiciamus de his, quæ in Tutela ſunt.

1 ¶ Eſt autem tutela (vt Seruius definiuit) vis ac poteſtas in capite libero ad tuendū eum, qui propter ætatē ſe defendere nequit, iure ciuili data, ac permiſſa.

2 ¶ Tutores autem ſunt, qui eam vim, ac poteſtatem habent, exque ipſa re nomen acceperunt, itaque appellantur tutores, quaſi tuitores, atque defenſores: ſicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

Digitized by Google

3 ¶ Permiſſum eſt itaque parentibus liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, teſtamento tutores dare. Et hoc in filios, filiaſque procedit omnimodo, nepotibus verò neptibuſque ita demum, parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in poteſtatem patris ſui non ſunt recaſuri. Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tempore in poteſtate tua ſit: nepotes ex eo non poterunt [ex] teſtamento tuo tutores habere, quamuis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet, quia mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

4 ¶ Cum autem in complurimis alijs cauſis poſthumi pro iam natis habeantur, & in hac cauſa placuit non minus poſthumis, quàm iam natis teſtamento tutores dari poſſe: ſi modo in ea cauſa ſint, vt ſi viuis parentibus naſcerentur ſui [hæredes,] & in poteſtate eorum fierent.

5 ¶ Sed & ſi emancipato filio tutor à patre datus fuerit: teſtamento, confirmandus eſt ex ſententia præſidis omnimodo, id eſt ſine inquiſitione.

Qui teſtamento tutores dari poſſunt. *Tit. XIV.*

DAri autem tutor poteſt teſtamento non ſolùm paterfamilias, ſed etiam filius familias.

1 ¶ Sed & ſeruus proprius teſtamento cū libertate rectè tutor dari poteſt, Sed ſciendum eſt eum, & ſine libertate tutorem datum, tacitè libertatem directam accepiſſe videri, & per hoc rectè tutorem eſſe, Planè ſi per errorem, quaſi liber, tutor datus ſit, aliud dicendum eſt. Seruus

au-

autem alienus purè inutiliter teſtamento datur tutor, ſed ita, *cum liber erit*, vtiliter datur, proprius autem ſeruus inutiliter eo modo tutor datur.

2 ¶ Furioſus: vel minor vigintiquinque annis tutor teſtamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut maior vigintiquinque annis fuerit factus.

3 ¶ Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel ſub conditione, vel ante hæredis inſtitutionem poſſe dari tutorem, non dubitatur.

4 ¶ Certæ autem rei, vel cauſæ tutor dari non poteſt. quia perſonæ, non cauſæ, vel rei [tutor] datur.

5 ¶ Si quis filiabus ſuis, vel filijs tutores dederit: etiam poſthumæ [vel poſthumo] dediſſe videtur: quia filij, vel filiæ appellatione, & poſthumus, & poſthuma continentur. Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum, & ipſi tutores dari ſint? Dicendum eſt, vt & ipſis quoque dari videantur: ſi modo liberos dixerit, Cæterum ſi filios, non continebuntur, aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Planè ſi poſteris dederit tam filij poſthumi, quàm cęteri liberi continebuntur.

De legitima adgnatorum tutela.
Tit. XV.

QVibus autem teſtamento tutor datus non eſt: his ex lege duodecim tabularum adgnati ſunt tutores, qui vocantur legitimi.

1 ¶ Sunt autem adgnati, [cognati] per virilis ſexus cognationem cõiuncti, quaſi à patre cognati: veluti frater [ex] eodem patre natus, fratris filius nepoſve

Digitized by Google

ex eo: item patruus, & patrui filius, nepoſve ex eo. At qui per fœminini ſexus perſonas cognatione iunguntur, adgnati non ſunt: ſed alias naturali iure cognati, itaque amitę tuę filius non eſt tibi adgnatus: ſed cognatus: & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia qui [ex ea] naſcuntur, patris, non matris familiam ſequuntur.

2 ¶ Quod autem [ex duodecim tabularum] ab inteſtato vocat ad tutelam adgnatos: non hanc habet ſignificationem, ſi omninò non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare: ſed ſi quantum ad tutelam pertinet: inteſtatus deceſſerit, quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eſt tutor, viuo teſtatore deceſſerit.

3 ¶ Sed agnationis quidem ius omnibus modis capitis diminutione plerumque perimitur: nam agnatio iuris ciuilis] nomen eſt: cognationis verò ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere poteſt, naturalia verò non vtique.

De capitis diminutione. Tit. XVI.

EST autem capitis diminutio, prioris ſtatus mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima eſt capitis diminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant) aut minima.

1 ¶ Maxima capitis diminutio eſt, cũ aliquis ſimul & ciuitatem, & libertatem amittit, quod accidit in his, qui ſerui pœnę efficiuntur atrocitate ſententię: vel libertis, vt ingratis erga patronos condemnatis: [vel his qui ſe ad pretium participandum venundari paſſi ſunt.

Mi-

2 ¶ Minor, ſiue media capitis diminutio eſt, cum ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur, quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit, vel ei, qui in inſulam deportatus eſt.

3 ¶ Minima capitis diminutio eſt, cum ciuitas retinetur, & libertas, ſed ſtatus hominis commutatur: quod accidit in his, qui cum ſui iuris fuerint, cęperunt alieno iuri ſubiecti eſſe, vel contra, [veluti ſi filius familias à patre emancipatus fuerit, eſt capite diminutus.]

4 ¶ Seruus autem manumiſſus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

5 ¶ Quibus autem dignitas magis, quam ſtatus permutatur: capite non minuuntur: & ideò à ſenatu motos, capite non minui conſtat.

6 ¶ Quód autem dictum eſt, manere cognationis ius etiam poſt capitis diminutionem: hoc ita eſt, ſi minima capitis diminutio interueniat, manet enim cognatio, nam ſi maxima capitis diminutio interueniat: ius quoque cognationis perit, vt puta ſeruitute alicuius cognati: & ne quidem ſi manumiſſus fuerit, recipit cognationem. Sed & ſi in inſulam quid deportatus ſit, cognatio ſoluitur.

7 ¶ Quum autem ad agnatos tutela pertineat: non ſimul ad omnes pertinet, ſed ad eos tantum, qui proximiores gradu ſunt: vel ſi plures eiuſdem gradus ſũt, ad omnes [pertinet: veluti ſi plures fratres ſunt, qui vnum gradum obtinẽt, pariter ad tutelam vocantur.]

De legitima patronorum tutela. Tit. XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum, & libertarum tutela ad patronos liberoſque eorum pertinet, quę & ipſa legitima tutela vocatur: non quia nominatim [in] ea lege de hac tutela caueatur: ſed quia perinde accepta eſt per interpretationē, ac ſi verbis legis introducta eſſet. Eo enim ipſo, quod hęreditates libertorū libertarumque ſi inteſtati deceſſiſſent, iuſſerat lex ad patronos, liberoſve eorum pertinere: crediderunt veteres voluiſſe legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hæreditatem [lex] vocat, eoſdem, & tutores eſſe iuſſerit: quia plerumque vbi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Ideò autem diximus plerumque: quia ſi à fœmina impubes manumittatur, ipſa ad hæreditatem vocatur, quum alius ſit tutor.

De legitima parentum tutela. Tit. XVIII.

EXemplo patronorum recepta eſt, & alia tutela, quæ & ipſa legitima vocatur, nam ſi quis filium, aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit: legitimus eorum tutor erit.

De fiduciaria tutela. Tit. XIX.

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur, nam ſi pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiſerit: legitimā nanciſcitur eorum tutelam. Quo defuncto, ſi liberi eius] virilis ſexus exiſtāt, fiduciarij tutores, vel fratris, vel ſororis efficiūtur.

tur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoq; eius legitimi ſunt tutores: quoniã filius quidem defuncti, ſi non eſſet à viuo patre emancipatus, poſt obitum eius ſui iuris efficeretur, nec in fratrum poteſtatem recidere, ideóq; nec in tutelam. Libertus autem, ſi ſeruus manſiſſet, vtique eodem iure apud liberos domini poſt mortem eius futurus eſſet. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, ſi perfectæ ſint ætatis, quod noſtra conſtitutio in omnibus tutelis, & curationibus obſeruari generaliter præcepit.

De Attiliano tutore, & eo, qui lege Iulia, & Titia dabatur. Tit. XX.

SIcui nullus omninò tutor fuerat: ei dabatur in vrbe quidem à prætore vrbano, & maiore parte tribunorum plebis tutor ex lege Atilia: in prouincijs verò à præſidibus prouinciarum ex lege Iulia, & Titia.

1 ¶ Sed & ſi in teſtamento tutor ſub cõditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, ex eiſdem legibus tutor dari poterat. Itẽ ſi purè datus fuerat: quamdiu ex teſtamẽto nemo hęres exiſtebat, tamdiu ex eiſdẽ legibus tutor petendus erat: qui deſinebat eſſet tutor, ſi conditio extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

2 ¶ Ab hoſtibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui deſinebas eſſe tutor, ſi is, qui captus erat in ciuitatem reuerſus fuerat, nam reuerſus recipiebat tutelam iure poſtliminij.

3 ¶ Sed ex his legibus tutores pupillis deſierunt dari, poſtquam primo conſules pupillis vtriuſque ſexus tutores ex

Inqui-

Inquiſitione dare cœperunt, deinde prætores ex conſtitutionibus. Nam ſupradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem ſaluam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem, quidquam cauebatur.

4 ¶ Sed hoc iure vtimur, vt Romę quidem præfectus vrbi, vel prætor ſecundũ ſuam iuriſdictionem, in prouincia autẽ præſides ex inquiſitione tutores crearẽt, vel magiſtratus iuſſu præſidum, ſi non ſint magnæ pupilli facultates.

5 ¶ Nos autem per conſtitutionem noſtram huiuſmodi difficultates hominũ reſecantes: nec expectata iuſſione præſidum diſpoſuimus, ſi facultates pupilli, vel adulti vſque ad quingentos ſolidos valeant, defenſores ciuitatum vna cum eiuſdẽ ciuitatis religioſiſſimo antiſtite, vel alias publicas perſonas, id eſt, magiſtratus, vel iuridicum Alexãdrinę ciuitatis, tutores, vel curatores creare; legitima cautela ſecũdum eiuſdem conſtitutionis normam præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

6 ¶ Impuberes autem in tutela eſſe naturali iure conueniens eſt, vt is, qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela tegatur.

7 ¶ Quum ergo pupillorum pupillarumq; tutores negotia gerãt: poſt pubertatem tutelę iudicio rationem reddunt.

De auctoritate tutorum. Tit. XXI.

AVctoritas autem tutoris in quibuſdam cauſis neceſſaria, pupillis eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria, vt ecce ſi quid dari ſibi ſtipulentur: non eſt neceſ-

ceſſaria tutoris auctoritas, quod ſi alijs promittant pupilli, neceſſaria eſt tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere etiam ſine tutoris auctoritate: deteriorē verò non aliter quam [cum] tutoris auctoritate. Vnde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuę naſcuntur, vt in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depoſitis; ſi tutoris auctoritas non interueniat: ipſi quidem, qui eum his contrahunt, obligantur, at inuicem pupilli non obligantur.

1 ¶ Neque tamen hæreditatem adire; neque bonorum poſſeſſionem petere, neque hęreditatem ex fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt niſi tutoris auctoritate (quamuis [illis] lucroſa ſit) ne vllum damnum habeant.

2 ¶ Tutor autem ſtatim in ipſo negotio præſens debet auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimauerit, poſt tempus verò, vel per epiſtolam interpoſita auctoritas nihil agit.

3 ¶ Si inter tutorem pupillumque iudicium agendum ſit: quia ipſe tutor in rē ſuam auctor eſſe non poteſt non prætorius tutor (vt olim) cōſtituitur: ſed curator in locum eius datur: quo [curatore] interueniente, iudicium peragitur, & eo peracto, curator eſſe deſinit.

Quibus modis tutela finitur. *Tit.* XXII.

PVpilli, pupillęque, cum puberes eſſe cœperint [à] tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non ſolum ex annis, ſed etiā ex habitu corpo-
ris

ris in maſculis æſtimari volebant Noſtra autem maieſtas indignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum [exiſtimans benè putauit; quod in fœminis etiam antiquis impudicum eſſe viſum eſt, ideſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in maſculos extendere. Et ideò [noſtra] ſancta conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis poſt decimum quartum annum completum illicò initium accipere diſpoſuimus; antiquitatis normam in fœminis benè poſitam; [in] ſuo ordine relinquentes, vt poſt duodecimos annos completos viri potentes eſſe credantur.

1 ¶ Item finitur tutela, ſi adrogati ſint adhuc impuberes, vel deportati, item ſi in ſeruitutem pupillus redigatur, vel [ſi] ab hoſtibus captus fuerit.

2 ¶ Sed & ſi vſque ad certam conditionem datus ſit tutor] teſtamento, æquè euenit, vt deſinat eſſe tutor exiſtente conditione.

3 ¶ Simili modo finitur tutela morte, vel pupillorum, vel tutorum.

4 ¶ Sed & capitis diminutione tutoris, per quam libertas, vel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis diminutione tutoris, veluti ſi ſe in adoptionem dederit legitima tãtùm tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli, & pupillæ capitis diminutio licet minima ſit, omnes tutelas tollit.

5 ¶ Præterea qui ad certum tempus teſtamento dantur tutores finito eo deponunt tutelam.

6 ¶ Deſinunt etiam tutores eſſe, qui vel remouentur tutela ob id, quod ſuſpecti

ſpecti

ſpecti viſi ſunt; vel qui ex iuſta cauſa ſeſe excuſant, & onus adminiſtrandę tutelæ deponunt, ſecundum ea quæ inferius proponemus.

De Curatoribus. *Tit. XXIII.*

MAſculi (quidem) puberes, & fęminæ viri potentes, vſque ad viceſimum quintum annum completum curatores accipiunt: quia licet puberes ſunt, adhuc tamen eius ætatis ſunt, vt ſua negotia tueri non poſſunt.

1 ¶ Dantur autē curatores ab eiſdem magiſtratibus, à quibus, & tutores. Sed curator teſtamento non datur; datus tamen confirmatur decreto prætoris, vel præſidis.

2 ¶ Item inuiti adoleſcentes curatores non accipiunt, præterquam in litem, curator enim, & ad certam cauſam dari poteſt.

3 ¶ Furioſi quoque, & prodigi licet maiores vigintiquinque annis ſint; tamē in curatione ſunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romę præfectus vrbis vel prætores, & in prouincijs præſides ex inquiſitione eis curatores dare.

4 ¶ Sed & mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt) curatores dandi ſunt.

5 ¶ Interdum autem, & pupilli curatores accipiūt. vt puta ſi legitimus tutor non ſit idoneus, quoniam habenti tutorem tutor dari non poteſt. Item ſi teſtamento datus tutor, vel à prætore, aut præſide, idoneus non ſit ad adminiſtrationem, nec tamen fraudulenter negotia admi-

Digitized by Google

adminiſtret: ſolet ei curator adiungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, ſed ad tempus à tutela excuſantur, ſolent curatores dari.

6 ¶ Quod ſi tutor aduerſa valetudine, vel alia neceſſitate impediatur, quo minus negotia pupilli adminiſtrare poſſit, & pupillus, vel abſit, vel infans ſit: quem velit actorem, periculo ipſius tutoris, prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto conſtituet.

De ſatiſdatione tutorum, vel curatorum. Tit. XXIV.

NE tamen pupillorum, pupillarum ve, & eorum qui, quæ ve in curatione ſunt, negotia à curatoribus tutoribus ve conſumantur, vel diminuantur: curet prætor, vt tutores, & curatores eo nomine ſatisdent. Sed hoc non eſt perpetuum, nam tutores teſtamento dati ſatiſdare non coguntur, quia fides eorum, & diligentia ab ipſo teſtatore approbata eſt, item ex inquiſitione tutores, vel curatores dati, ſatisdatione nō onerantur, quia idonei electi ſunt.

1 ¶ Sed ſi ex teſtamēto, vel inquiſitione duo pluresve dati fuerint: poteſt vnus offerre ſatisdationē de indemnitate pupilli, vel adoleſcentis, & contutori ſuo, vel concuratori præferri, vt ſolus adminiſtret: vel vt contutor [aut concurator] ſatis offerēs præponatur ei, vt & ipſe ſolus adminiſtret. Itaque per ſe non poteſt petere ſatisdationem à cōtutore ſuo, vel cōcuratore, ſed offerre debet, vt electionem det concuratori, vel contutori ſuo, vtrum velit ſatis accipere, an ſatisdare. Quod ſi nemo eorū ſatis offerat; ſi quidē ad-

adſcriptum fuerit à teſtatore, quis gerat ille gerere debet. Quod ſi non fuerit adſcriptum, quem maior pars elegerit ipſe gerere debet, vt edicto prętoris cauetur. Sin autem ipſi tutores diſſenſerint: circa eligendum eum, vel eos qui gerere debent, prętor partes ſuas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis comprobandum eſt, id eſt, vt maior pars eligere poſſit, per quem adminiſtratio fiat.

2 ¶ Sciendum autem eſt non ſolũ tutores, vel curatores pupillis, vel adultis, cæteriſque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri, ſed etiam in eos, qui ſatiſdationem accipiunt, ſubſidiariam actionem eſſe, quæ vltimum eis præſidium poſſit adferre Subſidiaria autem actio in eos datur, qui aut omninò à tutoribus, vel curatoribus ſatisdari nõ curauerũt, aut non idoneè paſſi ſunt caueri quæ quidem, tam ex prudentium reſponſis, quàm ex conſtitutionibus imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.

3 ¶ Quibus conſtitutionibus, & illud exprimitur, vt niſi caueant tutores, & curatores pignoribus captis coerceãtur.

4 ¶ Neque autem præfectus vrbi, neque prætor, neque præſſe prouinciæ, neque quiſquam alius, cui tutores dandi ius eſt, hac actione tenebitur, ſed hi tantummodo, qui ſatiſdationem exigere ſolent.

De excuſationibus tutorum, vel curatorum. Tit. XXV.

EXcuſantur autem tutores, & curatores varijs ex cauſis: plerumque tamen propter liberos, ſiue in poteſtate ſint,

ſint, ſiue emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romę, quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouincijs quinq; à tutela, vel cura poteſt excuſari exẽplo cęterorum munerum, nam & tutelam, & curam placuit publicum munus eſſe. Sed adoptiui liberi non proſunt. In adoptionem autem dati, naturali patri proſunt. Item nepotes ex filio proſunt, vt in locum patris ſui ſuccedant. ex filia non proſunt. Filij autẽ ſuperſtites tantum ad tutelę, vel curę muneris excuſationem proſunt: defuncti autem nõ proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt, quęſitum eſt an proſint? Et conſtat eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur, hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur.

1 ¶ Item diuus Marcus in Semeſtribus re ſcripſit eum qui res fiſci adminiſtrat à tutela, vel cura, quamdiu adminiſtrat excuſari poſſe.

2 ¶ Item qui reipublicę cauſa, abſunt, à tutela, vel cura excuſantur. Sed & ſi fuerint tutores, vel curatores dati, deinde reipublicæ cauſa abeſſe cœperint: à tutela, vel cura excuſãtur, quatenus reipublicę cauſa abſunt, & inter ea curator loco eorum datur, qui ſi reuerſi fuerint, recipiunt onus tutelę: nam nec anni habent vacationem, vt Papinianus libro quinto Reſponſorum ſcripſit, nam hoc ſpatium habent ad nouas tutelas vocati.

3 ¶ Et qui poteſtatem aliquam habent, ſe excuſare poſſunt, vt diuus Marcus reſcripſit, ſed ſuſceptam tutelam deſerere non poſſunt.

4 ¶ Item

4 ¶ Item propter litem, quam cum pupillo, vel adulto tutor, vel curator habet, excuſari non poteſt, niſi fortè de omnibus bonis, vel hæreditate controuerſia ſit.

5 ¶ Item tria onera tutelæ non adfectatæ, vel curæ præſtant vacationem, quamdiu adminiſtrantur, vt tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum veluti fratrum pro vna computetur.

6 ¶ Sed & propter paupertatem excuſationem tribui, tam diui fratres, quàm per ſe diuus Marcus reſcripſit, ſi quis impare ſe oneri iuncto poſſit docere.

7 ¶ Item propter aduerſam valetudinem, propter quam ne ſuis quidem negotijs intereſſe poteſt: excuſatio locum habet.

8 ¶ Similiter eos, qui litteras neſciunt, eſſe excuſandos diuus Pius reſcripſit, quamuis & imperiti litterarum poſſint ad adminiſtrationē negotiorū ſufficere.

9 ¶ Item ſi propter inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit; hoc ipſum præſtat ei excuſationem, ſicut per contrarium non excuſantur, qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum promiſerant.

10 ¶ Non eſſe autem admittendam excuſationem eius, qui hoc ſolo vtitur, quod ignotus patri pupillorum ſit diui fratres reſcripſerunt.

11 ¶ Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum, vel adultorum exercuit: ſi capitales fuerunt, nec reconciliatio interuenit, à tutela, vel cura ſolent excuſare.

12 ¶ Item

12 ¶ Item is, qui ſtatus controuerſiam à pupillorum patre paſſus eſt, excuſatur à tutela.

13 ¶ Item maior ſeptuaginta annis à tutela, & cura ſe poteſt excuſare; minores autẽ vigintiquinq; annis, olim quidẽ excuſabantur; noſtra autẽ conſtitutione prohibentur ad tutelam, vel curam adſpirare: adeò, vt nec excuſatione opus ſit. Qua conſtitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum ſit inciuile, eos, qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrãdis egere noſcuntur, & ab alijs reguntur, aliorum tutelam, vel curam ſubire.

14 ¶ Idem & in milite obſeruandũ eſt, vt nec volẽs ad tutelæ onus admittatur.

15 ¶ Item Romæ grammatici, rethores, & medici, & qui in patria ſua has artes exercent, & intra numerum ſunt, à tutela, & cura habent vacationem.

16 ¶ Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probauerit: alijs vti intra tẽpora [conſtituta] non prohibetur. Qui autem excuſare ſe volunt, non appellat, ſed inter quinquaginta dies cõtinuos, ex quo cognouerint ſe eſſe tutores, vel curatores datos, ſe excuſare debent, cuiuſcunq; generis ſint, id eſt, qualitercunq; dati fuerint tutores: ſi intra centeſimum lapidem sũt ab eo loco, vbi tutores dati ſunt. Si verò vltra centeſimum lapidem habitant: dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & ampliùs triginta dierum, qui tamen [vt Scæuola dicebat] ſic debent computari, ne minus ſint, quàm quinquaginta dies.

17 ¶ Da-

17 ¶ Datus autem tutor, ad vniuerſum patrimonium datus eſſe creditur.

18 ¶ Qui tutelam alicuius geſſit, inuitus curator eiuſdem fieri non compellitur: in tantum, vt licet paterfamilias, qui teſtamento tutorem dedit, adiecerit ſe eundem curatorem dare; tamen inuitum eum curam ſuſcipere non cogendum, diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

19 ¶ Idem reſcripſerunt maritum vxori ſuæ curatorem datum, excuſare ſe poſſe, licet ſe immiſcent.

20 ¶ Si quis autem falſis allegationibus excuſationem tutelæ meruerit, non eſt liberatus onere tutelæ.

De ſuſpectis Tutoribus, vel Curatoribus. *Tit. XXVI.*

SCiendum eſt, ſuſpecti crimen ex lege duodecim tabularum deſcendere.

1 ¶ Datum eſt autem ius remouendi tutores ſuſpectos Romæ prætori, & in prouincijs præſidibus earum, & legato proconſulis.

2 ¶ Oſtendimus, qui poſſunt de ſuſpecto cognoſcere: nunc videamus, qui ſuſpecti fieri poſſint. Et poſſunt quidẽ omnes tutores fieri ſuſpecti, ſiue ſint teſtamentarij, ſiue nõ ſint: ſed alterius generis tutores. Quare & ſi legitimus fuerit tutor accuſari poterit. Quid ſi patronus? Adhuc idem erit dicendũ, dũmodo meminerimus, famæ patroni parcendũ eſſe, licet, vt ſuſpectus remotus fuerit.

3 ¶ Conſequens eſt, vt videamus, quĩ poſſint ſuſpectos poſtulare. Et ſciendum eſt, quaſi publicam eſſe hanc accuſationem, hec eſt, omnibus patere. Quinimo

Digitized by Google

imo & mulieres admittuntur, ex reſcripto diuorum Seueri,& Antonini:]ſed eę ſcolæ, quæ pietatis neceſſitudine ductæ ad hoc procedunt: vtputa mater, nutrix quoque, & auia poteſt, & ſoror, ſed & ſi qua alia mulier fuerit, quam prętor propēſa pietate intellexerit, ſexus verecūdiam non egredientem, ſed pietate productam, non ſuſtinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accuſationem.

4 ¶ Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare, puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere: & ita diui Seuerius,& Antoninus reſcripſerunt.

5 ¶ Suſpectus autem eſt, qui non ex fide tutelam gerit, licèt ſoluendo ſit, vt Iulianus quoque reſcripſit. Sed & antequam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum remoueri: idem Iulianus ſcripſit, & ſecundùm eum conſtitutum eſt.

4 ¶ Suſpectus autem remotus, ſi quidem ob dolum famoſus eſt, ſi ob culpam: non æque.

7 ¶ Si quis autem ſuſpectus poſtulatur quoad cognitio finiatur, interdicitur ei adminiſtratio, vt Papiniano viſum eſt.

8 ¶ Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſpecta fuerit, poſteaquàm tutor, vel curator deceſſerit, extinguitur ſuſpecti cognitio.

9 ¶ Si quis tutor copiam ſui non faciat, vt alimenta pupillo decernātur, cauetur epiſtola diuorum Seueri,& Antonini, vt in poſſeſſionem bonorum eius pupillo mittatur, & quæ mora deteriora futura ſunt, dato curatore diſtrahi iuben-

bentur. Ergo vt ſuſpectus remoueri poterit, qui non præſtat alimenta.

10 ¶ Sed ſi quis præſens negat propter inopiam alimenta poſſe decerni: ſi hoc per mendacium dicat; remittendum eum eſſe ad præfectum vrbis puniendum placuit: ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſterium tutelæ acquiſierit, vel redemerit.

11 ¶ Libertus quoque, ſi fraudulenter tutelam filiorum, vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad præfectum vrbi remittitur puniendus

12 ¶ Nouiſſimè autem ſciendum eſt: eos, qui fraudulenter tutelam adminiſtrant, etiam ſi ſatis offerant, remouendos eſſe à tutela: quia ſatiſdatio tutoris propoſitum maleuolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat. Suſpectum etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, vt ſuſpectus ſit. Enim verò tutor, vel curator, quamuis pauper eſt, fidelis tamen, & diligens, remouendus non eſt quaſi ſuſpectus.

INSTITVTIONVM, ſeu Elementorum, D. IVSTINIANI, ſacratiſſimi Principis.

LIBER SECVNDVS.

De rerum diuiſione, [& acquirendo ipſarum dominio.] Tit. I.

SVperiore libro de iure perſonarum expoſuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio,

vel extra patrimonium noſtrum habenter. Quædam enim naturali iure communia ſunt omnium, quædam publica, quædam vniuerſitatis, quædam nullius, pleraque ſingulorum, quæ ex varijs cauſis cuique acquiruntur, ſicut ex ſubiectis apparebit.

1 ¶ Et quidem naturali iure communia ſunt omnium hæc, aer, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur, dum tamen à villis, & monumentis, & ędificijs abſtineat: quia non ſunt iuris gentium, ſicut eſt mare.

2 ¶ Flumina autem omnia, & portus, publica ſunt, ideòque ius piſcãdi omnibus commune eſt in portu, fluminibuſq.

3 ¶ Eſt autem litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4 ¶ Riparum quoque vſus publicus eſt iure gentium, ſicut ipſius fluminis, itaque naues ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt ſicut per ipſum flumen nauigare, ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædijs hærent, qua de cauſa arbores quoque in ijſdem natæ eorundem ſunt.

5 ¶ Littorum quoque vſus publicus eſt, & iuris gẽtium, ſicut & ipſius maris, & ob id cuilibet liberũ eſt caſam ibi ponere, in quam ſe recipiat: ſicut retia ſiccare, & ex mari deducere, proprietas autem eorum poteſt intelligi nullius eſſe, ſed eiuſdem iuris eſſe, cuius & mare: & quæ ſubiacet mari, terra, vel arena.

6 ¶ Vniuerſitatis ſunt, non ſingulorũ, quæ in ciuitatibus ſunt theatra, ſtadia,

&

& ſi qua alia ſunt communia ciuitatum.

7 ¶ Nullius autem ſunt res ſacræ, & religioſæ, & ſanctæ, quod enim diuini iuris eſt, id nullius in bonis eſt.

8 ¶ Sacræ res ſunt, quę ritè per Pontifices Deo conſecratæ ſunt: veluti ædes ſacrę, & donaria, quę ritè ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam per noſtram conſtitutionem alienari, & obligari prohibuimus: excepta cauſa redemptionis captiuorum. Si quis autem auctoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem, in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ: etiam diruto ædificio, ſacer adhuc manet, vt & Papinianus ſcripſit.

9 ¶ Religioſum locum vnuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum inferit in locum ſuum. [In communem autem locum purum inuito ſocio inferre non licet,] in commune verò ſepulchrum etiam inuitis cæteris licet inferre. [Item ſi alienus vſusfructus eſt, propietarium placet, niſi conſentiente vſufructuario, locum religioſum non facere.] In alienum locum conſentiente domino licet inferre: & licet poſtea ratum [non] habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen locus religioſus fit.

10 ¶ Sanctæ quoque res veluti muri, & portæ [ciuitatis,] quodammodo diuini iuris ſunt: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideò autem muros ſanctos dicimus, quia pœna capitis conſtituta eſt in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideò & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus aduerſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

Digitized by Google

11 ¶ *Singulorum autem hominum* multis modis res fiunt, quarundam enim rerum dominium nanciſcimur iure naturali, quod (ſicut diximus) appellatur ius gentium: quarundam [verò] iure ciuili. Commodius eſt itaque à vetuſtiore iure incipere palam eſt autem vetuſtius eſſe ius naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit, ciuilia autem iura tunc eſſe cæperunt, cum & ciuitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cæperunt.

12 ¶ Feræ igitur beſtiæ, & volucres, & piſces, & [omnia] animalia, quæ mari, cœlo, & terra naſcuntur: ſimul atque ab aliquo capta fuerint, iure gentium ſtatim illius eſſe incipiũt, quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur, nec intereſt, feras beſtias, & volucres vtrum in ſuo fũdo quis capiat, an in alieno. Plane, qui alienum fundum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia: poteſt à domino, ſi is præuiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eo vſque tuus eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coercetur. Cum verò tuam euaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit: tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, vt difficilis ſit eius perſequutio.

13 ¶ Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, vt capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur? [Et] quibuſdam placuit, ſtatim eſſe tuam: & eouſq; tuam videri, donec eam perſequaris,

quod

quod ſi deſieris perſequi: deſinere eſſe tuam, & rurſus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, non aliter tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quod multa accidere ſoleant, vt eam non capias.

14 ¶ Apium quoque fera natura eſt. Itaque [apes,] quæ in arbore tua conſederint, antequam à te alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint, ideòque ſi alius eas incluſerit: is earum dominus erit. Fauos quoque, ſi quos effecerint, eximere quilibet poteſt. Planè integrare, ſi præuideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eouſque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſequutio eius eſt, alioquin occupantis fit.

15 ¶ Pauonum quoque, & columbarum fera natura eſt, nec ad rem pertinet, quod ex cõſuetudine euolare, & reuolare ſolent; nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Ceruos quoque quidam ita manſuetos habent, vt in ſyluam ire, & redire ſoleant: quorum, & ipſorum feram eſſe naturam, nemo negat. In ijs autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire, & redire ſolent, talis regula comprobata eſt: vt eouſque tua eſſe intelligantur, donec animũ reuertẽdi habeant, nam ſi reuertendi animum habere deſierint: etiam tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur deſinere

habere tunc, cum reuertendi conſuetudinem deſeruerint.

16 ¶ Gallinarum autem, & anſerum non eſt fera natura, idq; ex eo poſſimus intelligere, quod aliæ ſint gallinæ, quas feras vocamus: item alij ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideòque ſi anſeres tui, aut gallinę tuę, aliquo modo turbari turbatæue euolauerint: licèt conſpectum tuum effugerint, quocũque tamen loco ſint, tui tuæue eſſe intelliguntur: & qui lucrãdi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

17 ¶ Item ea, quæ ex hoſtibus capimus, iure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeò quidem, vt & liberi homines in ſeruitutem noſtram deducantur: qui tamen, ſi euaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reuerſi fuerint: priſtinum ſtatum recipiunt.

18 ¶ Item lapilli, & gemmæ, & cętera, quæ in littore maris inueniuntur, iure naturali ſtatim inuentoris fiunt.

19 ¶ Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo ſubiectis nata ſunt, eodem iure tibi acquiruntur.

20 ¶ Præterea, quod per alluuionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi acquiritur. Eſt autem alluuio incrementum latens. Per alluuionem autẽ id videtur adijci, quod ita paulatim adijcitur, vt intelligi non poſſit, quantum quoque temporis momento adijciatur.

21 ¶ Quod ſi vis fluminis de tuo prędio partem aliquã detraxerit, & vicini prędio attulerit: palam eſt eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſque, quas

ſecum

ſecum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquiſita eſſe.

22 ¶ Inſula, quæ in mari nata eſt, (quod rarò accidit) occupantis fit, nullius enim eſſe creditur. At inſula in flumine nata (quod frequenter accidit) ſi quidem mediam partem fluminis tenet; communis eſt eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam, prædia poſſident; pro modo [ſcilicet] latitudinis cuiuſque fundi, quæ propè ripam ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit: eorum eſt tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia poſſident. Quid ſi aliqua parte diuiſum ſit flumen, deinde infra vnitum, agrum alicuius in formam inſulæ redegerit: eiuſdem permanet is ager, cuius & fuerat.

23 ¶ Quod ſi naturali alueo in vniuerſum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alueus eorum eſt, qui propè ripam eius prædia poſſident: pro modo ſcilicet latitudinis cuiuſque agri, quæ prope ripam ſit, nouus autem alueus eius iuris eſſe incipit, cuius & ipſum flumen eſt, id eſt publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alueum reuerſum fuerit flumen: rurſus nouus alueus eorum eſſe incipit, qui propè ripam eius prædia poſſident.

24 ¶ Alia ſanè cauſa eſt, ſi cuius totus ager inundatus fuerit, neque enim inundatio fundi ſpeciem commutat; & ob id, ſi receſſerit aqua; palam eſt eum fundum, eius manere, cuius & fuit.

25 ¶ Cum ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo: quæri ſolet,

quis eorũ naturali ratione dominus ſit, vtrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? vt ecce, ſi quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut ſpicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino, & melle mulsũ miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrũ, aut collyriũ compoſuerit; vel ex aliena lana veſtimẽtum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel ſubſellia fabricauerit, & poſt multam Sabinianorum, & Proculianorum ambiguitatem, placuit media ſententia exiſtimãtium, ſi ea ſpecies ad priorem, & rudem materiam reduci poſſit: eum videri dominum eſſe, qui materię Dominus fuerit: ſi non poſſit reduci: eum potius intelligi dominum; qui fecerit: vt ecce, vas conflatum poteſt ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad vuas, vel oliuas, vel ſpicas reuerti non poteſt, at ne mulſum quidem ad vinum, & mel reſolui poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis: veluti ex ſuo vino, & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis, & alienis medicamentis emplaſtrum, aut collyrium, aut ex ſua lana, & aliena veſtimẽtum fecerit: dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit: cum non ſolùm operam ſuam dederit, ſed & partem eiuſdem materiæ præſtiterit.

26 ¶ Si [tamen] alienam purpuram veſtimẽto ſuo quis intexuerit: licèt pretioſior ſit purpura, tamen acceſſionis vi-

ce

te cedit veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduerſus eum, qui ſubripuit, habet furti actionem, & condictionem: ſiue ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſiue alius, nam extinctæ res, licet vindicari non poſſint, condici tamen furibus, & quibuſque alijs poſſeſſoribus poſſunt.

27 ¶ Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſæ ſint: totum id corpus, quod ex confuſione fit, vtriuſque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti, vel auri conflauerint. Sed & diuerſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit: fortè ex vino, & melle mulſum, aut ex auro, & argento electum, idem iuris eſt, nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuitu, & non voluntate dominorum confuſę fuerint, vel eiuſdem generis materiæ, vel diuerſę: idem iuris eſſe placuit.

28 ¶ Quod ſi frumentum Titij frumento tuo miſtum fuerit, ſi quidem ex voluntate veſtra commune eſt: quia ſingula corpora, id eſt, ſingula grana, quę cuiuſque propria fuerunt, ex conſenſu veſtro communicata ſunt. Quod ſi caſu id miſtum fuerit, vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur commune eſſe; quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant. Sed nec magis iſtis caſibus commune ſit frumẽtum, quàm grex intelligitur eſſe cõmunis, ſi pecora Titij tuis pecoribus miſta fuerint. Sed ſi ab alterutro veſtrum totum id frumentũ retineatur; in rem quidem actio pro modo frumenti cuiuſque competit: arbitrio autem iudicis cõtinetur, vt ipſe ęſtimet,

quale cuiuſque frumentum fuerit.

29 ¶ Cum in ſuo ſolo aliquis ex aliena materia ædificauerit, ipſe intelligitur dominus ædificij, quia omne, quod ſolo inædificatur, ſolo cedit. Nec tamen ideò is, qui materiæ dominus fuerat, deſinit dominus eius eſſe: ſed tantiſper neque vindicare eam poteſt, neque ad exhibēdum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qui cauetur, ne quis tignum alienum ædibus ſuis iunctum eximere cogatur, ſed duplum pro eo pręſtet per actionem, quæ vocatur de tigno iuncto. Appellatione autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt: Quod ideò prouiſum eſt, ne ædificia reſcindi neceſſe ſit. Quod ſi aliqua ex cauſa dirutum ſit ædificium poterit materię dominus, ſi non fuerit duplum iam conſequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

30 ¶ Ex diuerſo, ſi quis in alieno ſolo ex ſua materia domum ædificauerit, illius fit dominus, cuius & ſolum eſt. Sed hoc caſu materię dominus proprietatem eius amittit: quia voluntate eius intelligitur eſſe alienata, vtique ſi non ignorabat ſe in alieno ſolo ædificare: & ideò licet diruta ſit domus, materiam tamen vindicare non poteſt. Certè illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituto ædificatore, ſoli dominus petat domum ſuam eſſe, nec ſoluat precium materię, & mercedes fabrorum: poſſe eum per exceptionem doli mali repelli, vtique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit, qui ædificauit. Nam ſcienti alienum ſolum eſſe, poteſt obijci culpa, quod ędificauerit temerè in eo ſolo,

lo, quod intelligebat alienum eſſe.

31 ¶ Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diuerſo, ſi Titius ſuam plantam in Mæuij ſolo poſuerit, Mæuij planta erit, ſi modo vtroq; caſu radices egerit: ante enim, quam radices egerit, eius permanet, cuius fuerat. Adeò autem ex eo tempore, quo radices egerit, planta, proprietas eius commutatur: vt ſi vicini arbor ita terram Titij preſſerit, vt in eius fundum radices egerit: Titij effici arborem dicamus: ratio enim non permittit, vt alterius arbor eſſe intelligatur, quam cuius in fundum radices egerit. Et ideò propè confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

32 ¶ Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſata ſunt, ſolo cedere intelliguntur. Cęterum ſicut is, qui in alieno ſolo ædificauit: ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea, quæ diximus: ita eiuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa, [bona fide] conſeuit.

33 ¶ Litteræ quoque, licèt aureæ ſint, perinde chartis membraniſue cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inædificantur, aut inſeruntur, ideòque ſi in chartis, membraniſue tuis carmen vel hiſtoriã, vel orationem Titius ſcripſerit, huius corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi à Titio petas tuos libros, tuaſue mẽbranas, nec impenſas ſcripturæ ſoluere paratus ſis: poterit ſe Titius

defendere per exceptionē doli mali vtique ſi earum chartarum, membranarũue poſſeſſionem bona fide nactus eſt.

34 ¶ Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: alijs videtur, picturam, qualiſcumque ſit, tabulæ cedere: ſed nobis videtur melius eſſe, tabulam picturæ cedere. Ridiculum eſt enim, picturam Apellis, vel Parrhaſij in acceſſionem viliſſimę tabulę cedere. Vnde ſi à domino tabulæ imaginem poſſidente, is, qui pinxit, eam petat, nec ſoluat pretium tabulę, poterit per exceptionem doli ſubmoueri. At ſi is, qui pinxit, [eam] poſſideat: conſequens eſt, vt vtilis actio Domino tabulę aduerſus eum nō detur: quo caſu ſi non ſoluat impenſam picturę, poterit per exceptionem doli mali repelli, vtique ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille, qui picturam impoſuit. Illud enim palam eſt, quod ſiue is, qui pinxit, ſubripuit tabulas, ſiue alius, competit domino tabularum furti actio.

35 ¶ Si quis à non domino, quem dominum eſſe crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliaue qualibet iuſta cauſa ęque bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius eſſe pro cultura, & cura. Et ideo ſi poſtea dominus ſuperuenerit, & fundum vindicet, & de fructibus ab eo conſumptis agere non poteſt. Et vero, qui alienum fundum ſciens poſſederit, non idem conceſſum eſt: itaque cum fundo etiam fructus, licèt conſumpti ſint, cogitur reſtituere.

36 ¶ Is vero, ad quem vſusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus

nus efficitur, quam ſi ipſe eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nōdum tamen perceptis, deceſſerit: ad hæredes eius non pertinent, ſed domino proprietatis acquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.

37 ¶ In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicuti lac, pilus, & lana, itaque agni, hædi, & vituli, & equuli, & ſucculi ſtatim naturali iure domini fructuarij sūt. Partus verò ancillæ in fructu non eſt, itaque ad dominū proprietatis pertinet, abſurdum enim videbatur, hominem in fructu eſſe: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparauerit.

38 ¶ Sed ſi gregis vſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fętu fructuarius ſubmittere debet (vt & Iuliano viſum eſt, & in vinearum demortuarum, vel arborum locum, alias debet ſubſtituere) rectè enim colore, & quaſi bonus pater familias vti debet.

39 ¶ Theſauros, quos quis in loco tuo inuenerit, diuus Hadrianus naturalem æquitatem ſequutus, ei conceſſit, qui [eos] inuenerit. Idemque ſtatuit, ſi quis in ſacro, aut religioſo loco fortuito caſu inuenerit. At ſi quis in alieno loco, non data ad hoc opera, ſed fortuitu inuenerit: dimidium domino ſoli conceſſit, & dimidium inuentori. Et conuenienter, ſi quis in Cęſaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, & dimidium eſſe Cæſaris ſtatuit. Cui conueniens eſt [vt] ſi quis in fiſcali loco, vel publico, vel [ciuitatis] inuenerit, dimidiū ipſius eſſe [debeat,] & dimidium fiſci, vel ciuitatis.

40 ¶ Per traditionem quoque iure natura-

vel extra patrimonium noſtrum habenter. Quædam enim naturali iure communia ſunt omnium, quædam publica, quædam vniuerſitatis, quædam nullius, pleraque ſingulorum, quæ ex varijs cauſis cuique acquiruntur, ſicut ex ſubiectis apparebit.

1 ¶ Et quidem naturali iure communia ſunt omnium hæc, aer, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur, dum tamen à villis, & monumentis, & ędificijs abſtineat: quia non ſunt iuris gentium, ſicut eſt mare.

2 ¶ Flumina autem omnia, & portus, publica ſunt, ideóque ius piſcãdi omnibus commune eſt in portu, fluminibuſq.

3 ¶ Eſt autem litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4 ¶ Riparum quoque vſus publicus eſt iure gentium, ſicut ipſius fluminis, itaque naues ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt ſicut per ipſum flumen nauigare, ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædijs hærent, qua de cauſa arbores quoque in ijſdem natæ eorundem ſunt.

5 ¶ Littorum quoque vſus publicus eſt, & iuris gẽtium, ſicut & ipſius maris, & ob id cuilibet liberũ eſt caſam ibi ponere, in quam ſe recipiat: ſicut retia ſiccare, & ex mari deducere, proprietas autem eorum poteſt intelligi nullius eſſe, ſed eiuſdem iuris eſſe, cuius & mare: & quæ ſubiacet mari, terra, vel arena.

6 ¶ Vniuerſitatis ſunt, non ſingulorũ, quæ in ciuitatibus ſunt theatra, ſtadia, &

Digitized by Google

& ſi qua alia ſunt communia ciuitatum.

7 ¶ Nullius autem ſunt res ſacræ, & religioſæ, & ſanctæ, quod enim diuini iuris eſt, id nullius in bonis eſt.

8 ¶ Sacræ res ſunt, quę ritè per Pontifices Deo conſecratæ ſunt: veluti ædes ſacrę, & donaria, quę ritè ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam per noſtram conſtitutionem alienari, & obligari prohibuimus: excepta cauſa redemptionis captiuorum. Si quis autem auctoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem, in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ: etiam diruto ædificio, ſacer adhuc manet, vt & Papinianus ſcripſit.

9 ¶ Religioſum locum vnuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum inferit in locum ſuum. [In communem autem locum purum inuito ſocio inferre non licet,] in commune verò ſepulchrum etiam inuitis cæteris licet inferre. [Item ſi alienus vſusfructus eſt, propietarium placet, niſi conſentiente vſufructuario, locum religioſum non facere.] In alienum locum conſentiente domino licet inferre: & licet poſtea ratum [non] habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen locus religioſus fit.

10 ¶ Sanctæ quoque res veluti muri, & portæ [ciuitatis,] quodammodo diuini iuris ſunt: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideò autem muros ſanctos dicimus, quia pœna capitis conſtituta eſt in eos, qui aliquid in muros deliquerint Ideò & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus aduerſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

11 ¶ Singulorum autem hominum multis mo is res fiunt, quarundam enim rerum dominium nanciſcimur iure naturali, quod (ſicut diximus) appellatur ius ge tium: quarundam [verò] iure ciuili. Commodius eſt itaque à vetuſtiore iure incipere palam eſt autem vetuſtius eſſe ius naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit, ciuilia autem iura tunc eſſe cæperunt, cum & ciuitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cæperunt.

12 ¶ Feræ igitur beſtiæ, & volucres, & piſces, & [omnia] animalia, quæ mari, cęlo, & terra naſcuntur: ſimul atque ab aliquo capta fuerint, iure gentium ſtatim illius eſſe incipiũt, quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti co ceditur, nec intereſt, feras beſtias, & volucres vtrum in ſuo fũdo quis capiat, an n alieno. Plane, qui alienum fundum ingreditur venand, aut aucupandi gratia: poteſt à domino, ſi is pręuiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eo vſque tuus eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coercetur. Cum verò tuam euaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit: tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, vt difficilis ſit eius perſequutio.

13 ¶ Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, vt capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur? [Et] quibuſdam placuit, ſtatim eſſe tuam: & eouſq; tuam videri, donec eam perſequaris, quod

quod ſi deſieris perſequi: deſinere eſſe tuam,& rurſus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, non aliter tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quod multa accidere ſoleant, vt eam non capias.

14 ¶ Apium quoque fera natura eſt. Itaque [apes,] quæ in arbore tua conſederint, antequam à te alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quam volucres; quæ in arbore tua nidum fecerint, ideòque ſi alius eas incluſerit: is earum dominus erit. Fauos quoque, ſi quos effecerint, eximere quilibet poteſt. Planè integrare, ſi præuideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eouſque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſequutio eius eſt, alioquin occupantis fit.

15 ¶ Pauonum quoque, & columbarum fera natura eſt, nec ad rem pertinet, quod ex cõſuetudine euolare, & reuolare ſolent; nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Ceruos quoque quidam ita manſuetos habent, vt in ſyluam ire, & redire ſoleant: quorum, & ipſorum feram eſſe naturam, nemo negat. In ijs autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire, & redire ſolent, talis regula comprobata eſt: vt eouſque tua eſſe intelligantur, donec animũ reuertẽdi habeant, nam ſi reuertendi animum habere deſierint: etiam tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur deſinere

habere tunc, cum reuertendi conſuetudinem deſeruerint.

16 ¶ Gallinarum autem, & anſerum non eſt fera natura, idq; ex eo poſſimus intelligere, quod aliæ ſint gallinæ, quas feras vocamus: item alij ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideòque ſi anſeres tui, aut gallinę tuę, aliquo modo turbari turbatæue euolauerint: licèt conſpectum tuum effugerint, quocũque tamen loco ſi [illegible]t, tui tuæue eſſe intelliguntur: & qui lucrãdi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

17 ¶ Item ea, quæ ex hoſtibus capimus, iure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeò quidem, vt & liberi homines in ſeruitutem noſtram ded[illegible]cantur: qui tamen, ſi euaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reuerſi fuerint: priſtinum ſtatum recipiunt.

18 ¶ Item lapilli, & gemmæ, & cętera, quæ in littore maris inueniuntur, iure naturali ſtatim inuentoris fiunt.

19 ¶ Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo ſubiectis nata ſunt, eodem iure tibi acquiruntur.

20 ¶ Præterea, quod per alluuionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi acquiritur. Eſt autem alluuio incrementum latens. Per alluuionem autẽ id videtur adiici, quod ita paulatim adijcitur, vt intelligi non poſſit, quantum quoque temporis momento adijciatur.

21 ¶ Quod ſi vis fluminis de tuo prędio partem aliquã detraxerit, & vicini prędio attulerit: palam eſt eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſque, quas ſecum

ſecum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquiſita eſſe.

22 ¶ Inſula, quæ in mari nata eſt, (quod rarò accidit) occupantis fit, nullius enim eſſe creditur. At inſula in flumine nata (quod frequenter accidit) ſi quidem mediam partem fluminis tenet; communis eſt eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam, prædia poſſident; pro modo [ſcilicet] latitudinis cuiuſque fundi, quæ propè ripam ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit: eorum eſt tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia poſſident. Quid ſi aliqua parte diuiſum ſit flumen, deinde infra vnitum, agrum alicuius in formam inſulæ redegerit: eiuſdem permanet is ager, cuius & fuerat.

23 ¶ Quod ſi naturali alueo in vniuerſum derelicto, ad aliam partem fluere cæperit: prior quidem alueus eorum eſt, qui propè ripam eius prædia poſſident: pro modo ſcilicet latitudinis cuiuſque agri, quæ prope ripam ſit, nouus autem alueus eius iuris eſſe incipit, cuius & ipſum flumen eſt, id eſt publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alueum reuerſum fuerit flumen: rurſus nouus alueus eorum eſſe incipit, qui propè ripam eius prædia poſſident.

24 ¶ Alia ſanè cauſa eſt, ſi cuius totus ager inundatus fuerit, neque enim inundatio fundi ſpeciem commutat; & ob id, ſi receſſerit aqua; palam eſt eum fundum, eius manere, cuius & fuit.

25 ¶ [illegible] ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo: quæri ſolet,

habere tunc, cum reue

dinem deſeruerint.

16 ¶ Gallinarum au

non eſt fera natura, id

intelligere, quod aliæ f

feras vocamus: item a

quos feros appellamus.

res tui, aut gallinę tuę,

bari turbatæue euolau

ſpectum tuum effuger

men loco ſi t, tui tuæu

tur: & qui lucrādi anim

tinet, furtum c

17 ¶ Item

mus, iur

adeò q

uitu

m

er

lli,

mar

m in

ea, q

aut frumentum

ſpicas

quidem

Quod ſi partim

ex aliena ſpeciem

veluti ex ſuo vino

ſum miſcuerit, aut ex

medicamentis empl

aut ex ſua lana, &

dubitandum

dominum,

operam ſuam dederit,

materiæ

eſſerit

acceſſionu

ce

...imento: & qui dominus fuit ...uerſus eum, qui ſubripuit, ...actionem, & condictionem: ...qui veſtimentum fecit, ſiue ...extinctæ res, licet vindicari ...condici tamen furibus, & ...lijs poſſeſſoribus poſſunt. ...orum materiæ ex voluntate ...confuſæ ſint: totum id cor... confuſione fit, vtriuſque ...: veluti ſi qui vina ſua con... maſſas argenti, vel auri ... Sed & diuerſæ materiæ ...ria ſpecies facta ſit: ...lle mulſum, aut ex ...tum, idem iuris eſt, ...mmunem eſſe ſpe... Quod ſi fortuitu, & ...norum confuſę fue... generis materiæ, vel ...s eſſe placuit.

...nentum Tirij frumen...rit, ſiquidem ex vo...mmune eſt: quia ſingu... ſingula grana, quę cu...uerunt, ex conſenſu ve...ta ſunt. Quod ſi caſu id ... vel Titius id miſcuerit ...ate, non videtur commu...ngula corpora in ſua ſub... Sed nec magis iſtis caſi... ſit frumētum, quàm grex ...ſſe cõmunis, ſi pecora Titij ...s miſta fuerint. Sed ſi ab al...rum totum id frumentũ re...a rem quidem actio pro modo ...uiuſque competit: arbitrio ...is cõtinetur, vt ipſe ęſtimet,

imo & mulieres admittuntur, ex reſcripto diuorum Seueri, & Antonini:] ſed eę ſcolæ, quæ pietatis neceſſitudine ductæ ad hoc procedunt: vtputa mater, nutrix quoque, & auia poteſt, & ſoror, ſed & ſi qua alia mulier fuerit, quam pręcor propẽſa pietate intellexerit, ſexus verecũdiam non egredientem, ſed pietate productam, non ſuſtinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accuſationem.

4 ¶ Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare, puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere: & ita diui Seuerius, & Antoninus reſcripſerunt.

5 ¶ Suſpectus autem eſt, qui non ex fide tutelam gerit, licèt ſoluendo ſit, vt Iulianus quoque reſcripſit. Sed & antequam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum remoueri: idem Iulianus ſcripſit, & ſecundùm eum conſtitutum eſt.

4 ¶ Suſpectus autem remotus, ſi quidem ob dolum famoſus eſt, ſi ob culpam: non æque.

7 ¶ Si quis autem ſuſpectus poſtulatur quoad cognitio finiatur, interdicitur ei adminiſtratio, vt Papiniano viſum eſt.

8 ¶ Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſpecta fuerit, poſteaquàm tutor, vel curator deceſſerit, extinguitur ſuſpecti cognitio.

9 ¶ Si quis tutor copiam ſui non faciat, vt alimenta pupillo decernãtur, cauetur epiſtola diuorum Seueri, & Antonini, vt in poſſeſſionem bonorum eius pupillo mittatur, & quæ mora deteriora futura ſunt, dato curatore diſtrahi iuben-

bentur. Ergo vt ſuſpectus remoueri poterit, qui non præſtat alimenta.

10 ¶ Sed ſi quis præſens negat propter inopiam alimenta poſſe decerni: ſi hoc per mendacium dicat; remittendum eum eſſe ad præfectum vrbis puniendum placuit: ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſterium tutelæ acquiſierit, vel redemerit.

11 ¶ Libertus quoque, ſi fraudulenter tutelam filiorum, vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad præfectum vrbi remittitur puniendus

12 ¶ Nouiſſimè autem ſciendum eſt: eos, qui fraudulenter tutelam adminiſtrant, etiam ſi ſatis offerant, remouendos eſſe à tutela: quia ſatiſdatio tutoris propoſitum maleuolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat. Suſpectum etiam eum putamus, qui moribus talis eſt, vt ſuſpectus ſit. Enim verò tutor, vel curator, quamuis pauper eſt, fidelis tamen, & diligens, remouendus non eſt quaſi ſuſpectus.

INSTITVTIONVM,
ſeu Elementorum, D. IVSTINIANI, ſacratiſſimi Principis.

LIBER SECVNDVS.

De rerum diuiſione, [& acquirendo ipſarum dominio.] Tit. I.

SVperiore libro de iure perſonarum exposuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio,

C vel

vel extra patrimonium noſtrum habenter. Quædam enim naturali iure communia ſunt omnium, quædam publica, quædam vniuerſitatis, quædam nullius, pleraque ſingulorum, quæ ex varijs cauſis cuique acquiruntur, ſicut ex ſubiectis apparebit.

1 ¶ Et quidem naturali iure communia ſunt omnium hæc, aer, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur, dum tamen à villis, & monumentis, & ędificijs abſtineat: quia non ſunt iuris gentium, ſicut eſt mare.

2 ¶ Flumina autem omnia, & portus, publica ſunt, ideoque ius piſcādi omnibus commune eſt in portu, fluminibuſq.

3 ¶ Eſt autem litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4 ¶ Riparum quoque vſus publicus eſt iure gentium, ſicut ipſius fluminis, itaque naues ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt ſicut per ipſum flumen nauigare, ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædijs hærent, qua de cauſa arbores quoque in ijſdem natæ eorundem ſunt.

5 ¶ Littorum quoque vſus publicus eſt, & iuris gētium, ſicut & ipſius maris, & ob id cuilibet liberū eſt caſam ibi ponere, in quam ſe recipiat: ſicut retia ſiccare, & ex mari deducere, proprietas autem eorum poteſt intelligi nullius eſſe, ſed eiuſdem iuris eſſe, cuius & mare: & quæ ſubiacet mari, terra, vel arena.

6 ¶ Vniuerſitatis ſunt, non ſingulorū, quæ in ciuitatibus ſunt theatra, ſtadia, &

& ſi qua alia ſunt communia ciuitatum.
7 ¶ Nullius autem ſunt res ſacræ, & religioſæ, & ſanctæ, quod enim diuini iuris eſt, id nullius in bonis eſt.
8 ¶ Sacræ res ſunt, quę ritè per Pontifices Deo conſecratæ ſunt: veluti ædes ſacrę, & donaria, quę ritè ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam per noſtram conſtitutionem alienari, & obligari prohibuimus: excepta cauſa redemptionis captiuorum. Si quis autem auctoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem, in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ: etiam diruto ædificio, ſacer adhuc manet, vt & Papinianus ſcripſit.
9 ¶ Religioſum locum vnuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum inferit in locum ſuum. [In communem autem locum purum inuito ſocio inferre non licet,] in commune verò ſepulchrum etiam inuitis cæteris licet inferre. [Item ſi alienus vſusfructus eſt, propietarium placet, niſi conſentiente vſufructuario, locum religioſum non facere.] In alienum locum conſentiente domino licet inferre: & licet poſtea ratum [non] habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen locus religioſus fit.
10 ¶ Sanctæ quoque res veluti muri, & portæ [ciuitatis,] quodammodo diuini iuris ſunt: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideò autem muros ſanctos dicimus, quia pœna capitis conſtituta eſt in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideò & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus aduerſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

11 ¶ Singulorum autem hominum multis mo is res fiunt, quarundam enim rerum dominium nanciſcimur iure naturali, quod (ſicut diximus) appellatur ius ge tium: quarundam [verò] iure ciuili. Commodius eſt itaque à vetuſtiore iure incipere palam eſt autem vetuſtius eſſe ius naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit, ciuilia autem iura tunc eſſe cæperunt, cum & ciuitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cæperunt.

12 ¶ Feræ igitur beſtiæ, & volucres, & piſces, & [omnia] animalia, quæ mari, cęlo, & terra naſcuntur: ſimul atque ab aliquo capta fuerint, iure gentium ſtatim illius eſſe incipiũt, quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti co ceditur, nec intereſt, feras beſtias, & volucres vtrum in ſuo fũdo quis capiat, an n alieno. Plane, qui alienum fundum ingreditur venand , aut aucupandi gratia: poteſt à domino, ſi is p ęuiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eo vſque tuus eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coercetur. Cum verò tuam euaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit: tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effuger t, vel ita ſit in conſpectu tuo, vt difficilis ſit eius perſequutio.

13 ¶ Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, vt capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur? [Et] quibuſdam placuit, ſtatim eſſe tuam: & eouſq; tuam videri, donec eam perſequaris,

quod

quod ſi deſieris perſequi: deſinere eſſe tuam, & rurſus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, non aliter tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quod multa accidere ſoleant, vt eam non capias.

14 ¶ Apium quoque fera natura eſt. Itaque [apes,] quæ in arbore tua conſederint, antequam à te alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint, ideòque ſi alius eas incluſerit: is earum dominus erit. Fauos quoque, ſi quos effecerint, eximere quilibet poteſt. Planè integrare, ſi præuideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eouſque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſequutio eius eſt, alioquin occupantis fit.

15 ¶ Pauonum quoque, & columbarum fera natura eſt, nec ad rem pertinet, quod ex cõſuetudine euolare, & reuolare ſolent; nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Ceruos quoque quidam ita manſuetos habent, vt in ſyluam ire, & redire ſoleant: quorum, & ipſorum feram eſſe naturam, nemo negat. In ijs autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire, & redire ſolent, talis regula comprobata eſt: vt eouſque tua eſſe intelligantur, donec animũ reuertẽdi habeant, nam ſi reuertendi animum habere deſierint: etiam tua eſſe definunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur deſinere

habere tunc, cum reuertendi conſuetudinem deſeruerint.

16 ¶ Gallinarum autem, & anſerum non eſt fera natura, idq; ex eo poſſimus intelligere, quod aliæ ſint gallinæ, quas feras vocamus: item alij ſunt anſeres, quos feros appellamus. Ideòque ſi anſeres tui, aut gallinę tuę, aliquo modo turbari turbatæue euolauerint: licèt conſpectum tuum effugerint, quocũque tamen loco ſint, tui tuæue eſſe intelligun-tur: & qui lucrãdi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

17 ¶ Item ea, quæ ex hoſtibus capimus, iure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeò quidem, vt & liberi homines in ſeruitutem noſtram deducantur: qui tamen, ſi euaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reuerſi fuerint: priſtinum ſtatum recipiunt.

18 ¶ Item lapilli, & gemmæ, & cętera, quæ in littore maris inueniuntur, iure naturali ſtatim inuentoris fiunt.

19 ¶ Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo ſubiectis nata ſunt, eodem iure tibi acquiruntur.

20 ¶ Præterea, quod per alluuionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi acquiritur. Eſt autem alluuio incrementum latens. Per alluuionem autẽ id videtur adijci, quod ita paulatim adijcitur, vt intelligi non poſſit, quantum quoque temporis momento adijciatur.

21 ¶ Quod ſi vis fluminis de tuo prędio partem aliquã detraxerit, & vicini prędio attulerit: palam eſt eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſque, quas ſecum

ſecum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquiſita eſſe.

22 ¶ Inſula, quæ in mari nata eſt, (quod raro accidit) occupantis fit, nullius enim eſſe creditur. At inſula in flumine nata (quod frequenter accidit) ſi quidem mediam partem fluminis tenet; communis eſt eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam, prædia poſſident; pro modo [ſcilicet] latitudinis cuiuſque fundi, quæ propè ripam ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit: eorum eſt tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia poſſident. Quid ſi aliqua parte diuiſum ſit flumen, deinde infra vnitum, agrum alicuius in formam inſulæ redegerit: eiuſdem permanet is ager, cuius & fuerat.

23 ¶ Quod ſi naturali alueo in vniuerſum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alueus eorum eſt, qui propè ripam eius prædia poſſident: pro modo ſcilicet latitudinis cuiuſque agri, quæ prope ripam ſit, nouus autem alueus eius iuris eſſe incipit, cuius & ipſum flumen eſt, id eſt publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alueum reuerſum fuerit flumen: rurſus nouus alueus eorum eſſe incipit, qui propè ripam eius prædia poſſident.

24 ¶ Alia ſanè cauſa eſt, ſi cuius totus ager inundatus fuerit, neque enim inundatio fundi ſpeciem commutat; & ob id, ſi receſſerit aqua; palam eſt eum fundum, eius manere, cuius & fuit.

25 ¶ Cum ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo: quæri ſolet,

quis eorũ naturali ratione dominus ſit, vtrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? vt ecce, ſi quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut ſpicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino, & melle mulsũ miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrũ, aut collyriũ compoſuerit; vel ex aliena lana veſtimẽtum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel ſubſellia fabricauerit, & poſt multam Sabinianorum, & Proculianorum ambiguitatem, placuit media ſententia exiſtimãtium, ſi ea ſpecies ad priorem, & rudem materiam reduci poſſit: eum videri dominum eſſe, qui materię Dominus fuerit: ſi non poſſit reduci: eum potius intelligi dominum, qui fecerit: vt ecce, vas conflatum poteſt ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad vuas, vel oliuas, vel ſpicas reuerti non poteſt, at ne mulſum quidem ad vinum, & mel reſolui poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis: veluti ex ſuo vino, & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis, & alienis medicamentis emplaſtrum, aut collyrium, aut ex ſua lana, & aliena veſtimẽtum fecerit: dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit: cum non ſolùm operam ſuam dederit, ſed & partem eiuſdem materiæ præſtiterit.

26 ¶ Si [tamen] alienam purpuram veſtimẽto ſuo quis intexuerit: licèt pretioſior ſit purpura, tamen acceſſionis vice

ce

ce cedit veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduerſus eum, qui ſubripuit, habet furti actionem, & condictionem: ſiue ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſiue alius, nam extinctæ res, licet vindicari non poſſint, condici tamen furibus, & quibuſque alijs poſſeſſoribus poſſunt.

27 ¶ Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſæ ſint: totum id corpus, quod ex confuſione fit, vtriuſque commune eſt; veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti, vel auri conflauerint. Sed & diuerſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit: fortè ex vino, & melle mulſum, aut ex auro, & argento electum, idem iuris eſt, nam & hoc caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuitu, & non voluntate dominorum confuſę fuerint, vel eiuſdem generis materiæ, vel diuerſę: idem iuris eſſe placuit.

28 ¶ Quod ſi frumentum Titij frumento tuo miſtum fuerit, ſi quidem ex voluntate veſtra commune eſt: quia ſingula corpora, id eſt, ſingula grana, quę cuiuſque propria fuerunt, ex conſenſu veſtro communicata ſunt. Quod ſi caſu id miſtum fuerit, vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur commune eſſe; quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant. Sed nec magis iſtis caſibus commune ſit frumẽtum, quàm grex intelligitur eſſe cõmunis, ſi pecora Titij tuis pecoribus miſta fuerint. Sed ſi ab alterutro veſtrum totum id frumentũ retineatur; in rem quidem actio pro modo frumenti cuiuſque competit: arbitrio autem iudicis cõtinetur, vt ipſe ęſtimet,

quale cuiuſque frumentum fuerit.

29 ¶ Cum in ſuo ſolo aliquis ex aliena materia ædificauerit, ipſe intelligitur dominus ædificij, quia omne, quod ſolo inædificatur, ſolo cedit. Nec tamen ideò is, qui materiæ dominus fuerat, deſinit dominus eius eſſe: ſed tantiſper neque vindicare eam poteſt, neque ad exhibẽdum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qui cauetur, ne quis tignum alienum ædibus ſuis iunctum eximere cogatur, ſed duplum pro eo pręſtet per actionem, quæ vocatur de tigno iunctó. Appellatione autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt: Quod ideò prouiſum eſt, ne ædificia reſcindi neceſſe ſit. Quod ſi aliqua ex cauſa dirutum ſit ædificium poterit materię dominus, ſi non fuerit duplum iam conſequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

30 ¶ Ex diuerſo, ſi quis in alieno ſolo ex ſua materia domum ædificauerit, illius ſit dominus, cuius & ſolum eſt. Sed hoc caſu materię dominus proprietatem eius amittit: quia voluntate eius intelligitur eſſe alienata, vtique ſi non ignorabat ſe in alieno ſolo ædificare: & ideò licet diruta ſit domus, materiam tamen vindicare non poteſt. Certè illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituto ædificatore, ſoli dominus petat domum ſuam eſſe, nec ſoluat pretium materię, & mercedes fabrorum: poſſe eum per exceptionem doli mali repelli, vtique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit, qui ædificauit. Nam ſcienti alienum ſolum eſſe, poteſt obijci culpa, quod ędificauerit temerè in eo ſolo,

lo, quod intelligebat alienum eſſe.

31 ¶ Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diuerſo, ſi Titius ſuam plantam in Mæuij ſolo poſuerit, Mæuij planta erit, ſi modo vtroq; caſu radices egerit: ante enim, quam radices egerit, eius permanet, cuius fuerat. Adeò autem ex eo tempore, quo radices egerit, planta, proprietas eius commutatur: vt ſi vicini arbor ita terram Titij preſſerit, vt in eius fundum radices egerit: Titij effici arborem dicamus: ratio enim non permittit, vt alterius arbor eſſe intelligatur, quam cuius in fundum radices egerit. Et ideò propè confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

32 ¶ Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſata ſunt, ſolo cedere intelliguntur. Cęterum ſicut is, qui in alieno ſolo ædificauit: ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea, quæ diximus: ita eiuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa, [bona fide] conſueuit.

33 ¶ Litteræ quoque, licèt aureæ ſint, perinde chartis membraniſue cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inædificantur, aut inſeruntur, ideoque ſi in chartis, membraniſue tuis carmen vel hiſtoriã, vel orationem Titius ſcripſerit: huius corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi à Titio petas tuos libros, tuaſue mẽbranas, nec impenſas ſcripturæ ſoluere paratus ſis: poterit ſe Titius

defendere per exceptionẽ doli mali vtique ſi earum chartarum, membranarũue poſſeſſionem bona fide nactus eſt.

34 ¶ Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: alijs videtur, picturam, qualiſcumque ſit, tabulæ cedere: ſed nobis videtur melius eſſe, tabulam picturæ cedere. Ridiculum eſt enim, picturam Apellis, vel Parrhaſij in acceſſionem viliſſimę tabulę cedere. Vnde ſi à domino tabulæ imaginem poſſidente, is, qui pinxit, eam petat, nec ſoluat pretium tabulę, poterit per exceptionem doli ſubmoueri. At ſi is, qui pinxit, [eam] poſſideat: conſequens eſt, vt vtilis actio Domino tabulę aduerſus eum nõ detur: quo caſu ſi non ſoluat impenſam picturę, poterit per exceptionem doli mali repelli, vtique ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille, qui picturam impoſuit. Illud enim palam eſt, quod ſiue is qui pinxit, ſubripuit tabulas, ſiue alius, competit domino tabularum furti actio.

35 ¶ Si quis à non domino, quem dominum eſſe crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliaue qualibet iuſta cauſa ęque bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius eſſe pro cultura, & cura. Et ideo ſi poſtea dominus superuenerit, & fundum vindicet, & de fructibus ab eo conſumptis agere non poteſt. Et vero, qui alienum fundum ſciens poſſederit, non idem conceſſum eſt: itaque cum fundo etiam fructus, licèt conſumpti ſint, cogitur reſtituere.

36 ¶ Is vero, ad quem vſusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus

nus efficitur, quam ſi ipſe eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nōdum tamen perceptis, deceſſerit: ad hæredes eius non pertinent, ſed domino proprietatis acquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.

37 ¶ In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicuti lac, pilus, & lana, itaque agni, hædi, & vituli, & equuli, & ſucculi ſtatim naturali iure domini fructuarij sūt. Partus verò ancillæ in fructu non eſt, itaque ad dominū proprietatis pertinet, abſurdum enim videbatur, hominem in fructu eſſe: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparauerit.

38 ¶ Sed ſi gregis vſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fętu fructuarius ſubmittere debet (vt & Iuliano viſum eſt, & in vinearum demortuarum, vel arborum locum, alias debet ſubſtituere) rectè enim colore, & quaſi bonus pater familias vti debet.

39 ¶ Theſauros, quos quis in loco tuo inuenerit, diuus Hadrianus naturalem æquitatem ſequutus, ei conceſſit, qui [eos] inuenerit. Idemque ſtatuit, ſi quis in ſacro, aut religioſo loco fortuito caſu inuenerit. At ſi quis in alieno loco, non data ad hoc opera, ſed fortuitu inuenerit: dimidium domino ſoli conceſſit, & dimidium inuentori. Et conuenienter, ſi quis in Cęſaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, & dimidium eſſe Cæſaris ſtatuit. Cui conueniens eſt [vt] ſi quis in fiſcali loco, vel publico, vel [ciuitatis] inuenerit, dimidiū ipſius eſſe [debeat,] & dimidium fiſci, vel ciuitatis.

40 ¶ Per traditionem quoque iure natura-

tura-

turali res nobi acquiruntur, nihil enim tam conueniens eſt naturali æquitati, quàm voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre, ratam haberi, & eo, cuiuſcunque generis ſit, corporalis res tradi poteſt, & à dominio tradita alienatur. Itaque ſtipendiaria quoque, & tributaria præda eodem modo alienantur. Vocantur autem ſtipendiaria, & tributaria prædia, quæ in prouincijs ſunt, inter quæ, necnon & Italica prædia, ex noſtra cõſtitutione nulla eſt differentia, ſed ſi quidẽ ex cauſa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio transferuntur.

41 ¶ Venditæ verò res, & traditæ, non aliter emptori acquiruntur, quàm ſi is venditori pretium ſoluerit, vel alio modo ei ſatisfecerit: veluti ex promiſſore, aut pignore dato, quod quamquam cauetur ex lege duodecim tabularum, tamen rectè dicitur & iure gentium, id eſt, iure naturali, id effici, ſed ſi is, qui vendidit, fidem emptoris ſequutus fuerit, dicendum eſt ſtatim rem emptoris fieri.

42 ¶ Nihil autem intereſt, verum ipſe dominus tradat alicui rem ſuam, an voluntate eius, alius, cui eius rei poſſeſſio permiſſa ſit.

43 ¶ Qua ratione, ſi cui libera vniuerſorum negotiorum adminiſtratio permiſſa fuerit à domino, iſque ex his negotijs rem vendiderit, & tradiderit: faciet eam accipientis.

44 ¶ Interdum etiam ſine traditione nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam, veluti ſi rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut

apud

apud te depoſuerit, [poſtea aut vendiderit tibi,] aut donauerit, [aut dotis nomine dederit.] Quamuis enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipſo, quod patitur tuam eſſe, ſtatim tibi acquiritur proprietas, perinde ac ſi eo nomine tibi tradita fuiſſet.

45 ¶ Item ſi quis merces in horreo depoſitas vendiderit, ſimul atque claues horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46 ¶ Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce, prætores, & conſules, cum miſſilia iactant in vulgus, ignorant, quod eorum quiſque ſit excepturus: & tamen quia volunt, quod quiſque acceperit, eius eſſe, ſtatim eum dominum efficiunt.

47 ¶ Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rem pro derelicto à domino habitam occupauerit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id [in numero] iterum ſuarum eſſe nolit: ideoq; ſtatim dominus eius eſſe deſinit.

48 ¶ Alia ſane cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate leuandæ nauis cauſa ijciuntur, hæc enim dominorum permanent: quia palàm eſt eas nõ eo animo ijci, quod quis eas habere nolit, ſed quo magis cum ipſa naui maris periculum effugiat. Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec longè videntur diſcedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

Di

De rebus corporalibus, & incorporalibus. Tit II.

QVædam præterea res corporales ſunt quædam incorporales.

1 ¶ Corporales, hæ ſunt, quę tangi poſſunt, veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

2 ¶ Incorporales autem ſunt, quę tangi non poſſunt, qualia ſunt ea, quę in iure conſiſtunt: ſicut hæreditas, vſusfructus, vſus [& obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continentur: nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerũque corporale eſt: veluti fundus, homo, pecuniam, nam ipſum ius hæreditatis, & ipſum ius vtendi, fruendi, & ipſum ius obligationis incorporale eſt.

3 ¶ Eodem numero ſunt iura prædiorum vrbanorum, & ruſticorum, quæ etiam ſeruitutes vocantur.

De ſeruitutibus prædiorum. Tit. III.

RVſticorum prædiorum iura ſunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter eſt ius eundi, ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi, [vel vehiculum.] Actus eſt ius agendi, vel iumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter actum non habet: qui actum habet, & iter habet, [eoque vti poteſt] etiam ſine iumento. Via eſt ius eundi, & agendi, & ambulandi: nam & iter, & actum via in ſe continet. Aquæductus eſt ius aquæ ducendæ per fundum alienum.

1 ¶ Prædiorum vrbanorum ſeruitutes

ſunt ſ

ſunt hæ, quæ ædificijs inhærent; ideò vrbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, vrbana prædia appellamus, etſi in villa ædificata ſint. Item vrbanorum prædiorum ſeruitutes ſunt, vt vicinis onera vicini ſuſtineat: vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere: vt ſtillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam: ne altius quis tollat ædes ſuas, vel luminibus vicini officiat.

2 ¶ Inter ruſticorum prædiorum ſeruitutes quidam computari rectè putant aquæ hauſtum, pecoris ad aquam adpulſum, ius paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

3 ¶ Ideò autem hæ ſeruitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædijs conſtitui non poſſunt, nemo enim poteſt ſeruitutem acquirere vrbani, vel ruſtici prædij, niſi qui habet prædium.

4 ¶ Si quis velit vicinio aliquod ius conſtituere pactionibus, atq; ſtipulationibus id efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis hæredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumue aduerſus eum habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquamue ex eo ducere.

De vſufructu. Tit IV.

VSusfructus eſt ius alienis rebus vtendi, fruendi, ſalua rerum ſubſtantia. Eſt autem ius in corpore: quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

1 ¶ Vſusfructus à proprietate ſeparationem recipit, idque pluribus modis, acci-

accidit: vt ecce, ſi quis vſumfructum alicui legauerit, nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius verò vſumfructum. Et contra, ſi fundum legauerit deducto vſufructu: legatarius nudam habet proprietatem; hæres verò vſumfructum. Item alij vſumfructum, alij deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento [verò] ſi quis velit vſumfructum alij conſtituere: pactionibus, & ſtipulationibus id efficere debet. Nec tamen in vniuerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente vſufructu, placuit certis modis extingui vſumfructum, & ad proprietatem reuerti.

2 ¶ Conſtituitur autē vſusfructus non tantùm in fundo, & ædibus, verum etiā in ſeruis, & iumentis, & cæteris rebus [exceptis ijs, quæ ipſo vſu conſumuntur.] Nam heres neque naturali ratione, neq; ciuili recipiunt vſumfructum, quo [in] numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta: quibus proxima eſt pecunia numerata, namque ipſo vſu aſſidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis causa ſenatus cenſuit, poſſe etiam earum rerum vſumfructum conſtitui: vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur. Itaq; ſi pecuniæ vſusfructus legatus ſit: ita datur legatario vt eius fiat, & legatarius ſatisdet hæredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur, aut capite minuetur. Cæterę quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: ſed æſtimatis his, ſatis datur: vt ſi moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia reſtituatur, quāti hæ fuerint [æſtimatæ.] Ergo ſenatus non fecit, quidem

earum

earum rerum vſumfructum (nec enim poterat) ſed per cautionem quaſi vſumfructum conſtituit.

3 ¶ Finitur autem vſusfructus morte vſufructuarij, & duabus capitis diminutionibus maxima; & media, & non vtendo per modum, & tempus, quę omnia noſtra ſtatuit conſtitutio. Item finitur vſusfructus, ſi domino proprietatis ab vſufructuario cedatur: (nam cedēdo extraneo, nihil agitur) vel ex contrario ſi vſusfructuarius proprietatē rei acquiſierit: quæ res conſolidatio appellatur. Eo amplius conſtat, ſi ædes incendio conſumptę fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio ſuo corruerint: extingui vſumfructum, & ne areæ quidem vſumfructum deberi.

4 ¶ Cum autem finitus fuerit, totus vſusfructus, reuertitur ſcilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem

De vſu & habitatione. *Tit. V*

Iiſdem illis modis, quibus vſusfructus conſtituitur, etiam nudus vſus conſtitui ſolet, iiſdemque illis modis finitur, quibus & vſusfructus deſinit.

1 ¶ Minus autem iuris eſt in vſu, quā in vſufructu, nam is, qui fundi nudum habet vſum, nihil vlterius habere intelligitur, quàm vt oleribus, pomis, floribus, fœno, ſtramentis, & lignis ad vſum cotidianum vtatur; in eoque fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi moleſtus ſit, neque ijs, per quos opera ruſtica fiunt impedimento: nec vlli alij ius, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere poteſt,

[quum

[quum is, qui vſumfructum habet, poſſit hæc omnia facere]

2 ¶ Item is, qui ædium vſum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipſe tantùm inhabitet, nec hoc ius ad alium transferre poteſt, & vix receptum eſſe videtur, vt hoſpitem ei recipere liceat: & cum vxore, liberiſque ſuis, item libertis: nec non perſonis alijs liberis, quibus non minus, quàm ſeruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter, ſi ad mulierem vſus ędium pertineat, cum marito ei habitare liceat.

3 ¶ Item is, ad quem ſerui vſus pertinet, ipſe tantum opera, atque miniſterio eius vti poteſt, ad alium verò nullo modo ius ſuum transferre ei conceſſum eſt. Idem ſcilicet iuris eſt, & in iumento.

4 ¶ Sed & ſi pecorum, vel ouium vſus legatus ſit: neque lacte, neque agnis, neque lana vtetur vſuarius, quia ea in fructu ſunt. Planè ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus vti poteſt.

5 ¶ Sed ſi cui habitatio legati, ſiue aliquo modo conſtituta ſit, neque vſus videtur, neq; vſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod ius: quanquam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, ſecundum Marcelli ſententiam noſtra deciſione promulgata, permiſimus non ſolùm in ea degere, ſed etiam alijs locare.

6 ¶ Hęc de ſeruitutibus, & vſufructu, & vſu, & habitatione dixiſſe ſufficiat. De hæreditatibus autē, & obligationibus, ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim, quibus modis iure gentium res acquiruntur: modo videamus, quibus

bus modis legitimo, & iure ciuili acquiruntur.

De vſucapionibus, & longi temporis præſcriptionibus. Tit. VI.

IVre ciuili conſtitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo qui dominus nõ erat, cum crederet eum dominum eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliaue quauis iuſta cauſa acceperit, is eã rem ſi mobilis erat anno vbique vno: ſi immobilis, biennio tantum in Italico ſolo vſucaperet, ne rerum dominia in incerto eſſent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata tempora, nobis melior ſententia reſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur, & ideo conſtitutionem ſuper hoc promulgauimus, qua cautum eſt, vt res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis poſſeſſionem (id eſt, inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annis) vſucapiantur, & his modis non ſolùm in Italia, ſed etiam in omni terra, quæ noſtro imperio gubernatur, dominia rerum iuſta cauſa poſſeſſionis præcedente acquirantur.

1 ¶ Sed aliquando etiam ſi maximè quis bona fide rem poſſederit, non tamen illi vſucapio vllo tempore procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, vel religioſam, vel ſeruum fugitiuum poſſideat.

2 ¶ Furtiuæ quoque res, & quæ vi poſſeſſæ ſunt, nec ſi prædicto longo tempore bona fide poſſeſſæ fuerint, vſucapi poſſunt, nam furtiuarum rerũ lex duodecim

decim tabularum, & lex Atilia, inhibens vſucapionem, vi poſſeſſarum, lex Iulia, & Plautia.

3 ¶ Quod autem dictum eſt, furtiuarum, & vi poſſeſſarum rerum vſucapionem per leges prohibitam eſſe: non eo pertinet, vt ne ipſe fur quiue per vim poſſidet vſucapere poſſit (nã his alia ratione vſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſidẽt) ſed ne vllus alius, quamuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia cauſa acceperit, vſucapiendi ius habeat. Vnde in rebus mobilibus nõ facilè procedit, vt bonæ fidei poſſeſſoribus vſucapio competat. Nam, qui [ſciens] alienam rem vendiderit, vel ex alia cauſa tradiderit, furtum eius committit.

4 ¶ Sed tamen id aliquando aliter ſe habet, nam ſi hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hæreditatem eſſe, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quemuis, qui acceperit vſucapare poſſit, dubium non eſt: quippè cum ea res in furti vitium non acciderit: quam vtique hæres, qui bona fide tanquam ſuam alienauerit furtum non committat:

5 ¶ Item ſi is, ad quem ancillæ vſuſfructus pertinet, partum ſuum eſſe credens vendiderit, aut donauerit, furtum non committit, furtum enim ſine affectu ſurandi non committitur.

6 ¶ Alijs quoque modis accidere poteſt, vt quis ſine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, vt à poſſeſſore vſucapiatur.

7 ¶ Quod autem ad eas res, quæ ſolo conti-

continentur, expedit, ius ita procedit, vt ſi quis loci vacantis poſſeſſionem propter abſentiam, aut negligẽtiam domini, aut quia ſine ſucceſſore deceſſerit, ſine vi nanciſcatur, quamuis ipſe mala fide poſſideat (quia intelligit ſe alienum fundum occupaſſe) tamen ſi alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa poſſeſſione res acquiri: quia neque furtiuum, neque vi poſſeſſum acceperit. Abolita eſt enim quorundam veterum ſententia exiſtimantium etiam fundi, lociue furtum fieri, & eorum vtilitati, qui res ſoli poſſident, principalibus conſtitutionibus proſpicitur, ne cui longa, & indubitata poſſeſſio debeat auferri.

8 ¶ Aliquando etiã furtiua, vel vi poſſeſſa res vſucapi poteſt: veluti ſi in domini poteſtatẽ reuerſa fuerit, tũc enim vitio rei purgato, procedit eius vſucapio

9 ¶ Res fiſci noſtri vſucapi nõ poteſt. Sed Papinianus ſcripſit bonis vacãtibus fiſco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam ſibi rem ex his bonis vſucapere poſſe: & ita diuus Pius, & diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

10 ¶ Nouiſſimè ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, vt in ſe non habeat vitiũ vt à bonæ fidei emptore vſucapi poſſit, vel qui ex alia iuſta cauſa poſſidet.

11 ¶ Error autem falſæ cauſæ vſucapionem non parit, veluti ſi quis cum non emerit emiſſe ſe exiſtimans, poſſideat: vel cum ei donata non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

12 ¶ Diutina poſſeſſio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, & heredi, & bonorum poſſeſſori continuatur, licet ipſe ſciat

præ-

prędium alienum eſſe, quod ſi ille initium iuſtum non habuit: hæredi, & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra conſtitutio ſimiliter, & in vſucapionibus obſeruari conſtituit, vt tempora continuentur: Inter venditorem quoque, & emptorem coniungi tempora, diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

13 ¶ Edicto diui Marci cauetur, eum, qui à fiſco rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquenniũ præterierit, poſſe dominum rei exceptione repellere. Conſtitutio autem diuę memorię Zenonis bene proſpexit ijs, qui à fiſco per vẽditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: vt ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant: & victores exiſtant, ſiue experiantur, ſiue conueniantur. Aduerſus autem ſacratiſſimũ ęrarium vſq; ad quadriennium liceat eis intendere. qui pro domino, vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ ſunt, putauerint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem diuina conſtitutio, quam nuper promulgauimus etiam de ijs, qui à noſtra, vel venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ conſtitutionis continentur.

De donationibus Tit. VII.

Eſt, & aliud genus acquiſitionis donatio. Donationum autem duo ſunt genera, mortis cauſa, & nõ mortis cauſa.

1 ¶ Mortis cauſa donatio eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem: cum quis ita donat, vt ſi quid humanitus ei contigiſſet, haberet is, qui accepit; ſin autem

tem ſuperuixiſſet: is qui donauit, reciperet: vel ſi eum donationis pœnituiſſet, aut prior deceſſerit, cui donatum ſit. Hę mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia: nam cum prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret, & vtriuſque cauſæ quædã habebat inſignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant à nobis cõſtitutum eſt, vt per omnia ferè legatis connumerentur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formauit. Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum magis ſe quis velit habere quã eum, cui donat: magiſque eum, cui donat, quam hæredem ſuum: ſic & apud Homerum Telemachns donat Piræo.

Πέραι', οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔςαι τάδ' ἔργα,
εἴκεν ἐμὲ μνηςῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες, πάτροια πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχο τάσε βούλομ' ἐπαυρέμεν ἤ τινα τῶνδε.
Εἰδέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Pyrea, incertus quoniam rerum exitus harum eſt.
Si tacitè incautum ſtolidi me forte necare,
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas.

Hæc ego te malo, quam illorum quenpiam habere.
Sin ego eos iuſta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

2 ¶ Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus, quæ non omninò comparantur legatis: quæ ſi fuerint perfectæ, temerè reuocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtauerit. Et ad exemplum venditionis noſtra conſtitutio eas etiam in ſe habere neceſſitatem traditionis voluit: vt etiam ſi non tradantur, habeant pleniſſimum, & perfectum robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et cum retro principum diſpoſitiones inſinuari, eas actis interuenientibus volebant, ſi maiores fuerant ducentorum ſolidorum: conſtitutio noſtra eam quantitatem vſque ad quingentos ſolidos ampliauit, quam ſtare etiam ſine inſinuatione ſtatuit: ſed & quaſdam donationes inuenit, quæ penitus inſinuationem fieri minimè deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex noſtris conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod etſi pleniſſimæ ſint donationes: ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus per noſtram conſtitutionẽ licentiam præſtitimus certis ex cauſis eas reuocare, ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur

iniu-

iniuriam, vel iacturam ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

3 ¶ Eſt & aliud genus inter viuos donationis, quod veteribus quidẽ prudentibus penitus erat incognitũ, poſtea autem à iunioribus diuis principibus introductũ eſt, quod ante nuptias vocabatur: & tacitã in ſe cõditionẽ habebat, vt tunc ratum eſſet, cũ matrimonium eſſet inſequutũ. Ideoq; ante nuptias appellabatur, quod ante matrimoniũ efficiebatur & nũquã poſt nuptias celebratas talis donatio procedat. Sed primus quidem D. Iuſtinianus pater noſter, cum augeri dotes, & poſt nuptias fuerat permiſſum: ſi quid tale eueniret, & ante nuptias augeri donationem, & conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit: ſed tamẽ nomen inconueniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, poſt nuptias autẽ tale accipiebat incremẽtũ. Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina rebus eſſe ſtudẽtes, conſtituimus, vt tales donationes non augeantur tantùm, ſed etiã conſtante matrimonio initiũ accipiant: & non ante nuptias, ſed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exequentur, vt quẽadmodum dotes conſtãte matrimonio non ſolùm augentur ſed etiam fiunt: ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ ſũt, nõ ſolũ antecedant matrimonium, ſed eo etiam contracto augeantur, & conſtituantur.

4 ¶ Erat olim, & alius modus ciuilis acquiſitionis, per ius accreſcendi, quod eſt tale: Si communem ſeruum habens aliquis cum Titio, ſolus libertatem ei

impoſuerit, vel vindicta, vel teſtamento: eo caſu pars eius amittebatur, & ſocio accreſcebat. Sed cum peſſimam fuerat exemplo, & libertate ſeruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, ſæuioribus autem dominis lucrum accedere, hoc quaſi inuidia plenum, pio remedio per noſtram conſtitutionem mederi neceſſarium duximus. Et inuenimus viam, per quam & manumiſſor, & ſocius eius, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur libertate cum effectu procedente (cuius fauore antiquos legum latores, multa etiam contra communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt) & eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuæ libertatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſeruato, pretiumque ſerui ſecundum partem dominij, quod nos definiuimus, accipiente.

Quibus alienare licet, vel non. Tit VIII.

ACcidit aliquando: vt qui dominus ſit, alienare non poſſit: & contra, qui dominus non ſit, alienandæ rei poteſtatem habeat. Nam dotale prædiũ maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare: quamuis ipſius ſit, dotis cauſa ei datum, quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Cum enim lex in ſolis tantummodo rebus locũ habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: vtriq; remedium impoſuimus, vt etiam in eas res, quę in prouinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio, vel obliga-
tio,

tio, vt neutrum eorum neque conſentientibus mulieribus procedat; ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum conuertatur.

1 ¶ Contra autem creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res nō ſit, alienare poteſt. Sed hoc forſitā ideò videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus eſt, vt liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſoluatur. Sed ne creditores ius ſuum perſequi impedirentur, neq: debitores temere ſuarum rerum dominium amittere viderētur: noſtra conſtitutione conſultum eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum diſtractio poſſit procedere: cuius tenore vtriq; parti, creditorum, & debitorum, ſatis abundè prouiſum eſt.

2 ¶ Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam vllam rem ſine tutoris auctoritate alienare poſſe. Ideoque ſi mutuam pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis, ideoq; vindicari nummi poſſunt, ſicubi extant. Sed ſi nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide conſumpti ſunt: condici poſſunt, ſi mala fide ad exhibendū de his agi poteſt. At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillę ſine tutoris auctoritate rectè dari poſſunt. Ideoque ſi debitor pupillo ſoluat, neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentiſſima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes aduocatos ex ſug-

Digitized by Google

geſtione Triboniani, viri eminentiſſimi, quæſtoris ſacri palatij noſtri, promulgauimus, qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori, vel curatori debitorem pupillarem ſoluere, vt prius iudicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat, quo ſubſequuto, ſi & iudex pronunciauerit, & debitor ſoluerit, ſequatur huiuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter, quàm diſpoſuimus ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſaluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat: per exceptionem doli mali poterit ſubmoueri. Quod ſi malè conſumpſerit, aut furto, [aut vi] amiſerit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condemnabitur: quia temerè ſine tutoris auctoritate, & non ſecundùm noſtram diſpoſitionem ſoluerit. Sed ex diuerſo, pupilli vel pupillæ ſoluere ſine tutoris auctoritate non poſſunt, quia id, quod ſoluunt, non ſit accipientis: quum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa ſit.

Per quas perſonas nobis acquiritur Tit. IX

ACquiritur vobis non ſolùm per voſmet ipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habetis: [item per ſeruos, in quibus vſumfructum habetis.] item per homines liberos, & per ſeruos alienos, quos bona fide poſſideris, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

1 ¶ Igitur liberi veſtri vtriuſq; ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem, quicquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet caſtrenſibus peculijs) hoc parentibus

tibus ſuis acquirebant ſine vlla diſtinctione, & hoc ita parentũ fiebat, vt etiã eſſet eis licentia, quod per vnum, vel vnam eorum acquiſitum eſſet, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunq; modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum viſum eſt, & generali conſtitutione emiſſa, & liberis pepercimus, & partibus honorẽ debitũ reſeruauimus. Sancitum etenim à nobis eſt, vt ſi quid ex re patris ei obueniat, hoc ſecundũ antiquã obſeruationẽ totũ parenti acquiratur. Quae enim inuidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt hoc ad eum reuerti? Quod autem ex alia cauſa ſibi filiusfamilias acquiſiuit: huius vſumfructum patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laboribus, vel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium perueniens, luctuoſum ei procedat.

2 ¶ Hoc quoq; à nobis diſpoſitũ eſt, & in ea ſpecie. vbi parens emancipando liberos ſuos ex rebus, quæ acquiſitionẽ effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi voluerat) licẽtiam ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro pretio, quodãmodo emãcipationis: & inhumanum quidam accidebat, vt filius rerũ ſuarum ex hac emancipatione dominio pro parte [tertia] defraudaretur: & quod honoris ei ex emãcipatione additũ erat. quod ſui iuris effectus eſſet, hoc per rerum diminutionem decreſceret. Ideoq; ſtatuimus, vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam non dominij rerũ, ſed vſusfructus retineat. Ita etenim res intactę apud filiũ re-

manebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia dimidia potiturus.

3 ¶ Item vobis acquiritur, quod ſerui veſtri ex traditione nãciſcũtur, ſiue quid ſtipulẽtur, ſiue ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia cauſa acquirãt. Hoc enim vobis ignorantibus, & inuitis obuenit. Ipſe enim ſeruus, qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuũ habere poteſt Sed ſi hæres inſtitutus ſit, non aliàs niſi veſtro iuſſu, hæreditatẽ adire poteſt. Et ſi vobis iubẽtibus adierit: vobis hæreditas acquiritur, perinde ac ſi vos ipſi hæredes inſtituti eſſetis. Et cõuenienter.ſ. vobis legatum per eos acquiritur. Non ſolum autem proprietas per eos, quos in poteſtate habetis, vobis acquiritur: ſed etiam poſſeſſio: Cuiuſcunq; enim rei poſſeſſionẽ adepti fuerint, id vos poſſidere videmini. Vnde etiam per eos vſucapio, vel longi tẽporis poſſeſſio vobis accidit.

4 ¶ De ijs autem ſeruis, in quibus tantummodo vſumfructum habetis, ita placuit, vt quicquid ex re veſtra, vel ex opere ſuis acquirant, id vobis adijciatur: quod verò extra eas cauſas conſequuti ſunt, id ad dominum proprietatis pertineat Itaq: ſi is ſeruus hęres inſtitutus ſit, legatumue quid ei: aut donatum fuerit: non vſufructuario, ſed domino proprietatis acquiritur. Idẽ placet, & de eo, qui à vobis bona fide poſſidetur: ſiue is liber ſit, ſiue alterius ſeruus. Quod enim placuit de vſufructuario, idem placet & de bonæ fidei poſſeſſione. Itaque quod extra iſtas duas cauſas acquiritur: id vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt: vel ad dominum ſi ſeruus eſt. Sed bonæ fidei poſſeſſor

ſor cũ vſuceperit ſeruum, (quia eo modo dominus ſit) ex omnib. cauſis per eũ ſibi acquirere poteſt. Fructuarius verò vſucapere non poteſt primum, quia non poſſidet, ſed habet ius vtẽdi, fruendi: deinde quia ſcit ſeruum alienum eſſe. Non ſolũ autem proprietas per eos ſeruos, in quibus vſũfructũ habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonã, quæ bona fide vobis ſeruit, vobis acquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Loquitur autẽ in vtriuſque perſona ſecundùm diſtinctionem, quam proximè expoſuimus: id eſt, ſi quam poſſeſſionem ex re veſtra, vel ex ſuis operis adepti fuerint.

5 ¶ Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque veſtro iuri ſubiectos habetis, neq; bona fide poſſidetis: itẽ per alienos ſeruos, in quibus neq; vſumfructum habetis, neq: poſſeſſionem iuſtã: nulla ex cauſa vobis acquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneã perſonam nihil acquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam [veluti per procuratorem] placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus vobis acquiri poſſeſſionem, ſecundum D. Seueri cõſtitutionem: & per hanc poſſeſſionem etiã dominium, ſi dominus fuerit, qui tradidit: vel vſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

6 ¶ Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat, quemadmodũ ſingulæ res vobis acquiruntur, nam legatorum ius, quo & ipſo ſingulæ res vobis acquiruntur: item fideicommiſſorum, vbi ſingulæ res vobis relinquuntur: opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque

prędium alienum eſſe, quod ſi ille initium iuſtum non habuit: hæredi, & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra conſtitutio ſimiliter, & in vſucapionibus obſeruari conſtituit, vt tempora continuentur: Inter venditorem quoque, & emptorem coniungi tempora, diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

13 ¶ Edicto diui Marci cauetur, eum, qui à fiſco rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquenniū præterierit, poſſe dominum rei exceptione repellere. Conſtitutio autem diuę memorię Zenonis bene proſpexit ijs, qui à fiſco per vēditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: vt ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant: & victores exiſtant, ſiue experiantur, ſiue conueniantur. Aduerſus autem ſacratiſſimū ęrarium vſq; ad quadriennium liceat eis intendere. qui pro domino, vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ ſunt, putauerint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem diuina conſtitutio, quam nuper promulgauimus etiam de ijs, qui à noſtra, vel venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ conſtitutionis continentur.

De donationibus *Tit VII.*

EST, & aliud genus acquiſitionis donatio. Donationum autem duo ſunt genera, mortis cauſa, & nō mortis cauſa.

1 ¶ Mortis cauſa donatio eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem: cum quis ita donat, vt ſi quid humanitus ei contigiſſet, haberet is, qui accepit; ſin autem

tem ſuperuixiſſet: is qui donauit, reciperet: vel ſi eum donationis pęnituiſſet, aut prior deceſſerit, cui donatum ſit. Hę mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia: nam cum prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret, & vtriuſque cauſæ quædã habebat inſignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant à nobis cõſtitutum eſt, vt per omnia ferè legatis connumerentur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formauit. Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, cum magis ſe quis velit habere quã eum, cui donat: magiſque eum, cui donat, quam hæredem ſuum: ſic & apud Homerum Telemachns donat Piræo.

Πείραι', οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔϛαι τάδ' ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηϛῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κτείναντες, πάτροια πάντα δάσονται,
Α'υτὸν ἔχο τάσε βούλομ' ἐπαυρέμεν ἤτινα τῶν δε.
Εἰδέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Pyreæ, incertus quoniam rerum exitus harum eſt.
Si tacitè incautum ſtolidi me forte necare,
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas.

D *Hæc*

Hæc ego te malo, quam illorum quenpiam habere.
Sin ego eos iuſta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

2 ¶ Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus, quæ non omninò comparantur legatis: quæ ſi fuerint perfectæ, temerè reuocari non poſſunt. Perficiuntur autem, cum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtauerit. Et ad exemplum venditionis noſtra conſtitutio eas etiam in ſe habere neceſſitatem traditionis voluit: vt etiam ſi non tradantur, habeant pleniſſimum, & perfectum robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et cum retro principum diſpoſitiones inſinuari, eas actis interuenientibus volebant, ſi maiores fuerant ducentorum ſolidorum: conſtitutio noſtra eam quantitatem vſque ad quingentos ſolidos ampliauit, quam ſtare etiam ſine inſinuatione ſtatuit: ſed & quaſdam donationes inuenit, quæ penitus inſinuationem fieri minimè deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex noſtris conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod etſi pleniſſimæ ſint donationes: ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus per noſtram conſtitutionẽ licentiam præſtitimus certis ex cauſis eas reuocare, ne illi, qui ſuas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur iniu-

iniuriam, vel iacturam ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

3 ¶ Eſt & aliud genus inter viuos donationis, quod veteribus quidē prudentibus penitus erat incognitū, poſtea autem à iunioribus diuis principibus introductū eſt, quod ante nuptias vocabatur: & tacitā in ſe cōditionē habebat, vt tunc ratum eſſet, cū matrimonium eſſet inſequutū. Ideoq; ante nuptias appellabatur, quod ante matrimoniū efficiebatur & nūquā poſt nuptias celebratas talis donatio procedat. Sed primus quidem D. Iuſtinianus pater noſter, cum augeri dotes, & poſt nuptias fuerat permiſſum: ſi quid tale eueniret, & ante nuptias augeri donationem, & conſtante matrimonio, ſua conſtitutione permiſit: ſed tamē nomen inconueniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, poſt nuptias autē tale accipiebat incremētū. Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina rebus eſſe ſtudētes, conſtituimus, vt tales donationes non augeantur tantùm, ſed etiā conſtante matrimonio initiū accipiant: & non ante nuptias, ſed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exequentur, vt queādmodum dotes conſtāte matrimonio non ſolùm augentur ſed etiam fiunt: ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sūt, nō ſolū antecedant matrimonium, ſed eo etiam contracto augeantur, & conſtituantur.

4 ¶ Erat olim, & alius modus ciuilis acquiſitionis, per ius accreſcendi, quod eſt tale: Si communem ſeruum habens aliquis cum Titio, ſolus libertatem ei

D 2 im-

impoſuerit, vel vindicta, vel teſtamento: eo caſu pars eius amittebatur, & ſocio accreſcebat. Sed cum peſſimam fuerat exemplo, & libertate ſeruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, ſæuioribus autem dominis lucrum accedere, hoc quaſi inuidia plenum, pio remedio per noſtram conſtitutionem mederi neceſſarium duximus. Et inuenimus viam, per quam & manumiſſor, & ſocius eius, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur libertate cum effectu procedente (cuius fauore antiquos legum latores, multa etiam contra communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt) & eo, qui eam libertatem impoſuit, ſuæ libertatis ſtabilitate gaudente: & ſocio indemni conſeruato, pretiumque ſerui ſecundum partem dominij, quod nos definiuimus, accipiente.

Quibus alienare licet, vel non. Tit VIII.

ACcidit aliquando: vt qui dominus ſit, alienare non poſſit: & contra, qui dominus non ſit, alienandæ rei poteſtatem habeat. Nam dotale prædiũ maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare: quamuis ipſius ſit, dotis cauſa ei datum, quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Cum enim lex in ſolis tantummodo rebus locũ habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: vtriq; remedium impoſuimus, vt etiam in eas res, quę in prouinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio, vel obligatio,

tio, vt neutrum eorum neque conſentientibus mulieribus procedat; ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum conuertatur.

1 ¶ Contra autem creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res nō ſit, alienare poteſt. Sed hoc forſitā ideò videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus eſt, vt liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſoluatur. Sed ne creditores ius ſuum perſequi impedirentur, neq: debitores temere ſuarum rerum dominium amittere viderētur: noſtra conſtitutione conſultum eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum diſtractio poſſit procedere: cuius tenore vtriq; parti, creditorum, & debitorum, ſatis abundè prouiſum eſt.

2 ¶ Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam vllam rem ſine tutoris auctoritate alienare poſſe. Ideoque ſi mutuam pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis, ideoq; vindicari nummi poſſunt, ſicubi extant. Sed ſi nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide conſumpti ſunt: condici poſſunt, ſi mala fide ad exhibendū de his agi poteſt. At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillę ſine tutoris auctoritate rectè dari poſſunt. Ideoque ſi debitor pupillo ſoluat, neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentiſſima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes aduocatos ex ſug-

geſtione Triboniani, viri eminentiſſimi, quæſtoris ſacri palatij noſtri, promulgauimus, qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori, vel curatori debitorem pupillarem ſoluere, vt prius iudicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat, quo ſubſequuto, ſi & iudex pronunciauerit, & debitor ſoluerit, ſequatur huiuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter, quàm diſpoſuimus ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſaluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat: per exceptionem doli mali poterit ſubmoueri. Quod ſi malè conſumpſerit, aut furto, [aut vi] amiſerit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus condemnabitur: quia temerè ſine tutoris auctoritate, & non ſecundùm noſtram diſpoſitionem ſoluerit. Sed ex diuerſo, pupilli vel pupillæ ſoluere ſine tutoris auctoritate non poſſunt, quia id, quod ſoluunt, non ſit accipientis: quum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa ſit.

Per quas perſonas nobis acquiritur Tit. X.

ACquiritur vobis non ſolùm per vosmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habetis: [item per ſeruos, in quibus vſumfructum habetis.] item per homines liberos, & per ſeruos alienos, quos bona fide poſſideris, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

1 ¶ Igitur liberi veſtri vtriuſq; ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidem, quicquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet caſtrenſibus peculijs) hoc parentibus

tibus ſuis acquirebant ſine vlla diſtinctione, & hoc ita parentū fiebat, vt etiā eſſet eis licentia, quod per vnum, vel vnam eorum acquiſitum eſſet, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunq; modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum viſum eſt, & generali conſtitutione emiſſa, & liberis pepercimus, & partibus honorē debitū reſeruauimus. Sancitum etenim à nobis eſt, vt ſi quid ex re patris ei obueniat, hoc ſecundū antiquā obſeruationē totū parenti acquiratur. Quæ enim inuidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt hoc ad eum reuerti? Quod autem ex alia cauſa ſibi filiusfamilias acquiſiuit: huius vſumfructum patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laboribus, vel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in alium perueniens, luctuoſum ei procedat.

2 ¶ Hoc quoq; à nobis diſpoſitū eſt, & in ea ſpecie, vbi parens emancipando liberos ſuos ex rebus, quæ acquiſitionē effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi voluerat) licētiam ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro pretio, quodāmodo emācipationis: & inhumanum quidam accidebat, vt filius rerū ſuarum ex hac emancipatione dominio pro parte [tertia] defraudaretur: & quod honoris ei ex emācipatione additū erat, quod ſui iuris effectus eſſet, hoc per rerum diminutionem decreſceret. Ideoq; ſtatuimus, vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam non dominij rerū, ſed vſusfructus retineat. Ita etenim res intactę apud filiū re-

Digitized by Google

ſor cū vſuceperit ſeruum, (quia eo modo dominus ſit) ex omnib. cauſis per eū ſibi acquirere poteſt. Fructuarius verò vſucapere non poteſt primum, quia non poſſidet, ſed habet ius vtēdi, fruendi: deinde quia ſcit ſeruum alienum eſſe. Non ſolū autem proprietas per eos ſeruos, in quibus vsūfructū habetis, vel quos bona fide poſſidetis, aut per liberam perſonā, quæ bona fide vobis ſeruit, vobis acquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Loquitur autē in vtriuſque perſona ſecundùm diſtinctionem, quam proximè expoſuimus: id eſt, ſi quam poſſeſſionem ex re veſtra, vel ex ſuis operis adepti fuerint.

5 ¶ Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque veſtro iuri ſubiectos habetis, neq; bona fide poſſidetis: itē per alienos ſeruos, in quibus neq; vſumfructum habetis, neq: poſſeſſionem iuſtā: nulla ex cauſa vobis acquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneā perſonam nihil acquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam [veluti per procuratorem] placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus vobis acquiri poſſeſſionem, ſecundum D. Seueri cōſtitutionem: & per hanc poſſeſſionem etiā dominium, ſi dominus fuerit, qui tradidit: vel vſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

6 ¶ Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat, quemadmodū ſingulæ res vobis acquiruntur, nam legatorum ius, quo & ipſo ſingulæ res vobis acquiruntur: item fideicommiſſorum, vbi ſingulæ res vobis relinquuntur: opportunius inferiore loco referemus. Videamus ita-

que nunc, quibus modis per vniuerſitatẽ res vobis acquirantur. Si cui ergo hæredes facti ſitis, ſiue cuius bonorum poſſeſſionẽ petieritis, vel ſi quẽ adrogaueritis, vel ſi cuius bona libertatũ conſeruãdarũ cauſa vobis addicta fuerint: eius res omnes ad vos tranſeunt. Ac prius de hęreditatibus diſpiciamus, quarũ duplex cõditio eſt, nã vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad vos pertinẽt. Et prius eſt, vt de his deſpiciamus, quę ex teſtamẽto vobis obueniunt, qua in re neceſſariũ eſt, initiũ de ordinãdis teſtamẽtis exponere.

De teſtamentis ordinandis. Tit. X.

TEſtamentum ex eo appellatur, quod teſtatio mentis fit.

1 ¶ Sed vt nihil antiquitatis penitus ignoretur, ſciendũ eſt, olim quidem duo genera Teſtamentorũ in vſu fuiſſe: quorũ altero in pace, & otio vtebãtur, quod calatis comitijs appellabãt: altero, cum in prælium exituri eſſent, quod procinctum dicebatur. Acceſſit deinde tertiũ genus teſtamentorum, quod dicebatur per æs, & libram: ſcilicet quod per emãcipationem, id eſt imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque teſtibus & libripẽde, ciuibus Romanis puberibus præſentibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera teſtamẽtorum ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt, quod verò per æs, & libram fiebat, licèt diutius permanſerit, attamen partim & hoc in vſu eſſe deſijt.

2 ¶ Sed prædicta quidem nomina teſtamentorum ad ius ciuile referebãtur, poſtea verò ex edicto prætoris forma alia

alia faciendorum teſtamentorum introducta eſt. Iure enim honorario nulla emancipatio deſiderabatur: ſed ſeptem teſtium ſigna ſufficiebãt, cum iure ciuili ſigna teſtium non eſſent neceſſaria.

3 ¶ Sed cum paulatim tam ex vſu hominum, quàm ex conſtitutionum emendationibus cępit in vnam conſonantiam ius ciuile, & prætorium iungi: conſtitutum eſt, vt vno eodemq; tempore (quod ius ciuile quodammodo exigebat) ſeptem teſtibus adhibitis, & ſubſcriptione teſtium (quod ex conſtitutionibus inuentum eſt, & ex edicto prætoris) ſignacula teſtamentis imponerentur: ita vt hoc ius tripertitum eſſe videatur: & teſtes quidem, & eorum præſentia vno contextu teſtamenti celebrandi gratia, à iure ciuili deſcendant: ſubſcriptiones autem teſtatoris & teſtium, ex ſacrarum conſtitutionum obſeruatione adhibeantur: ſignacula autem, & teſtium numerus, ex edicto prætoris.

4 ¶ Sed his omnibus à noſtra conſtitutione propter teſtamentorũ ſinceritatẽ, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additũ eſt: vt per manus teſtatoris, vel teſtiũ nomẽ hæredis exprimatur, omnia ſecundũ illius conſtitutionis tenorem procedant.

5 ¶ Poſſunt autem omnes teſtes, & vno anulo ſignare teſtamentum, quid enim ſi ſeptem anuli vna ſculptura fuerint, ſecundum quod Papiniano viſum eſt? Sed & alieno quoque anulo licet ſignare [teſtamentum.]

6 ¶ Teſtes autem adhiberi poſſunt ij, cum quibus teſtamenti factio eſt. Sed neque mulier, neque impubes, neque

ſeruus, neque furioſus, neque mutus, neque ſurdus, neque is, cui bonis interdictum eſt, neque ij, quos leges iubent improbos, inteſtabileſque eſſe: poſſunt in numerum teſtium adhiberi.

7 ¶ Sed cum aliquis ex teſtibus teſtamenti quidem faciendi tempore liber exiſtimabatur, poſtea autem ſeruus apparuit: tam diuus Hadrianus Catonio, quam poſteà diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt, ſubuenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento: vt ſic habeatur [firmum,] ac ſi vt oportebat, factum eſſet: cum eo tempore quo teſtamẽtum ſignaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberi loco fuerit: neque quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moueret.

8 ¶ Pater, nec non is, qui in poteſtate eius eſt, item duo fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt, vtique teſtes in vno teſtamento fieri poſſunt: quia nihil nocet, ex vna domo plures teſtes alieno negotio adhiberi.

9 ¶ In teſtibus autẽ non debet eſſe is, qui in poteſtate teſtatoris eſt. Sed filiusfamilias de caſtrẽſi peculio poſt miſſionem faciat teſtamentum: nec pater eius rectè adhibetur teſtis, nec is, qui in poteſtate eiuſdem patris eſt reprobatum, eſt enim in ea re domeſticum teſtimonium.

10 ¶ Sed neque hæres ſcriptus, neque is, qui in poteſtate eius eſt, neque pater eius, qui eum habet in poteſtate, neque fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt: quia hoc totum negotium, quod agitur teſtamenti ordinãdi gratia creditur hodie inter teſtatorem, & hæredem agi.

Licet

Licet autem totum ius tale conturbatũ fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem,& eos, qui per poteſtatem ei coniũcti fuerant, à teſtamentarijs teſtimonijs repellebant: hæredi [autem] & ijs, qui per poteſtatem ei coniuncti fuerant, concedebant teſtimonia in teſtamentis præſtare: licet ij, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti eos debere ſuadebant: tamen nos eandem obſeruationem corrigẽtes, & quod ab illis ſuaſum eſt, in legis neceſſitatẽ transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris, meritò nec hęredi,(qui imaginem vetuſtiſſimi familiæ emptoris obtinet) neque alijs perſonis, quæ ei (vt dictum eſt) coniunctæ ſunt, licentiam concedimus, ſibi quodammodo teſtimonia præſtare, ideoq;nec eiuſmodi veteres conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus.

11 ¶ Legatarijs autem, & fideicõmiſſarijs,quia non iuris ſucceſſores ſunt,& alijs perſonis eis coniunctis teſtimoniũ non denegamus:immò in quadam noſtra conſtitutione, & hoc ſpecialiter ei conceſſimus: Et multo magis ijs, qui in eorum poteſtate sũt, vel qui eos habent in poteſtate, huiuſmodi licentiam damus.

12 ¶ Nihil autem intereſt, teſtamentum in tabulis,an in charis,membranis, vel in alia materia fiat.

13 ¶ Sed & vnum teſtamentum pluribus codicibus conficere quis poteſt ſecundum obtinentem tamen obſeruationem omnibus factis, quod interdum etiam neceſſarium eſt, veluti ſi quis nauigaturus,& ſecum ferre, & [domi] relinquere iudiciorum ſuorum conteſtatio-

tionem velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent.

14 ¶ Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ ſcriptis cōficiuntur, [ſufficiunt,] ſi quis autē ſine ſcriptis voluerit ordinare iure ciuili teſtamētum, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate corā eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimū teſtamētum iure ciuili, firmumq; conſtitutum.

De militari teſtamento. Tit XI.

SVpradicta diligens obſeruatio in ordinandis teſtamentis, militibus, propter nimiam imperitiam eorū, conſtitutionibus [principalibus] remiſſa eſt. Nā quamuis ij, neq; legitimum numerum teſtium adhibuerint, neq; aliam teſtamentorum ſolemnitatem obſeruauerint: rectè nihilominus teſtantur, videlicet cū in expeditionibus occupati ſunt: quod merito noſtra conſtitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas eius ſuprema inueniatur, ſiue ſcriptam, ſiue ſine ſcriptura: valet teſtamentum ex voluntate eius. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum neceſſitatē in alijs locis, vel ſuis ædibus degunt: minimè ad vendicandum tale priuilegium adiuuantur, ſed teſtari quidē, etſi filijfamiliarum ſint, propter malitiam conceduntur: iure tamen communi eadem obſeruatione, & in eorum teſtamentis adhibenda, quam in teſtamentis paganorum proximè expoſuimus.

1 ¶ Plenè de teſtamentis militum diuus Traianus Catilio Seuero ita reſcripſit: Id priuilegium quod militantibus datum eſt, vt quoq; modo facta ab his teſta-

ſtamenta rata ſint: ſic intelligi debet, vt vtio: prius conſtare debeat, teſtamẽtum factũ eſſe, quod & ſine ſcriptura, & à nõ militantibus fieri poteſt. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis ad hoc hominibus, vt voluntatem ſuã teſtaretur, ita loquutus eſt, vt declararet, quẽ vellet ſibi hæredem eſſe, & cui libertatem tribuere. poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas eius rata habenda eſt. Cæterum ſi (vt plerunque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui (*ego te hæredem facio*) aut *bona mea tibi relinquo* non oportet hoc pro teſtamento obſeruari. Nec vllorum magis intereſt, quàm ipſorum quibus id priuilegium datum eſt, eiuſmodi exemplum non admitti. Alioqui nõ difficulter poſt mortem alicuius militis teſtes exiſterent. quia adfirmarent ſe audiſſe dicentem aliquẽ, relinquere ſe bona, cui viſũ ſit, & per hoc vera iudicia ſubuerterẽtur.

2 ¶ Quinimò & mutus, & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.

3 ¶ Sed hactenus hoc illis à principalibus conſtitutionibus conceditur, quatenus militant, & in caſtris degunt. Poſt miſſionem verò veterani, vel extra caſtra [alij,] ſi faciant ad huc militãtes teſtamentum, communi omnium ciuium Romanorum iure id facere debent. Et quod in caſtris fecerint, teſtamentum, non communi iure, ſed quomodo voluerint: poſt miſſionem intra annum tantum valebit. Quid ergo ſi intra annum quis deceſſerit, conditio autem hæredi adſcripta poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamẽtũ valeat? Et placeat valere

lere quaſi militis.

4 ¶ Sed ſi quis ante militiam non iure fecit teſtamentum, & miles factus, & in expeditione degens reſignauit illud, & quædam adiecit, ſiue detraxit, vel alias manifeſta eſt militis volũtas hoc valere volentis: dicendum eſt valere hoc teſtamentũ: quaſi ex noua militis voluntate.

5 ¶ Deniq; & ſi in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus eſt, teſtamentum eius quaſi ex noua militis voluntate valet, nec videtur capitis diminutione irritum fieri.

6 ¶ Sciendum tamen eſt, quod cũ ad exemplum caſtrenſis peculij, tam anteriores leges, quàm principales conſtitutiones quibuſdam quaſi caſtrenſia dederant peculia, & horum quibuſdam permiſſum fuerat etiam in poteſtate degẽtibus teſtari: noſtra [id] conſtitutio latius extendens, permiſerit omnibus in huiuſmodi peculijs teſtari quidem, ſed iure cõmuni. Cuius conſtitutionis tenore perſpecto, licentia eſt, nihil eorum, quæ ad prefatum ius pertinet ignorare.

Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum Tit. XII.

NOn tamen omnibus licet facere teſtamentũ. Statim enim ij, qui alieno iuri ſubiecti ſunt, teſtamenti faciendi ius non habent: adeo quidem, vt quãuis parentes eis permiſerint, nihilo magis iure teſtari poſſunt: exceptis ijs, quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus qui in poteſtate parentum ſunt, quibus de eo, quod in caſtris acquiſierunt, permiſſum eſt ex conſtitutionibus principum teſtamentum facere. Quod qui-

quidẽ ius ab initio tantum militantibus datum eſt, tã ex auctoritate D. Auguſti, quam Neruæ, necnon optimi Imperatoris Traiani: poſtea verò ſubſcriptione D. Hadriani, etiam dimiſſis à militia, ideſt, veteranis conceſſum eſt. Itaq; ſi quidem fecerint de caſtrenſi peculio teſtamentum: pertinebit hoc ad eum, quem hęredem reliquerunt, ſi verò inteſtati deceſſerint, nullis liberis, vel fratribus ſuperſtitibus: ad parentes eorum iure cõmuni pertinebit. Ex hoc intelligere poſſumus, quod in caſtris acquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt, neq: ipsũ patrẽ adimere poſſe, neq: patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neq: patre mortuo cum fratribus cõmune eſſe: ſed ſcilicet proprium eius eſſe, qui id in caſtris acquiſierit: quanquam iure ciuili omnium, qui in poteſtate parentum sũt, peculia perinde in bonis parentum cõputentur, ac ſeruorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet ijs, quæ ex ſacris conſtitutionibus, & pręcipuè noſtris propter diuerſas cauſas non acquiruntur, præter hos igitur, qui caſtrenſe peculium, vel quaſi caſtrenſe habent, ſi quis alius filiusfamilias teſtamentum fecerit, inutile eſt, licet ſuæ poteſtatis factus deceſſerit.

1 ¶ Præterea teſtamentum facere non poſſunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium eſt. Item furioſi; quia mente carent. Nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes: aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem, ſi per id tempus fecerint teſtamentum, quo furor eorum

rum intermiſſus eſt : iure teſtati eſſe videntur, certo eo, quod ante furorem fecerint, teſtamento valente. Nam neque teſtamentum rectè factum, neque vllum aliud negotium rectè geſtum, poſtea furor interueniens perimit.

2 ¶ Item prodigus, cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt. ſed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum ſuorum ei fiat, ratum eſt.

3 ¶ Item ſurdus & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Vtique autem de eo ſurdo loquimur, qui omninò non exaudit, non qui tardè exaudit, nã & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil poteſt, non qui tardè loquitur, ſępe enim etiam litterati, & eruditi homines varijs caſibus, & audiendi, & loquendi facultatem amittunt. Vnde noſtra conſtitutio etiam his ſubuenit, vt certis caſibus, & modis ſecundũ normã eius poſſint teſtari, aliaq; facere, quæ eis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factũ, aduerſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus, aut ſurdus eſſe cęperit, ratũ nihilominus manet eius teſtamentum.

4 ¶ Cęcus autem non poteſt facere teſtamentũ, niſi per obſeruationẽ, quã lex D. Iuſtiniani patris noſtri introduxit.

5 ¶ Eius, qui apud hoſtes eſt, teſtamẽtũ, quod ibi fecit, non valet, quamuis redierit, ſed quod, dũ in ciuitate fuerat, fecit, ſiue redierit, valet iure poſtliminij: ſiue illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

De exhæredatione liberorum. Tit. XIII.

NOn tamen vt omninò valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſeruatio, quam

quam ſupra expoſuimus, ſed qui filiũ in poteſtate habet, curare debet, vt cũ hæredẽ inſtituat, vel exhæredem eum nominatim faciat: alioqui ſi eũ ſilẽtio præterierit, inutiliter reſtabitur: adeòquidẽ vt ſi viuo patre, filius mortuus ſit, nemo hæres ex eo teſtamento exiſtere poſſit, quia ſcilicet ab initio non conſtiterit teſtamentum. Sed non ita de filiabus, & alijs per virilem ſexum deſcendentibus liberis vtriuſq; ſexus antiquitati fuerat obſeruatum: ſed ſi non fuerant ſcripti hæredes ſcriptæue, vel ex hęredari exhęredatæue: teſtamẽtũ quidẽ non infirmabatur, ius tamẽ accreſcendi eis ad certã portionem pręſtabatur, ſed nec nominatim eas perſonas exhęredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter cæteros hoc facere Nominatim autem quia exhæredari videtur, ſiue ita exhæredetur. *Titius filius meus hæres eſto*: ſiue ita *filius meus hæres eſto* non adiecto proprio nomine, ſcilicet ſi alius filius non exſtet.

1 ¶ Poſthumi quoque liberi, vel hæredes inſtitui debent, vel exhæredari. Et in eo per omnium cõditio eſt, quod & filio poſthumo, & quolibet ex cæteris liberis ſiue fœminini ſexus, ſiue maſculini præterito: valet quidem teſtamentum, ſed poſtea agnatione poſthumi, ſiue poſthumæ rumpitur. & ea ratione totum infirmatur. Ideoq; ſi mulier, ex qua poſthumus, aut poſthuma ſeparabatur, abortũ fecerit, nihil impedimento eſt ſcriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem ſexus perſonæ, vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari ſolebant: dum tamen, ſi inter

cæ-

cæteros exhæredarētur, aliquid eis legaretur, nec viderentur præteritæ eſſe per obliuionē. Maſculos verò poſthumos, id eſt, filios, & deinceps placuit non aliter rectè exhæredari, niſi nominatim exhæredarētur: hoc ſcilicet modo, *quicunque mihi filius genitus fuerit, exhæres eſto*.

2 ¶ Poſthumorum autem loco ſunt, & hi, qui in ſuis hæredis locum ſuccedēdo, quaſi agnoſcēdo fiunt parētibus ſuis hæredes: vt ecce, ſi quis filiū, & ex eo nepotem neptemue in poteſtate habeat, quia filius gradu præcedit, is ſolus iura ſui hæredis habet, quāuis nepos quoq; & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de poteſtate eius: incipit nepos neptiſue in eius locum ſuccedere, & eo modo iura ſuorum hæredum quaſi adgnatione nanciſcuntur. Ne ergo eo modo rumpatur eius teſtamentum: ſicut ipſum filium, vel hæredē inſtituere, vel nominatim exhæredare debet teſtator, ne nō iure facias teſtamentum, ita & nepotem neptemue ex filio neceſſe eſt ei vel hæredē inſtituere, vel exhæredare: ne forte eo viuo, filio mortuo, ſuccedendo in locū eius nepos neptiſue, quaſi agnatione rumpat teſtamentum. Idque l. Iulia Velleia prouiſū eſt, in qua ſimilis exhæredationibus modus ad ſimilitudinem poſthumorum demonſtratur.

3 ¶ Emancipatos liberos iure ciuili neque hæredes inſtituere, neq; exhæredare neceſſe eſt: quia non ſunt ſui hæredes. Sed prætor omnes, tam fœminini ſexus, quam maſculini, ſi hæredes non inſtituantur, exhæredari iubet: virilis ſexus

xus nominatim: fęminini verò inter cæteros, quia ſi neque hæredes inſtituti fuerint, neq; ita (vt diximus) exhæredari, permittit eis prætor contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem.

4 ¶ Adoptiui liberi, quandiu ſunt in poteſtate patris adoptiui, eiuſdem iuris habētur, cuius ſunt iuſtis nuptijs quæſiti, itaq; hęredes inſtituendi, vel exhæredandi ſunt, ſecūdum ea, quæ de naturalibus expoſuimus. Emācipati verò à patre adoptiuo, neq: iure ciuili, neq; [eo iure,] quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerſo (quod ad naturalem parentem attinet) quandiu quidē ſunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur: vt eos neque hæredes inſtituere, neque exhæredare neceſſe ſit, cum verò emancipati fuerint ab adoptiuo patre tunc incipiant in ea cauſa eſſe, in qua futuri eſſent, ſi a naturali patre emancipati fuiſſent.

5 ¶ Sed hæc quidem vetuſtas introducebat, noſtra verò conſtitutio inter maſculos, & fęminas in hoc iure nihil intereſſe exiſtimans, quia vtraq: perſona in hominū procreatione ſimili naturæ officio fungitur & lege antiqua [12. tabularum] omnes ſimiliter ad ſucceſſionē ab inteſtato vocabantur, quod & prætores poſteà ſecuti eſſe vidētur, ideò ſimplex, ac ſimile ius, & in filijs, & in filiabus, & in cæteris deſcēdentibus per virilē ſexū perſonis nō ſolū iā natis, ſed etiam poſthumis, introduxit: vt omnes ſiue ſui, ſiue emācipati ſint, vel hæredes inſtituātur, vel nominatim exhæredentur, & eundē ha-

habeant effectũ circa teſtamenta paretũ ſuorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filij ſui, vel emancipati habent, ſiue iam nati ſint, ſiue adhuc in vtero conſtituti, poſtea nati ſint. Circa adoptiuos autẽ [filios] certã induximus diuiſionem, quæ in noſtra cõſtitutione, quã ſuper adoptiuis tulimus, cõtinetur.

6 ¶ Sed ſi in expeditione occupatus miles teſtamẽtum faciat, & liberos ſuos iã natos, vel poſthumos nominatim non exhęredauerit, ſed [ſilẽtio] præterierit, nõ ignorãs, an habeat liberos: ſilẽtiũ eius pro exhęredatione nominatim facta valere, cõſtitutionibus principũ cautũ eſt.

7 ¶ Mater, vel auus maternus, neceſſe nõ habet liberos ſuos, aut hęredes inſtituere, aut exhæredare: ſed poſſũt eos ſilentio omittere, nã ſilentium matris, aut aui materni, & cæterorum per matrem aſcendentiũ tantũ facit, quantũ exhæredatio patris. Neq; enim matri filium filiamue, neq; auo materno nepotem neptemue ex filia, ſi eũ eamue hæredem nõ inſtituat, exhæredare neceſſe eſt: ſiue de iure ciuili quæramus, ſiue de edicto prętoris, quo [prętor] pręteritis liberis cõtra tabulas bonorum poſſeſſionẽ permittit: ſed aliud eis adminiculum ſeruatur, quod paulò poſt vobis manifeſtum fiet.

De hæredibus inſtituendis. Tit. XIV.

HÆredes inſtituere permiſſũ eſt tam liberos homines, quàm ſeruos, & tã proprios, quàm alienos. Proprios autem olim quidem ſecundùm plurium ſententias nõ aliter, quàm cũ libertate, rectè inſtituere licebat: hodie verò etiã ſine libertate ex noſtra cõſtitutione hæredes

redes

redes eos inſtituere permiſsũ eſt. Quod non per innouationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Atilicino placuiſſe Paulus ſuis libris, quos tã ad Maſuriũ Sabinum, quã ad Plautiũ ſcripſit refert. Proprius autẽ ſeruus, etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatẽ teſtator habet, alio vſumfructum habẽte. eſt tamen caſus, in quo nec cũ libertate vtiliter ſeruus à domina hæres inſtituitur. vt cõſtitutione diuorũ Seueri, & Antonini cauetur, cuius verba hęc sũt: Seruũ adulterio maculatum, nõ iure teſtamentũ manumiſſum ante ſententiam ab ea mulieri videri, quæ rea fuerat eiuſdẽ criminis poſtulata, rationis eſt. Quare ſequitur, vt in eundem à domina collata hæredis inſtitutio, nullius momenti habeatur. Alienus ſeruus etiam is intelligitur, in quo vsũfructum teſtator habet.

1 ¶ Seruus autem à domino ſuo hæres inſtitutus, ſiquidẽ in eadem cauſa manſerit, fit ex teſtamento liber, hæreſq. ei neceſſarius. Si verò à viuo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hæreditatem poteſt: quia non fit hæres neceſſarius, cum vtrunq: ex domini teſtamento nõ cõſequatur. Quod ſi alienatus fuerit: iuſſu noui domĩni adire hęreditatem debet, & ea ratione per eũ dominus fit hæres, nã ipſe alienatus, neq: liber, neq: hæres eſſe poteſt, etiamſi cum libertate hæres inſtitutus fuerit: deſtitiſſe enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienauit. Alienus quoque ſeruus hæres inſtitutus, ſi in eadẽ cauſa durauerit, iuſſu eius domini adire hæreditatẽ debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut

aut viuo teſtatore, aut poſt mortẽ eius, antequam adeat, debet iuſſu noui domini adire. At ſi manumiſſus eſt viuo teſtatore, vel mortuo, antequam adeat, ſuo arbitrio adire poteſt hæreditatem.

2 ¶ Seruus etiam alienus poſt domini mortem rectè hæres inſtituitur: quia & cum hæreditarijs ſeruis eſt teſtamenti factio. Nondum enim adita hæreditas, perſonæ vicem ſuſtinet, non hæredis futuri, ſed defuncti, cum etiam eius, qui in vtero eſt, ſeruus rectè hæres inſtituatur.

3 ¶ Seruus [autem] plurium, cum quibus teſtamenti factio eſt, ab extraneo inſtitutus hæres, vnicuiq; dominorum, cuius iuſſu adierit pro portione dominij acquirit hæreditatem.

4 ¶ Et vnum hominem, & plures vſque in infinitum, quot quis hæredes velit facere licet.

5 ¶ Hæreditas plerunque diuiditur in duodecim vncias, quæ aſſis appellatione continẽtur Habent autem, & hæ partes propria nomina ab vnica vſq; ad aſſem hæc: ſextans, quadrans, triens, quincũx, ſemis, ſeptũx, bes, dodrãs, dextãs, deũx. Non autem vtique [ſemper] duodecim vncias eſſe oportet, nam tot vnciæ aſſem efficiunt, quot teſtator voluerit, & ſi vnũ tantũ quis ex ſemiſſe (verbi gratia) hæredem ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit: Neq; enim idem ex parte teſtatus, & ex parte inteſtatus decedere poteſt: niſi ſit miles, cuius ſola voluntas in teſtando ſpectatur. Et è contrario poteſt quis in quotcunque voluerit plurimas vncias ſuam hæreditatem diuidere.

6 ¶ Si plures inſtituantur hæredes: ita

Digitized by Google

ita demum in hoc caſu partium diſtributio neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus hæredes eſſe, ſatis enim conſtat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hęredes eſſe. Partibus autem in quorundam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit, ſi quidem aliqua pars aſſi deerit: ex ea parte hæres fit. Etſi plures ſine parte ſcripti ſunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si verò totus as completus ſit, ij, qui nominatim expreſſas partes habent, in dimidiam partem vocantur: & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec intereſt, primus, an medius, an nouiſſimus ſine parte hæres ſcriptus ſit, ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

7 ¶ Videamus, ſi pars aliqua vacet, nec tamen quiſquam ſine parte ſit hæres inſtitutus, quid iuris ſit, veluti ſi tres ex quartis partibus hæredes ſcripti ſunt. Et conſtat vacantem partem ſingulis tacitè pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac ſi ex tertijs partibus hæredes ſcripti eſſent, & ex diuerſo, ſi plures hæredes ſcripti in portionibus ſint, tacitè ſingulis decreſcere, vt ſi (ver. gr.) quatuor ex tertijs partibus hęredes ſcripti ſint: perinde habeãtur, ac ſi vnuſquiſque ex quarta parte hęres ſcriptus fuiſſet.

8 ¶ Et ſi plures vncię, quam duodecim diſtributæ ſint: is, qui ſine parte inſtitutus eſt, quòd dipondio deeſt, habebit. Idemq; erit ſi dipondius expletus ſit, quę omnes partes ad aſſem poſtea reuocantur, quamuis ſint plurium vnciarum.

9 ¶ Hæres & purè, & ſub conditione inſtitui poteſt ex certo tempore, aut ad

certum tempus non poteſt, veluti *poſt quinquennium quam moriar*, vel *ex Calēdis illis*, vel *vſque ad Calendas illas hęres eſto*. Denique diem adiectum haberi pro ſuperuacuo placet: & perinde eſſe, ac ſi pure hæres inſtitutus eſſet.

10 ¶ Impoſſibilis cōditio in inſtitutionibus, & legatis, necnon in fideicōmiſſis, & libertatibus pro non ſcripta habetur.

11 ¶ Si plures conditiones in inſtitutionibus adſcriptæ ſunt: ſiquidē coniunctim, vt puta *ſi illud, & illud factum fuerit*: omnibus parendum eſt, ſi ſeparatim, veluti *ſi illud, aut illud factum erit*; cuilibet [conditioni] obtemperare ſatis eſt.

12 ¶ Ij, quos nunquam teſtator vidit, hæredes inſtitui poſſunt, veluti ſi fratris filios peregrinantes, ignorans qui eſſent, hæredes inſtituerit, ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit.

De vulgari ſubſtitutione. *Tit.* XV.

POteſt autem quis in teſtamento ſuo plures gradus hęredū facere, vt puta, [Si ille hęres nō erit, ille hęres eſto:] & deinceps, in quantum velit teſtator: vt nouiſſimo loco in ſubſidium, vel ſeruum neceſſariū hæredē inſtituere [poſſit.]

1 ¶ Et plures in vnius locum poſſunt ſubſti ui, vel vnus in plurium, vel ſinguli in ſingulorum. vel inuicem ipſi, qui hęredes inſtituti ſunt.

2 ¶ Et ſi ex diſparibus partibus hęredes ſcriptos inuicē ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partiū habuerit: eas videtur in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſerit: & ita diuus Pius reſcripſit.

3 ¶ Sed ſi inſtituto hæredi, cohæredē ſub-

ſubſtituto dato, alius ei ſubſtitutus fuerit; D. Seuerus, & Antoninus ſine diſtinctione reſcripſerunt, ad vtramq; partem ſubſtitutum admitti.

4 ¶ Si ſeruum alienum, qui patremfamilias arbitratus, heredem ſcripſerit; & ſi hæres non eſſet, Mæuium ei ſubſtituerit: iſq; ſeruus iuſſu domini adierit hereditatem [Meuius] ſubſtitutus, in partē admittitur. Illa enim verba, *ſi hæres non erit*, in eo quidem, quem alieno iuri ſubiectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur: ſi neq; ipſe hæres erit, neque alium heredem effecerit, in eo vero, quem patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant, ſi hæreditatem ſibi vel ei, cuius iuri poſtea ſubiectus eſſe cæperit, non acquiſierit. Idque Tiberius Cæſar in perſona Parthenij ſerui ſui conſtituit.

De pupillari ſubſtitutione. XVI.

Liberis ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet, non ſolùm ita, vt ſupra diximus, ſubſtituere poteſt, ideſt, vt ſi herędes ei non extiterint, alius ſit ei hęres: ſed eo amplius vt ſi hęredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis hęres: veluti ſi quis dicat hoc modò, [Titius filius meus hæres mihi eſto. Et ſi filius meus hæres mihi non erit, ſiue hæres erit, & prius moriatur, quã in ſuam tutelam venerit: tunc Seius hęres eſto,] hoc caſu, ſiquidē non extiterit hæres filius: tunc ſubſtitutus patri fit hæres, ſi verò extiterit hæres filius, & ante pubertatem deceſſerit: ipſi filio ſit hæres ſubſtitutus: nam moribus inſtitutum eſt, vt quum eius ætatis filij ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentum

facere non poſſunt, parentes eis faciant.

1 ¶ Qua ratione excitati, etiam conſtitutionẽ poſuimus in noſtro Codice, qua proſpectum eſt, vt ſi qui mentecaptos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuiuſcumque ſexus, vel gradus: liceat eis, & ſi puberes ſint, ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, certas perſonas ſubſtituere, ſin autem reſipuerint, eandẽ ſubſtitutionem infirmari, & hoc ad exẽplum pupillaris ſubſtitutionis, quę poſtquam pupillus adoleuerit, infirmatur.

2 ¶ Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundùm præfatum modum ordinata, duo quodammodo ſunt teſtamenta; alterum patris, alterum filij; tanquam ſi ipſe filius ſibi hæredem inſtituiſſet, aut certè vnum teſtamentum eſt duarum cauſarum, ideſt, duarum hæreditatum.

3 ¶ Sin autem quis ita formidoloſus ſit vt timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quòd palàm ſubſtitutum acceperit, poſt obitum eius periculo inſidiarũ ſubiaceat: vulgarem quidem ſubſtitutionẽ palàm facere, & in primis teſtamenti partibus [ordinare] debet: illã autem ſubſtitutionem, per quam, ſi hæres extiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur: ſeparatim in inferioribus partibus ſcribere, eamque partem proprio lino, propriaque cera conſignare: & in priore parte teſtamenti cauere, ne inferiores tabulæ viuo filio, & adhuc impubere, aperiantur. Illud palàm eſt, non ideò minus valere ſubſtitutionem impuberis filij, quòd in eiſdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quiſque hæredem inſtituiſſet, quamuis

pu-

Digitized by Google

pupillo hoc periculoſum ſit.

4 ¶ Non ſolùm autem hæredibus inſtitutis mpuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, vt ſi hæredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis hæres is, quem ipſi voluerint, ſed etiam exhęredatis. Itaque eo caſu, ſi quid exhęredato pupillo ex hęreditatibus, legatiſue, aut donationibus propinquorum, atque amicorum acquiſitum fuerit: id omne ad ſubſtitutum pertinebit. Quæcumque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, vel hæredum inſtitutorum, vel exhæredatorum: eadem etiã de poſthumis intelligimus.

5 ¶ Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, niſi & ſibi faciat, nam pupillare teſtamentum, pars, & ſequela eſt paterni teſtamenti: adeò, vt ſi patris teſtamentum non valeat: nec filij quidem valebit:

6 ¶ Vel ſingulis liberis, vel ei, qui eorum nouiſſimus impubes morietur, ſubſtituti poteſt, ſingulis quidem, ſi nemiñẽ eorum inteſtatum decedere voluerit: nouiſſimo, ſi ius legitimarum hæreditatum integrum inter eos cuſtodiri velit.

7 ¶ Subſtituitur autem impuberi, aut nominatim, veluti *Titius:* aut generaliter, vt *quiſquis mihi hæres erit.* Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ſcripti ſunt hæredes, & extiterunt, & pro qua parte hæredes facti ſunt.

8 ¶ Maſculo igitur vſque ad quatuordecim annos ſubſtitui poteſt, fęminæ vſque ad duodecim annos: & ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio euaneſcit.

 9 ¶ Ex

9 ¶ Extraneo verò, vel filio puberi hęredi inſtituto, ita ſubſtituere nemo poteſt, vt ſi hęres extiterit, & intra aliquod tẽpus deceſſerit, alius ei ſit hęres: ſed hoc ſolũ permiſsũ eſt, vt eum per fideicommiſſum teſtator obliget alij hęreditatẽ eius, vel totam, vel pro parte reſtituere, quod ius quale ſit, ſuo loco trademus.

Quibus modis teſtamenta infirmentur.
Tit. XVII.

TEſtamentum iure factum vſq; eo valet, donec rũpatur, irritumue fiat.

1 ¶ Rumpitur autem teſtamentum, cũ in eodem ſtatu manente teſtatore, ipſius teſtamenti ius vitiatur. Si quis enim poſt factum teſtamentum adoptauerit ſibi filium per Imperatorem, eum, qui eſt ſui iuris: aut per prætorem ſecundùm noſtram conſtitutionem, eum, qui in poteſtate parentis fuerit: teſtamentum eius rumpitur: quaſi agnatione ſui hæredis.

2 ¶ Poſteriore quoque teſtamẽto: quod iure perfectum eſt, ſuperius rumpitur, nec intereſt, extiterit aliquis hæres ex eo, an non, hoc enim ſolùm ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideòque ſi quis noluerit hæres eſſe; aut viuo teſtatore, aut poſt mortem eius, antequam hæreditatem adiret, deceſſerit: aut conditione, ſub qua hæres inſtitutus eſt, defectus ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum à poſteriore, & poſterius æquè nullas habet vires, cum ex eo nemo hæres extiterit.

3 ¶ Sed, & ſi quis priore teſtamẽto iure perfecto, poſterius æquè iure fecerit: etiamſi ex certis rebus in eo hæredem in-

Digitized by Google

ſtituerit: ſuperius tamen teſtamentū
ablatum eſſe: D. Seuerus, & Antoninus
eſcripſerunt, cuius conſtitutionis ver-
a, [& hic] inſeri iuſſimus, quum aliud
uoque præterea in ea conſtitutione ex-
reſſum ſit. Imperatores Seuerus, & An-
oninus Cocceio Campano. Teſtamen-
um ſecundo loco factum, licèt in eo cer-
arum rerum hæres ſcriptus ſit, perindè
ure valere, ac ſi rerum mentio facta non
ſſet: ſed & teneri hæredem ſcriptum, vt
ontentus rebus ſibi datis; aut ſuppleta
uarta ex lege Falcidia, hæreditatem
eſtituat his, qui in priore teſtamento
cripti fuerant: propter inſerta fidei-
ommiſſi verba, quibus, vt valeret prius
eſtamentum, expreſſum eſt; dubitari
ion oportet. Et ruptum quidem teſta-
nentum hoc modo efficitur.

4 ¶ Alio autem modo teſtamenta iure
acta infirmantur: veluti cum is, qui fe-
it teſtamentum, capite diminutus ſit,
uod quibus modis accidat, primo libro
etulimus.

5 ¶ Hoc autem caſu irrita fieri teſta-
nenta dicuntur: quàm aliqui, & quæ rū-
untur, irrita fiant, & ea, quæ ſtatim ab
nitio non iure fiunt, irrita ſint, ſed & ea,
uæ iure facta ſunt, & poſtea per capitis
liminutionem irrita fiunt, poſſumus ni-
ilominus rupta dicere. Sed quia ſanè
commodius erat ſingula cauſas ſingulis
ppellationibus diſtingui, ideò quædam
on iure facta dicuntur, quædam iure
acta rumpi, vel irrita fieri.

6 ¶ Non tamen per omnia inutilia ſūt
ea teſtamenta, quę ab initio iure facta,
per capitis diminutionē irrita facta ſūt,

Digitized by Google

nam ſi ſeptem teſtium ſignata ſunt: poteſt ſcriptus hæres ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere, ſi modo defunctus, & ciuis Romanus, & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit. Nam ſi ideò irritum factum ſit teſtamentum, quia ciuitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit, aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis tempore in adoptiui patris poteſtate ſit: non poteſt ſcriptus hæres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

7 ¶ Ex eo autem ſolo nõ poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluerit valere: vſq; adeò, vt & ſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cęperit: & aut mortalitate præuentus, aut quia eũ eius rei pęnituit, id nõ perfecerit: diui Pertinacis oratione cautum ſit, ne alias tabulę priores iure factæ irritæ fiant, niſi ſequentes iure ordinatę, & perfectę fuerint, nam imperfectũ teſtamentum ſine dubio nullum eſt.

8 ¶ Eadem oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hæreditatem eius, qui litis cauſa principem reliquerit hęredem, neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipſe ob eam cauſam hæres inſtitutus erat, probraturum: neque ex nuda voce hæredis nomen admiſſurum: neque ex vlla ſcriptura, cui iuris auctoritas deſit, aliquid adepturum. Secundum hoc D. Seuerus, & Antoninus ſæpiſſimè reſcripſerunt. Licèt enim (loquitur) legibus ſoluti ſimus, attamen legibus viuimus.

De inoſficioſo teſtamento. Tit XVIII.

QVia plerumque parentes ſine cauſa liberos ſuos exhæredant, vel omittunt:

tunt: inductum eſt, vt de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui quæruntur, aut iniquè ſe exhæredatos, aut iniquè præteritos: hoc colore, quaſi non ſanæ mentis fuerint, cum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quaſi verè furioſus ſit, ſed rectè quidem fecerit: teſtamentū, non autem ex officio pietatis. Nam ſi verè furioſus ſit, nullum teſtamentum eſt.

1 ¶ Non autem liberis tantum permiſſum eſt teſtamentum parentū inofficioſum accuſare, verum etiam liberorū parentibus. Soror autem, & frater turpibus perſonis ſcriptis hęredibus ex ſacris cōſtitutionibus prælati ſunt. Non ergo contra omnes hęredes agere poſſunt. Vltra fratres igitur, & ſorores cognati nullo modo, aut agere poſsūt, aut agētes vincere.

2 ¶ Tam autem naturales liberi quàm ſecundùm noſtræ conſtitutionis diuiſionem adoptati, ita demum de inofficioſo teſtamento agere poſſunt, ſi nullo alio iure ad defuncti bona venire poſſint. Nam qui ad hæreditatem totam, vel partem eius alio iure veniunt, de inofficioſo agere non poſſunt. Poſthumi quoque, qui nullo alio iure venire poſſunt, de inofficioſo agere poſſunt.

3 ¶ Sed hæc ita accipienda ſunt, ſi nihil eis penitus à teſtatoribus teſtamenti relictum eſt, quod noſtra conſtitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin verò quantacumque pars hæreditatis, vel res eis fuerit relicta; de inofficioſo querela quieſcente id, quod eis deeſt, vſque ad quartam legitimæ partis repleatur: licèt non fuerit adiectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

E 5 4 ¶ Si

4 ¶ Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui legatum acceperit, cum nihil erat ipſi tutori relictum à patre ſuo: nihilominùs poterit nomine ſuo de inofficioſo patris teſtamento agere.

5 ¶ Sed ſi è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioſo egerit, & ſuperatus eſt: ipſe [tutor,] quod ſibi in teſtamento eodem legatum relictum eſt, non amittit.

6 ¶ Igitur quartam quis debet habere, vt de inofficioſo agere non poſſit: ſiue iure hæreditario, ſiue iure legati, vel fideicommiſſi: vel ſi mortis cauſa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos: in ijs tantummodò caſibus, quorum mentionẽ facit noſtra conſtitutio: vel alijs modis, qui in [noſtris] conſtitutionibus continentur. Quòd autem de quarta diximus. Ita intelligendũ eſt, vt ſiue vnus fuerit, ſiue plures, quibus egere de inofficioſo teſtamento permittitur: vna quarta eis dari poſſit, vt ea pro rata eis diſtribuatur

De hæredum qualitate, & differentia.
Tit. XIX.

HÆredes autẽ, aut neceſſarij dicũtur aut ſui, & neceſſarij, aut extranei.

1 ¶ Neceſſarius hæres, eſt ſeruus hæres inſtitutus. Ideòq; ſic appellatur, quia ſiue velit, ſiue nolit, omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber, & neceſſarius hæres fit. Vnde qui facultates ſuas ſuſpectas habent: ſolent ſeruum ſuum primo, aut ſecundò, aut etiam vlteriore gradu hæredem inſtituere: vt ſi creditoribus ſatis non fiat, potius eius hæredis bona, quàm ipſius teſtatoris à creditoribus

bus poſſideantur, vel diſtrahātur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incōmodo, iſtud ei commodum prǽſtatur: vt ea, quæ poſt mortem patroni ſui ſibi acquiſierit, ipſi reſeruentur. Et quamuis bona defuncti non ſufficiant creditoribus: [iterum] tamen ex ea cauſa res eius, quaſi ſibi acquiſiuerit, non veneūt.

2 ¶ Sui autem, & neceſſarij hæredes sūt, veluti filius, filia, nepos, neptiſue ex filio, & deinceps cǽteri liberi, qui in poteſtate morientis modo fuerint. Sed vt nepos, neptiſue ſui hǽredes ſint, non ſufficit eum, eamue in poteſtate aui mortis tempore fuiſſe: ſed opus eſt, vt pater viuo patre ſuo deſierit ſuus hǽres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris poteſtate: tunc enim nepos, neptiſue in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem hæredes ideò appellātur, quia domeſtici hǽredes ſunt, & viuo quoque patre quodammodò domini exiſtimantur. Vnde etiam ſi quis inteſtatus moriatur: prima cauſa eſt in ſucceſſione liberorum. Neceſſarij verò ideò dicuntur, quia omninò, ſiue velint, ſiue nolint, tam ab inteſtato, quàm ex teſtamento [ex lege duodecim tabularum] hæredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abſtinere hæreditate: vt potiùs parentis, quàm ipſorum bona ſimiliter à creditoribus poſſideantur.

3 ¶ Cæteri, qui teſtatoris iuri ſubiecti non ſunt, extranei hæredes appellantur. Itaq; liberi quoque noſtri, qui in poteſtate noſtra non ſunt, hæredes à nobis inſtituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de cauſa, & qui hǽredes à matre

inſtituuntur, eodem numero ſunt: quia fœminæ in poteſtate liberos non habent. Seruus quoque hæres à domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſſus, eodem numero habetur.

4 ¶ In extraneis hęredibus illud obſeruatur, vt ſit cum eis teſtamēti factio: ſiue hęredes ipſi inſtituantur, ſiue hi, qui in poteſtate eorum ſunt, & id duobus tēporibus inſpicitur: teſtamenti quidem [facti] tempore, vt conſtiterit inſtitutio: mortis verò teſtatoris, vt effectū habeat: hoc amplius, & cum adit hæreditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio, ſiue purè, ſiuè ſub conditione hęres inſtitutus ſit, nam ius hęredis eo maximè tempore inſpiciendum eſt, quo acquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum teſtamentum, & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtētem, mutatio iuris non nocet hęredi: quia (vt diximus) tria tempora inſpici debēt. Teſtamenti autem factionem non ſolùm is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt: ſed etiam qui ex alieno teſtamento, vel ipſe capere poteſt, vel alij acquirere licèt, non poſſit facere teſtamentum. Et ideò furioſus, & mutus, & poſthumus, & infans, & filiusfamilias & ſeruus alienus, teſtamenti factionē habere dicuntur. Licèt enim teſtamentum facere non poſſint, attamen ex teſtamento, vel ſibi, vel alij acquirere poſſunt.

5 ¶ Extraneis autem hęredibus deliberandi poteſtas eſt de adeunda hęreditate, vel non adeunda. Sed ſiue is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerat ſe bonis hæreditatis: ſiue extraneus, cui de adeun-

adeũda hęreditate deliberare, licèt, adierit: poſtea relinquẽdę hęreditatis facultatem non habet, niſi minor ſit vigintiquinque annis. Nã huius ætatis hominibus, ſicut in cętetis omnibus cauſis deceptis: ita & ſi temere damnoſã hæreditatem ſuſceperint. prętor ſuccurrit. Sciẽdum eſt tamen D. Adrianum etiam maioris 25. annis veniam dediſſe, cum poſt aditam hęreditatem grande æs alienum, quod aditæ hęreditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem D. Adrianus cuidam ſpeciali beneficio præſtitit. D. autem Gordianu poſtea militibus tantummodo hoc conceſſit.

6 ¶ Sed noſtra beneuolentia commune omnibus ſubiectis Imperio noſtro hoc beneficium præſtitit, & conſtitutionem tam æquiſſimam, quàm nobiliſſimam ſcripſit: cuius tenorem ſi obſeruauerint homines, licèt eis adire hęreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hęreditatis contingit, vt ex hac cauſa neque deliberationis auxilium ſit eis neceſſarium, niſi omiſſa obſeruatione noſtræ conſtitutionis, & deliberandum exiſtimauerint, & ſeſe veteri grauamini aditionis ſupponere maluerint.

7 ¶ Item extraneus hæres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad legitimã hæreditatem vocatus, poteſt aut pro hęrede gerendo, aut etiam nuda voluntate ſuſcipiendæ hæreditatis hæres fieri: Pro hærede autem gerere quis videtur, ſi rebus hęreditariis tanquam hæres vtatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo, locandoue, & quoque modo voluntatem ſuam declaret,

ret, vel re, vel verbo de adeunda hęreditate, dummodò ſciat eum, in cuius bonis pro hærede gerit, teſtatum, inteſtatumue obijſſe, & ſe ei hęredem eſſe. Pro hęrede enim gerere, eſt pro dominio gerere, veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda volũtate extraneus hæres fit: ita contraria deſtinatione ſtatim ab hæreditate repellitur. Eum, qui ſurdus, vel mutus natus, vel poſtea factus eſt: nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere ſibi hęreditatem: ſi tamen intelligit, quod agit.

De legatis. *Tit. XX.*

POſt hæc videamus de legatis: quæ pars iuris extra propoſitam quidem materiam videtur, (nam loquimur de ijs iuris figuris, quibus per vniuerſitatem res nobis acquiruntur) ſed cum omninò de teſtamentis, & de hæredibus, qui in teſtamento inſtituuntur, loquuti ſumus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc iuris materia tractari.

1 ¶ Legatum itaq; eſt donatio quædam à defuncto relicta, ab hęrede præſtanda.

2 ¶ Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor per vindicationem, per damnationem, ſinendi modò, per præceptionem, & certa quædam verba cuique generi legatorum adſignata erant: per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex conſtitutionibus diuorum Principum ſolemnitas huiuſmodi verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem conſtitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntate validiores eſſe cupientes, & non verbis, ſed voluntatibus eorum fauentes,

tes, & diſpoſuit: vt omnibus legatis ſit natura, & quibuſcumque verbis aliquid relictum ſit, liceat legatarijs id perſequi, non ſolùm per actiones perſonales, ſed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cuius conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſimè accipere poſſibile eſt.

3 ¶ Sed non vſque ad eam conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus legata quidem ſtrictè concludentem, fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcendebant defunctorum, pingniorem naturam indulgentem: neceſſarium eſſe duximus, omnia legata fideicommiſſis exæquare: vt nulla ſit inter ea differẽtia: ſed quòd deeſt legatis, hoc repleatur ex natura fideicommiſſorum: & ſi quid ampliùs eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permiſtim, de his exponendo, ſtudioſis adoleſcentibus quãdam introducamus difficultatem: operæ pretiũ eſſe duximus, interim ſeparatim priùs de legatis, & poſteà de fideicommiſſis tractare, vt natura vtriuſque iuris cognita, facilè poſſint permiſtionem eorũ eruditi ſubtilioribus auribus accipere.

4 ¶ Non ſolùm autem teſtatoris, vel hæredis res, ſed etiam aliena legari poteſt: ita vt hęres cogatur redimere eam, & præſtare, vel ſi eam non poteſt redimere, ęſtimationem eius dare. Sed ſi talis ſit res, cuius commercium non eſt, [vel adipiſci non poteſt:] nec æſtimatio eius debetur, veluti ſi campum Martium, vel Baſilicas, vel templa, vel quæ po-

publico vſui deſtinata ſunt, legauerit: nã nullius momenti [tale] legatũ eſt. Quod autem diximus alienam rem poſſe legari: ita intelligendum eſt, ſi defunctus ſciebat alienam rem eſſe, non ſi ignorabat. Forſitan enim ſi ſciuiſſet alienam rem eſſe, non legaſſet: & ita D. Pius reſcripſit. Et verius eſt ipſum, qui agit, ideſt, legatarium probare oportere, ſciuiſſe alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignoraſſe alienam: quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit.

5 ¶ Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legauerit, neceſſe habet heres [eã] luere. Et [in] hoc quoq; caſu idem placet, quod in re aliena: vt ita demũ luere neceſſe habeat hæres, ſi ſciebat defũctus rẽ obligatã eſſe: & ita D. Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluerit legatariũ luere, & hoc expreſſerit, non debet heres eam luere.

6 ¶ Si res aliena legata fuerit: & eius rei viuo teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſiquidem ex cauſa emptionis: ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt. Si verò ex cauſa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt: non traditum eſt duas lucratiuas cauſas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non poſſe. Hac ratione, ſi ex duobus teſtamẽtis eodem res eidem debeatur, intereſt, vtrum rem, an æſtimationẽ ex teſtamento cõſequutus ſit, nam ſi rem habet, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucratiua, ſi æſtimationem agere poteſt.

7 ¶ Ea quoque res, quæ in rerum natura

tura

:ura nõ eſt,ſi modò futura eſt, rectè lega-
:ur:veluti fructus, qui in illo fundo nati
:runt,aut quod ex illa ancilla natū erit.
8 ¶ Si eadem res duobus legata ſit,ſiue
:oniunctim,ſiue diſiunctim:ſi ambo per-
ieniant ad legatum, ſcinditur inter eos
egatū:ſi alter deficiat: quia aut ſpreue-
it legatū, aut viuo teſtatore deceſſerit:
/el alio quoquomodo defecerit, totum
ıd collegatarium pertinet. Coniunctim
ıutem legatur, veluti ſi quis dicat, *Titio,*
& Seio hominem Stichum do lego, diſiun-
:tim ita, *Titio hominem Stichum do lego,*
Seio hominem Stichum do lego. Sed & ſi
:xpreſſerit eundem hominem Stichum,
æquè diſiunctim legatum intelligitur.
9 ¶ Si cui fundus alienus legatus ſit,&
:merit proprietatē deducto vſufructu,&
'ſusfructus ad eum peruenerit,& poſtea
:x teſtamento agat: rectè eum agere, &
'undū petere Iulianus ait: quia vſusfru-
tus in petitione ſeruitutis locū obtinet,
ed officio Iudicis cõtinetur, vt deducto
'ſufructu iubeat ęſtimationem præſtari.
10 ¶ Sed ſi rem legatarij quis ei lega-
ıerit inutile eſt legatum:quia quod pro-
rium eſt ipſius, amplius eius fieri non
ɔoteſt, & licèt alienauerit eam, non de-
ɔetur nec ipſa res,nec æſtimatio eius.
11 ¶ Si quis rem ſuam quaſi alienam
egauerit: valet legatum, nam plus va-
er quod in veritate eſt, quam quòd in
ɔpinione. Sed & ſi legatarij eſſe putauit,
'alere conſtat: quia exitum voluntas
lefuncti habere poteſt.
12 ¶ Si rem ſuam legauerit teſtator,
ɔoſteaque eam alienauerit: Celſus pu-
at, ſi non adeundi animo vendidit, ni-
hilo-

hilominus deberi. Idemque D. Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt eum, qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non videri: & ideò legatarius cum hærede [eius] agere poſſe, vt prædia à creditore luantur. Si verò quis partem rei legatæ alienauerit: pars, quę non eſt alienata omninò debetur, pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

13 ¶ Si quis debitori ſuo liberationem legauerit, legatum vtile eſt, & neque ab ipſo debitore, neque ab hęrede eius poteſt heres petere, neq; ab alio qui hęredis loco ſit. Sed & poteſt à debitore conueniri, vt liberet eum. Poteſt etiam quis, vel ad tempus habere, ne heres petat.

14 ¶ Ex contrario, ſi debitor creditori ſuo quod debet, legauerit: inutile eſt legatum, ſi nihil plus eſt in legato, quàm in debito: quia nihil ampliùs per legatū habet. Quod ſi in diem, vel ſub conditione debitum ei purè legauerit: vtile eſt legatum propter repręſentationē. Quod ſi viuo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus ſcripſit, vtile eſſe nihilominùs legatum: quia ſemel conſtitit, quòd & verum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium, extinctum eſſe legatum, quia in eam cauſam peruenerit, à qua incipere non poteſt.

15 ¶ Sed ſi vxori maritus dotem legauerit, valet legatum, quia plenius eſt legatum, quàm de dote actio. Sed ſi quàm non accepit dotem, legauerit, D. Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt, ſi quidem ſimpliciter legauerit: inutile eſſe lega-

Digitized by Google

legatum:ſi verò certa pecunia, vel certũ corpus, aut inſtrumenta dotis in relegãdo demonſtrata ſunt, valere legatum.

16 ¶ Si res legata ſine facto hæredis perierit, legatario decedit Et ſi ſeruus alienus legatus, ſine facto hęredis manumiſſus fuerit: non tenetur hæres. Si verò hęredis ſeruus legatus ſit, & ipſe eum manumiſerit, teneri ipſum Iulianus ſcripſit, nec intereſt, ſciuerit an ignorauerit à ſe legatum eſſe. Sed & ſi alij donauerit ſeruum, & is, cui donatus eſt, eum manumiſerit: tenetur hæres quamuis ignorauerit à ſe eum legatum eſſe.

17 ¶ Si quis ancillas cum ſuis natis legauerit, etiam ſi ancillæ mortuę fuerint, partus legato cedunt. Idem eſt, & ſi ordinarij ſerui cum vicarijs legati fuerint: quia licèt mortui ſint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed ſi ſeruus fuerit cum peculio legatus: mortuo ſeruo, vel manumiſſo, vel alienato, peculij legatum extinguitur. Idem eſt, ſi fundus inſtructus, vel cum inſtrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & inſtrumenti legatum extinguitur.

18 ¶ Si grex legatus fuerit, & poſtea ad vnam ouem peruenerit: quod ſuperfuerit, vindicari poteſt. Grege autem legato etiam eas oues, quæ poſt teſtamentum factum gregi adijciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Eſt autem gregis vnum corpus ex diſtantibus capitibus, ſicut ędiũ vnum corpus eſt cohęrẽtibus lapidibus.

19 ¶ Ædibus denique legatis, columnas, & marmora, quę poſt teſtamẽtum factũ a diecta sũt, legato[dicimus]cedere.

20 ¶ Si peculium legatum fuerit: ſine

ne dubio, quidquid peculio accedit, vel decedit viuo teſtat re. legatarij lucro, vel damno eſt. Quod ſi poſt mortem teſtatoris ante aditã hereditatẽ [aliquid] ſeruus acquiſierit Iulianus ait, ſi quidẽ ipſi manumiſſo peculium legatũ fuerit, omne quod ante aditam hereditatem acquiſitũ eſt, legatario cedere, quia huiuſmodi legati dies ab adita hereditate cedit, ſed ſi extraneo peculiũ legatũ fuerit, non cedere ea legato, niſi ex rebus peculiaribus auctũ fuerit peculiũ. Peculium autem, niſi legatũ fuerit, manumiſſo non debetur quamuis ſi viuus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur, & ita D. Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt. Iidẽ reſcripſerunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem habeat pecunię, quã in rationes dominicas impenderit. Iidem reſcripſerunt. peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber eſſe iuſſus eſt, & ex eo reliqua inferre.

21 ¶ Tam autem corporales res legari poſſunt, quã incorporales, & ideò quod defuncto debetur, poteſt alicui legari, vt actiones ſuas hæres legatario prœſtet: niſi exegerit viuus teſtator pecuniam, nam hoc caſu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, *damnas eſto hæres meus domum illius reficere*, vel, *illum ære alieno liberare*.

22 ¶ Si generaliter ſeruus, vel res alia legetur: electio legatarij eſt, niſi aliud teſtator dixerit.

23 ¶ Optionis legatum, [id eſt,] vbi teſtator ex ſeruis ſuis, vel alijs rebus optare legatarium iuſſerat, habebat olim in ſe conditionem, & ideò niſi ipſe legatarius

rius viuus optaſſet, ad hęredem legatum non tranſmittebat, ſed ex conſtitutione noſtra, & hoc in meliorem ſtatum reformatũ eſt: & data eſt licentia hæredi legatarij optare [ſeruũ,] licèt viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra conſtitutione additum eſt: ſiue plures legatarij extiterint, quibus optio relicta eſt, & disſẽtiãt in corpore eligendo: ſiue vnius legatarij plures hęredes (ſint,) & inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quòd plerique prudentium contra beneuolẽtiã introducebant) fortunã eſſe huius opinionis iudicem, & ſorte hoc eſſe dirimendum, vt ad quem ſors venerit, illius ſententia in optione pręcellat.

24 ¶ Legari autem illis ſolùm poteſt, cum quibus teſtamenti factio eſt.

25 ¶ Incertis verò perſonis neque legata, neque fideicommiſſa olim relinqui conceſſum erat. Nam ne miſeris quidem incertę perſonæ poterat relinquere, vt D. Adrianus reſcripſit. Incerta autem perſona videbatur, quàm incerta opinione animo ſuo teſtator, ſubijciebat: veluti ſi quis ita dicat, ***quicumque filio meo filiam ſuam in matrimonium dederit, ei hæres meus illum ſundum dato.*** Illud quoque, quòd ijs relinquebatur, qui poſt teſtamentum ſcriptum primi conſules deſignari eſſent: æquè incertæ perſonæ legari videbatur, & denique multæ aliæ huiuſmodi ſpecies ſunt. Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari, quia placebat nominatim ſeruos liberari. Sub certa verò de-

demonſtratione, id eſt, ex certis perſonis incertæ perſonę rectè legebatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi quis filiam meam vxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato*, incertis autem perſonis legata, vel fideicommiſſa relicta, & per errorem ſoluta, repeti non poſſe, ſacris conſtitutionibus cautum erat.

26 ¶ Poſthumo quoque alieno inutiliter [antea] legabatur. Eſt autem alienus poſthumus, qui natus inter ſuos, hæres teſtatoris futurus non eſt. Ideòque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat poſthumus auo.

27 ¶ Sed nec huiuſmodi ſpecies penitus eſt ſine iuſta emendatione relicta, quũ in noſtro Codice conſtitutio poſita ſit, per quã & huic parti medemur, non ſolũ in hereditatibus, ſed etiã in legatis, & fideicõmiſſis: quod euidenter ex ipſius conſtitutionis lectione clareſcit. Tutor autẽ nec per noſtrã conſtitutionẽ incertus dari debet, quia certo iudicio debet quis pro tutela ſuæ poſteritati cauere.

28 ¶ Poſthumus autem alienus hæres inſtitui, & ante poterat, & nunc poteſt, niſi in vtero eius ſit, quæ iure noſtro vxor eſſe non poteſt.

29 ¶ Si quidem in nomine, cognomine, prænomine [agnomine] legatarij teſtator errauerit, cum de perſona conſtat, nihilominus valet legatum. Idemque in hæredibus ſeruatur, & rectè. Nomina enim, ſignificandorum hominum gratia reperta ſunt, qui ſi alio quolibet modo intelligantur, nihil intereſt.

30 ¶ Huic proxima eſt illa iuris regula, falſa demonſtratione legatũ non peri

mi,

mi, veluti ſi quis ita legauerit. *Stichum ſeruum meum vernam do lego*, licèt enim non verna, ſed tẽpus ſit, ſi tamen de ſeruo cõſtat, vtile eſt legatum. Et cõuenīēter, ſi ita demonſtrauerit *Stichus ſeruum, quem à Seio emi*, ſitque ab alio emptus, vtile eſt legatum, ſi de ſeruo conſtat.

31 ¶ Longè magis legato falſa cauſa [adiecta] non nocet, veluti cum quis ita dixerit. *Titio quia me absēte negotia mea curauit. Stichũ do lego*, vel ita, *Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus ſum. Stichum do lego*. Licèt enim neque negotia geſtatoris vnquam geſſerit Titius, neque patrocinio eius liberatus ſit, legatum tamen valet. Sed ſi conditionaliter renunciata fuerit cauſa: aliud iuris eſt, veluti hoc modo, *Titio ſi negotia mea curauerit, fundum [meum] do lego.*

32 ¶ An ſeruo hæredis rectè legemus, quæritur, & conſtat purè inutiliter legari, nec quicquam proficere, ſi viuo teſtatore de poteſtate hæredis exierit: quia quod inutiliter foret legatum, ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſiſſet teſtator, hoc non debet ideò valere, quia diutius teſtator vixerit. Sub conditione verò rectè legatur [ſeruo] vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in poteſtate hæredis non ſit.

33 ¶ Ex diuerſo, hęrede inſtituto ſeruo, quin domino rectè etiam ſine conditione legetur non dubitatur. Nã et ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſerit teſtator, non tamen apud eum, qui hęres fit, dies legati cedere intelligitur, cùm hæreditas à legato ſeparata ſit, & poſſit per eũ ſeruum alius hęres effici, ſi prius, quàm

ciat, aut nõ faciat: veluti ſi quis ita ſcõ autem ſerit: *hæres meus ſi filiam ſuam in matrimonium Titio collocauerit*: vel e diuerſo. *ſi non collocauerit. dato decem aureis Seio*, aut ſi ita ſcripſerit: *hæres meus ſi ſeruum Stichum alienauerit*, vel ex diuerſo *ſi non alienauerit Titio decem aureos dato*. Et in tantũ hæc regula obſeruabatur, vt quã plurimis principalibus cõſtitutionibus ſignificaretur, nec principem agnoſcere, quod ei pęnæ nomine legatum ſit: nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant, quãuis alię militum voluntates in ordinandis teſtamentis valdè obſeruabantur: quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari poſſe placebat, eo ampliùs nec hæredem pœnæ nomine adijci poſſe Sabinus exiſtimabat, veluti ſi quis ita dicat, *Titius hæres eſto, ſi Titius filiam ſuam in matrimonium Seio collocauerit Seius hæres quoq; eſto*. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coarceretur, vtrum legati datione, an cohæredis adiectione. Sed huiuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licèt pęnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil diſtare à cæteris legatis conſtituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo, exceptis videlicet ijs, quę impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut aliàs proboſa. Huiuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere, ſecta meorum temporum non patitur.

De ademptione legatorum. *Tit.* XXI.

Ademptio legatorum (ſiue eodẽ teſtamẽto adimantur, ſiue codicillis) firma

publico vſui deſtinata ſunt, legauerit: nã nullius momenti [tale] legatũ eſt. Quod autem diximus alienam rem póſſe legari: ita intelligendum eſt, ſi defunctus ſciebat alienam rem eſſe, non ſi ignorabat. Forſitan enim ſi ſciuiſſet alienam rem eſſe, non legaſſet: & ita D. Pius reſcripſit. Et verius eſt ipſum, qui agit, ideſt, legatarium probare oportere, ſciuiſſe alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignoraſſe alienam: quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit.

5 ¶ Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legauerit neceſſe habet heres [eã] luere. Et [in] hoc quoq; caſu idem placet, quod in re aliena: vt ita demũ luere neceſſe habeat hæres, ſi ſciebat defũctus rẽ obligatã eſſe: & ita D. Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt, Si tamen defunctus voluerit legatariũ luere, & hoc expreſſerit, non debet heres eam luere.

6 ¶ Si res aliena legata fuerit: & eius rei viuo teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſi quidem ex cauſa emptionis: ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt. Si verò ex cauſa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt: non traditum eſt duas lucratiuas cauſas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non poſſe Hac ratione, ſi ex duobus teſtamẽtis eodem res eidem debeatur, intereſt, vtrum rem, an æſtimationẽ ex teſtamento cõſequutus ſit, nam ſi rem habet, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucratiua, ſi æſtimationem agere poteſt.

7 ¶ Ea quoque res, quæ in rerum natura

tura nō eſt, ſi modò futura eſt, rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natū erit.

8 ¶ Si eadem res duobus legata ſit, ſiue coniunctim, ſiue diſiunctim: ſi ambo perueniant ad legatum, ſcinditur inter eos legatū: ſi alter deficiat: quia aut ſpreuerit legatū, aut viuo teſtatore deceſſerit: vel alio quoquomodo defecerit, totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim autem legatur, veluti ſi quis dicat, *Titio, & Seio hominem Stichum do lego*, diſiunctim ita, *Titio hominem Stichum do lego, Seio hominem Stichum do lego*. Sed & ſi expreſſerit eundem hominem Stichum, æquè diſiunctim legatum intelligitur.

9 ¶ Si cui fundus alienus legatus ſit, & emerit proprietatē deducto vſufructu, & vſusfructus ad eum peruenerit, & poſtea ex teſtamento agat: rectè eum agere, & fundū petere Iulianus ait: quia vſusfructus in petitione ſeruitutis locū obtinet, ſed officio Iudicis cōtinetur, vt deducto vſufructu iubeat æſtimationem præſtari.

10 ¶ Sed ſi rem legatarij quis ei legauerit, inutile eſt legatum: quia quod proprium eſt ipſius, amplius eius fieri non poteſt, & licèt alienauerit eam, non debetur nec ipſa res, nec æſtimatio eius.

11 ¶ Si quis rem ſuam quaſi alienam legauerit: valet legatum, nam plus valet quod in veritate eſt, quam quòd in opinione. Sed & ſi legatarij eſſe putauit, valere conſtat: quia exitum voluntas defuncti habere poteſt.

12 ¶ Si rem ſuam legauerit teſtator, poſteaque eam alienauerit: Celſus putat, ſi non adeundi animo vendiderit, nihilo-

hilominus deberi. Idemque D. Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt eum, qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non videri: & ideò legatarius cum hærede [eius] agere poſſe, vt prædia à creditore luantur. Si verò quis partem rei legatæ alienauerit: pars, quę non eſt alienata omninò debetur, pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

13 ¶ Si quis debitori ſuo liberationem legauerit, legatum vtile eſt, & neque ab ipſo debitore, neque ab hęrede eius poteſt hęres petere, neq; ab alio qui hęredis loco ſit. Sed & poteſt à debitore conueniri, vt liberet eum. Poteſt etiam quis, vel ad tempus habere, ne hęres petat.

14 ¶ Ex contrario, ſi debitor creditori ſuo quod debet, legauerit: inutile eſt legatum, ſi nihil plus eſt in legato, quàm in debito: quia nihil ampliùs per legatũ habet. Quod ſi in diem, vel ſub conditione debitum ei purè legauerit: vtile eſt legatum propter repręſentationẽ. Quod ſi viuo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus ſcripſit, vtile eſſe nihilominùs legatum: quia ſemel conſtitit, quòd & verum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium, extinctum eſſe legatum, quia in eam cauſam peruenerit, à qua incipere non poteſt.

15 ¶ Sed ſi vxori maritus dotem legauerit, valet legatum, quia plenius eſt legatum, quàm de dote actio. Sed ſi quàm non accepit dotem, legauerit, D. Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt, ſi quidem ſimpliciter legauerit: inutile eſſe

lega-

legatum: ſi verò certa pecunia, vel certũ corpus, aut inſtrumenta dotis in relegãdo demonſtrata ſunt, valere legatum.

16 ¶ Si res legata ſine facto hæredis perierit, legatario decedit Et ſi ſeruus alienus legatus, ſine facto hęredis manumiſſus fuerit: non tenetur hæres. Si verò hęredis ſeruus legatus ſit, & ipſe eum manumiſerit, teneri ipſum Iulianus ſcripſit, nec intereſt, ſciuerit an ignorauerit à ſe legatum eſſe. Sed & ſi alij donauerit ſeruum, & is, cui donatus eſt, eum manumiſerit: tenetur hæres quamuis ignorauerit à ſe eum legatum eſſe.

17 ¶ Si quis ancillas cum ſuis natis legauerit, etiam ſi ancillæ mortuę fuerint, partus legato cedunt. Idem eſt, & ſi ordinarij ſerui cum vicarijs legati fuerint: quia licèt mortui ſint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed ſi ſeruus fuerit cum peculio legatus: mortuo ſeruo, vel manumiſſo, vel alienato, peculij legatum extinguitur. Idem eſt, ſi fundus inſtructus, vel cum inſtrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & inſtrumenti legatum extinguitur.

18 ¶ Si grex legatus fuerit, & poſtea ad vnam ouem peruenerit: quod ſuperfuerit, vindicari poteſt. Grege autem legato etiam eas oues, quæ poſt teſtamentum factum gregi adijciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Eſt autem gregis vnum corpus ex diſtantibus capitibus, ſicut ędiũ vnum corpus eſt cohęrẽtibus lapidibus.

19 ¶ Ædibus denique legatis, columnas, & marmora, quę poſt teſtamẽtum factũ a diecta sũt, legato [dicimus] cedere.

20 ¶ Si peculium legatum fuerit: ſine

ne dubio, quidquid peculio accedit, vel decedit viuo teſtatore, legatarij lucro, vel damno eſt. Quod ſi poſt mortem teſtatoris ante aditā hęreditatē [aliquid] ſeruus acquiſierit Iulianus ait, ſi quidē ipſi manumiſſo peculium legatū fuerit, omne quod ante aditam hęreditatem acquiſitū eſt, legatario cedere, quia huiuſmodi legati dies ab adita hęreditate cedit, ſed ſi extraneo peculiū legatū fuerit, non cedere ea legato, niſi ex rebus peculiaribus auctū fuerit peculiū. Peculium autem, niſi legatū fuerit, manumiſſo non debetur quamuis ſi viuus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur, & ita D. Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt. Ijdē reſcripſerunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem habeat pecunię, quā in rationes dominicas impenderit, Ijdem reſcripſerunt. peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber eſſe iuſſus eſt, & ex eo reliqua inferre.

21 ¶ Tam autem corporales res legari poſſunt, quā incorporales, & ideò quod defuncto debetur, poteſt alicui legari, vt actiones ſuas hæres legatario pręſtet: niſi exegerit viuus teſtator pecuniam, nam hoc caſu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, *damnas eſto hæres meus domum illius reficere*, vel, *illum ære alieno liberare*.

22 ¶ Si generaliter ſeruus, vel res alia legetur: electio legatarij eſt, niſi aliud teſtator dixerit.

23 ¶ Optionis legatum, [id eſt,] vbi teſtator ex ſeruis ſuis, vel alijs rebus optare legatarium iuſſerat, habebat olim in ſe conditionem, & ideò niſi ipſe legatarius

rius viuus optaſſet, ad heredem legatum non tranſmittebat, ſed ex conſtitutione noſtra, & hoc in meliorem ſtatum refor matũ eſt: & data eſt licentia hæredi legatarij optare[ſeruũ,] licèt viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra conſtitutione additum eſt: ſiue plures legatarij extiterint, quibus optio relicta eſt, & diſsẽtiãt in corpore eligendo: ſiue vnius legatarij plures heredes(ſint,)& inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quòd plerique prudentium contra beneuolẽtiã introducebant) fortunã eſſe huius opinionis iudicem, & ſorte hoc eſſe dirimendum, vt ad quem ſors venerit, illius ſententia in optione precellat.

24 ¶ Legari autem illis ſolùm poteſt, cum quibus teſtamenti factio eſt.

25 ¶ Incertis verò perſonis neque legata, neque fideicommiſſa olim relinqui conceſſum erat. Nam ne miſeris quidem incertę perſonæ poterat relinquere, vt D. Adrianus reſcripſit. Incerta autem perſona videbatur, quàm incerta opinione animo ſuo teſtator, ſubijciebat: veluti ſi quis ita dicat, *quicumque filio meo filiam ſuam in matrimonium dederit, ei hæres meus illum ſundum dato*. Illud quoque, quòd ijs relinquebatur, qui poſt teſtamentum ſcriptum primi conſules deſignari eſſent: æquè incertæ perſonæ legari videbatur, & denique multæ aliæ huiuſmodi ſpecies ſunt. Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari, quia placebat nominatim ſeruos liberari. Sub certa verò de-

demonſtratione, id eſt, ex certis perſonis incertæ perſonę rectè legebatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi quis filiam meam vxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato*, incertis autem perſonis legata, vel fideicommiſſa relicta, & per errorem ſoluta, repeti non poſſe, ſacris conſtitutionibus cautum erat.

26 ¶ Poſthumo quoque alieno inutiliter [antea] legabatur. Eſt autem alienus poſthumus, qui natus inter ſuos, hæres teſtatoris futurus non eſt. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat poſthumus auo.

27 ¶ Sed nec huiuſmodi ſpecies penitus eſt ſine iuſta emendatione relicta, quũ in noſtro Codice conſtitutio poſita ſit, per quã & huic parti medemur, non ſolũ in hęreditatibus, ſed etiã in legatis, & fideicõmiſſis: quod euidenter ex ipſius conſtitutionis lectione clareſcit. Tutor autẽ nec per noſtrã conſtitutionẽ incertus dari debet, quia certo iudicio debet quis pro tutela ſuæ poſteritati cauere.

28 ¶ Poſthumus autem alienus hæres inſtitui, & ante poterat, & nunc poteſt, niſi in vtero eius ſit, quæ iure noſtro vxor eſſe non poteſt.

29 ¶ Si quidem in nomine, cognomine, prænomine [agnomine] legatarij teſtator errauerit, cum de perſona conſtat, nihilominus valet legatum. Idemque in hæredibus ſeruatur, & rectè. Nomina enim, ſignificandorum hominum gratia reperta ſunt, qui ſi alio quolibet modo intelligantur, nihil intereſt.

30 ¶ Huic proxima eſt illa iuris regula, falſa demonſtratione legatũ non peri-

mi,

Digitized by Google

mi, veluti ſi quis ita legauerit. *Stichum ſeruum meum vernam do lego*, licèt enim non verna, ſed tẽpus ſit, ſi tamen de ſeruo cõſtat, vtile eſt legatum. Et cõuenientèr, ſi ita demonſtrauerit *Stichus ſeruum, quem à Seio emi*, ſitque ab alio emptus, vtile eſt legatum, ſi de ſeruo conſtat.

31 ¶ Longè magis legato falſa cauſa [adiecta] non nocet, veluti cum quis ita dixerit. *Titio quia me abſẽte negotia mea curauit. Stichũ do lego*, vel ita, *Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus ſum. Stichum do lego*. Licèt enim neque negotia geſtatoris vnquam geſſerit Titius, neque patrocinio eius liberatus ſit, legatum tamen valet. Sed ſi conditionaliter renunciata fuerit cauſa: aliud iuris eſt, veluti hoc modo, *Titio ſi negotia mea curauerit, fundum [meum] do lego*.

32 ¶ An ſeruo hæredis rectè legemus, quæritur, & conſtat purè inutiliter legari, nec quicquam proficere, ſi viuo teſtatore de poteſtate hæredis exierit: quia quod inutiliter foret legatum, ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſiſſet teſtator, hoc non debet ideò valere, quia diutius teſtator vixerit. Sub conditione verò rectè legatur [ſeruo] vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in poteſtate hæredis non ſit.

33 ¶ Ex diuerſo, hęrede inſtituto ſeruo, quin domino rectè etiam ſine conditione legetur non dubitatur. Nã etſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſerit teſtator, non tamen apud eum, qui hęres ſit, dies legati cedere intelligitur, cùm hæreditas à legato ſeparata ſit, & poſſit per eũ ſeruum alius hęres effici, ſi prius,

quàm

quàm iuſſu domini adeat, in alterius poteſtatem translatus ſit, vel manumiſſus, ipſe hęres efficitur: quibus caſibus vtile eſt legatum. Quòd ſi in eadem cauſa permanſerit, & iuſſu legatarij adierit, euaneſcit legatum.

34 ¶ Ante hæredis inſtitutionem inutiliter antea legabatur, ſcilicet quia teſtamenta vim ex inſtitutione hęredis accipiunt, & ob id vèluti caput, atque fundamentum intelligitur totius teſtamēti hęredis inſtitutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis inſtitutionem dari poterat. Sed quia inciuile eſſe putauimus, ſcripturæ ordinem qu d m ſequi (quod & ipſi antiquitati v ſuperandum fuerat viſum) ſperni autem teſtatoris voluntatem per noſtram conſtitutionem & hoc vitium emendauimus: vt liceat & ante hæ ed s inſtitutionem, & inter medias hæ edum inſtitutiones legatum relinquere, & multò magis libertatem, cuius vſus fauorabilior eſt.

35 ¶ Poſt mortem quoq; hęredis, aut legatarij ſimili modo inutiliter legabatur: veluti ſi quis ita dicat, *cum hæres meus mortuus fuerit do, lego*. Item, *pridie quàm hæres, aut legatarius morietur*. Sed ſimili modò & hoc correximus, firmitate n huiuſmodi legatis ad fideicommiſſorum ſimilitudinem præſtantes, ne in hoc caſu deterior cauſa legatorum, quàm fideicommiſſo um inueniatur.

36 ¶ Pęnę quoque nomine inutiliter [antea] lega atur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quòd coercendi hæredi cauſa relinquitur, quo magis aliquid fa-

ciat,

ciat, aut nõ faciat: veluti ſi quis ita ſcripſerit: *hæres meus ſi filiam ſuam in matrimonium Titio collocauerit*: vel e diuerſo. *ſi non collocauerit. dato decem aureis Seio*, aut ſi ita ſcripſerit: *hæres meus ſi ſeruum Stichum alienauerit*, vel ex diuerſo *ſi non alienauerit Titio decem aureos dato*. Et in tantũ hæc regula obſeruabatur, vt quã plurimis principalibus cõſtitutionibus ſignificaretur, nec principem agnoſcere, quod ei pęnæ nomine legatum ſit: nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant, quãuis alię militum voluntates in ordinandis teſtamentis valdè obſeruabantur: quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari poſſe placebat, eo ampliùs nec hæredem pœnæ nomine adijci poſſe Sabinus exiſtimabat, veluti ſi quis ita dicat, *Titius hæres eſto, ſi Titius filiam ſuam in matrimonium Seio collocauerit Seius hæres quoq; eſto*. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coarceretur, vtrum legati datione, an cohæredis adiectione. Sed huiuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licèt pęnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil diſtare à cæteris legatis conſtituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo, exceptis videlicet ijs, quę impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut aliàs proboſa. Huiuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere, ſecta meorum temporum non patitur.

De ademptione legatorum. *Tit*. XXI.

ADemptio legatorum (ſiue eodẽ teſtamẽto adimantur, ſiue codicillis) firma

firma eſt, ſed ſine contrarijs verbis fiat ademptio. veluti ſi quis ita quid legauerit, *de lego*: ita adimatur, *non de non lego*: ſiue non contrarijs, ſed & alijs quibuſcunque verbis.

1 ¶ Transferri quoque legatum ab alio ad alium poteſt: veluti ſi quis ita dixerit, *hominem Sticum, quem Titio legaui, Seio do lego*: ſiue in eodem teſtamento, ſiue in codicillis hoc fecerit, quo caſu ſimul [&] Titio adimi videtur, & Seio dari.

De lege Falcidia. Tit. XXII.

SVpereſt, vt de lege Falcidia diſpiciamus, qua modus nouiſſimè legatis impoſitus eſt. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, vt liceret, vel totum matrimoniũ legatis erogare (quippè) cum (ea lege ita cautum eſſet: *vt quibus legaſſet ſuæ rei, ita ius eſto*) viſum eſt hanc legandi licentiam coarctare: idq; ipſorum teſtatorum gratia prouiſum eſt, ob id, quod plerunque inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis hæredibus pro nullo, aut minimo lucro hæreditates adire. Et cum ſuper hoc tam lex Furia, quàm lex Voconia latæ ſunt, quarum neutra ſufficiens ad rei conſummationem videbatur nouiſſimè lata eſt lex Falcidia, qua caue tur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem totorum bonorum: id eſt, vt ſiue vnu hæres inſtitutus ſit, ſiue plures, apu eum, eoſque pars quarta maneat.

2 ¶ Et cum quæſtum eſſet, duobus hæredibus inſtitutis (veluti Titio, & Sei ſi Titij pars, aut tota exhauſta ſit legatis, quæ nominatim ab eo data ſunt, a

ſupra

ſupra modum onerata, à Seio verò aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem eius duntaxat in partem dimidiam minuant, an quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta ſunt, retinere liceat, vt quartam partem ſuę partis ſaluam habeat, placuit poſſe retinere, etenim in ſingulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

3 ¶ Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore ſpectatur. I aque (verbi gratia) ſi is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legauerit, nihil legatarijs prodeſt, ſi ante aditam hæreditatem per ſeruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fętu pecorum tantum acceſſerit hęreditati, vt centum [aureis] legatorum nomine erogatis hæres quartam partem hæreditatis habiturus ſit, ſed neceſſe eſt, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerſo, ſi ſeptuaginta quinque legauerit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreuerint bona (incendijs forte, aut naufragijs, aut morte ſeruorum) vt non amplius quam ſeptuagintaquinque [aureorum ſubſtantia,] vel etiam minus relinquatur, ſolida legata debentur. Nec ea res damnoſa eſt hæredi, cui liberum eſt non adire hæreditatem, quæ res efficit, vt ſit neceſſe legatarijs, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum hærede in portione paciſci.

4 ¶ Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum, itē

funeris impenſa, & pretia ſeruorum manumiſſorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud hęredem remaneat, tres verò partes inter legatarios diſtribuātur: pro rata ſcilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus quadringentos aureos legatos eſse, & patrimonij quantitatē, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe quarta pars legatarijs ſingulis debet detrahi. Quod ſi trecentos quinquaginta legatos fingamus: octaua debet detrahi. Quod ſi quingētos legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum eſt, quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

De fideicommiſſarijs hæreditatibus: [& ad ſenatuſconſultum Trebellianum.]

Tit. XXIII.

NVnc tranſeamus ad fideicommiſſa, ſed prius eſt, vt de hæreditatibus fideicommiſſarijs videamus.

1 ¶ Sciendum itaque eſt, omnia fideicommiſſa primis temporibus infirma fuiſſe, quia nemo inuitus cogebatur prę-ſtare id, de quo rogatus erat. Quib. enim non poterant hæreditatē, vel legata relinquere, ſi relinquebant, fideicommittebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant [hæreditatem.] Et ideo fideicomiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo iuris, ſed tantùm pudore eorum: qui rogabantur, continebantur. Poſteà diuus Auguſtus primus, ſemel iterumq; gratia perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutem rogatus quis diceretur,

aut

aut ob inſignem quorundam perfidiam, insũt conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia iuſtum videbatur, & populare erat: paulatim conuerſum eſt in aſſiduam iuriſdictionem: tantuſq; eorum fauor factus eſt, vt paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis ius diceret, quem fideicommiſſarium appellabant.

2 ¶ In primis igitur ſciendũ eſt opus eſſe, vt aliquis recto iure teſtamento hæres inſtituatur: eiuſque fideicommittatur, vt eam hæreditatem alij reſtituat, alioqui inutile eſt teſtamentum, in quo nemo heres inſtituitur. Cum igitur aliquis ſcripſerit. *Lucius Titius hæres eſto*: poteſt adijcere, *rogo te Luci Titi, vt cum primum poteris hæreditatem meã adire, eam Caio Seio reddas reſtituas*. Poteſt autem quiſque, & de parte reſtituenda hæredem rogare. Et liberum eſt, vel purè, vel ſub conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex certo die.

3 ¶ Reſtituta autem hæreditate, is quidem, qui reſtituit, nihilominus heres permanet: is verò qui recipit hæreditatem aliquando hæredis, aliquando legatarij loco habetur.

4 ¶ Et Neronis quidem temporibus Trebellio Maximo, & Anneo Seneca cõſulibus ſenatuſcõſultũ factũ eſt: quo cautum eſt, vt ſi hæreditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit, omnes actiones, quæ iure ciuili hæredi, & in hæredem competerent ei, & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſſet hæreditas. Poſt quod ſenatuſconſultum, prætor vtiles actiones ei, & in eum, qui recipit

 hære-

hæreditatem, quaſi hæredi, & in hæredem dari cœpit.

5 ¶ Sed quia hæredes ſcripti cum aut totam hæreditatem, aut penè totam plerunq; reſtituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum, vel minimum lucrū recuſabant, atq; ob id extinguebantur fideicommiſſa, poſteà Veſpaſiani Auguſti temporibus Pegaſo, & Puſione conſulibus ſenatus cenſuit, vt ei, qui rogatus eſſet hæreditatem reſtituere, perinde liceret quartā partem retinere, neque ex lege Falcidia ex legatis retinere cōceditur. Ex ſingulis quoque rebus, quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retẽtio permiſſa eſt. Poſt quod ſenatuſconſultum ipſe hæres onera hæreditaria ſuſtinebat. Ille autem, qui ex fideicommiſſo recipiebat partem hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id eſt eius legatarij, cui pars bonorum legabatur, quæ ſpecies legati, partitio vocabatur, quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem; Vnde quæ ſolebant ſtipulationes inter hæredem, & partiarium legatariū interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit hæreditatem, & hæredem, id eſt, vt lucrum, & damnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune eſſet.

6 ¶ Ergo ſi quidē non plus, quàm dodrantem hæreditatis ſcriptus hæres rogatus ſit reſtituere, tunc ex Trebelliano senatuſcōſulto reſtituebatur hereditas, & in vtrunque actiones hæreditariȩ pro rata parte dabantur, in hæredem quidē iure ciuili, in eum vero, qui recipiebat hæreditatē, ex ſenatuſconſulto Trebellia-

belliano tanquam in hæredem. At ſi plus,quam dodrantem, vel etiam totam hæreditatem reſtituere rogatus eſſet,locus erat Pegaſiano ſenatuſconſulto, & hæres,qui ſemel adierat hæreditatem(ſi modo ſua voluntate adierat) ſiue retinuerat quartam partem, ſiue retinuere noluerat ipſe vniuerſa onera hæreditaria ſuſtinebat.Sed quarta quidem retenta, quaſi partis, & pro parte ſtipulationes interponebantur, tanquā inter partiarium legatarium,& hæredem, ſi verò totam hæreditatem reſtituere,emptę,& venditæ hæreditatis ſtipulationes interponebantur. Sed ſi recuſabat ſcriptus hæres adire hæreditatē, ob id, quod diceret eam ſibi ſuſpectā eſſe quaſi dānoſam, cauebatur Pegaſiano ſenatuſconſulto, vt deſiderante eo,cui reſtituere rogatus eſſet,iuſſu prætoris adiret,& reſtitueret hæreditatē, perindeq: ei, & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac iuris eſt ex Trebelliano ſenatuſconſulto, quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus, quia ſimul, & huic,qui reſtituit. ſecuritas datur, & actiones hęreditariæ ei, & in eū trāsferūtur,qui recipit hæreditatē, vtroq: ſenatuſconſulto in hac ſpecie concurrente.

7 ¶ Sed quia ſtipulationes ex ſenatuſconſulto Pegaſiano deſcendentes & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſ ā caſibus captioſas eas homo excelſi ingenij Papinianus appellat,& nobis in legibus magis ſimplicitas, quàm difficultas placet, ideò omnibus nobis ſuggeſtis tā ſimilitudinibus: quā differētijs vtriuſq; ſenatuſconſulti: placuit exploſo ſena-

tuſconſulto Pegaſiano, quod poſteà ſuperuenit: omnẽ auctoritatem Trebelliano ſenatuſconſulto pręſtare, vt ex eo fideicõmiſſariæ hæreditates reſtituantur: ſiue habeat heres ex volũtate teſtatoris quartam ſiue plus, ſiue minus, ſiue nihil penitus. vt tunc quãdo, vel nihil, vt minus quarta apud eum remanet, liceat ei, vel quartã, vel quod deeſt, ex noſtra auctoritate retinere, vel repetere ſolutum quaſi ex Trebelliano ſenatuſconſulto: pro rata portione actionibus tã in hæredẽ, quàm in fideicõmiſſarium competentibus: ſi verò totam hæreditatem ſpontè reſtituerit: omnes hæreditariæ actiones fideicõmiſſario, & aduerſus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegaſiani ſenatuſconſulti fuerat, vt quãdo recuſaret heres ſcriptus ſibi datam hæreditatem adire, neceſſitas ei imponeretur totam hæreditatẽ volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum, & contra eum transferre actiones: & hoc tranſpoſuimus ad ſenatuſconſultũ Trebellianum, vt ex hoc ſola neceſſitas hæredi imponatur, ſi ipſo nolente adire, fideicommiſſarius deſideret reſtitui ſibi hæreditatem, nullo nec damno, nec cõmodo apud hæredem remanente.

8 ¶ Nihil autem intereſt, vtrum aliquis ex aſſe heres inſtitutus, aut totam hęreditatẽ: aut pro parte reſtituere rogatur: aut ex parte hæres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatur. Nam & hoc caſu eadem obſeruari præcipimus, quæ in totius hęreditatis reſtitutione diximus.

9 ¶ Si quis vna aliqua re deducta, ſine

præ-

præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus ſit reſtituere hęreditatem: ſimili modo ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta rogatus eſſet reliquam hæreditatem reſtituere, ſed illud intereſt, quod altero caſu, id eſt cũ deducta, ſiue pręcepta aliqua re, reſtituitur hęreditas: inſolidum ex eo ſenatuſconſulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, ſine vllo onere hæreditario apud eum remanet, quaſi ex legato acquiſita, altero verò caſu, id eſt, cum quarta parte retenta rogatus eſt hæres reſtituere hæreditatem, & reſtituit: ſcinduntur actiones, & pro dodrante quidẽ transferuntur ad fideicõmiſſarium, pro quadrãte remanent apud hęredem, quin etiam licèt vna re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hæreditatem rogatus ſit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur: aquè inſolidum transferuntur actiones: & ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hæreditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interueniunt, & ſi duabus pluribuſue deductis, pręceptiſue rebus, reſtituere hæreditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta, præceptaue, quæ quartam, vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus ſit aliquis hæreditatem reſtituere: idem iuris eſt. Quæ [autem] diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus eſt: eadem transferimus, & ad eum, qui ex parte hæres ſcriptus eſt.

10 ¶ Præterea inteſtatus quoque moriturus, poteſt rogare eum, ad quem bona ſua, vel legitimo iure, vel honora-

tio pertinere intelligit: vt hæreditatem ſuam totam, partemue eius, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui reſtituat, cum alioqui legata, niſi ex teſtamento non valeant.

11 ¶ Eum quoque, cum aliquid reſtituitur, poteſt rogare, vt id rurſum alij, aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud reſtituat.

12 ¶ Et quia prima fideicommiſſorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, quàm ſubſtantiam acceperunt: ideò D. Auguſtus ad neceſſitatem iuris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem ſuperare concedentes ex facto, quod Tribonianus vir excellentiſſimus ex quæſtore ſacri palatij ſuggeſſit, conſtitutionẽ fecimus, per quam diſpoſuimus, ſi teſtator fidei hæredis ſui commiſit, vt vel hæreditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum reſtituat, & neque ex ſcriptura, neq; ex quinque teſtium numero (qui in fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur) poſſit res manifeſtari, ſed vel pauciores, quam quinque, vel nemo penitùs teſtis interuenerit: tunc ſiue pater hæredis, ſiue alios, quicunque ſit qui fidẽ hæredis elegerit, & ab eo reſtitui aliquid voluerit: ſi hæres perfidia tentus adimplere fidem recuſat, negando rem ita eſſe obſequutam: fideicommiſſarius iuſiurãdum ei detulerit, cum prius ipſe de calumnia iurauerit, neceſſe eum habere, vel iuſiurandũ ſubire, quod nihil tale à teſtatore audiuerit, vel recuſantẽ ad fideicõmiſſi, vel vniuerſalis, vel ſpecialis ſolutionem coarctari, ne depereat vltima volũtas teſtatoris fidei hæredis

com-

commiſſa. Eadem obſeruari cenſuimus, & ſi à legatario, vel fideicõmiſſario aliquid ſimiliter relictum ſit. Quod ſi is, à quo relictũ dicitur, [poſtquam negauerit,] confiteatur quidẽ aliquid à ſe relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatẽ recurrat, omninò ſoluere cogendus eſt.

De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis **Tit. XXIV.**

POteſt tamen quis etiam ſingulas res per ſideicommiſſum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, veſtem, [&] pecuniam numeratam, & vel ipſum hæredem rogare, vt alicui reſtituat, vel legatarium, quamuis legatario legari non poſſit

1 ¶ Poteſt autem non ſolùm proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere: ſed & hæredis, aut legatarij, aut fideicommiſſarij, aut cuiuslibet alterius Itaque. & legatarius, & fideicommiſſarius non ſolum de ea rogari poteſt, vt eum alicui reſtituat, quę ei relicta ſit: ſed etiam de alia, ſiue ipſius, ſiue aliena ſit. Hoc ſolùm obſeruandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quã ipſe ex teſtamento cęperit; nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur. Cum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur: neceſſe eſt ei, qui rogatus eſt, aut ipſam redimere, & præſtare, aut eſtimationem eius ſoluere.

2 ¶ Libertas quoque ſeruo per fideicommiſſum dari poteſt, vt hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommiſſarius, nec intereſt, vtrum de ſuo proprio ſeruo teſtator roget, an de eo, qui ipſius hæredis, aut legatarij,

vel etiam extranei fit. Itaque & alienus ſeruus redimi, & manumitti debet. Quod ſi dominus eum non vendat: ſi modò nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatē recipit: non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur, quia poſſit tempore procedente, vbicunque occaſio ſerui redimendi fuerit, præſtari libertas. Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur: non teſtatoris fit libertus etiam ſi teſtatoris ſeruus ſit, ſed eius, qui manumittit. At is, qui directo ex teſtamento liber eſſe iubetur, ipſius teſtatoris libertus fit, qui etiam orcinus appellatur. Nec alius vllus directo ex teſtamento libertatem habere poteſt, quā qui vtroq; tempore teſtatoris fuerit, & quo facere teſtamentum, & quo moreretur. Directa autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio ſeruum manumitti rogat, ſed velut ex ſuo teſtamento libertatem ei competere vult.

3 ¶ Verba autem fideicommiſſorum hæc maximè in vſu habentur, *peto rogo, volo, mando, fidei tuæ committo*, quæ perinde ſingula [illegible] ma ſunt, atque ſi omnium in vnum congeſta eſſent.

De Codicillis. Tit. XXV.

ANte Augusti tempora conſtat codicillorum ius in vſu non fuiſſe, ſed primus Lucius Lentulus (ex cuius perſona etiam fideicommiſſa [eſſe] cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmato, quibus ab Auguſto petijt per fideicōmiſſum, vt faceret aliquid. Et cum diuus Auguſtus voluntate eius impleſſet: deinceps reliqui

Digitized by Google

eius auctoritatem ſequuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli legata, quę iure non debebat, ſoluit. Dicitur autem Auguſtus conuocaſſe ſapientes viros, interque eos Trebatium quoq;, cuius tunc auctoritas maxima erat, & quæſiſſet, an poſſet recipi hoc, nec abſonans à iuris ratione codicillorum vſus eſſet: & Trebatium fuiſſe Auguſto, quod diceret vtiliſſimum, & neceſſarium hoc ciuibus eſſe propter magnas, & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent: vbi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora cum & Labeo codicillos feciſſet: jam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

1 ¶ Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere, ſed [&] inteſtatus quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cum ante teſtamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, non aliter vires habere, quàm ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur. Sed diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt: ex ijs codicillis, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peti, ſi appareat eum, qui teſtamentum fecit, à voluntate, quàm in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe.

2 ¶ Codicillis autem hæreditas neque dari, neq; adimi poteſt, ne confundatur ius teſtamentorum, & codicillorum, & ideò nec exhęredatio ſcribi. Directo autẽ hæreditas codicilli neque dari, neque adimi poteſt: nã per fideicõmiſſum hæreditas codicillis iure relinquitur. Nec conditionem hæredi inſtituto codicillis

adij-

adijcere, neque ſubſtituere directo [quis] poteſt.

3 ¶ Codicillos etiam plures quis facere poteſt, & nullam ſolemnitatem ordinationis deſiderant.

INSTITVTIONVM,

ſeu Elementorum, D. IVSTINIANI, ſacratiſſimi Principis.

LIBER TERTIVS.

De hæreditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur. Tit. I.

INteſtatus decedit, qui aut omninò teſtamentum non facit, aut non iure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum, irritumue factum eſt, aut ſi ex eo nemo hæres extiterit.

1 ¶ Inteſtatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum, primum ad ſuos hæredes pertinent.

2 ¶ Sui autem hæredes exiſtimantur, (vt ſupra diximus) qui in poteſtate morientis fuerint, veluti filius, filiaue, nepos, neptiſue ex filio, pronepos, proneptiſue ex nepote ex filio nato, prognatus, prognataue. Nec intereſt, vtrum naturales ſint liberi, an adoptiui. Quibus connumerari neceſſe eſt etiam eos, qui ex legitimis quidem [nuptijs, vel] matrimonijs non ſunt progeniti, curiis tamen ciuitatum dati ſecundum diualium conſtitutionum, quæ ſuper his poſitæ

ſitæ ſunt, tenorem, [hæredum] ſuorum iura nanciſcuntur. Necnon eos, quos noſtræ amplexæ ſunt conſtitutiones, per quas iuſſimus: [vt] ſi quis mulierem, in ſuo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cũ qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos ſuſtulerit: poſteà verò affectione procedente, etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios, vel filias habuerit: non ſolùm eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt: iuſtos & in poteſtate patris eſſe: ſed etiam anteriores, qui & iis, qui poſtea nati ſunt, occaſionem legitimi nominis præſtiterunt Quo obtinere cenſuimus, & ſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum confectũ liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti. Ita demum tamen nepos nepti ſue, pronepos, proneptiſue ſuorũ hæredum numero ſunt: ſi præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe ſiue morte id acciderit, ſiue alia ratione, velut emancipatione Nam ſi per id tempus, quo quis moritur, filius in poteſtate eius ſit: nepos ex eo ſuus hæres eſſe non poteſt. Idque & in cæteris deinceps liberorum perſonis dictum [eſſe] intelligimus. Poſthumi quoque qui ſi viuo parente nati eſſent, in poteſtate [eius] futuri forent, ſui hæredes ſunt.

3 ¶ Sui autem hæredes fiunt etiã ignorantes, & licèt furioſi ſint, hæredes poſsũt exiſtère: quia quibus ex cauſis ignorantibus nobis acquiritur ex his cauſis, & furioſis acquiri poteſt Et ſtatim morte parentis quaſi continuatur dominium, & ideò nec tutoris auctoritate

opus

opus eſt pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur ſuis hæredibus hæreditas, nec curatoris aſsenſu acquiritur furioſo, ſed ipſo iure.

4 ¶ Interdum autem, licèt in poteſtate [parentis] mortis tempore ſuus hæres non fuerit, tamen ſuus hæres parenti efficitur, veluti [ſi] b hoſtibus quis reuerſus fuerit poſt mortem patris [ſui,] ius enim poſtliminij hoc facit.

5 ¶ Per contrarium [autem hoc] euenit, vt licèt quis in familia defuncta ſit mortis tempore, tamen ſuus hæres non fiat: veluti ſi poſt mortem ſuam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit, ſuum enim hæredem habere non poteſt, cum fiſcus ei ſuccedat, ſed poteſt dici ipſo (quidem) iure ſuum hæredem eſſe, ſed deſinere.

6 ¶ Cum filius filiaue, & ex altero filio nepos neptiſue exiſtunt, pariter ad hæreditatē [aui] vocantur: nec qui gradu proximior eſt, vlteriorem excludit. Æquum enim eſſe videtur, nepotes nepteſq; in patris ſui locum ſuccedere. Pari ratione & ſi nepos neptiſue ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptiſue, ſimul vocantur. Et quia placuit nepotes nepteſue, idem pronepotes pronepteſue in parentis ſui locum ſuccedere: conueniens eſſe viſum eſt, non in capita, ſed in ſtirpes hæreditatem diuidi, vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresue nepotes alterã dimidiã. Item ſi ex duobus filijs nepotes nepteſue exiſtant, ex altero vnus fortè, aut duo, ex altero tres, aut quatuor ad

vnum

vnum, aut duos dimidia pars pertineat, ad tres, vel ad quatuor altera dimidia.

7 ¶ Cum autem quæritur, an quis ſuus hæres exiſtere poſſit: eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt aliquem ſine teſtamento deceſſiſſe, quod accidit, & deſtituto teſtamento. Hac ratione, ſi filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres inſtitutus; & filio mortuo, poſteà certum fuerit hæredem inſtitutum ex teſtamento non fieri hæredem, aut quia noluit eſſe hæres, aut quia non potuit, nepos auo ſuus hæres exiſtet: quia quo tempore certum eſt inteſtatum deceſſiſſe paterfamilias, ſolus inuenitur nepos, & hoc certum eſt.

8 ¶ Et licèt poſt mortem aui natus ſit, tamen auo viuo conceptus mortuo patre eius, poſteaq: deſerto aui teſtamento, ſuus hæres efficitur. Planè ſi & conceptus, & natus fuerit poſt mortem aui; mortuo patre ſuo, deſertoq: poſteà aui teſtamento, ſuus hæres auo non exiſtet. quia nullo iure cognationis partem ſui patris attigit. Sed neceſſe eſt inter liberos aui, quē filius emācipatus adoptauit. Hi autem, cum non ſint ſui quantum ad hæreditatem] liberi neq: bonorum poſſeſſionem petere poſſunt quaſi proximi cognati. Hæc de ſuis hæredibus.

9 ¶ Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent [neque enim ſui hæredes ſunt, qui in poteſtate parentis eſſe deſierunt] neque vllo alio iure per legem duodecim tabularum vocantur, ſed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum poſſeſſionem. *Vnde liberi*, perinde ac ſi in poteſtate parētis tēpore

mor-

mortis fuiſſent: ſiue ſoli ſint, ſiue cũ ſuis hæredibus concurrant. Itaque duobus liberis exiſtentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in poteſtate fuerit: ſanè quidem is, qui in poteſtate fuit, ſolus iure ciuili hæres eſt, & ſolus ſuus hæres, ſed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur: euenit, vt ſuus hæres pro parte hæres fiat.

10 ¶ At hi, qui emancipati à parente in adoptionem ſe dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quaſi liberi: ſi modo, cum is moraretur, in adoptiua familia fuerit. Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittũtur ad bona naturalis patris, ac ſi emãcipati ab ipſo eſſent, nec vnquam in adoptiua familia fuiſſent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco eſſe incipiunt. Poſt mortem verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre: & quantum ad hũc adoptiuum patrem pertinet, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciſcuntur. Quod ideò ſic placuit, quia iniquum erat eſſe in poteſtate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertineant, vtrum ad liberos eius, an ad agnatos.

11 ¶ Minus ergo iuris habent adoptiui [filij] quam naturales, namque naturales emancipati, beneficio prætoris gradũ liberorum retinent, licèt iure ciuili perdant, adoptiui verò emancipati, & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à prætore non admittuntur, & rectè, naturalia enim iura ciuilis ratio perimere

mere non poteſt, nec quia deſinunt ſui hæredes eſſe, poſſunt deſinere filij filiæ, vel aut nepotes neptesue eſſe, adoptiui verò emancipati, extraneorum loco incipiunt eſſe: quia ius nomenque filij, filiæque, quod per adoptionem conſequuti ſunt, alia ciuili ratione, ideſt, emancipatione perdunt.

12 ¶ Eadem hæc obſeruantur, & in ea bonorũ poſſeſſione, quam contra tabulas teſtamenti parentis liberis præteritis, id eſt, neque hæredibus inſtitutis, neque vt oportet exhæredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in poteſtate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eandem bonorum poſſeſſionem: eos verò qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, ſicut ab inteſtato, ita longè minus contra tabulas teſtamenti ad bona eius [non] admittit, quia deſinunt [in] numero liberorum [eius] eſſe.

13 ¶ Admonendi tamen ſumus, eos qui in adoptiua familia ſunt, quiue poſt mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emãcipati fuerint: inteſtato parente naturali mortuo, licèt ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, nõ admittantur, alia tamẽ parte vocari, ſcilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur ſi neque ſui hæredes liberi, neque emancipati obſtent, neque agnatus quidem vllus interueniat. Ante enim prætor liberos vocat, tam ſuos hæredes quàm emãcipatos, deinde legitimos hæredes,

dein-

deinde proximos cognatos.

14 ¶ Sed ea omnia antiquitati [quidem] placuerũt: aliquam autem emendationẽ à noſtra conſtitutione acceperunt, quam ſuper ijs perſonis compoſuimus, quæ à partibus ſuis naturalibus in adoptionem alijs dantur. Inuenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filij, & naturalium parentũ ſucceſſionem propter adoptionẽ amittebant: & adoptione facilè per emancipationem ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocabantur. Hoc ſolito more corrigentes, conſtitutionem ſcripſimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium ſuum adoptãdum alij dederit, integra omnia iura ita ſeruari: atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet: nec penitus adoptio fuiſſet ſubſequuta: niſi in hoc tantummodò caſu, vt poſſit ab inteſtato ad patris adoptiui venire ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto: neque iure ciuili, neque prætorio, ex hereditate eius aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neq; inoffic oſi querela inſtituta: cum nec neceſſitas patri adoptiuo imponatur, vel hæredem eum inſtituere, vel exhæredatum eum facere, vtpotè nullo vinculo naturali copulatum, neq; ſi ex Sabiniano ſenatuſcõſulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & id eiuſmodi caſu, neque quarta ei ſeruatur, neque vlla actio ad eius perſequutionẽ ei competit. Noſtram autem cõſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Vtroque enim iure tam naturali,

quàm

quam legitimo in hanc perſonam concurrente priſtina iura tali adoptioni ſeruamus, quemadmodum ſi paterfamilias ſeſe dederit ad rogandum:quæ ſpecialiter, & ſingulariter ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

15 ¶ Item vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolos nepotes, vel neptes: qui [quæue] ex virili ſexu deſcendunt: ad ſuorum vocabant ſucceſſionẽ, & iure agnatorum eos anteponebat, nepotes autem, quia ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptibus cognatorum loco connumerans, poſt agnatorum lineam eos vocabat tam in aui, vel proaui materni, quàm in auiæ, vel proauiæ, ſiue paternæ, ſiue maternę ſucceſſionem. Diui autem principes non paſſi ſunt talem contra naturam iniuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cũ nepotis, & pronepotis nomen commune ſit vtriſque, tam qui ex maſculis, quàm qui ex fœminis deſcendunt, ideò eundem gradum, & ordinem ſucceſſionis eis donauerunt. Sed vt ampliùs aliquid ſit eis, qui non ſolùm naturæ, ſed etiam veteris iuris ſuffragijs muniuntur portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus ſupra diximus) paulò minuendam eſſe exiſtimauerunt: vt minus tertia parte acciperent. quàm mater eorum, vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel auus paternus, ſiue maternus, quando fœmina mortua ſit, cuius de hæreditate agitur: ijſque [licèt ſoli ſint] adeuntibus, adgnatos minimè vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes, vel

vel neptes, pronepotes, vel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſſionem aui ſui voca : ta & principalis diſpoſitio in locũ matr s ſuæ, vel auiæ, eos cũ iam deſignata partis tertiæ diminutione vocat.

16 ¶ Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter agnatos, & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicãtibus ex cuiuſdam conſtitutionis auctoritate: memoratam quidem conſtitutionem à noſtro Codice ſegregauimus, neq; inſeri eã ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti iuri eius derogatum eſt: & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſuerſa linea veniunt, potiores ijs habeantur, qui recto iure deſcendunt, quàm conſtitutionem noſtram obtinere ſecundùm ſui vigorem, & tempora, & nunc ſancim s, ita tamen, vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas ſtatuit, non in capita, ſed in ſtirpes diuidi hæreditatem: ſimiliter nos inter filios, & nepotes ex filia, diſtributionem fieri iube mus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes, & proneptes, & aliàs deinceps perſonas: vt vtraque progenies, matris, vel patris, auiæ, vel aui portionem, ſine vlla diminutione conſequatur: vt ſi forte vnus, vel duo ex vna parte, ex altera tres, aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor, alteram dimidiam hæreditatis habeant.

De

De legitima adgnatorum ſucceſſione. Tit. II.

SI nemo ſuus hæres, vel eorũ, quos inter ſuos hæredes prætor, vel conſtitutiones vocant, exiſtat, qui ſucceſſionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad agnatum proximum pertinet hæreditas.

1 ¶ Sunt autem adgnati (vt primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis ſexus perſonas cognatione coniuncti, quaſi à patre connati, itaq; [ex] eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt, qui & conſanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicẽ is illi agnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, ideſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt, qui etiam conſobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus agnationis prouenire poterimus. Ij etiam, qui poſt mortem patris naſcuntur iura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul agnatis dat lex hæreditatem: ſed ijs, qui tunc proximiores gradu ſunt, cum certum eſſe cæperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe.

2 ¶ Per adoptionem quoq: agnationis ius conſiſtit, veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptauit. Nec dubium eſt, quin improprie conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris agnatis [tuis] veluti frater, aut patruus: aut deniq: is, qui longiore gradu eſt, adoptauerit aliquem: agnatus inter ſuos hæredes eſſe non dubitatur.

3 ¶ Cæterum inter maſculos quidem agna-

agnationis iure hæreditas, etiamſi longiſſimo gradu fiat, vltrò citroque capitur. Quod ad fœminas verò attinet: ita placebat, vt ipſe conſanguinitatis iure tantùm capiant hæreditatem, ſi ſorores ſint: vlterius non capiant, maſculi autē ad earum hæreditates (etiam ſi longiſſimo gradu ſint) admittantur. Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod ideò ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita iura conſtitui, vt plerunq; hæreditates ad maſculos confluerent. Sed quia ſanè iniquum erat, in vniuerſum eas quaſi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum poſſeſſionē admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſionē pollicetur, ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque agnatus vllus, neq; proximior cognatus interueniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit; ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo [illegible] agnatos ſiue maſculos, ſiue [illegible] iuſcunque gradus, [illegible] orum inuicem [illegible] t. Media au[illegible] erat quidem [illegible] iunior, impe[illegible] anterior: ſub[illegible] gitata, præfatam [illegible] ebat, & penitus eas à [illegible] orum repellebat, omni [illegible] ncognita, donec prætoritatem iuris ciuilis [illegible] deerat, implentes, [illegible] lium ordinem ſuis
edi-

edictis addiderunt: cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum poſſeſſionem & adiuuabant, & pollicebantur his bonorum poſſeſſionẽ, quæ *vndè cognati* appellatur. Nos verò, lege duodecim tabularum ſequentes, & eius veſtigia in hac parte conſeruantes, laudamus quidem prætores ſuę humanitatis, non tamen eos in plenũ [huic] cauſæ mederi inuenimus. Quare etenim vno, eodemque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis, tam in maſculis, quàm in fœminis æqua lance conſtitutis, maſculis quidem dabatur ad ſucceſſionem venire omnium agnatorum: ex agnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori, ad agnatorum ſucceſſionem parebat aditus? Ideò [nos] in plenũ omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eandem diſpoſitionem exequentes, noſtra conſtitutione ſancimus: omnes legitimas perſonas, id eſt, per virilem ſexum deſcendẽtes, (ſiue maſculini generis, ſiue fęminini ſint) ſimili modò ad iura ſucceſſionis legitimę ab inteſtato vocari, ſecundùm ſui gradus pręrogatiuam: nec ideò exludendas, quia conſanguinitatis iura, ...t germanæ, non habent.

Hoc etiam addendum noſtræ con...oni exiſtimauimus, vt transfera...s tantummodò gradus à iure co...is in legitimam ſucceſſionem, vt ...n fratris filius, & filia (ſecun...iam definiuimus) ad ſucceſ...ris ſui vocentur, ſed etiam ...ſanguineę, vel ſororis vteri... filia ſoli, & nõ deinceps per-

 ſonæ

opus eſt pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur ſuis hæredibus hæreditas, nec curatoris aſſenſu acquiritur furioſo, ſed ipſo iure.

4 ¶ Interdum autem, licèt in poteſtate [parentis] mortis tempore ſuus hæres non fuerit, tamen ſuus hæres parenti efficitur, veluti [ſi] ab hoſtibus quis reuerſus fuerit poſt mortem patris [ſui,] ius enim poſtliminij hoc facit.

5 ¶ Per contrarium [autem hoc] euenit, vt licèt quis in familia defuncta ſit mortis tempore, tamen ſuus hæres non fiat: veluti ſi poſt mortem ſuam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit, ſuum enim hæredem habere non poteſt, cum fiſcus ei ſuccedat, ſed poteſt dici ipſo (quidem) iure ſuum hæredem eſſe, ſed deſinere.

6 ¶ Cum filius filiaue, & ex altero filio nepos neptiſue exiſtunt, pariter ad hæreditatē [aui] vocantur: nec qui gradu proximior eſt, vlteriorem excludit. Æquum enim eſſe videtur, nepotes nepteſq; in patris ſui locum ſuccedere. Pari ratione & ſi nepos neptiſue ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptiſue, ſimul vocantur. Et quia placuit nepotes nepteſue, idem pronepotes pronepteſue in parentis ſui locum ſuccedere: conueniens eſſe viſum eſt, non in capita, ſed in ſtirpes hæreditatem diuidi, vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresue nepotes alterā dimidiā. Item ſi ex duobus filijs nepotes nepteſue exiſtant, ex altero vnus fortè, aut duo, ex altero tres, aut quatuor ad

vnum

vnum, aut duos dimidia pars pertineat, ad tres, vel ad quatuor altera dimidia.

7 ¶ Cum autem quæritur, an quis ſuus hæres exiſtere poſſit: eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt aliquem ſine teſtamento deceſſiſſe. quod accidit, & deſtituto teſtamento. Hac ratione, ſi filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres inſtitutus; & filio mortuo, poſteà certum fuerit hæredem inſtitutum ex teſtamento non fieri hæredem, aut quia noluit eſſe hæres, aut quia non potuit, nepos auo ſuus hæres exiſtet: quia quo tempore certum eſt inteſtatum deceſſiſſe paterfamilias, ſolus inuenitur nepos, & hoc certum eſt.

8 ¶ Et licèt poſt mortem aui natus ſit, tamen auo viuo conceptus mortuo patre eius, poſteaq; deſerto aui teſtamento, ſuus hæres efficitur. Planè ſi & conceptus, & natus fuerit poſt mortem aui; mortuo patre ſuo, deſertoq; poſteà aui teſtamento, ſuus hæres auo non exiſtet. quia nullo iure cognationis partem ſui patris attigit. Sed neceſſe eſt inter liberos aui, quē filius emācipatus adoptauit. Hi autem, cum non ſint ſui quantum ad hæreditatem] liberi neq; bonorum poſſeſſionem petere poſſunt quaſi proximi cognati. Hæc de ſuis hæredibus.

9 ¶ Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent [neque enim ſui hæredes ſunt, qui in poteſtate parentis eſſe deſierunt] neque vllo alio iure per legem duodecim tabularum vocantur, ſed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum poſſeſſionem. *Vnde liberi*, perinde ac ſi in poteſtate parētis tēpore

mor-

mortis fuiſſent: ſiue ſoli ſint, ſiue cũ ſuis hæredibus concurrant. Itaque duobus liberis exiſtentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in poteſtate fuerit: ſanè quidem is, qui in poteſtate fuit, ſolus iure ciuili hæres eſt, & ſolus ſuus hæres, ſed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur: euenit, vt ſuus hæres pro parte hæres fiat.

10 ¶ At hi, qui emancipati à parente in adoptionem ſe dederunt, nõ admittuntur ad bona naturalis patris quaſi liberi: ſi modo, cum is moraretur, in adoptiua familia fuerit. Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittũtur ad bona naturalis patris, ac ſi emãcipati ab ipſo eſſent, nec vnquam in adoptiua familia fuiſſent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco eſſe incipiunt. Poſt mortem verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre: & quantum ad hũc adoptiuum patrem pertinet, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciſcuntur. Quod ideò ſic placuit, quia iniquum erat eſſe in poteſtate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertineant, vtrum ad liberos eius, an ad agnatos.

11 ¶ Minus ergo iuris habent adoptiui [filij] quam naturales, namque naturales emancipati, beneficio prætoris gradũ liberorum retinent, licèt iure ciuili perdant, adoptiui verò emancipati, & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à prætore non admittuntur, & rectè, naturalia enim iura ciuilis ratio perimere

mere non poteſt, nec quia deſinunt ſui hæredes eſſe, poſſunt deſinere filij filiæ, vel aut nepotes neptesue eſſe, adoptiui verò emancipati, extraneorum loco incipiunt eſſe: quia ius nomenque filij, filiæque, quod per adoptionem conſequuti ſunt, alia ciuili ratione, ideſt, emancipatione perdunt.

12 ¶ Eadem hæc obſeruantur, & in ea bonorũ poſſeſſione, quam contra tabulas teſtamenti parentis liberis præteritis, id eſt, neque hæredibus inſtitutis, neque vt oportet exhæredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in poteſtate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eandem bonorum poſſeſſionem: eos verò qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, ſicut ab inteſtato, ita longè minus contra tabulas teſtamenti ad bona eius [non] admittit, quia deſinunt [in] numero liberorum [eius] eſſe.

13 ¶ Admonendi tamen ſumus, eos qui in adoptiua familia ſunt, quiue poſt mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emãcipati fuerint: inteſtato parente naturali mortuo, licèt ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, nõ admittantur, alia tamẽ parte vocari, ſcilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur ſi neque ſui hæredes liberi, neque emancipati obſtent, neque agnatus quidem vllus interueniat. Ante enim prætor liberos vocat, tam ſuos hæredes quàm emãcipatos, deinde legitimos hæredes,

dein-

Digitized by Google

deinde proximos cognatos.

14 ¶ Sed ea omnia antiquitati [quidem] placuerũt: aliquam autem emendationẽ à noſtra conſtitutione acceperunt, quam ſuper ijs perſonis compoſuimus, quæ à partibus ſuis naturalibus in adoptionem alijs dantur. Inuenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filij, & naturalium parentũ ſucceſſionem propter adoptionẽ amittebant: & adoptione facilè per emancipationem ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocabantur. Hoc ſolito more corrigentes, conſtitutionem ſcripſimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium ſuum adoptãdum alij dederit, integra omnia iura ita ſeruari: atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet: nec penitus adoptio fuiſſet ſubſequuta: niſi in hoc tantummodò caſu, vt poſſit ab inteſtato ad patris adoptiui venire ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto: neque iure ciuili, neque prætorio, ex hereditate eius aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neq; inofficioſi querela inſtituta: cum nec neceſſitas patri adoptiuo imponatur, vel hæredem eum inſtituere, vel exhæredatum eum facere, vtpotè nullo vinculo naturali copulatum, neq; ſi ex Sabiniano ſenatuſcõſulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & id eiuſmodi caſu, neque quarta ei ſeruatur, neque vlla actio ad eius perſequutionẽ ei competit. Noſtram autem cõſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Vtroque enim iure tam naturali, quàm

Digitized by Google

quam legitimo in hanc perſonam concurrente priſtina iura tali adoptioni ſeruamus, quemadmodum ſi paterfamilias ſeſe dederit ad rogandum: quæ ſpecialiter, & ſingulatim ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt colligi.

15 ¶ Item vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolos nepotes, vel neptes: qui [quæue] ex virili ſexu deſcendunt: ad ſuorum vocabant ſucceſſionẽ, & iure agnatorum eos anteponebat, nepotes autem, quia ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptibus cognatorum loco connumerans, poſt agnatorum lineam eos vocabat tam in aui, vel proaui materni, quàm in auiæ, vel proauiæ, ſiue paternæ, ſiue maternę ſucceſſionem. Diui autem principes non paſſi ſunt talem contra naturam iniuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed cũ nepotis, & pronepotis nomen commune ſit vtriſque, tam qui ex maſculis, quàm qui ex fœminis deſcendunt, ideò eundem gradum, & ordinem ſucceſſionis eis donauerunt. Sed vt ampliùs aliquid ſit eis, qui non ſolùm naturæ, ſed etiam veteris iuris ſuffragijs muniuntur portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus ſupra diximus) paulò minuendam eſſe exiſtimauerunt: vt minus tertia parte acciperent. quàm mater eorum, vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel auus paternus, ſiue maternus, quando fœmina mortua ſit, cuius de hæreditate agitur: ijſque [licèt ſoli ſint] adeuntibus, adgnatos minimè vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes, vel

vel neptes, pronepotes, vel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſſionem aui ſui voca : ita & principalis diſpoſitio in locũ matris ſuæ, vel auiæ, eos cũ iam deſignata partis tertiæ diminutione vocat.

16 ¶ Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter agnatos, & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicãtibus ex cuiuſdam conſtitutionis auctoritate: memoratam quidem conſtitutionem à noſtro Codice ſegregauimus, neq; inſeri eã ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti iuri eius derogatum eſt: & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſuerſa linea veniunt, potiores ijs habeantur, qui recto iure deſcendunt, quàm conſtitutionem noſtram obtinere ſecundùm ſui vigorem, & tempora, & nunc ſancim s, ita tamen, vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas ſtatuit, non in capita, ſed in ſtirpes diuidi hæreditatem: ſimiliter nos inter filios, & nepotes ex filia, diſtributionem fieri iube mus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes, & proneptes, & aliàs deinceps perſonas: vt vtraque progenies, matris, vel patris, auiæ, vel aui portionem, ſine vlla diminutione conſequatur: vt ſi forte vnus, vel duo ex vna parte, ex altera tres, aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor, alteram dimidiam hæreditatis habeant.

De

De legitima adgnatorum ſucceſſione. Tit. II.

SI nemo ſuus hæres, vel eorũ, quos inter ſuos hæredes prætor, vel conſtitutiones vocant, exiſtat, qui ſucceſſionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad agnatum proximum pertinet hæreditas.

1 ¶ Sunt autem adgnati (vt primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis ſexus perſonas cognatione coniuncti, quaſi à patre connati, itaq; [ex] eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt, qui & conſanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicẽ is illi agnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, ideſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt, qui etiam conſobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus agnationis prouenire poterimus. Ij etiam, qui poſt mortem patris naſcuntur iura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul agnatis dat lex hæreditatem: ſed ijs, qui tunc proximiores gradu ſunt, cum certum eſſe cœperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe.

2 ¶ Per adoptionem quoq: agnationis ius conſiſtit, veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptauit. Nec dubium eſt, quin impropriè conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex cæteris agnatis [tuis] veluti frater, aut patruus: aut deniq: is, qui longiore gradu eſt, adoptauerit aliquem: agnatus inter ſuos hæredes eſſe non dubitatur.

3 ¶ Cæterum inter maſculos quidem

agna-

agnationis iure hæreditas, etiamſi longiſſimo gradu fiat, vltro citroque capitur. Quod ad fœminas verò attinet: ita placebat, vt ipſe conſanguinitatis iure tantùm capiant hæreditatem, ſi ſorores ſint: vlterius non capiant, maſculi autẽ ad earum hæreditates [etiam ſi longiſſimo gradu ſint] admittantur. Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod ideò ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita iura conſtitui, vt plerunq; hæreditates ad maſculos confluerent. Sed quia ſanè iniquum erat, in vniuerſum eas quaſi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum poſſeſſionẽ admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſionẽ pollicetur, ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque agnatus vllus, neq; proximior cognatus interueniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit; ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo omnes agnatos ſiue maſculos, ſiue fœminas, cuiuſcunque gradus, ad ſimilitudinem ſuorum inuicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem iuris prudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum iunior, imperiali autem diſpoſitione anterior: ſubtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à ſucceſſione agnatorum repellebat, omni alia ſucceſſione incognita, donec prætores paulatim aſperitatem iuris ciuilis corrigẽtes, ſiue quod deerat, implentes, humano propoſito, alium ordinem ſuis edi-

edictis addiderunt: cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum poſſeſſionem & adiuuabant,& pollicebantur his bonorum poſſeſſionẽ, quæ *vndè cognati* appellatur. Nos verò, lege duodecim tabularum ſequentes,& eius veſtigia in hac parte conſeruantes, laudamus quidem prætores ſuę humanitatis,non tamen eos in plenũ [huic] cauſæ mederi inuenimus. Quare etenim vno, eodemque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis, tam in maſculis, quàm in fœminis æqua lance conſtitutis, maſculis quidem dabatur ad ſucceſſionem venire omnium agnatorum: ex agnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori, ad agnatorum ſucceſſionem parebat aditus? Ideò [nos] in plenũ omnia reducentes,& ad ius duodecim tabularum eandem diſpoſitionem exequentes,noſtra conſtitutione ſancimus: omnes legitimas perſonas,id eſt, per virilem ſexum deſcendẽtes, (ſiue maſculini generis,ſiue fęminini ſint) ſimili modò ad iura ſucceſſionis legitimę ab inteſtato vocari, ſecundùm ſui gradus prętogatiuam: nec ideò excludendas, quia conſanguinitatis iura, ſicut germanæ, non habent.

4 ¶ Hoc etiam addendum noſtræ conſtitutioni exiſtimauimus, vt transferatur vnus tantummodò gradus à iure cognationis in legitimam ſucceſſionem, vt non ſolùm fratris filius, & filia (ſecundùm quod iam definiuimus) ad ſucceſſionem patris ſui vocentur, ſed etiam germanę cõſanguineę, vel ſororis vterinę filius,& filia ſoli, & nõ deinceps perſonæ

ſonæ vna cum his ad iura auunculi ſui perueniant, & mortuo eo, qui patruus quidem eſt ſui fratris filijs, auunculus autem ſororis ſuæ ſoboli, ſimili modo ab vtroque latere ſuccedant, tanquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes, legitimo iure veniant, ſcilicet vbi frater, & ſoror ſuperſtites non ſunt, His etenim perſonis pręcedentibus, & ſucceſſionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus ſemoti, videlicet hęreditate non in ſtirpes, ſed in capita diuidenda.

5 ¶ Si plures ſint gradus agnatorum, apertè lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque (verbi gratia) ſint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus frater potior habetur. Et quamuis ſingulari numero vſa lex [12. tabularum] proximum vocet, tamen dubium non eſt, quin, ſi plures ſint eiuſdem gradus, omnes admittantur. Nam & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium eſt, quin licèt vnus ſit gradus agnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

6 ¶ Proximus autem, ſi quidem nullo teſtamēto facto quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus eſtis, cuius de hęreditate quęritur. Quod ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo certum eſſe cęperit, nullum ex teſtamento hæredem extiturum, tunc enim proprie quiſque inteſtatus deceſſiſſe intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo ſpatio temporis ſæpè accidit, vt proximiore mortuo proximus eſſe incipiat, qui moriente teſtato-

ſtatore non erat proximus.

7 ¶ Placebit autem in eo genere percipiendarum hęreditatum ſucceſſionem non eſſe: ideſt, vt quamuis proximus, qui ſecundùm ea, quæ diximus, vocatur ad hæreditatem, aut ſpreuerit hęreditatē, aut antequam adeat, deceſſerit: nihilo magis legit mo iure ſequentes admittantur. Quod iterùm prætores imperfecto iure corrigentes, non in totum ſine adminiculo relinquebant: ſed ex cognatorū ordine eos vocabant, vtpotè adgnatione iure eis recluſo. Sed nos nihil perfectiſſimo iure deeſſe cupientes, noſtra conſtitutione quàm de iure patronatus, humanitate ſuggerēte, protulimus, [ſācium] ſucceſſionem in agnatorum hæreditatibus non eſſe ijs denegandā: cum ſatis abſurdū erat, quod cognatis à prætore apertum eſt, hoc adgnatus eſſe recluſum, maximè cum in onere quidem tutelarum, & primo gradu deficiente, ſequens ſuccedit, & quòd in more obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

8 ¶ Ad legitimam ſucceſſionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, ac deinceps emancipat, quòd ex noſtra conſtitutione omninò inducitur, vt emancipationes liberorum ſemper videantur quaſi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet.

De Senatuſconſulto Tertulliano.
Tit. III.

LEx duodecim tabularum ita ſtricto iure vtebatur, & præponebat ma-

ſculorum progeniem: & eos, qui per fœminini ſexus neceſſitudinem ſibi iunguntur, adeò expellebat, vt ne quidem inter matrem, & filium, filiamue vltro citroque hęreditatis capiendæ ius daret: niſi quòd prætores ex proximitate cognatorom eas perſonas ad ſucceſſionem, bonorum poſſeſſione, *vndè cognati*, accommodata vocabant.

1 ¶ Sed hę iuris anguſtię poſtea emendatæ ſunt. Et primus quidem Diuus Claudius matri, ad ſolatium liberorum amiſſorum, legitimam eorum detulit hæreditatem.

2 ¶ Poſteà autem Senatuſconſulto Tertulliano, quòd D. Hadriani temporibus factum eſt, pleniſſimè de triſti ſucceſſione matri, non etiam auiæ deferenda cautum eſt: vt ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor, ad bona filiorum, filiarumue admittatur inteſtato mortuorum, licèt in poteſtate parentis ſit: vt ſcilicet cum alieno iuri ſubiecta eſt, iuſſu eius adeat [hæreditatem] cuius iuri ſubiecta eſt.

3 ¶ Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui ſui ſunt, quiue ſuorum loco ſunt, ſiue primi gradus, ſiue vlterioris. Sed & filiæ ſuę mortuæ filius, vel filia præponitur ex conſtitutionibus matri defunctæ, id eſt, auiæ ſuæ. Pater verò vtriuſque, non etiam auus, & proauus matri anteponitur, ſcilicet cum inter eos ſolos de hæreditate agitur. Frater autem conſanguineus tam filij, quàm filiæ excludebat matrem: ſoror autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed ſi fuerant frater, & ſoror

ror

ror conſanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem mater excludebat, communis autem erat hæreditas ex æquis partibus, fratribus, & ſororibus.

4 ¶ Sed nos conſtitutione, quam in Codice noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubueniendum eſſe exiſtimauimus: reſpicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & ſępè mortem ex hoc caſu matribus illatam Ideòque impium eſſe credidimus, caſum fortuitum in eius admitti detrimentum, ſi enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immeritò defraudebatur ſucceſſione ſuorum liberorum: quid enim peccauit, ſi non plures, ſed paucos peperit Et dedimus ius legitimum plenũ matribus (ſiue ingenuis, ſiue libertinis) & ſi nõ ter enixę fuerint, vel quater, ſed eum tãtum, vel eam, qui, quęue morte intercepti ſunt, vt ſic vocẽtur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

5 ¶ Sed cum antea conſtitutiones iura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, nec in ſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, in alijs autem contrarium faciebant: nobis viſum eſt recta, & ſimplici via matrem omnibus perſonis legitimis anteponi, & ſine vlla diminutionem filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere: excepta fratris, & ſororis perſona, ſiue conſanguinei ſint, ſiue ſola cognationis iura habentes: vt quemadmodum eam toti alij ordini legitimo præpoſuimus, ita omnes fratres, & ſo-

tores: ſiue legitimi ſint, ſiue non, ad capiendas hæreditates ſimul vocemus: ita tamen, vt ſi quidem ſolæ ſorores agnatæ, vel cognatæ, & mater defuncti, vel defunctæ ſuperſint, dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si verò matre ſuperſtite, & fratre, vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus, ſiue legitima, ſiue ſola cognationis iura habentibus, inteſtatus quis, vel inteſtata moriatur: in capita diſtribuatur eius hæreditas.

6 ¶ Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuæ ſoboli conſulere, ſcituris eis, quod ſi tutores liberis non petierint, vel in locum remoti, vel excuſati, intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium ſucceſſione merito repellentur.

7 ¶ Licèt autem vulgò quæſitus ſit filius filiaue, poteſt [tamen] ad bona eius mater ex Tertulliano ſenatuſconſulto admitti.

De Senatuſconſulto Orphitiano.
Tit. IV.

PEr contrarium autem liberi ad bona matrum inteſtatarum admittuntur ex ſenatuſconſulto Orphitiano, quod Orphitio, & Ruffo conſulibus effectum eſt, D. Marci temporibus, & data eſt tam filio, quàm filiæ legitima hęreditas etiam ſi alieno iuri ſubiecti ſint: & præferuntur conſanguineis, & agnatis defunctæ mat is.

1 ¶ Sed cum ex hoc Senatuſconſulto nepotes, [& neptes] ad auiæ ſucceſſionem legitimo iure non vocarentur: poſtea hoc conſtitutionibus principalibus emen-

emendatum eſt, vt ad ſimilitudinem filiorum filiarumque, & nepotes, & nepotes vocentur.

2 ¶ Sciendum autem eſt huiuſmodi ſucceſſiones: quæ ex Tertulliano, & Orphitiano ſenatuſconſultis deferuntur, capitis diminutione non perimi, propter illam regulam, quàm nouæ hæreditates legitimæ capitis diminutione non pereunt, ſed illæ ſolæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur

3 ¶ Nouiſſimè ſciendum eſt, etiam illos liberos, qui vulgo quæſiti ſunt, ad matris hæreditatem ex hoc ſenatuſconſulto admitti.

4 ¶ Si ex pluribus legitimis hęredibus quidam omiſerint hæreditatẽ, vel morte, vel alia cauſa impediti fuerint, quominus adeant: reliquis, qui adierint, adſcreſcit illorum portio: & licèt ante deceſſerint: ad hęredes tamẽ eorũ pertinet.

De ſucceſſione cognatorum. *Tit. V.*

POſt ſuos hæredes, eoſque, quos inter ſuos hæredes prætor, & conſtitutiones vocant, & poſt legitimos [quo numero ſunt agnati, & hi, quos in locum agnatorum, tam ſupradicta ſenatuſconſulta, quàm noſtra erexit conſtitutio] proximos cognatos prætor vocat

1 ¶ Qua parte naturalis cognatio ſpectatur, nam agnati capite diminuti, quique ex his progeniti ſunt, ex lege duodecim tabularũ inter legitimos non habentur, ſed à prętore tertio ordine vocantur: exceptis ſolis tantummodò fratre, & ſorore emancipatis, non etiam liberis eorũ, quos, lex Anaſtaſiana cũ fratribus integri iuris cõſtitutis, vocat qui-

dē ad legitimā fratris hæreditatem ſiue ſororis: non æquis tamen partibus, ſed cū aliqua diminutione, quàm facilè eſt ex ipſius cōſtitutionis verbis colligere. Alijs verò agnatis inferioris gradus, licèt capitis diminutionem paſſi non ſunt, tamen anteponit eos, & proculdubio cognatis.

2 ¶ Eos etiam, qui per fęminini ſexus perſonas ex tranſuerſo cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad ſucceſſionem vocat.

3 ¶ Liberi quoque, qui in adoptiua familia ſunt, ad naturalem parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

4 ¶ Vulgo quæſitos, nullos habere agnatos manifeſtum eſt: quum agnatio à patre ſit, cognatio à matre, hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter ſe quidem poſſunt videri conſanguinei eſſe, quia conſanguinitati ius ſpecies eſt agnationis. Tantum ergo cognati ſunt ſibi, ſicut & matri cognati ſunt. Itaque omnibus iſtis [ex] ea parte competit bonorum poſſeſſio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

5 ¶ Hoc loco, & illud neceſſariò admonendi ſumus, agnationis quidem iure admitti aliquem ad hæreditatem, & ſi decimo gradu ſi: ſiue de lege duodecim tabularum quæramus, ſiue de edicto, quo prætor legitimi hæredibus daturum ſe bonorum poſſeſſionem pollicetur. Proximitatis verò nomen ijs ſolis prętor promittit bonorum poſſeſſionem, qui vſque ad ſextum gradum cognationis ſunt, & ex ſeptimo ſobrino ſobrinaque natu, natæue.

De gradibus cognationum. Tit. VI.

HOc loco neceſſarium eſt exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi ſumus, cognationem aliam ſupra numerari, aliã infra, aliam ex tranſuerſo, quę etiam à latere dicitur, ſuperior cognatio eſt parentum, inferior liberorũ, ex tranſuerſo fratrum ſororumue, & eorum qui quæue ex his generantur: & conuenientur: patrui, amitæ, auunculi, materterę. Et ſuperior quidẽ, & inferior cognatio à primo gradu incipitiat ea, quę ex tranſuerſo numeratur, à ſecundo.

1 ¶ Primo gradu ex ſupra pater, mater, infra filius, filia.

2 ¶ Secundo [gradu] ſupra auus, auia: infra nepos, neptis, ex tranſuerſo frater, ſoror.

3 ¶ Tertio [gradu] eſt ſupra auus, proauia, infra pronepos, proneptis. ex tranſuerſo fratris ſororiſq; filius, filia, & conuenienter patruus, amita, auũculus, matertera. Patruus eſt frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur, Auunculus eſt frater matris, qui Græce μητπύδελφον dicitur, & vterq; promiſcuè θεῖον appellatur, amita eſt patris ſoror, [quę Gręce πατράδελφη appellatur.] Matertera vero matris ſoror, quę (Græce μητραδέλφη dicitur,) & vtraque promiſcuè θεῖα appellatur.

4 ¶ Quarto gradu ſupra abauus, abauia: infra abnepos, abneptis, ex trãſuerſo fratris, ſororiſque, nepos, neptiſue: & conuenienter patruus magnus, amita magna, id eſt, aui, frater, & ſoror, item

auunculus magnus, & matertera magna, id eſt, auiæ frater, & ſoror, conſobrinus, conſobrina, id eſt, qui queue ex ſororibus, aut fratribus procreantur. Sed quidam rectè conſobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus ſororibus progenerantur, quaſi conſororinos, eos verò, qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ naſcuntur, ſorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre, & ſorore progenerantur, amitinos propriè dici [putant.] Amitæ tuæ filij, conſobrinum te appellant, tu illos amitinos.

5 ¶ Quintò [gradu] ſupra adauus, adauia: infra adnepos, adneptis: ex tranſuerſo fratris ſororiſque pronepos, proneptis, & conuenienter propatruus proamita, id eſt, proaui frater, & ſoror: [&] proauunculus, & promatertera, id eſt, proauiæ frater, & ſoror. Item fratris patruelis, vel ſororis patruelis, conſobrini, & conſobrinæ, amitini, & amitinæ filius filia proprius ſobrino proprius ſobrina, hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ, filius filia.

6 ¶ Sexto gradu ſupra tritauus, tritauia infra trinepos trineptis: ex tranſuerſo fratris ſororiſque abnepos, abneptis: & conuenienter abpatruus, abamita, id eſt, abaui frater, & ſoror: abauunculus, abmatertera, id eſt, abaui frater, & ſoror, [item propatrui, proamitæ, proauunculi, promateriteræ filius filia: itẽ proprius ſobrino, ſobrineue filius filia:] item ſobrini ſobrinæ, id eſt, qui quæue ex fra-

tribus, vel ſororibus patruelibus vel cõſobrinis vel amitinis progenerantur.

7 ¶ Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quẽadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam eſt intelligere, quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippè ſemper generata perſona gradum adijcit, vt longè faciliùs ſit reſpondere, quoto quiſque gradu ſit, quã propria cognationis appellatione quenquam denotare.

8 ¶ Agnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

9 ¶ Sed cum magis veritas oculata fide, quàm per aures animis hominum infigatur: ideò neceſſarium duximus poſt narrationem graduum, eos etiam præſenti libro inſcribi, quatenus poſſint, & auribus, & oculorum inſpectione adoleſcentes perfectiſſimam graduum doctrinam adipiſci.

De ſeruili cognatione. *Tit. VII.*

ILlud certum eſt, ad ſeruiles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſio promittitur, non pertinere: nam nec vlla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed noſtra conſtitutione, quàm pro iurepatronatus fecimus (quòd in vſque ad noſtra tempora ſatis obſcurum, atque nube plenum, & vndique confuſum fuerat,) & hoc humanitate ſuggerente conceſſimus, vt ſi quis in ſeruili conſtitutus conſortio, liberum, vel liberos habuerit, ſiue ex libera, ſiue ex ſeruilis conditionis muliere, vel contra ſerua mulier ex libero, vel ſeruo habuerit liberos cuiuſcumq; ſexus: & ad libertatẽ

his peruenientibus, ijs, qui ex ſeruili vētre nati ſunt, libertatem meruerint, vel dū mulieres liberę erāt, ipſi in ſeruitute eos habuerint, & poſtea ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad ſucceſſionē patris, vel matris veniāt, patronatus iure in hac patre ſopito. Hos enim liberos non ſolū in ſuorum parentum ſucceſſionē, ſed etiā alterum in alterius ſucceſſionem mutuā vocauimus, ex illa lege ſpecialiter eos vocātes: ſiue ſoli inueniātur, qui in ſeruitute nati, & poſt manumiſſi ſunt: ſiue vna cum alijs, qui poſtea libertatem parentum concepti ſunt: ſiue ex eodem patre, ſiue ex eadem matre, ſiue ex alijs nuptijs ad ſimilitudinem eorū, qui ex iuſtis nuptijs procreati ſunt.

1 ¶ Repetitis itaque omnibus, quæ iam tradidimus, apparet non ſemper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari, eoque amplius ne eum quidē, qui proximior ſit cognatus, ſemper potiorem eſſe. Cum enim prima cauſa ſit ſuorum hæredum, & eorum, quo inter ſuos hæredes enumerauimus: apparet pronepotem, vel abnepotem defuncti potiorem eſſe, quàm fratrem, aut patrem matremque defuncti, cum alio, qui pater quidē, & mater (vt ſupra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineat, frater verò ſecundum, pronepos autem tertiò gradu ſit cognitionis, & abnepos quarto. Nec intereſt, in poteſtate morientis fuerit, an non, quòd vel emancipatus, vel ex emācipato, aut ex fœmineo ſexu propagatus eſt. Amotis quoque ſuis hæredibus, & quos inter ſuos hęredes vocari duximus,

agna-

agnatus, qui integrum ius habet agnationis, etiam ſi longiſſimo gradus ſit, pleruumque potior habetur, quā proximior cognatus. Nam patrui nepos, vel pronepos auunculo, vel materterę præfertur. Toties igitur dicimus, aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati ſunt, quoties neque ſuorum hęredum, quiq; inter ſuos hæredes ſunt, neque agnationis [iure,] aliquis præferri debeat, ſecundùm ea, quæ tradidimus, exceptis fratre, & ſorore emācipatis, qui ad ſucceſſionem fratrum, vel ſororum vocantur, qui & ſi capite diminuti ſunt, tamen præferuntur cæteris vlterioris gradus agnatis.

De ſucceſſione libertorum. Tit. VIII.

NVnc de libertorū bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impunè teſtamento præterire: nam ita demum lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, herede ſuo nullo relicto. Itaque inteſtato mortuo liberto, ſi is ſuum hæredem reliquiſſet, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et ſi quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum hęredem reliquiſſet, nulla videbatur querela: ſi verò adoptiuus filius fuiſſet, apertè iniquū erat, nihil iuris patrono ſupereſſe.

1 ¶ Qua de cauſa poſtea prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata eſt: ſiue enim faciebat teſtamentu m libertus iubebatur ita teſtari, vt patrono partem dimidiam bonorum ſuorum relinquere: & ſi aut nihil, aut minus parte di-

midij

midia reliquerat dabatur patrono contra tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Siue inteſtatus moriebatur ſuo hærede relicto filio adoptiuo: dabatur æquè patrono contra hunc ſuum hæredem, partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Prodeſſe autem liberto ſolebant ad excludendum patronum natales liberi, non ſolùm quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati: ſi modo ex aliqua parte ſcripti hæredes erant, aut præteriti, contra tabulas, bonorum poſſeſſionem ex edicto [prætorio] petierant, nam cohæredati nullo modo repellebant patronum.

2 ¶ Poſtea [verò] lege Papia adaucta ſunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, vt ex bonis eius, qui ſeſtertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quàm tres liberos habebat: ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Itaque cum vnum [quidem] filium, filiamue heredem reliquerat libertus; perindè pars dimidia habebatur patrono, ac ſi is ſine vllo filio filiaue inteſtatus deceſſiſſet, cum [verò] duos, duaſue hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

3 ¶ Sed noſtra conſtitutio, quàm pro omni ratione, Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus, ita huiuſmodi cauſam definiuit; vt ſi quidem libertus, vel liberta minores centenarijs ſint, ideſt, minus centum aureis habeant

ſub-

ſubſtantiam (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, vt pro mille ſeſtertijs non aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſione: ſi tamen teſtamentum fecerint. Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tũc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reſeruauit. Cum verò maiores centenarijs ſint, ſi hæredes, vel bonorum poſſeſſores liberos habeant, ſiue vnum, ſiue plures, cuiuſcumque ſexus, vel gradus: ad eos ſucceſſiones parentum deduximus, patronis omnibus modis vna cum ſua progenie ſemotis. Sin autem ſine liberis deceſſerint: ſi quidem inteſtati, ad omnem hæreditatem patronos, patronaſque vocauimus: ſi verò teſtamentum quidem fecerint, patronos autem, aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exhęredauerint, vel mater, ſiue auus maternus eos præterierint, ita quod non poſſint argui inofficioſa eorũ teſtamenta: tunc ex noſtra conſtitutione per bonorum poſſeſſionem contra tabulas, non dimidiam [vt antea] ſed tertiam partem bonorum liberi conſequantur: vel quòd deeſt eis ex conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorũ ſuorũ libertus, vel liberta eis reliquerint ita ſine onere, vt nec liberis liberti libertæue ex parte legata, vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad cohæredes eorum hoc onus redundet: multis alijs caſibus à nobis in præfata conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eſſe ad huiuſmodi diſpoſitionem iuris perſpeximus,

mus, vt tam patroni patronęque quàm liberi eorum, necnon qui ex tranſuerſo latere veniunt, vſque ad quintum gradum ad ſucceſſionem libertorum libertarumue vocentur, ſicut ex ea conſtitutione intelligendum eſt: & ſi eiuſdem patroni, vel patronæ, vel duorum duarumq; plurium, vel liberi ſint: qui proximior eſt, ad liberti, vel libertæ vocetur ſucceſſionem, & in capita, non in ſtirpes diuidatur ſucceſſio: eodem modò, & in ijs, qui ex tranſuerſo latere veniunt, ſeruando. Penè enim conſonantia iura ingenuitatis, & libertinitatis in ſucceſſionibus fecimus.

4 ¶ Sed hæc de ijs libertinis hodie dicenda ſunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cùm nec ſint alij liberti, ſimul & Dedititijs, & Latinis ſublatis, cum Latinorum legitimæ ſucceſſiones nullæ penitus erant, quia licèt vti liberi vitam ſuam peragebant, attamen ipſo vltimo ſpiritu ſimul animã, atque libertatem amittebant, & quaſi ſeruorũ bona eorũ iure quodammodo peculijs ex lege Iunia [Norbana] manumiſſores detinebant. Poſtea verò ſenatuſconſulto Largiano cautũ fuerat, vt liberi manumiſſoris non nominatim exhæredati facti, extraneis hæredibus eorum in bonis Latinorum preponerentur. Quibus etiã ſuperuenit D. Traiani edictũ, quod eũdem hominem, ſi inuito, vel ignorante patrono ad ciuitatem Romanam venire ex beneficio principis feſtinatur, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum verò morientem. Sed noſtra conſtitutione propter huiuſmodi conditio-

tionum vices;& alias difficultates, cum ipſis Latinis etiam legem Iuniam, & ſenatuſconſultum Largianum, & edictũ Diui Traiani, in perpetuum deleri cenſuimus, vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur, & mirabili modò quibuſdam adiectionibus ipſas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam tranſpoſuimus.

De aſſignatione libertorum. Tit. IX.

IN ſumma (quod ad bona libertorum [attinet]) admonendi ſumus, cenſuiſſe ſenatum, vt quamuis ad omnes patroni liberos; qui eiuſdem gradus ſunt, æqualiter bona libertorũ pertineant: tamen licere parenti, vni ex liberis aſignare libertum, vt poſt mortem eius ſolus is patronus habeatur, cui aſignatus eſt: & cæteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona, nulla aſignatione interueniente pariter admitterentur, nihil iuris in his bonis habeant: ſed ita demum priſtinum ius recipiant, ſi is, cui aſignatus eſt, deceſſerit nullis liberis relictis.

1 ¶ Nec tantum libertũ, ſed etiam libertã, & nõ tantũ filio, nepotiue, ſed etiã filiæ neptiue aſignare permittitur.

2 ¶ Datur autem hæc aſignandi facultas ei, qui duos pluresue liberos in poteſtate habebit, vt eis, quos in poteſtate habet, aſſignare libertam, vt liceat. Vndè quærebatur, ſi eum, cui aſſignauit, poſtea emancipauerit: num euaneſcat aſſignatio? Sed placuit euaneſcere, quòd & Iuliano, & alijs pleriſque viſum eſt.

3 ¶ Nec intereſt, [an] teſtamento quis aſſignet, an ſine teſtamento, ſed

etiam

etiam quibuſcumq; verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipſo ſenatuſconſulto, quod Claudianis temporibus factum eſt. Sebellio Rufo, & Aſterio Scapula conſulibus.

De bonorum poſſeſſionibus. X.

IVs bonorũ poſſeſſionis introductum eſt à prætore emendandi veteris iuris gratia. Nec ſolùm in inteſtatorũ hæreditatibus vetus ius eo modo prętor emẽdauit, ſicut ſupra dictum eſt, ſed in eorum quoque qui teſtamento facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſthumus hæres fuerit inſtitutus, quamuis hæreditatem iure ciuili adire non poterat, cum inſtitutio non valebat, honorario tamen iure bonorum poſſeſſio reficiebatur, videlicet cum à prætore adiuuabatur, ſed & is noſtra conſtitutione hodie rectè hæres inſtituitur, quaſi & iure ciuili non incognitus. Aliquando tamen neq; emendandi, neque impugnandi veteris iuris, ſed magis confirmandi gratia [prætor] pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui rectè teſtamento facto hęredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato ſuos hæredes & agnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hæreditas iure ciuili.

2 ¶ Quos autem ſolùm vocat prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipſo iure non fiunt, nam prętor hęredem facere non poteſt, per legem enim tãtum, vel ſimilem iuris conſtitutionem hæredes fiunt, veluti per ſenatuſconſulta, & conſtitutiones principales, ſed cum ei

præ-

prætor dat bonorum poſſeſſionem, loco hæredum conſtituuntur, & vocantur bonorum poſſeſſores. Adhuc autem, & alios complures gradus prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus dandis, dum id agebat, ne quis ſine ſucceſſore moreretur. Nam anguſtiſſimis finibus conſtitutum per legem duodecim tabularum ius percipiendarum hæreditatem prætor ex bono, & æquo dilatauit.

3 ¶ Sunt autem bonorum poſſeſſiones ex teſtamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturq; *contra tabulas*. Secunda quàm omnibus iure ſcriptis hæredibus prætor pollicetur, ideóque vocatur *ſecundum tabulas*. Et cũ de teſtamentis priùs locutus eſt ad inteſtatos tranſitum fecit. Et primo loco ſuis hæredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter ſuos hæredes connumerãtur, dat bonorum poſſeſſionem: quę vocantur *vndè liberi*. Secundo, legitimis hæredibus, Tertiò, decem perſonis, quas extraneo manumiſſori præferebat, ſunt autem decem perſonæ hæ: pater, mater, auus, auia, tam paterni, quàm materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quàm ex filia, frater, ſororue, conſãguinei, vel vterini. Quarto cognatis proximi. Quinto, *tanquam ex familia*. Sexto patrono patronæque, liberiſque eorum, & parentibus. Septimo, viro, & vxori. Octauo, cognatis manumiſſoris.

4 ¶ Sed eas quidem prætoria introduxit iuriſdictio: à nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris conſtitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidẽ, & ſecundùm

ta-

tabulas bonorũ poſſeſſiones admiſimus, vtpotè neceſſarias conſtitutas: necnõ ab inteſtato *vnde libri, & vnde legitimi* bonorum poſſeſſiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco poſita fuerat: id eſt, *vnde decem perſonæ*, eam pio propoſito, & compendioſo ſermone ſuperuacuam oſtendimus. Cum enim præfata bonorum poſſeſſio decem perſonas præponebat extraneo manumiſſori: noſtra conſtitutio, quàm de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eiſdemque manumiſſionibus contracta fiducia manumiſſionem facere dedit: vt ipſa manumiſſio eorum hoc in ſe habeat priuilegium, & ſuperuacua fiat ſupradicta bonorum poſſeſſio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum poſſeſſione, in gradum eius ſextam antea bonorum poſſeſſionem induximus: & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat ſeptimo loco bonorum poſſeſſio *tanquam ex familia*, & octauo *vnde patroni patronæque, & parentes eorum*: vtramque per conſtitutionem noſtram, quàm de iure patronatus fecimus: penitus euacuauimus. Cum enim ad ſimilitudinem ſucceſſionis ingenuorum, libertinorum ſucceſſiones poſuimus, quas vſque ad quintum gradum tantummodò coarctauimus: vt ſit aliqua inter ingenuos, & libertinos differentia: ſufficit eis tam contra tabulas bonorum poſſeſſio, quàm *vnde legitimi*, & *vnde cognati*, ex quibus poſſunt ſua iura vindicare, omni ſcrupoloſitate, & inextricabili errore iſtarum duorum bonorum poſſeſſionum reſoluta.

ta. Aliam verò bonorum poſſeſſionem, quæ *vnde vir, & vxor* appellatur, & non loco inter veteres bonorum poſſeſſionẽ poſita fuerat, & in ſuo vigore ſeruiamus, & altiore loco, ideſt, ſexto eam poſuimus: decima quoque bonorum poſſeſſione, quæ erat *vnde cognati manumiſſoris*, propter cauſas enumeratas merito ſublata: vt ſex tantummodo bonorũ poſſeſſiones ordinariæ permaneant, ſuo vigore pollentes. Septima eas ſecuta, quam optima ratione, prætores introduxerunt. Nouiſſimè enim promittitur edicto ijs etiam bonorum poſſeſſio, quibus, vt detur, lege, vel ſenatuſcõſulto, vel cõſtitutione cõprehenſum eſt: quam neque bonorum poſſeſſionibus, quæ ab inteſtato veniunt, neq; ijs, qui ex teſtamento sũt, prętor ſtabili iure connumerauit: ſed quaſi vltimum, & extraordinarium auxiliũ (prout res egerit) accomodauit, ſcilicet ijs, qui ex legibus, ſenatuſconſultis, conſtitutionibuſue Principũ, ex nouo iure, vel ex teſtamẽto, vel ab inteſtato veniũt. Cum igitur plures ſpecies ſucceſſionum prętor introduxiſſet, eaſq; per ordinem diſpoſuiſſet, & in vnaquaque ſpecie ſucceſſionis ſępè plures extent diſpari gradu perſonę, ne actiones creditorũ differrentur, ſed haberent, quos cõuenirent, & ne facilè in poſſeſſiònem bonorũ defuncti mitterentur, & eo modo ſibi conſulerent: ideò petendę bonorum poſſeſſioni certum tempus præfiniuit. Liberis itaq; & parentibus, tam naturalibus, quàm adoptiuis in petenda bonorum poſſeſſione anni ſpatium, cęteris [autem] agnatis, vel cognatis, centum dierum dedit.

Et

5 ¶ Et ſi intra hoc tempus aliquis bonorum poſſeſſionē non poterit, eiuſdem gradu perſonis adcreſcit: vel ſi nullus ſit, deinceps cæteris bonorum poſſeſſionem perindè ex ſucceſſorio edicto pollicetur, ac ſi is, qui pręcedebat, ex eo numero non eſſet. Si quis itaque delatam ſibi bonorum poſſeſſionem repudiauerit, non quouſque tempus bonorum poſſeſſioni præfinitum exceſſerit, expectatur: ſed ſtatim cęteri ex eodē edicto admittuntur. In petenda autem bonorū poſſeſſione dies vtiles ſinguli conſiderantur.

6 ¶ Sed benè anteriores Principes, & huic cauſæ prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum poſſeſſione curet: ſed quocunque modo admittentis eam iudicium (intra ſtatuta tamen tempora) oſtenderit, plenum habeat earum beneficium.

De acquiſitione per adrogationem.
Tit. XI.

Est & alterius generis per vniuerſitatem ſucceſſio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque pretoris edicto, ſed eo iure, quod conſenſu receptum eſt, introducta eſt.

1 ¶ Ecce enim cum paterfamilias ſeſe in adrogationem dat, omnes res eius corporales, & incorporales, quęquę ei debitæ ſunt, adrogatori antea quidem pleno iure acquirebantur: exceptis ijs, quæ per capitis diminutionem pereunt, quales ſunt operarum obligationes, & ius adgnationis. Vſus etenim, & vſusfructus, licèt his antea connumerabantur, attamen capitis diminutione minima eos tolli prohibuit noſtra conſtitutio.

2 ¶ Nunc

2 ¶ Nunc autem nos eandem acquiſitionem, quæ per arrogationem fiebat, coarctauimus ad ſimilitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, niſi tantummodo vſusfructus, tàm naturalibus parentibus, quã adoptiuis per filios familiarũ acquiritur in ijs rebus, quę extrinſecus filijs obueniunt, dominio eis integro ſeruato: Mortuo autem filio arrogato in adoptiua familia, etiam dominium [rerum] eius ad arrogatorem pertranſit niſi ſuperſint aliæ perſonæ, quæ ex conſtitutione noſtra partem in ijs, quæ acquiri non poſſunt, antecedat.

3 ¶ Sed ex diuerſo pro eo, quod is debuit, qui ſe in adoptionem dedit, ipſo quidem iure arrogator non tenetur, ſed nomine filij conuenitur; & ſi noluerit ũ defendere, permittitur creditoribus per competentes noſtros magiſtratus bona, quæ eius cum vſufructu futura fuiſſent, ſi ſe alieno iuri non ſubieciſſet, poſſidere, & legitimo modo ea diſponere.

De eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur. Tit XII.

ACceſſit nouus caſus ſucceſſionis ex conſtitutione D. Marci. Nam ſi ij, qui libertatem acceperunt à domino in teſtamento, ex quo non adita hereditas, velint bona ſibĩ addici libertatum conſeruandarum cauſa audiuntur.

1 ¶ Et ita Diui Marci reſcripto ad Pompiriũ Rufum continetur, verba reſcripti ita ſe habent: S Virginio Valẽti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente in ea cauſa bona [eius] eſſe cœperunt, vt venire debeant, is, cuius

cuius

cuius de ea re notio eſt, aditus rationem deſiderij tui habebit, vt libertatum tam earum, quæ directo, quàm earum, quæ per ſpeciem fideicommiſſi relictæ ſunt, tuẽdarum gratia addicantur tibi: ſi idoneè creditoribus caueris de ſolido, quod cuique debetur, ſoluendo. Et ij quidem, quibus directa libertas data eſt, perinde liberi erunt, ac ſi hęreditas adita eſſet. Ij autem, quos hęres manumittere rogatus eſt, à te libertatem conſequentur: ita vt ſi non alia conditione velis tibi bona addici, quàm vt [ij] etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiã voluntati tuæ, ſi ij, quorũ de ſtatu agitur, conſentiant auctoritatẽ noſtram accommodamus. Et ne huius reſcriptionis noſtrę emolumentum alia ratione irritum fiat: ſi fiſcus bona agnoſcere voluerit, & ij, qui rebus noſtris attendunt, ſciant commodo pecuniario præferendam eſſe libertatis cauſam, & ita bona cogenda, vt libertas ijs ſalua ſit, qui eam adipiſci potuerunt, ac ſi hæreditas ex teſtamento adita eſſet.

2 ¶ Hoc reſcripto ſubuentum eſt, & libertatibus, & defunctis, ne bona eorũ à creditoribus poſſideantur, & vendant. Certè ſi fuerint hac de cauſa bona addicta, ceſſat bonorum venditio, exiſtit enim defuncti defenſor, & quidem idoneus, qui de ſolido creditoribus cauet.

3 ¶ In primis hoc reſcriptum toties locum habet, quoties teſtamento libertates datę ſunt. Quid ergo ſi quis inteſtatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita ſit ab inteſtato hæreditas: [an] fauor conſtitutionis debebit

locum

locum habere? Certè ſi inteſtatus deceſſerit, & codicillis dederit libertatem: Competere eam nemini dubium eſt.

4 ¶ Tunc [enim] conſtitutioni locum eſſe verba oſtendunt, cũ nemo ſucceſſor ab inteſtato exiſtat. Ergo quãdiu incertũ erit, vtrũ exiſtat, an non: ceſſabit conſtitutio. Si verò certũ eſſe cœperit neminẽ exiſtere: tunc erit conſtitutioni locus.

5 ¶ Si is, qui in integrũ reſtitui poteſt, abſtinuerit hereditate: an quãuis poteſt in integrũ reſtitui, poſſit admitti conſtitutio, & bonorũ addictio fieri? Quid ergo ſi poſt addictionem libertatũ conſeruandarũ cauſa factam in integrũ ſit reſtitutus? Vtiq; non erit dicendum reuocari libertates, quia ſemel competierũt.

6 ¶ Hæc conſtitutio libertatũ tuendarum cauſa introducta eſt. Ergo ſi libertates nullæ sũt datæ: ceſſat [hæc] conſtitutio. Quid ergo ſi viuus dederit libertates, vel mortis cauſa: & ne de hoc quæratur, vtrũ in fraude creditorum, an nõ factum ſit: idcircò velint ſibi addici bona, an audiendi ſint? Et magis eſt, vt audiri debeant, etſi deficiant verba conſtitutionis.

6 ¶ Sed cũ multas diuiſiones eiuſmodi conſtitutioni deeſſe perſpeximus, lata eſt à nobis pleniſſima conſtitutio, in qua multæ ſpecies collatæ ſunt, quibus ius huiuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum, quas ex ipſius lectione conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano. Tit. XIII.

ERant ante prædictam ſucceſſionem olim, & aliæ per vniuerſitatem ſuc-

ceſſionis, qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vēdēdis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria in vſu fuerant, ſed extraordinarijs iudicijs poſteritas vſa eſt: ideò cum ipſis ordinarijs iudicijs, etiam bonorum venditiones expirauerint, & tantummodo creditoribus datur officio iudicis bona poſſidere, & prout vtile eis viſum eſt ea diſponere, quod ex latioribus Digeſtorum libris perfectiùs apparebit.

1 ¶ Erat & ex Senatuſconſulto Claudiano miſerabilis per vniuerſitatem acquiſitio: cū libera mulier ſeruili amore bacchata, ipsā libertatē per Senatuſconſultū amittebat, & cū libertate ſubſtātiā quod indignum noſtris tēporibus eſſe exiſtimātes, & à noſtra ciuitate deleri, & non inſeri noſtris Digeſtis conceſſimus.

De obligationibus. Tit. XIV.

Nunc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt iuris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei ſoluendæ, ſecundùm noſtræ Ciuitatis iura.

1 ¶ Omnium autem obligationū ſumma diuiſio in duo genera deducitur: nāque aut ciuiles ſūt, aut prętorię: Ciuiles ſunt, quę aut legibus cōſtitutę, aut certo iure ciuili cōprobatæ ſunt Prætorię ſūt, quas prætor ex ſua iuriſdictione conſtituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

2 ¶ Sequens diuiſio in quatuor ſpecies diuiditur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt, vt de ijs, quæ ex contractu ſunt, diſpiciamus. Horum æquè 4. ſunt ſpecies. Aut enim

re

re cõtrahũtur·aut verbis,aut litteris,aut cõſenſu,de quibus ſingulis diſpiciamus.

Quibus modis res contrahitur obligatio. Tit. XV.

RE cõtrahitur obligatio,[veluti]mutui datione. Mutui autem datio in ijs rebus conſiſtit,quæ pondere,numero, menſura cõſiſtunt:veluti vino,oleo, frumento,pecunia numerata: ære, argento, auro,quas res, aut numerando, aut metiẽdo,aut pendendo in hoc damus,vt accipientiũ fient. Et quoniam nobis nõ eędem res,ſed aliæ eiuſdẽ naturæ, & qualitatis redduntur: inde etiam mutuũ appellatum eſt,quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat:& ex eo contractu naſcitur actio, quæ vocatur condictio.

1 ¶ Is quoque, qui non debitum accepit ab eo,qui per errorem ſoluit,re obligatur:daturque agenti contra eum, propter repetitionem condictitia actio. Nã perinde ei condici poteſt,ſi apparet eum dare oportere, ac ſi mutuum accepiſſet. Vnde pupillus, ſi ei ſine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum eſt, non tenebitur indebiti condictione: non magis,quam mutui datione Sed hęc ſpecies obligationis non videtur ex contractu conſiſtere: cum ijs, qui ſoluendi animo dat,magis voluerit negotium diſtrahere, quam contrahere.

2 ¶ Item is, cui res aliqua vtenda datur,ideſt,commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is, ab eo, qui mutuum accepit, longè diſtat, namque non ita res datur, vt eius fiat,& ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, ſi

quolibet fortuito caſu amiſerit, quod accepit: veluti, incendio, ruina, naufragio, aut latronum, hoſtiumue incurſu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui intentum accepit, ſanè quidem exactam diligentiam cuſtodiendæ rei pręſtare iubetur: nec ſufficit ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam ſuis rebus adhibere ſolitus eſt; ſi modo alius diligentior poterat eam rem cuſtodire: ſed propter maiorem vim, maiore ſue caſus non tenetur, ſi modo non ipſius culpa is caſus interuenit, alioqui ſi id, quod tibi commodatum eſt domi, peregrè tecum ferre malueris, & vel incurſu hoſtium, prædonumue, vel naufragio amiſeris, dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, ſi nulla mercede accepta, vel conſtituta, [res] tibi vtenda data eſt, alioqui mercede interueniente, locatus tibi v us rei videtur. Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

3 ¶ Præterea, & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depoſiti: quia & ipſe de ea re, quā accepit, reſtituēda tenetur. Sed is ex eo ſolo tenetur, ſi quis dolo commiſerit, culpæ autem nomine, ideſt, deſidiæ, ac negligentiæ non tenetur. Itaque ſecutus eſt, qui parum diligenter cuſtoditam rē furto amiſerit: quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradit, [non ei,] ſed ſuæ facilitati id imputare debet.

4 ¶ Creditor quoque, qui pignus accipit, re obligatur, quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur actione pignoratitia, ſed quia pignus vtriuſ-

quo

que gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto ſit creditum, placuit ſufficere, ſi ad eam rem cuſtodiendam exactam diligentiam adhibeat: quam ſi præſtiterit: & aliquo fortuito caſu rem amiſerit, ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere.

De verborum obligationibus. Tit. XVI.

VErbi obligatio cõtrahitur ex interrogatione, & reſponſione, cum quid dari, fieriue nobis ſtipulamur, ex qua duę proficiſcũtur actiones, tam cõditio certi, ſi certa ſit ſtipulatio, quàm ex ſtipulatu, ſi incerta ſit, quæ hoc nomine inde vtitur, quod ſtipulum apud veteres firmũ appellabatur, fortè à ſtipite deſcendens.

1 ¶ In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *Spondes? ſpondeo. Promittis? promitto. Fide promittis (fide promitto. Fideiubes? fideiubeo. Dabis (dabo Facies? faciã.* Vtrum autem Latina, an Gręca, vel qualibet alia lingua ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt; ſcilicet ſi vterque ſtipulantium intellectum eius linguę habeat; nec neceſſe eſt eadem lingua vtrunque vti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæç ſolemnia verba olim quidem in vſu fuerunt: poſteà autem Leonina conſtitutio lata eſt, quæ ſolemnitate verborum ſublata: ſenſum, & conſonantem intellectum ab vtraque parte ſolum deſiderat, quibuſcunque tandem verbis expreſſum eſt.

2 ¶ Omnis ſtipulatio, aut purè, aut in diem, aut ſub conditione fit. Purè,

veluti. *Quinque aureos dare ſpondes?* Idq; confeſtim peti poteſt. In diē, cum adiecto die, quo pecunia ſoluatur, ſtipulatio fit. veluti: *decem aureos primis calendis martij dare ſpondes?* Id autem, quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur, ſed peti prius, quā dies venerit, nō poteſt, at ne eo quidē ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſoluentis tribui debet. Neq; enim certū eo die, in quem promiſſum eſt, datum non eſſe prius, quàm is prӕterierit.

3 ¶ At ſi ita ſtipuleris, *decem aureos annuos, quod viuam, dare ſpondes?* & purè facta obligatio intelligitur, & perpetuatur, quia ad tempus non poteſt deberi: ſed hæres petendo, pacti exceptione ſubmouebitur.

4 ¶ Sub conditione ſtipulatio fit, cum in aliquē caſum differtur obligatio: vt ſi aliquid factū fuerit, vel nō fuerit, cōmittatur ſtipulatio, veluti: *Si Titius conſul fuerit factus, quinq; aureos dare ſpondes?* Si quis ita ſtipuletur. *ſi in capitolium non aſcendero, dare ſpondes?* perinde erit, ac ſi ſtipulatus eſſet cū moreretur, ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantū ſpes eſt debitum iri: eamq; ipſam ſpem in hæredem tranſmittimus, ſi prius quam conditio extet, mors nobis contigerit.

5 ¶ Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent, veluti. *Chartagini dare ſpondes?* Quӕ ſtipulatio licèt purè fieri videtur, tamen re ipſa habet tempus adiectum, quo promiſſor vtatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideò ſi quis Romæ ita ſtipuletur, *hodie Carthagini dare ſpondes?* inutilis erit ſtipulatio, cum impoſſibilis

fit

ſit repromiſſio.

6 ¶ Cõditiones, quę ad pręſens, vel pręteritũ tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationẽ, aut omnino nõ differũt, veluti: *Si Titius Conſul fuit, vel ſi Mæuius viuit, dare ſpondes* (Nam ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio, ſin autẽ ita ſe habent, ſtatim valet. Quę enim per rerum naturam sũt certa, non morantur obligationẽ, licèt apud nos incerta ſint.

7 ¶ Non ſolũ res in ſtipulatum deduci poſsũt: ſed etiam facta, vt ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel nõ fieri, & in huiuſmodi ſtipulationibus optimum erit pęnam ſubijcere, ne quãtitas ſtipulationis in incerto ſit, ac neceſſe ſit actu probare, quod eius interſit. Itaq: ſi quis, vt fiat aliquid, ſtipuletur, ita adijci pęna debet: *Si ita factũ non erit, tunc pęna nomine decẽ aureos dare ſpondes?* ſed ſi quędã fieri, quædam non fieri, vna eademq: conceptione ſtipuletur quis, clauſula huiuſmodi erit adijcienda. *Si aduerſus ea factum erit: ſiue quod ita factum non fuerit: tunc pęnæ nomine decem aureos dare ſpondes?*

De duobus reis ſtipulandi, & promittendi. Tit XVII.

ET ſtipulandi, & promittendi, duo, plureſue rei fieri poſsunt. Stipulãdi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſsor reſpondeat, *Spondeo:* vt puta cũ duobus ſeparatim ſtipulationibus ita promiſsor reſpondeat. *Vtrique noſtrum dare ſpondeo.* Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde aliò interrogãti ſpondeat, alia atq: alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulãdi eſſe. Duo plureſue rei promittendi ita fiunt. *Mæui decem*

aureos dare ſpondes? & Seio eiuſdem decem aureos dare ſpondes? [ſi] reſpondeant ſinguli ſeparatim, *ſpondes*.

1 ¶ Ex huiuſmodi obligationibus, & ſtipulationib. ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenẽtur. In vtraque tamen obligatione vna res vertitur: & vel alter debitum excipiẽdo, vel alter ſoluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

2 ¶ Ex duobus reis promittendi, alios purè, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt, nec impedimento erit dies, aut conditio, quo minus ab eo, qui purè obligatus eſt, petatur.

De ſtipulatione ſeruorum. Tit. XVIII.

SEruus ex perſona domini ius ſtipulandi habet. Sed & hæreditas in pleriſque perſonæ defuncti vicem ſuſtinet. ideòque quod ſeruus hæreditarius ante aditam hæreditatem ſtipulatur, acquirit hæreditati: ac per hoc etiam hæredi poſteà facto acquiritur.

1 ¶ Siue autem domino, ſiue ſibi, ſiue conſeruo ſuo, ſiue imperſonaliter ſeruus ſtipuletur, domino acquirit. Idem iuris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſũt, ex quibus cauſis acquirere poſſunt.

2 ¶ Sed cũ factum in ſtipulatione continebitur: omni modo perſona ſtipulãtis continetur: veluti ſi ſeruus ſtipuletur, vt ſibi ire agere liceat, ipſe enim tantũ prohiberi nõ debet, non etiã dominus eius.

3 ¶ Seruus communis ſtipulando, vnicuique dominorum pro portione dominij acquirit: niſi iuſſu vnius eorum, aut nominatim alicui eorum ſtipulatus eſt, tunc enim ſoli ei acquiritur. Quod ſi

ſeruus

ſeruus communis ſtipulatur, ſi alteri ex dominis acquiri non poteſt: ſolidum alteri acquiritur, veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, vnius dominus ſit.

De diuiſione ſtipulationum. Tit. XIX.

STipulationũ aliæ[sũt] iudiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ cõmunes, tam prætoriæ, quã iudiciales.

1 ¶ Iudiciales ſunt duntaxat, quæ à mero iudicis officio proficiſcũtur. veluti de dolo cautio, [vel de perſequendo ſeruo, qui in fuga eſt, reſtituẽdoue pretio.]

2 ¶ Prætoriæ [ſunt,] quæ à mero prætoris officio proficiſcũtur, veluti damni infecti, [vel legatorum.] Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, vt in his etiam contineantur ædilitiæ: nam & hæ à iuriſdictione [prætoria] veniunt.

3 ¶ Conuentionales ſunt, quæ ex conuentione vtriuſque partis concipiuntur: [hoc eſt, neque iuſſu iudicis, neque iuſſu prætoris, ſed ex conuentione contrahentium,] quarum totidem genera ſunt, quot (penè dixerim) rerum contrahendarum.

4 ¶ Communes ſunt, veluti rem ſaluã fore pupillo. (Nam & Prætor iubet rem ſaluam fore pupillo caueri, & interdum iudex, ſi aliter hæc res expediri non poteſt,) vel de rato ſtipulatio.

De inutilibus ſtipulationibus. Tit. XX.

OMnis res, quæ dominio noſtro ſubijcitur, in ſtipulationem deduci poteſt, ſiue mobilis ſit, ſiue ſoli.

1 ¶ At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit, veluti Stichum, qui mortuus ſit, quem viuere credebat, aut hippo-

pocentaurum, qui eſſe non poſſit. Inutilis erit ſtipulatio.

2 ¶ Idem iuris eſt, ſi rem ſacram, aut religioſam, quam humani iuris eſſe credebat: vel rem publicam, quæ vſibus populi perpetuò expoſita ſit, vt forum, vel theatrum, vel liberum hominem, quem ſeruum eſſe credebat, vel cuius commercium non habuerit, vel rem ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in priuatum deduci, & ex libero ſeruus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res [ſua] ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt, ſed protinus inutilis eſt. Itē contra, licèt initio vtiliter res in ſtipulatum deducta ſit, ſi t[amen] poſteà in aliquam eorum cauſam, de quibus ſuprà dictum eſt, ſine facto promiſſoris deuenerit, extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit. *Lucium Titium, cum ſeruus erit, dare ſpondes?* & ſimilia. quæ enim natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt.

3 ¶ Si quis alium daturum, facturumue quid promiſerit, non obligabitur, veluti ſi ſpondeat Titium quinque aureos daturum. Quod ſi effectus ſit, vt Titius daret, ſpopouderit, obligatur.

4 ¶ Si quis alij, quam ei, cuius iuri ſubiectus ſit, ſtipuletur: nihil agit. Planè ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poteſt, veluti ſi quis ita ſtipuletur, *Mihi aut Seio dare ſpondes?* vt obligatio quidē ſtipulatori acquiratur, ſolui tamen Seio, etiam inuito eo, rectè poſſit, vt liberatio ipſo iure contingat, ſed

ille

ille aduerſus Seiũ habeat mãdati actionem. Quod ſi quis ſibi, & alij, cuius iuri ſubiectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt: valet quidem ſtipulatio: ſed vtrum totũ debeatur [ſtipulatori,] quod in ſtipulatione deductum eſt, an verò pars dimidia: dubitatũ eſt, ſed placuit, non plus quam dimidiam partem ei acquiri. Et [vero,] qui iuri tuo ſubiectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi acquiris: quia vox tua, tanquam filij ſit, ſicuti & filij vox, tanquam tua intelligitur in ijs rebus, quæ tibi acquiri poſſunt.

5 ¶ Prætereà inutilis eſt ſtipulatio, ſi [quis] ad ea, quę interrogatus fuerit, non reſpondeat: veluti ſi quis decem aureos à te dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ſi ille puta ſtipuletur, tu ſub conditione promittas: vel contra: ſi modo ſcilicet id exprimas, ideſt, ſi cui ſub conditione, vel in diem ſtipulanti, tu reſpondeas, *præſenti die ſpondeo.* Nam ſi hoc ſolum reſpondeas, *promitto*: breuiter videris in eandem diem, vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia repeti, quæ ſtipulator expreſſerit.

6 ¶ Item inutilis eſt ſtipulatio ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo iuri ſubiectus eſt, vel ſi is à te ſtipuletur. Sed ſeruus quidem non ſolùm domino ſuo obligari non poteſt, ſed nequidem vlli alij, filij verò familiarum alijs obligari poſſunt.

7 ¶ Mutuum neque ſtipulari, neque promittere poſſe palam eſt: quod & in ſurdo receptũ eſt: quia & is, qui ſtipulatur, verba promittẽtis, & is, qui promittit, verba ſtipulantis audire debet: vnde

apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: ſed de eo, qui omninò nõ audit.

8 ¶ Furioſus nullum negotium gerere poteſt, quia non intelligit, quod agit.

9 ¶ Pupillus omne negotium rectè gerit; ita tamẽ, vt vbi tutoris auctoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: veluti ſi ipſe obligetur, nam alium ſibi obligare etiam ſine tutoris auctoritate poteſt.

10 ¶ Sed quod diximus de pupillis, vtiq; de ijs verum eſt, qui iam habent aliquem intellectum: nam infans, & qui infantię proximus eſt, nõ multum à furioſo diſtant. quia huiuſmodi ætatis pupilli nullũ habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter vtilitatem eorum, benignior iuris interpretatio facta eſt, vt idẽ iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, ne auctore quidẽ parte obligatur.

11 ¶ Si impoſſibilis conditio obligationibus adijciatur, nihil valet ſtipulatio. Impoſſibilis autẽ conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti ſi quis ita dixerit: *Si digito cęlum attigero, dare ſpondes?* At ſi ita ſtipuletur. *Si digito cœlum non attigero, dare ſpondes?* purè facta obligatio intelligitur, ideòque ſtatim peti poteſt.

12 ¶ Item verborum obligatio inter abſentes concepta, inutilis eſt. Sed cum hoc materiam litium contentioſis hominibus præſtabat, fortè poſt tempus tales allegationes opponentibus, & non præſentes fuiſſe, vel ſe, vel aduerſarios ſuos contendentibus, ideò noſtra conſtitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta eſt, quam ad Cæſarienſes

ſes aduocatos ſcripſimus: per quã diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indicant omninò eſſe credendas, niſi is, qui talibus vtitur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis probationibus, vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos approbauerit, toto eo die, quo conficiebatur inſtrumentum, ſeſe, vel aduerſarium ſuum in alijs locis fuiſſe.

13 ¶ Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat: non magis, quàm poſt eius mortẽ, à quo ſtipulabatur. Ac ne is, qui in alicuius poteſtate eſt, poſt mortẽ eius ſtipulari poterat, quia patris, vel domini voce loqui videtur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, *Pridie quã moriar, vel pridie quã morieris, dare ſpõdes?* inutilis erat ſtipulatio. Sed cum (vt iam dictũ eſt) ex conſenſu contrahentiũ ſtipulationes valeãt: placuit nobis etiã in hunc iuris articulũ neceſſariam inducere emendationem; vt ſiue poſt mortẽ, ſiue pridie quã moriatur ſtipulator, ſiue promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſtipulatio valeat.

14 ¶ Item ſi quis ita ſtipulatus erat, *Si nauis ex Aſia venerit hodie, dare ſpõdes?* inutilis erit ſtipulatio, quia præpoſterè concepta eſt. Sed quum Leo inclytæ recordationis, in dotibus eandem ſtipulationem, quæ præpoſtera nuncupatur, non eſſe reijciendam exiſtimauerit: nobis placuit, & hunc perfectum robur accommodare, vt non ſolùm in dotibus, ſed etiam in omnibus valeat huiuſmodi conceptio ſtipulationis.

15 ¶ Ita autem ſtipulatio concepta, veluti ſi Titius dicat, *cum moriar, dare ſpondes?* vel *cum morieris?* & apud vete-

res

res, vtilis erat, & nunc valet,
16 ¶ Item poſt mortem alterius recte ſtipulamur.
17 ¶ Si ſcriptum in inſtrumento fuerit, promiſiſſe aliquem: perinde habetur, atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit.
18 ¶ Quoties plures res vna ſtipulatione comprehenduntur, ſi quidem promiſſor ſimiliter reſpōdeat *dare ſpondeo*, propter omnes tenetur. Si verò vna ex his, vel quaſdam daturum ſe ſpoponderit: obligatio in ijs, pro quibus ſpoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim ſtipulationibus, vna vel quædam videtur eſſe perfecta, ſingulas enim res ſtipulari, & ad ſingulas reſpondere debemus.
19 ¶ Alteri ſtipulari (vt ſupra dictum eſt) nemo poteſt. Inuentæ enim ſunt huiuſmodi [ſtipulationes vel] obligationes ad hoc, vt vnuſquiſq; acquirat ſibi, quod ſua intereſt, cæterum ſi alij detur, nihil intereſt ſtipulatoris. Plenè ſi quis velit hoc facere, pœnam ſtipulari conueniet, vt niſi ita factū ſit, vt eſt comprehēſum, committatur pœnæ ſtipulatio etiam ei, cuius nihil intereſt. Pœnam enim cum ſtipulatur quis, nō illud inſpicitur, quod interſit eius, ſed quę ſit quantitas in conditione ſtipulationis. Ergo ſi quis [ita] ſtipuletur, *Titio dari*, nihil agit, ſed ſi adiecerit pœnam, *niſi dederis, tot aureos dare ſpondes*, tunc cōmittitur ſtipulatio.
20 ¶ Sed [&] ſi quis ſtipuletur alij, cū eius intereſſet placuit ſtipulationem valere. Nam ſi is, qui pupilli tutelam adminiſtrare cæperat, ceſſerit adminiſtrationem contutori ſuo, & ſtipuletur
rem

rē pupilli ſaluam fore, quoniam intereſt ſtipulatoris fieri, quod ſtipulatus eſt (cū obligatus futurus ſit pupillo, ſi malè res geſſerit) tenet obligatio. Ergo etſi quis procuratori ſuo dari ſtipulatus ſit; habebit vires ſtipulatio. Et ſi creditori ſuo [quis ſtipulatus ſit:] quod ſua intereſt, ne fortè vel pęna committatur, vel prædia diſtrahantur, quę pignori data erant: valet ſtipulatio.

21 ¶ Verſa vice, qui alium facturum promiſit, videtur in ea eſſe cauſa vt non teneatur, niſi pœnam ipſe promiſerit.

22 ¶ Item nemo rem ſuam futuram in eū caſum, quo ſua ſit, vtiliter ſtipulatur.

23 Si de alia re ſtipulator ſenſerit, de alia promiſſor, perinde nulla cōtrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatū reſponſum non eſſet: veluti ſi hominem Stichū, à te quis ſtipulatus fuerit, tu de Pamphilio ſenſeris, quē Stichum vocari credideris.

24 ¶ Quod turpi ex cauſa promiſſum eſt: veluti ſi quis homicidium, vel ſacrilegiū ſe facturum promittat: non valet.

25 ¶ Cùm quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit: licèt ante conditionem deceſſerit: poſtea exiſtente conditione hæres ejus agere poteſt. Idem eſt & ex promiſſoris parte.

26 ¶ Qui hoc anno, aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt: niſi omnibus partibus anni, vel menſis præteritis, non rectè petet.

27 ¶ Si fūdū dari ſtipuleris, vel hominē: nō poteris continuò agere: niſi tantū ſpatium pręterierit, quo traditio fieri poſſit.

De fideiuſſoribus. Tit. XXI.

PRo eo qui promittit, ſolent alij obligari, quæ fideiuſſores appellantur, quos

quos homines accipere ſolent, dum curam, vt diligentius ſibi cautum ſit.

1 ¶ In omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt, ideſt, ſiue re, ſiue verbis, ſiue litteris, ſiue conſenſu contractę fuerint. At nec illud quidem intereſt, vtrum ciuilis, an naturalis ſit obligatio, cui adijcitur fideiuſſor, adeò quidem, vt pro ſeruo quoque obligetur, ſiue extraneus ſit, qui fideiuſſorem à ſeruo accipiat, ſiue ipſe dominus in id, quod ſibi naturaliter debetur.

2 ¶ Fideiuſſor non tantũ ipſe obligatur, ſed etiã hæredẽ relinquit obligatũ.

3 ¶ Fideiuſſor & præcedere obligationem, & ſequi poteſt.

4 ¶ Si plures ſint fideiuſſores, quotquot erunt numero, ſinguli in ſolidũ tenentur: Itaq; liberum eſt creditori, à quo velit ſolidum petere. Sed ex epiſtola diui Adriani compellitur creditor à ſingulis, qui modo ſoluendo ſunt, litis conteſtatæ tempore, partes petere: Ideòque ſi quis ex fideiuſſoribus eo tempore ſoluẽdo non ſit, hoc cæteros onerat. Sed ſi ab vno fideiuſſore creditor totum cõſequutus fuerit, huius ſolius detrimentũ erit, ſi is, pro quo fideiuſſit, ſoluendo non ſit, & ſibi imputare debet, cum potuerit iuuari ex epiſtola diui Adriani, & deſiderare, vt pro parte in ſe detur actio.

5 ¶ Fideiuſſores ita obligari non poſſunt, vt plus debeant, quàm debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceptione poteſt eſſe, quàm in principali re. At ex diuerſo, vt minus debeant, obligari poſſunt. Itaq: ſi reus decem

cem

cem aureos promiſerit: fideiuſſor in quinque rectè obligatur: contra verò obligari non poteſt. Item ſi ille purè promiſerit: fideiuſſor ſub conditione promittere poteſt, contra verò non poteſt. Non ſolùm autem in quantitate, ſed etiam in tempore minus, aut plus intelligitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare: minus eſt poſt tempore dare.

6 ¶ Si quid autem fideiuſſor pro reo ſoluerit, eius temperandi cauſa habet cum eo mandati iudicium.

7 ¶ Græcè etiam fideiuſſor ita accipitur, *τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ*, *in mea fide iubeo ego*. [Sed ſi dixerit] *θέλω* ſiue *βούλομαι idest volo*, ſed & *φημί idest affirmo*: pro eo erit, ac ſi dixerit. *λέγω idest dico*.

8 ¶ In ſtipulationibus fideiuſſorum ſciendum eſt hoc generaliter accipit: vt quodcunque ſcriptum ſit quaſi actum? videatur etiam actum. Ideòque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fideiuſſiſſe: videri omnia ſolemniter acta.

De litterarum obligationibus.
Tit. XXII.

OLim ſcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie nõ fiunt in vſu. Planè ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratũ non eſt, de pecunia minimè numerata, poſt multum temporis exceptionem opponere non poteſt, hoc enim ſæpiſſimè conſtitutum eſt, ſic fit, vt & hodie, dum quæri non poteſt, ſcriptura obligetur, & ex ea naſcatur conditio, ceſſante ſcilicet verborum obligatione. Multũ autem tẽpus in hac exceptione antea quidem

dem ex principalibus conſtitutionibus vſque ad quinquennium procedebat, ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecunijs forſitan defraudari, per conſtitutionem noſtram tempus coarctatum eſt, vt vltra biennij metas huiuſmodi exceptio minimè extendatur.

De obligationibus ex conſenſu.

Tit. XXIII.

COnſenſu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mãdatis. Ideò autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu contrahi, quia neq; ſcriptura, neq: præſentia omnimodo opus eſt, at nec dari quicquam neceſſe eſt, vt ſubſtãtiam capiat obligatio, ſed ſufficit eos, qui negotia gerunt, conſentire, vnde inter abſentes quoq; talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterũ alteri ex bono, & æquo præſtare oportet, [cum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat.]

De emptione, & venditione.

Tit. XXIV.

EMptio, & venditio cõtrahitur ſimul atque de pretio conuenerit, quamuis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrha quidam data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum eſt emptionis, & venditionis contractę Sed hoc quidē de emptionibus, & venditionibus, quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil à nobis in huiuſmodi emptionibus, & venditionibus innouatum eſt; in iJs autem, quę ſcriptura

ra

ra conficiuntur, non aliter perfectam eſſe vēditionem, & emptionem conſtituimus, niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria cōtrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, à contrahentibus autem ſubſcripta, & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pęnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor, vel venditor ſine pœna recedere ab emptione [& venditione.] Ita tamen impunè [eis recedere] concedimus, niſi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum, hoc enim ſubſequuto, ſiue in ſcriptis, ſiue ſine ſcriptis venditio celebrata eſt: is qui recuſat adimplere contractū, ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit: ſi verò venditor, duplum reſtituere compellitur, licèt ſuper árrhis nihil expreſſum eſt. Pretium autem conſtitui oportet, nā nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt.

1 ¶ Sed & certum eſſe pretium debet, alioqui ſi inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æſtimauerit, tanti ſit empta, inter veteres, ſatis, abundeq; hoc dubitabatur, conſtaretne venditio, an non. Sed noſtra deciſio ita hoc conſtituit, vt quoties ſit, compoſita ſit: venditio, *quanti ille æſtimauerit*, ſub hac conditione ſtaret cōtractus, vt ſi quidem ille, qui nominatus eſt, pretiū definierit: [tunc] omnimodo ſecundùm eius æſtimationem, & pretiū perſoluatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vēditio agente. Sin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit,

vel

vel non potuerit pretiũ definire: tũc pro nihilo eſſe venditionẽ, quaſi nullo pretio ſtatuto. Quod ius, cum in venditionibus nobis placuit, non eſt abſurdum in locationibus, & [in] conductionibus trahere.

2 ¶ Item pretiũ in numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in cæteris rebus, an pretiũ eſſe poſſet, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſet. [Et] Sabinus, & Caſſius etiam in alia reputabant pretium poſſe conſiſtere, vnde illud eſt, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum, emptionem, & venditionem cõtrahi, eamque ſpeciem emptionis, & venditionis vetuſtiſſimam eſſe, argumentoque vtebatur Græco Poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Archiuorum vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibuſdam rebus, his verbis.

Ἔνθεν ροῖνι ζᾶντο καρηκομιόωντες ἀ-
χαιοὶ,
Ἀλλοίμεν μαλκῷ ἄλλο δ' αἴθωνι πιδήρῳ.
Ἀλλοιδὲ ῥινοῖς, ἄλλος δ' αὐτοῖσι-
θίεσσι,
Ἄλλυ δ' αἰδρυπ' δ' εότι.

Ideſt.

Hinc ſibi certatim gentis de more comati.
Vina parãt Graij ære dato, fulgĩteq; ferro
Tergentibuſque bubus, ſed & ipſis, manci-
pijſque.

Diuerſæ ſcholæ auctores contra ſentiebant: aliudq; eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem, & venditionem, alioqui non poſſe rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res veniſſe, & quæ pretij nomine data eſſet: nam

nam vtranque videri, & veniſſe, & pretij nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed Proculi ſententia, dicentis permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus à venditione ſeparatam: merito pręualuit, & cum ipſe alijs Homericis verſibus adiuuabatur, & validioribus rationibus argumentabatur, quod & anteriores diui principes admiſerunt, & in noſtris Digeſtis latius ſignificabatur.

3 ¶ Quum autem emptio, & venditio contracta ſit. (quod effici diximus, ſimul atque de pretio conuenerit, cum ſine ſcriptura res agitur) periculum rei venditę ſtatim ad emptorē pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incēdio conſumptæ fuerint, aut fūdus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſiue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis, lōgè minor, aut deterior eſſe cęperit, emptoris damnū eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſoluere. Quicquid enim ſine dolo, & culpa venditoris accidit, in eo vēditor ſecutus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid per alluuionē acceſſerit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & cōmodum eius eſſe debet, cuius periculū eſt. Quod ſi fugerit homo, qui venit, aut ſubreptus fuerit, ita vt neq; dolus, neq; culpa venditoris interuenerit, animaduertendum erit, an cuſtodiam eius, vſque ad traditionem venditor ſuſceperit. Sanè enim ſi ſuſceperit, ad ipſius periculū is caſus pertinet, ſi non ſuſceperit, ſecutus

eſt.

eſt. Idem & in cæteris animalibus, cęteriſque rebus intelligimus. Vtiq; tamen vindicationem rei, & condictionem exhibere debebit emptori, quia ſanè qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam eſt de furti, & damni iniuriæ actione.

4 ¶ Emptio tam ſub conditione, quàm purè contrahi poteſt. Sub conditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem illi placuerit, erit emptus aureis tot.*

5 ¶ Loca ſacra, vel religioſa, item publica [veluti forum, baſilicā] fruſtra quis ſciens emit, quę tamē ſi pro profanis, vel priuatis deceptus à vēditore quis emerit: habebit actionē ex empto, quod non habere ei liceat, vt conſequatur, quod ſua intereſt eū deceptū non eſſe. Idem iuris eſt, ſi hominem liberū pro ſeruo emerit.

De locatione, & conductione. Tit. XXV.

LOcatio, & cōductio proxima eſt emptioni, & venditioni: iiſdemq; iuris regulis conſiſtit. Nam vt emptio, & venditio ita contrahitur, ſi de pretio conuenerit: ſic & locatio, & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit, & competit locatori quidem locati actio, conductori verò conducti.

1 ¶ Et quæ ſupra diximus, ſi alieno arbitrio pretium promiſſum fuerit: eadem & de locatione, & conductione dicta eſſe intelligimus, ſi alieno arbitrio merces permiſſa fuerit. Qua de cauſa ſi fulloni polienda, curandaue, ac ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſteà tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non propriè locatio, & conductio

ctio contrahi intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis verbis datur.

2 ¶ Præterea, ſicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus ẽptio, & vẽditio cõtraheretur: ita quæri ſolebat de locatione, & conductione, ſi fortè rem aliquam vtendã, ſiue fruendam tibi aliquis dederit, & inuicem à te vtendam, ſiue fruẽdã aliã [rem] acceperit. Et placuit non eſſe locationem, & conductionẽ, ſed propriũ genus contractus, veluti ſi cum vnũ bouem quis haberet, & vicinus eius vnum placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem Boues commodarent, vt opus facerent, & apud alterum [alterius] bos petierit: neq; locati, neq; conducti, neque commodati competit actio: quia nõ fuit commodatum gratuitum, verum præſcriptis verbis agendum eſt.

3 ¶ Adeò autem aliquam familiaritatem inter ſe videntur habere emptio, & venditio, item locatio, & conductio: vt in quibuſdam cauſis quæri ſoleat, vtrum emptio, & venditio contrahere, an locatio, & conductio. vt ecce de prædijs, quæ perpetuò quibuſdam fruenda tradũtur, id eſt, vt quandiu penſio, ſiue reditus: pro his domino pręſtetur, neq: ipſi conductori, neque hæredi eius, cuius conductor, hæreſue eius id prædium vẽdiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alioue quocunque modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis cõtractus, quia inter veteres dubitabatur, & à quibuſdam locatio, à quibuſdam venditio exiſtimabatur: lex Zenoniana lata eſt, quæ emphyteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam, neque ad locationem, neque

que ad venditionem inclinantem, ſed ſuis pactionibus fulciendam, & ſi quidē aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac ſi naturalis eſſet contractus, ſin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tūc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit, ad dominum ſuper hoc redundare periculum, ſin autem particularis: ad emphyteuticarum huiuſmodi damnum venire, quo iure vtimur.

4 ¶ Item quæritur, ſi cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro ſuo certi ponderis, certæque formæ annulos ei facere, & accipere (verbi gratia) decem aureos: vtrum emptio, & venditio, an locatio, & conductio contrahi videatur? Caſſius ait, materiæ quidem emptionem, & venditionem contrahi, opere autem locationem, & conductionem. Sed placuit tantùm emptionem, & venditionem contrahi. Quod ſi ſuum aurum Titius dederit, mercede pro opera conſtituta: dubium non eſt, quia locatio, & conductio ſit.

5 ¶ Conductor [autem] omnia, ſecundùm legem conductionis facere debet, & ſi quid in lege prætermiſſum fuerit; id ex bono, & æquo præſtare. Qui pro vſu, aut veſtimentorum, aut argenti, aut iumenti mercedem, aut dedit, aut promiſit, ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiſſimus paterfamilias ſuis rebus adhibet, quam ſi præſtiterit, & aliquo caſu [fortuito eam] rem amiſerit: de reſtituenda ea non tenebitur.

6 ¶ Mortuo conductore intra tempora conductionis, hæres eius eodem iure in conductione ſuccedit.

De ſocietate. Tit. XXVI.

SOcietatem coire ſolemus, aut totorũ bonorum, quam Græci ſpecialiter κοινωνίαν appellant; aut vnius alicuius negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum, emendorumq; aut olei, aut vini, aut frumẽti emendi, vendendique.

1 ¶ Et quidem ſi nihil de partibus lucri, & damni nominatim conuenerit: æquales ſcilicet partes, & in lucro, & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſsè fuerint partes; hæ ſeruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, ſi duo inter ſe pacti ſint, vt ad vnum quidem duæ partes, & lucri, & damni pertineant, ad alium tertia.

2 ¶ De illa ſanè conuentione quæſitũ eſt, ſi Titius, & Seius inter ſe pacti ſint, vt ad Titiũ lucri duæ partes pertineant, damni tertia; ad Seiũ duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mutius contra naturam ſocietatis talem pactionem eſſe exiſtimauit, & ob id non eſſe ratam habendam, Seruius Sulpitius, (cuius ſententia præualuit) contra ſenſit: quia ſæpè quorundam ita pretioſa eſt opera in ſocietate, vt eos iuſtum ſit conditione meliore in ſocietatem admitti. Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitatur, vt alter pecuniã conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune ſit, quia ſæpè opera alicuius pro pecunia valet. Et adeò contra Quinti Mutij ſententiam obtinuit, vt illud quoq; conſtiterit poſſe cõuenire, vt quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod & ipſum Seruius conuenien-

ter [ſibi] fieri exiſtimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt ſi in alia re lucrum: in alia damnum illatum ſit, compenſatione facta, ſolùm, quod ſupereſt, intelligatur lucro eſſe.

3 ¶ Illud expeditum eſt, ſi in vna cauſa pars fuerit expreſſa, veluti in ſolo lucro, vel in ſolo damno, in altera verò omiſſa, in eo quoque, quod prætermiſſum eſt, eandem partem ſeruari.

4 ¶ Manet autem ſocietas eouſq; donec in eodem conſenſu perſeuerauerint. At cùm aliquis renunciauerit ſocietati, ſoluitur ſocietas. Sed planè ſi quis callidè in hoc renunciauerit ſocietati, vt obueniens aliquod lucrum ſolus habeat, veluti ſi totorum bonorum ſocius, cum ab aliquo hæres eſſet relictus, in hoc renunciauerit ſocietati, vt hæreditatem ſolus ſatisfaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, quod non captauerit, ad ipſum ſolum pertinet. Et verò, cui renunciatum eſt, quicquid domino poſt renunciatam ſocietatem adquìritur, ſoli conceditur.

5 ¶ Soluitur adhuc ſocietas etiam morte ſocij, quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi eligit, ſed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit, morte vnius ſocij ſoluitur, etſi plures ſuperſint, niſi in coeunda ſocietate aliter conuenerit.

6 ¶ Item ſi alicuius rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt: finitur ſocietas.

7 ¶ Publicatione quoq; diſtrahi ſocietatem manifeſtũ eſt: ſcilicet ſi vniuerſa bona ſocij publicentur: nam cum in eius

locum

locũ alius ſuccedat, pro mortuo habetur.
8 ¶ Item ſi quis ex ſocijs mole debiti prægrauatus, bonis ſuis ceſſerit, & ideo propter publica, aut priuata debita ſubſtantia eius veneat: ſoluitur ſocietas: ſed hoc caſu ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, noua videtur incipere ſocietas.
9 ¶ Socius ſocio vtrum eo nomine tãtum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit, ſicut is, qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, ideſt, deſidiæ, atq; negligentiæ nomine: quæſitum eſt, præualuit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem nõ ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere [ſocium,] quam ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit: de ſe queri, ſibiq; hoc imputare debet.

De mandato. *Tit. XXVII.*

MAndatum cõtrahitur quinque modis: ſiue ſua tantùm gratia aliquis tibi mandet, ſiue ſua, & tua, ſiue aliena tantùm, ſiue ſua, & aliena, ſiue tua, & aliena. At ſi tua tantùm gratia mandatum ſit: ſuperuacuum eſt mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio naſcitur.
1 ¶ Mandantis [tantum] gratia interuenit mandatum: velut ſi quis tibi mandat, vel vt negotia eius gereres, vel vt fundũ ei emeres, vel vt pro eo ſpõderes.
2 ¶ Tua gratia, & mandantis: veluti ſi mandet tibi, vt pecuniam ſub vſuris crederes ei, qui in rẽ ipſius mutuaretur: aut ſi volẽte te agere cum eo ex fideiuſſoria cauſa, mandet tibi, vt cum reo agas,

gas, periculo mandantis: vel vt ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi delegat in id, quod tibi debuerat.

3 ¶ Aliena autem. [tantum] cauſa interuenit mandatum, veluti ſi tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio ſponderes.

4 ¶ Sua, & aliena: veluti ſi de cõmunibus ſuis, & Titij negotijs gerendis tibi mandet, vel vt ſibi, & Titio fundũ emeres, vel vt pro eo, & Titio ſponderes.

5 ¶ Tua, & aliena: veluti ſi tibi mandet, vt Titio ſub vſuris crederes: quia ſi ſine vſuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

6 ¶ Tua tantum gratia interuenit mandatum: veluti ſi tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorũ colloces, quàm fœneres: vel ex diuerſo: vt pecunias tuas fœneres potius, quam in emptione prædiorum colloces. Cuius generis mandatum; magis conſilium, quia mandatum eſt, & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio, mandati obligatur, etiam ſi non expediat ei, cui mandabatur, cum liberum cuique ſit apud ſe explorare, an ſibi expediat conſilium. Itaque ſi otioſam pecuniam domi te habērem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eã tibi emiſſe, vel crediliſſe, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita ſunt, vt quæſitum ſit an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares? ſed obtinuit Sabini ſententia, obligatorium eſſe in hoc caſu

man-

mandatum: quia non aliter Titio credidiſſes, quàm ſi tibi mandatum eſſet.

7 ¶ Illud quoque mandatum non eſt obligatorium, quod contra bonos mores eſt: veluti ſi Titius de furto: aut [de] damno faciendo, aut de iniuria faciendo mandet tibi, licet enim pęnam iſtius facti nomine præſtiterit, non tamen vllam habet aduerſus Titium actionem.

8 ¶ Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati, vt ecce ſi quis vſque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio ſponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere, alioqui non habebis cum eo mandati actionem, adeò quidem, vt Sabino, & Caſſio placuerit, etiam ſi vſque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. [Sed] diuerſæ ſcolæ auctores rectè vſque ad centum aureos te acturum exiſtimant: quæ ſententia ſanè benignior eſt. Quod ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, vt ſibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandaſſe intelligitur, vt minoris [ſi poſſit] emeretur.

9 ¶ Rectè quoque mandatum contractum, ſi dum adhuc integra res ſit, reuocatum fuerit, euaneſcit.

10 ¶ Item ſi adhuc integro mandato, mors alterutrius interueniat, id eſt, vel eius, qui mandauerit, vel illius, qui mandatum ſuſceperit, ſoluitur mandatum. Sed vtilitatis cauſa receptum eſt, ſi eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignorans eum deceſſiſſe, executus fueris mā-

Digitized by Google

datum: poſſe te agere mandati actione, alioqui iuſta, & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitores manumiſſo diſpenſatore Titij, per ignorantiam liberto ſoluerint, liberari eos, cum alioquin ſtricta iuris ratione non poſſent liberari, qui alij ſoluiſſent, quam cui ſoluere debuerint.

11 ¶ Mandatum nō ſuſcipere, cuilibet liberum eſt: ſuſceptum autem conſumãdum eſt, aut quàm primum renunciandum: vt per ſemetipſum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renũcietur, vt integra cauſa mandatori reſeruetur eandẽ rem explicãdi nihilominus mãdati actio locum habet: niſi iuſta cauſa interceſſerit, aut non renunciãdi, aut intempeſtiuè renũciandi.

12 Mandatum, & in diem differri, & ſub conditione fieri poteſt.

13 ¶ In ſumma ſciendum eſt mandatum, niſi gratuitum ſit, in aliam form negotij cadere. Nam mercede conſtituta, incipit locatio, & conductio eſſe. E (vt generaliter dicamus) quibus caſibu ſiue mercede ſuſcepto officio mandat ſiue depoſiti contrahitur negotium: i caſibus interueniente mercede, locatic & conductio intelligitur contrahi. E ideò ſi fulloni polienda, curandave qu dederit veſtimenta, aut ſarcinatori ſa cienda, nulla mercede conſtituta, nequ promiſſa: mandati competit actio.

De obligationibus, [quæ] quaſi ex contr ctu [naſcuntur.] Tit. XXVIII.

POſt genera contractuum enumera deſpiciamus etiam de ijs obligati nibus,

Digitized by Google

nibus, quę quidem non propriè naſci ex contractu intelliguntur: ſed tamen quia non ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

1 ¶ Igitur cum quis negotia abſentis geſſerit, vltro, citroq; inter eos naſcuntur actiones, quæ appellantur negotiorū geſtorum, ſed domino quidem rei geſtæ aduerſus eum, qui geſſit, directa competit actio: negotiorum autem geſtori, contraria, quas ex nullo contractu propriè naſci, manifeſtum eſt: quippè ita naſcūtur iſtæ actiones, ſi ſine mandato quiſq; alienis negotijs gerendis ſe obtulerit, ex qua cauſa ij, quorum negotia geſta fuerint, & ignorantes obligantur. Idq; vtilitatis cauſa receptum eſt, ne abſentias, qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregrè profecti eſſent, deſererentur negotia: quæ ſanè nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quod quis impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui vtiliter geſſit negotia, dominum habet obligatum negotiorum geſtorum: ita & contta iſte quoque tenetur, vt adminiſtrationis reddat rationem. Quo caſu ad exactiſſimam quiſq; diligentiam compellitur reddere rationem: nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet: ſi modo alius diligentior (eo) commodius adminiſtraturus eſſet negotia.

2 ¶ Tutores quoque, qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligati (eſſe) intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem, & pupillum contrahitur,) ſed quia ſanè non

fuerit acquiſitũ, hoc diuidatur ſecundũ imaginem rerũ proprietatis, & vſusfructus, quã noſtra decreuit conſtitutio: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vſumfructũ quidē habeat pater, proprietas autem filio ſeruetur, ſcilicet parte actionem mouente ſecundum nouellæ noſtræ conſtitutionis diuiſionem.

1 ¶ Item per liberos homines, & alienos ſeruos, quos bona fide poſſidemus, acquiritur nobis: ſed tantùm ex duabus cauſis, ideſt, ſi quid ex operis ſuis, vel ex re noſtra acquirant.

2 ¶ Per eũ quoq; ſeruum, in quo vſumfructum, vel vſum habemus, ſimiliter ex duab. iſtis cauſis nobis acquiritur.

3 ¶ Communem ſeruum pro dominica parte dominis acquirere certum eſt: excepto quod nominatim vni ſtipulando: aut per traditionem accipiendo, illi ſoli acquirit: veluti cum ita ſtipulatur. *Titio meo Domino dare ſpondes?* Sed ſi domini vnius iuſſu ſeruus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur, tamen poſt noſtram deciſionem res expedita eſt, vt illi tantùm acquirat, qui hoc ei facere iuſſit, vt ſupra dictum eſt.

Quibus modis tollitur obligatio.
Tit. XXX.

TOllitur autem omnis obligatio ſolutione eius, quod debetur: vel ſi quis, conſentiente creditore, aliud pro alio ſoluerit. Non intereſt, quis ſoluat: vtrum ipſe, qui debet, an alius pro eo, liberatur enim, & alio ſoluente, ſiue ſciente, ſiue ignorante debitore, vel inuito eo ſolutio fiat. Item ſi reus ſoluerit: etiam ij, qui pro eo interuenerunt, libe-

liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fideiuſſor ſoluerit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.

1 ¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autẽm acceptilatio, imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborũ obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, vt patiatur hæc verba debitorẽ dicere. *Quod ego tibi promiſi, habes ne acceptum?* Si Titius reſpondeat, *habeo*. Sed & Græcè poteſt acceptilatio fieri: dummodò ſic fiat, vt Latinis verbis ſoleat exigi, *ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών, ideſt, tot denarios accepto habes? acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (vt diximus) tantũ eæ ſoluuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtunt, non etiam cætera. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, alijs poſſe verbis diſſolui. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationẽ diſſolui. Sicut autẽ quod debetur, pro parte rectè ſoluitur, ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

2 ¶ Eſt [autem] prodita ſtipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationẽ tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes: & à Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quicquid te mihi ex quacumque cauſa dare facere oportet, oportebitve, præſens in diemve, quarumcumque rerum mihi tecum actio eſt, quæque aduerſus te petitio, vel aduerſus te perſecutio eſt, eritve; quodve tu meum habes, tenes, poſ-*

ter [ſibi] fieri exiſtimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt ſi in alia re lucrum: in alia damnum illatum ſit, compenſatione facta, ſolùm, quod ſupereſt, intelligatur lucro eſſe.

3 ¶ Illud expeditum eſt, ſi in vna cauſa pars fuerit expreſſa, veluti in ſolo lucro, vel in ſolo damno, in altera verò omiſſa, in eo quoque, quod prætermiſſum eſt, eandem partem ſeruari.

4 ¶ Manet autem ſocietas eouſq; donec in eodem conſenſu perſeuerauerint. At cùm aliquis renunciauerit ſocietati, ſoluitur ſocietas. Sed planè ſi quis callidè in hoc renunciauerit ſocietati, vt obueniens aliquod lucrum ſolus habeat, veluti ſi totorum bonorum ſocius, cum ab aliquo hæres eſſet relictus, in hoc renunciauerit ſocietati, vt hæreditatem ſolus ſatisfaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, quod non captauerit, ad ipſum ſolum pertinet. Et verò, cui renunciatum eſt, quicquid domino poſt renunciatam ſocietatem adquìritur, ſoli conceditur.

5 ¶ Soluitur adhuc ſocietas etiam morte ſocij, quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi eligit, ſed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit, morte vnius ſocij ſoluitur, etſi plures ſuperſint, niſi in coeunda ſocietate aliter conuenerit.

6 ¶ Item ſi alicuius rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt: finitur ſocietas.

7 ¶ Publicatione quoq; diſtrahi ſocietatem manifeſtũ eſt: ſcilicet ſi vniuerſa bona ſocij publicentur: nam cum in eius

locum

locū alius ſuccedat, pro mortuo habetur.
8 ¶ Item ſi quis ex ſocijs mole debiti prægrauatus, bonis ſuis ceſſerit, & ideo propter publica, aut priuata debita ſubſtantia eius veneat: ſoluitur ſocietas: ſed hoc caſu ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, noua videtur incipere ſocietas.
9 ¶ Socius ſocio vtrum eo nomine tā-tum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit, ſicut is, qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ, atq; negligentiæ nomine: quæſitum eſt, præualuit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem nō ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere [ſocium,] qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit: de ſe queri, ſibiq; hoc imputare debet.

De mandato. Tit. XXVII.

MAndatum cōtrahitur quinque modis: ſiue ſua tantùm gratia aliquis tibi mandet, ſiue ſua, & tua, ſiue aliena tantùm, ſiue ſua, & aliena, ſiue tua, & aliena. At ſi tua tantùm gratia mandatum ſit: ſuperuacuum eſt mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio naſcitur.
1 ¶ Mandantis [tantum] gratia interuenit mandatum: velut ſi quis tibi mandat, vel vt negotia eius gereres, vel vt fundū ei emeres, vel vt pro eo ſpōderes.
2 ¶ Tua gratia, & mandantis: veluti ſi mandet tibi, vt pecuniam ſub vſuris crederes ei, qui in rē ipſius mutuaretur: aut ſi volēte te agere cum eo ex fideiuſſoria cauſa, mandet tibi, vt cum reo a-

gas, periculo mandantis: vel vt ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

3 ¶ Aliena autem. [tantum] cauſa interuenit mandatum, veluti ſi tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio ſponderes.

4 ¶ Sua, & aliena: veluti ſi de cõmunibus ſuis, & Titij negotijs gerendis tibi mandet, vel vt ſibi, & Titio fundũ emeres, vel vt pro eo, & Titio ſponderes.

5 ¶ Tua, & aliena: veluti ſi tibi mandet, vt Titio ſub vſuris crederes: quia ſi ſine vſuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

6 ¶ Tua tantum gratia interuenit mandatum: veluti ſi tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorũ colloces, quàm fœneres: vel ex diuerſo: vt pecunias tuas fœneres potius, quam in emptione prædiorum colloces. Cuius generis mandatum; magis conſilium, quia mandatum eſt, & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio, mandati obligatur, etiam ſi non expediat ei, cui mandabatur, cum liberum cuique ſit apud ſe explorare, an ſibi expediat conſilium. Itaque ſi otioſam pecuniam domi te habētem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eã tibi emiſſe, vel crediđiſſe, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita ſunt, vt quæſitum ſit an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares? ſed obtinuit Sabini ſententia, obligatorium eſſe in hoc caſu

man-

mandatum: quia non aliter Titio credidiſſes, quàm ſi tibi mandatum eſſet.

7 ¶ Illud quoque mandatum non eſt obligatorium, quod contra bonos mores eſt: veluti ſi Titius de furto: aut [de] damno faciendo, aut de iniuria faciendo mandet tibi, licet enim pęnam iſtius facti nomine præſtiterit, non tamen vllam habet aduerſus Titium actionem.

8 ¶ Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati, vt ecce ſi quis vſque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio ſponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere, alioqui non habebis cum eo mandati actionem, adeò quidem, vt Sabino, & Caſſio placuerit, etiam ſi vſque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. [Sed] diuerſæ ſcolæ auctores rectè vſque ad centum aureos te acturum exiſtimant: quæ ſententia ſanè benignior eſt. Quod ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, vt ſibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandaſſe intelligitur, vt minoris [ſi poſſit] emeretur.

9 ¶ Rectè quoque mandatum contractum, ſi dum adhuc integra res ſit, reuocatum fuerit, euaneſcit.

10 ¶ Item ſi adhuc integro mandato, mors alterutrius interueniat, id eſt, vel eius, qui mandauerit, vel illius, qui mandatum ſuſceperit, ſoluitur mandatum. Sed vtilitatis cauſa receptum eſt, ſi eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignorans eum deceſſiſſe, executus fueris mā-

datum: poſſe te agere mandati actione, alioqui iuſta, & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitores manumiſſo diſpenſatore Titij, per ignorantiam liberto ſoluerint, liberari eos, cum alioquin ſtricta iuris ratione non poſſent liberari, qui alij ſoluiſſent, quam cui ſoluere debuerint.

11 ¶ Mandatum nõ ſuſcipere, cuilibet liberum eſt: ſuſceptum autem conſumãdum eſt, aut quàm primum renunciandum: vt per ſemetipſum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renũcietur, vt integra cauſa mandatori reſeruetur eandẽ rem explicãdi; nihilominus mãdati actio locum habet; niſi iuſta cauſa interceſſerit, aut non renunciãdi, aut intempeſtiuè renũciandi.

12 Mandatum, & in diem differri, & ſub conditione fieri poteſt.

13 ¶ In ſumma ſciendum eſt mandatum, niſi gratuitum ſit, in aliam formã negotij cadere. Nam mercede conſtituta, incipit locatio, & conductio eſſe. E (vt generaliter dicamus) quibus caſibu ſiue mercede ſuſcepto officio mandati ſiue depoſiti contrahitur negotium: ij caſibus interueniente mercede, locatio & conductio intelligitur contrahi. E ideò ſi fulloni polienda, curandave qui dederit veſtimenta, aut ſarcinatori ſa cienda, nulla mercede conſtituta, nequ promiſſa: mandati competit actio.

De obligationibus, [quæ] quaſi ex contra ctu [naſcuntur.] Tit. XXVIII.

POſt genera contractuum enumerat deſpiciamus etiam de ijs obligatio nibus,

nibus, quę quidem non propriè naſci ex contractu intelliguntur: ſed tamen quia non ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

1 ¶ Igitur cum quis negotia abſentis geſſerit, vltro, citroq; inter eos naſcuntur actiones, quæ appellantur negotiorũ geſtorum, ſed domino quidem rei geſtæ aduerſus eum, qui geſſit, directa competit actio: negotiorum autem geſtori, contraria, quas ex nullo contractu propriè naſci, manifeſtum eſt: quippè ita naſcũtur iſtæ actiones, ſi ſine mandato quiſq; alienis negotijs gerendis ſe obtulerit, ex qua cauſa ij, quorum negotia geſta fuerint, & ignorantes obligantur. Idq; vtilitatis cauſa receptum eſt, ne abſentias, qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregrè profecti eſſent, deſererentur negotia: quæ ſanè nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quod quis impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui vtiliter geſſit negotia, dominum habet obligatum negotiorum geſtorum: ita & contta iſte quoque tenetur, vt adminiſtrationis reddat rationem. Quo caſu ad exactiſſimam quiſq; diligentiam compellitur reddere rationem: nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet: ſi modo alius diligentior (eo) commodius adminiſtraturus eſſet negotia.

2 ¶ Tutores quoque, qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligati (eſſe) intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem, & pupillum contrahitur,) ſed quia ſanè non

ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: ſed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, ſi vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditoribus eius obligauerit.

3 ¶ Item ſi inter aliquos communis res ſit ſine ſocietate: veluti quod pariter eis legata, donataue eſſent: & alter eorum alteri ideò teneatur communi diuidundo iudicio, quod ſolus fructus ex ea re perceperit, aut quod ſocius eius ſolus in eam rem neceſſarias impenſas fecerit: nõ intelligitur ex contractu propriè obligatus eſſe: quippe nihil inter ſe contraxerunt, ſed quia ex maleficio non tenetur, quaſi ex contractu teneri videtur.

4 ¶ Idem iuris eſt de eo, qui cohæredi famiilæ erciſcundæ iudicio ex his cauſis obligatus eſt.

5 ¶ Hæres quoque legatorum nomine non propriè ex cõtractu obligatus intelligitur: neque enim cum hærede, neque cum defuncto, vllum negotium legatarius geſſiſſe propriè dici poteſt: & tamen quia ex maleficio non eſt obligatus quaſi ex contractu debere intelligitur.

6 ¶ Item is, cui quis per errorem non debitum ſoluit, [quaſi ex contractu debere videtur.] Adeò enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus eſſe, vt ſi certiorem rationem ſequamur magis (vt ſupra diximus) ex diſtractu quam ex contractu poſſit dici obligatũ eſſe, nam qui ſoluendi animo pecu-

niam

niam dat: in hoc date videtur, vt diſtrahat potius negotium, quàm contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac ſi mutuum ei daretur, & ideò condictione tenetur.

7 ¶ Ex quibuſdam tamen cauſis reperiri non poteſt, quod per errorem non debitum ſolutum ſit, ſic namque definierunt veteres ex quibus cauſis inficiando lis creſcit, ex ijs cauſis non debitum ſolutum, reperi non poſſe, veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in ijs legatis locum habere voluerunt, quę certa conſtituta, per damnationem cuique legata fuerant, noſtra autem conſtitutio: cum vnam naturam omnibus legatis, & fideicōmiſſis indulſit, ſed huiuſmodi augmentum in omnibus legatis, & fideicommiſſis extendi voluit: ſed non omnibus legatarijs hoc præbuit, ſed tantummodo in ijs legatis, & fideicommiſſis, quæ ſacroſanctis eccleſijs, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu honorantur, relicta ſunt: quæ ſi indebita ſoluantur, non reperuntur.

Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur. Tit. XXIX.

EXpoſitis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quaſi ex contractu naſcuntur: admonendi ſumus acquiri nobis, non ſolùm per noſmetipſos, ſed per eas quoque perſonas, quæ in noſtra poteſtate ſunt, veluti per ſeruos, & filios noſtros: vt tamen quod per ſeruos [noſtros] nobis acquiritur, totum noſtrum fiat: quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ea obligatione

fuerit acquiſitũ, hoc diuidatur ſecundũ imaginem rerũ proprietatis, & vſusfructus, quã noſtra decreuit conſtitutio: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vſumfructũ quidẽ habeat pater, proprietas autem filio ſeruetur, ſcilicet parte actionem mouente ſecundum nouellæ noſtræ conſtitutionis diuiſionem.

1 ¶ Item per liberos homines, & alienos ſeruos, quos bona fide poſſidemus, acquiritur nobis: ſed tantùm ex duabus cauſis, ideſt, ſi quid ex operis ſuis, vel ex re noſtra acquirant.

2 ¶ Per eũ quoq; ſeruum, in quo vſumfructum, vel vſum habemus, ſimiliter ex duab. iſtis cauſis nobis acquiritur.

3 ¶ Communem ſeruum pro dominica parte dominis acquirere certum eſt: excepto, quod nominatim vni ſtipulando: aut per traditionem accipiendo, illi ſoli acquirit: veluti cum ita ſtipulatur. *Titio meo Domino dare ſpondes?* Sed ſi domini vnius iuſſu ſeruus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur, tamen poſt noſtram deciſionem res expedita eſt, vt illi tantùm acquirat, qui hoc ei facere iuſſit, vt ſupra dictum eſt.

Quibus modis tollitur obligatio.
Tit. XXX.

TOllitur autem omnis obligatio ſolutione eius, quod debetur: vel ſi quis, conſentiente creditore, aliud pro alio ſoluerit. Non intereſt, quis ſoluat: vtrum ipſe, qui debet, an alius pro eo, liberatur enim, & alio ſoluente, ſiue ſciente, ſiue ignorante debitore, vel inuito eo ſolutio fiat. Item ſi reus ſoluerit: etiam ij, qui pro eo interuenerunt, libe-

liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fideiuſſor ſoluerit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.

1 ¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio, imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborũ obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, vt patiatur hæc verba debitorẽ dicere. *Quod ego tibi promiſi, habes ne acceptum?* Si Titius reſpondeat, *habeo*. Sed & Græcè poteſt acceptilatio fieri: dummodò ſic fiat, vt Latinis verbis ſoleat exigi, *ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών, ideſt, tot denarios accepto habes? acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (vt diximus) tantũ eæ ſoluuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtunt, non etiam cætera. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, alijs poſſe verbis diſſolui. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationẽ diſſolui. Sicut autẽ quod debetur, pro parte rectè ſoluitur, ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

2 ¶ Eſt [autem] prodita ſtipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationẽ tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes: & à Gallo Aquilio ita compoſita eſt: *Quicquid te mihi ex quacumque cauſa dare facere oportet, oportebitve, præſens in diemve, quarumcumque rerum mihi tecum actio eſt, quæque aduerſus te petitio, vel aduerſus te perſecutio eſt, eritve; quodve tu meum habes, tenes, poſ-*

poſſides, doloue malo feciſti, quo minus poſſideas, quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dare ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpopondit Numerius Nigidius, quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpopondit, id haberetur à ſe acceptum Numerius Nigidius, Aulum Agerium rogauit, Aulus Agerius, Numerio Nigidio acceptum fecit.

3 ¶ Præterea nouatione tollitur obligatio: veluti ſi id, quod tibi Seius debebat, à Titio dari ſtipulatus ſit. Nã interuentu nouę perſonę noua naſcitur obligatio, & prima tollitur, translata in poſteriore: adeout interdũ, licet poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti ſi id, quod tu Titio debes, à pupillo ſine tutoris auctoritate ſtipulatus fuerit, quo caſu res amittitur, nam & prior debitor liberatur, & poſterior obligatio nulla eſt. Non idẽ iuris eſt, ſi à ſeruo quis fuerit ſtipulatus, nam tunc prior perinde deobligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet. Sed ſi eadem perſona ſit, à qua poſtea ſtipuleris, ita demum nouatio ſit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione noui ſit, fortè ſi conditio aut dies, aut fideiuſſor adijciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi conditio adijciatur, nouationem fieri: ſic intelligi oportet, vt ita dicamus factam nouationem, ſi conditio extiterit: alioqui ſi defecerit, durat prior obligatio. Sed, cum hoc quidem inter veteres conſtabat, tũc fieri nouationem cum nouandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat, per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo vide-

videretur hoc fieri, & quaſdam de hoc preſumptiones alij in alijs caſibus introducebant, ideò noſtra proceſſit conſtitutio, quæ apertiſſimè definiuit, tunc ſolū nouationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipſum inter cōtrahentes expreſſum fuerit, quod propter nouationē prioris obligationis cōuenerunt, alioquin & manere priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere, vt maneat ex vtraque cauſa obligatio ſecundùm noſtræ conſtitutionis definitionem, quam licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere.

4 ¶ Hoc amplius, eæ obligationes, quæ conſenſu contrahuntur, contraria volūtate diſſoluūtur. Nam ſi Titius, & Seius inter ſe conſenſerit, vt fundum Tuſculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nondum ſecura, ideſt neque pretio ſoluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt diſcederetur ab ea emptione, & venditione, inuicem liberantur. Idem eſt in conductione, & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex conſenſu deſcendunt, ſicut iam dictum eſt.

INSTITVTIONVM,
ſeu Elementorum,
D. IVSTINIANI,
ſacratiſſimi Principis.

LIBER QVARTVS.

De obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur. Tit. I.

QVum ſit expoſitum ſuperiore libro de obligationibus ex contractu, & qua-

quaſi ex contractu] ſequitur, vt de obligationibus ex maleficio, [& quaſi ex maleficio] deſpiciamus. Sed illæ quidem [vt ſuo loco tradidimus] in quatuor genera diuiduntur, hæ verò vnius generis ſunt, nam omnes ex re naſcuntur, ideſt, ex ipſo maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria.

1 ¶ Furtum eſt contrectatio fraudulosa, lucri faciẽdi gratia, vel ipſius rei, vel etiam vſus eius poſſeſſionisve, quod lege naturali prohibitum eſt admittere.

2 ¶ Furtum autem, vel à furuo, ideſt, nigro, dictum eſt, quod clam & obſcurè ſint, & plerumq; nocte, vel à fraude, vel à ferendo, id eſt, auferendo: vel à Græco ſermone, quod Φώρας appellant fures. Imo, & Greci à ferendo Φώρας fuerunt.

3 ¶ Furtorum autem duo ſunt genera: manifeſtum, & nec manifeſtum. Nam conceptum, & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohęrentes, quàm genera furtorum ſicut inferius apparebit. Manifeſtus fur eſt, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant, nec ſolum is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo [furtum] fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egreſſus ianuam deprehenſus fuerit: & qui in oliueto oliuarum, aut in vineto vuarum furtum fecit, quamdiu in eo oliueto, aut vineto deprehenſus fuerit. Imo vlterius furtum manifeſtum eſt extendendum, quamdiu eam rem fur tenẽs viſus, vel deprehẽſus fuerit: ſiue in publico, ſiue in priuato, vel à domino, vel ab alio, antequã eo peruenerit, quod differre, vel depo-

nere

nere deſtin aſſet. Sed ſi pertulit, quo deſtinauit, tametſi deprehendatur cum re furtiua, non eſt manifeſtus fur. Nec manifeſtum furtum quid ſit, ex ijs, quæ diximus, intelligitur, nam quod manifeſtũ non eſt, id ſcilicet, nec manifeſtum eſt.

4 ¶ Conceptum furtum dicitur cum apud aliquem teſtibus præsẽtibus furtiua res quæſita, & inuenta ſit, nam in eũ propria actio conſtituta eſt, quamuis fur non ſit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiua ab aliquo tibi oblata ſit, eaque apud te concepta ſit: vtique ſi ea mente tibi data fuerit: vt apud te potius, quam apud eũ, qui dedit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta ſit, propria aduerſus eũ, qui obtulit quamuis fur non ſit, conſtituta eſt actio, quæ appellatur oblati. Eſt etiã prohibiti furti actio aduerſas eum, qui furtum quærere teſtibus præsẽtibus volentem prohibuerit. Præterea pœna conſtituitur edicto prætoris per actionẽ furti nõ exhibiti aduerſus eum, qui furtiuam rem apud ſe quæſitam, & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones ſcilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti in deſuetudinem abierunt: Quum enim requiſitio rei furtiuæ hodie ſecũdum veterem obſeruationem non fiat: meritò ex conſequentia etiam præfatæ actiones ab vſu communi receſſerunt: quum manifeſtum ſit, quod omnes, qui ſcientes tum furtiuam ſuſceperint, & celauerint furti. nec manifeſti obnoxij ſunt.

5 ¶ Pœna manifeſti furti, quadrupli eſt, tam ex ſerui, quàm ex liberi perſona,

na: nec manifeſti, dupli.

6 ¶ Furtum autem fit, non ſolum cum quis intercipiendi cauſam rem alienam amouet, ſed generaliter cum quis alienam rem inuito domino cōtrectat. Itaq; ſiue creditor pignore, ſiue is, apud quem res depoſita eſt, ea re vtatur, ſiue is, qui rem vtendam accepit, in alium vſum eam trāsferat, quam cuius gratia ei data eſt, furtum committit, veluti ſi quis argentum vtēdum acceperit, quaſi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregrè ſecum tulerit, aut ſi quis equum geſtandi cauſa commodatum ſibi, longius aliquo duxerit: quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem equum perduxiſſet.

7 ¶ Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter vterētur, quā vtendas acceperūt, ita furtum committere: ſi ſe intelligāt, id inuito domino facere: eumq; ſi intellexiſſet, non permiſſurum, ac ſi permiſſurū credant, extra crimen videri optima ſanè diſtinctione: quia furtum, ſine effectu furandi non committatur.

8 ¶ Sed & ſi credat aliquis inuito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Vnde illum quæſitum eſt, cum Titius ſeruum Mæuij ſollicitauerit, vt quaſdam res domino ſubriperet, & ad eum perferret, & ſeruus id ad Mæuium pertuler t. Mæuius [autem] dum vult Titium in ipſo delicto deprehendere, permiſerit ſeruo quaſdam res ad eum perferre: vtrum furti, an ſerui corrupti iudicio teneatur Titius an neutro? Et cum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum eſt, & antiquorum pruden-

dentium ſuper hoc altercationes perſpeximus. quibuſdam neq; furti, neque ſerui corrupti actionem præſtantibus, quibuſdam furti tantummodo: nos huiuſmodi calliditati obuiam euntes, per noſtram deciſionem ſancimus, non ſolùm furti actionem, ſed & ſerui corrupti cōtra eum dari. Licèt enim [is] ſeruus deterior à ſollicitatore] minimè factus eſt, & ideò non concurrant regulę, quę ſerui corrupti actionem introducunt: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſerui introductum eſt, vt ſic ei pœnalis actio impoſita, tanquam [ſi] re ipſa fuiſſet ſeruus corruptus: ne ex huiuſmodi impunitate, & in alium ſeruū, qui facilè poſſet corrumpi, tale facinus à quibuſdam perpetretur.

9 ¶ Interdum etiam liberorum hominum furtum fit, veluti ſi quis liberorum noſtrorum, qui in poteſtate noſtra ſunt, ſubreptus fuerit.

10 ¶ Aliquando autem etiam ſuæ rei furtum quis committit: veluti ſi debitor rem, quam creditori pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit.

11 ¶ Interdum [quoque] furti tenetur, qui ipſe furtum non fecit: qualis eſt is, cuius ope, & cōſilio furtum factum eſt. In quo numero eſt, qui tibi nummos excuſſit, vt alius eos raperet: aut tibi obſtiterit, vt alius rem ſuam exciperet, aut oues tuas, vel boues fugauerit, vt alius eas acciperet. Et hoc veteres ſcripſerunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum. Sed ſi quid eorum per laſciuiam, & nō data opera, vt furtum admitteretur, factum eſt: in factum actio dari debet.

At

At vbi ope Mæuij Titius firmũ fecerit: ambo furti tenentur. Ope, & cõſilio eius quoq; furtum admitti videtur, qui ſcalas fortè feneſtris ſupponit: aut ipſas feneſtras, vel oſtium effringit, vt alius furtũ faceret: quique ve ferramẽta ad effringẽdum, aut ſcalas, vt feneſtris ſupponerentur, commodauerit, ſciens cum rei gratia commodauerit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantum conſilium dedit, atque hortatus eſt ad furtum faciẽdum, non tenetur furti.

12 ¶ Hi, qui in parentum, vel dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſubripiũt, furtum quidem faciunt, & res in furtiuã cauſam cadit (nec ob id ab vllo vſucapi poteſt, antequam in domini poteſtatem reuertatur) ſed furti actio nõ naſcitur: quia nec ex alia vlla cauſa poteſt inter eos actio naſci. Si verò ope, & conſilio alterius furtum factum fuerit, quia vtique furtum committitur, conuenienter ille furti tenetur, quia verum eſt ope, & conſilio eius furtum factum eſſe.

13 ¶ Furti autem actio ei competit, cuius intereſt rem ſaluã eſſe, licet dominus non ſit. Itaq; nec domino aliter competit, quàm ſi eius interſit rem non perire.

14 ¶ Vnde conſtat creditorem de pignore ſubrepto furti [actione] agere poſſe, etiam ſi idoneum debitorem habeat, quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in perſonam agere, adeo quidem, vt quamuis ipſe debitor eam rem ſubripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

15 ¶ Item ſi fullo polienda, curandave, aut ſarcinator ſarcienda veſtimenta mer-

mercede certa [cõſtituta] receperit, eaq;
furto amiſerit, ipſe furti habet actionẽ,
non dominus, quia domini nihil intereſt
eam rem nõ perire, quam iudicio locati
à fullone, aut ſarcinatore rem ſuam per-
ſequi poſſit. Sed & bonæ fidei emptori
ſubrepta re, quam emerit, quamuis do-
minus non ſit, omninò competit furti
actio, quemadmodum & creditori. Ful-
loni verò, & ſarcinatori non aliter furti
actionem cõpetere placuit, quàm ſi ſol-
uendo fuerint: hoc eſt, ſi domino rei æſti-
mationem ſoluere poſſint. Nam ſi ſoluẽ-
do non ſint: tunc quia ab eis ſolùm do-
minus cõſequi nõ poſſit, ipſi domino fur-
ti cõpetit actio, quia hoc caſu ipſius in-
tereſt rẽ ſaluam eſſe. Idẽ eſt, & ſi in par-
te ſoluendo fuerit fullo, aut ſarcinator.

16 ¶ Quæ de fullone, & ſarcinatore
diximus eadem, & ad eum, cui commo-
data res eſt, transferenda, veteres exi-
ſtimabant. Nam vt ille fullo mercedem
accipiẽdo, cuſtodiam præſtat, ita is quo-
que qui commodatum vtendi cauſa ac-
cepit, ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam
præſtare. Sed noſtra prouidentia etiam
hoc in noſtris deciſionibus emendauit,
vt in domini voluntate ſit, ſiue commo-
dati actionem aduerſus eum, qui rem
commodatã accepit, mouere deſiderat,
ſiue furti aduerſus eum, qui rem ſubri-
puit, & alterutra eorum electa, dominũ
non poſſe ex pœnitentia ad alteram ve-
nire actionem, ſed ſi quidem furem ele-
gerit, illum, qui rem vtendam accepit,
penitus liberari, ſin autem commodator
veniat aduerſus eum, qui rem vtendam
accepit, ipſi quidem nullo modo com-
pe-

Digitized by Google

petere poſſe aduerſus furem furti actionem, eum autem, qui pro re commodata conuenitur, poſſe aduerſus furem furti habere actionem, ita tamen, ſi dominus ſciens rem eſſe ſubreptam, aduerſus eũ, cui res commodata fuerit, peruenit: ſin autem neſcius, & dubitans rem eſſe ſubreptam, apud eum commodati actionem inſtituerit, poſtea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem peruenire: tunc licentia ei cõceditur, & aduerſum furem venire, obſtaculo nullo ei opponendo, quoniam incertus conſtitutus mouit aduerſus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: niſi domino ab eo ſatisfactum fuerit: tunc etenim omninò furem à domino quidem furti actione liberari: ſuppoſitum autem eſſe ei, qui pro re ſibi commodata domino ſatisfecit: cum manifeſtiſſimum ſit, etiam ſi ab initio dominus actionem cõmodati inſtituerit, ignarus rem eſſe ſubreptam, poſtea autẽ hoc ei cognito aduerſus furem tranſierit: omninò liberari eũ, qui rem commodatã acceperit, quemcunque cauſæ exitũ dominus aduerſus furẽ habuerit: eadẽ definitione obtinente, ſiue in parte, ſiue in ſolidum ſoluẽdo ſit is, qui rem commodatam acceperit.

17 ¶ Sed is, apud quem res depoſita eſt, cuſtodiam non præſtat: ſed tantũ in eo obnoxius eſt, ſi quid ipſe dolo malo fecerit, qua de cauſa ſi res ei ſubrepta fuerit: quia reſtituendæ eius rei nomine depoſiti, non tenetur, nec ob id eius intereſt rem ſaluam eſſe: furti agere non poteſt, ſed furti actio domino competit

In

18 ¶ In ſumma, ſciendum eſt, quæſitum eſſe, an impubes rem alienam amouendo furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu [furandi] conſiſtit, ita demum obligari eo crimine impuberem, ſi proximus pubertati, & ob id intelligat ſe delinquere.

19 Furti actio, ſiue dupli, ſiue quadrupli, tantum ad pęnæ perſecutionem pertinet. Nam ipſius rei perſecutionem extrinſecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo poteſt auferre. Sed rei vindicatio quidem aduerſus poſſeſſorem eſt: ſiue fur ipſe poſſidet, ſiue alius quilibet: condictio autem aduerſus furem ipſius hæredemve eius, liceat non poſſideat, competit.

De vi bonorum raptorum. Tit. II.

QVi res alienas rapit, tenetur quidẽ etiam furti [quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quã qui vi rapit? ideòque rectè dictum eſt, eum improbum furem eſſe] ſed tamen propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & eſt intra annum quadrupli, poſt annum ſimpli: quæ actio vtilis eſt, etiam ſi quis vnam rem, licet minimam rapuerit. Quadruplum autem non totũ pœna eſt, ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo ineſt, & rei perſecutio: vt pœna tripli ſit, ſiue comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſiue non. Ridiculum enim eſſet leuioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quàm qui clam amouet.

1 ¶ Ita tamen competit hæc actio, ſi dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo

quo errore doctus rem ſuam eſſe exiſtimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quaſi domino liceat etiã per vim rem ſuam auferre à poſſeſſoribus: abſolui debet. Cui ſcilicet conueniens eſt, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dũ talia excogitantur, inueniatur via, per quam raptores impunè ſuam exerceant auaritiam: melius diualibus cõſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, vt nemini liceat vi rapere vel rem mobilem, vel ſe mouentem, licet ſuam eandem rem exiſtimet: ſed ſi quia contra ſtatuta Principũ fecerit, rei quidem ſuæ dominio cadere: ſin autem aliena [res] ſit, poſt reſtitutionem eius, etiam æſtimationem eiuſdem rei preſtare. Quod non ſolùm in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt conſtitutiones, obtinere cenſuerunt: ſed etiã [in] inuaſionibus, quæ circa res ſoli fiunt, vt ex hac cauſa ab omni rapina homines ſuſtineãt.

2 ¶ Sanè in hac actione non vtique expectatur, rem in bonis actoris eſſe; nam ſiue in bonis ſit, ſiue non: ſi tamen ex bonis ſit, locum hæc actio habebit. Quare ſiue locata, ſiue commodata, ſiue etiam pignorata, ſiue depoſita ſit [res] apud Titium, ſic vt interſit eius eam rem [per vim] non auferri (veluti ſi in depoſita re culpam quoque promiſit,) ſiue bona fide poſſideat, ſiue vſumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud iuris, v interſit eius non rapi: dicendum eſt e competere hanc actionem, non vt dominium accipiat: ſed illud ſolùm, (quod ex bonis eius, qui rapinam paſſus eſt, (id eſt,) quod ex ſubſtantia eius ſublatum

eſſe

eſſe proponatur. Et generaliter dicendum eſt, ex quibus cauſis furti actio competit in re clam facta, ex eiſdem cauſis omnes habere actionem.

De lege Aquilia. *Tit. III.*

DAmni iniuriæ actio conſtituitur per legem Aquiliam: cuius primo capite cautum eſt, *vt ſi quis alienum hominem, alienumue quadrupedem, quæ pecudum numero ſit iniuria, occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantùm domino dare damnetur.*

1 ¶ Quod autem non præcisè de quadrupede, ſed de ea tantùm, quæ pecudũ numero eſt, cauetur, eo pertinet, vt neq; de feris beſtijs, neque de canibus cautũ eſſe intelligamus, ſed de ijs tantùm, quæ ſegregatim propriè paſci dicuntur, quales ſunt equi, muli, aſini, oues, boues, capræ: De ſuibus quoq; idem placuit. Nã & ſues pecudum appellatione cõtinentur: quia & hi gregatim paſcuntur. Sic deniq; & Homerus in Odyſſea ait [ſicut Ælius Martianus in ſuis inſtitutionib. refert.]

Δήεις τόνγε σιέσουπρη μέγον οἱ δευσο-
πρῆς.
Πάρ Κόροκ:υ πέτρη, ἐπί τε κρήνη
Ἀρεθούση.

Ideſt.

Sectantem videas, qui errant per paſcua porcos.
Ad Coracis ſaxum, iuxta fontemque Aretuſam.

2 ¶ Iniuria autẽ occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaq; qui latronem (inſidiatorem) occiderit, nõ tenetur, vtique ſi aliter periculum effugere nõ poteſt.

3 ¶ Ac

3 ¶ Ac ne his quidē hac lege tenetur, qui caſu occidit, ſi modo culpa eius nulla inueniatur, nā alioqui non minus ex dolo, quā ex culpa quiſq; hac lege tenetur.

4 ¶ Itaque ſi quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, tranſeuntem ſeruū tuū traiecerit, diſtinguitur. Nam ſi id à milite in eo campo, vbi ſolitum eſt exercitari, admiſſū eſt; nulla culpa eius intelligitur: ſi alius tale quid amiſerit: culpę reus eſt. Idem iuris eſt de milite, ſi in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus deſtinatus eſt, id amiſerit.

5 ¶ Item ſi putator ex arbore deiecto ramo ſeruum tuum tranſeūtem occiderit: ſi prope viam publicam, aut vicinalem id factum eſt, neq; proclamauit, vt caſus euitari poſſet, culpæ reus eſt: ſed ſi proclamauit, nec ille curauit precauere, extra culpam eſt putator. Æquè extra culpam eſſe intelligitur, ſi ſeorſum à via fortè, vel medio fundo cędebat, licet non proclamauit: quia [in] eo loco nulli extraneo ius fuerat verſandi.

6 ¶ Præterea, ſi Medicus, qui ſeruum tuum ſecuit, dereliquerit curationem (eius) & ob id mortuus fuerit ſeruus, culpæ reus erit.

7 ¶ Imperitia quoq; culpæ adnumeratur: veluti ſi Medicus ideò ſeruum tuū occiderit, quia malè eum ſecuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

8 ¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, ſi ſeruus tuus oppreſſus fuerit: culpæ reus eſt mulio. Sed ſi ~~&~~ propter infirmitatem eas retinere non potuerit cum alius firmior eas retinere potuiſſet

æquè

æque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuam retinere non potuerit.

9 ¶ His autem verbis legis, *quanto ideò in anno plurimi ſuerit*, illa ſententia exprimitur; vt ſi quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretioſus fuerit; nõ tanti teneatur, quanti hodie erit, ſed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum eſt pœnalem eſſe huius legis actionem: quia non ſolùm tanti quiſque obligatur, quantum damni dederit: ſed aliquando longè pluris. Ideòque conſtat in hæredem eam actionem non tranſire; quæ tranſitura fuiſſet, ſi vltra damnum nunquam lis æſtimaretur.

10 ¶ Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit: non ſolùm perempti corporis æſtimationem habendã eſſe, ſecundum ea, quæ diximus, ſed eo amplius, quidquid præterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti ſi ſeruum tuum hæredem ab aliquo inſtitutum, ante quis occiderit, quàm is iuſſu tuo hæreditatem adierit, nam hæreditatis quoque amiſſæ rationem eſſe habendam conſtat. Item ſi ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit, vel ex comœdis vnus ſeruus occiſus fuerit: non ſolùm occiſi ſit æſtimatio, ſed eo amplius, id quoque computatur, quanti depretiati ſunt, qui ſuper ſunt.

11 ¶ Liberum autem eſt ei, cuius

ſeruus occiſus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum perſequi, & capitalis criminis (eum) reum facere.

12 ¶ Caput ſecundum legis Aquiliæ in vſu non eſt.

13 ¶ Capite tertio de omni cætero damno cauetur. Itaque ſi quis ſeruum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero eſt, vulnerauerit: ſiue eam quadrupedem, quæ pecudum numero non eſt, veluti canem, aut feram beſtiam vulnerauerit, aut occiderit: hoc capite actio conſtituitur, in ceteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per iniuriam datum hac parte vindicatur Si quid enim vſtum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite conſtituitur, quamquam poterat ſola rupti appellatio in omnes iſtas cauſas ſufficere: Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum eſt. Vnde non ſolum fracta, aut vſta, ſed etiam ſciſſa, & colliſſa, & effuſa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique reſponſum eſt ſi quis in alienum vinum, aut oleum id miſcuerit, quo naturalis bonitas vini, aut olei corrumperetur: ex hac parte legis [Aquiliæ] eum teneri

14 ¶ Illud palam eſt, ſicut ex primo capite ita demum quiſque tenetur, ſi dolo, aut culpa eius homo, aut quadrupes occiſus, occiſave fuerit: ita ex hoc capite de dolo aut culpa, [&] de cetero damno quemque teneri. [Ex] hoc tamen capite non quanti in eo anno, ſed quanti in diebus triginta proximis res fuerit,

obli-

obligatur is, qui damnum dederit.

15 ¶ At nec *plurimi* quidem verbum adijcitur. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam æſtimationem, ac ſi etiam hac parte *plurimi* verbum adiectum fuiſſet, nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuiſſe, quod prima parte eo verbo vſa eſſet.

16 ¶ Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipuè corpore ſuo damnum dederit. Ideòque in eum, qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari ſolent, veluti ſi quis hominem alienum, aut pecus ita incluſerit, vt fame necaretur: aut iumentū ita vehementer egerit, vt rumperetur, aut pecus in tantum exagitauerit, vt præcipitaretur: aut ſi quis alieno ſeruo perſuaſerit, vt in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & is aſcendendo, vel deſcendendo aut mortuus, aut aliqua parte corporis læſus fuerit, vtilis actio in eum datur. Sed ſi quis alienum ſeruum aut] de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is ſuffocatus fuerit: eo, quod proiecit, corpore ſuo damnum dediſſe, non difficulter intelligi poteſt: ideòque ipſa lege Aquilia tenetur. Sed ſi non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læſum fuerit, ſed alio modo aliud damnum contigerit: quum non ſufficiat, neque directa, neque vtilis legis Aquiliæ actio: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri, veluti ſi quis miſericordia ductus alienum ſeruum compeditum ſoluerit, vt fugeret.

De iniurijs. Tit. IV.

Generaliter iniuria dicitur omne, quod non iure ſit, ſpecialiter, alias contumelia, quæ à contemnendo dicta eſt, quam Græci ὕβριν appellant: alias culpa, quam Græci ἔγκλημα dicunt, ſicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur; alias iniquitas, & iniuſtitia, quam Græci (ἀνομίαν καὶ) ἀδικίαν vocant, cum enim prætor, vel iudex non iure contra aliquem pronunciat: iniuriam accepiſſe dicitur.

1 ¶ Iniuria autem committitur non ſolùm cum quis pugno pulſatus, aut fuſtibus cęſus, vel etiã verberatus erit, ſed & ſi cui cõuicium factum fuerit, ſiue cuius bona quaſi debitoris, qui nihil deberet, poſſeſſa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eũ ſibi debere: vel ſi quis ad infamiã alicuius libellum, aut carmẽ, [aut hiſtoriam] ſcripſerit, cõpoſuerit, ediderit, doloue malo fecerit, quo quid eorum fieret: ſiue quis matrẽ familias, aut prætextatum, prætextatamve adſectatus fuerit; ſiue cuius pudicitia attentata eſſe dicetur: & denique alijs plurimis modis admitti iniuriam manifeſtum eſt.

2 ¶ Patitur autem quis iniuriam non ſolùm per ſemetipſum, ſed [etiã] per liberos ſuos, quos in poteſtate habet: itemque per vxorem ſuam, id enim magis præualuit. Itaque ſi filiæ alicuius, quæ Titio nupta eſt, iniuriam feceris: non ſolùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi poteſt, ſed etiã patris quoque, & mariti nomine. Contra autem, ſi viro iniuria facta ſit; vxor iniuriarum agere non poteſt. Defendi enim vxores à viris non

Digitized by Google

non viros ab vxoribus, æquum eſt. Sed & ſocer nurus nomine, cuius vir in (eius) poteſtate eſt iniuriarum, agere poteſt.

3 ¶ Seruis autem ipſisquidem nulla iniuria fieri intelligitur, ſed domino fieri per eos videtur, non tamen iiſdem modis quibus etiam per liberos, & vxores: ſed ita, cum quid atrocius commiſſum fuerit, & quod apertè ad contumeliam domini reſpicit: veluti ſi quis alienum ſeruum (atrociter) verberauerit, & in hunc caſum actio proponitur. At ſi quis ſeruo conuicium fecerit, vel pugno eum percuſſerit: nulla in eum actio domino competit.

4 ¶ Si communi ſeruo iniuria facta ſit: ęquum eſt, non pro ea parte, qua dominus quiſque eſt, æſtimationem iniurię fieri, ſed ex dominorum perſona, quia ipſis fit iniuria.

5 ¶ Quod ſi vſusfructus in ſeruo Titij eſt, proprietas Męuij: magis Męuio iniuria fieri intelligitur.

6 ¶ Sed ſi libero [homini] qui tibi bona fide ſeruit, iniuria facta ſit: nulla tibi actio dabitur, ſed ſuo nomine is experiri poterit, niſi in cõtumeliam tuã pulſatus ſit, tũc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo eſt & in ſeruo alieno bona fide tibi ſeruiente, vt totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam iniuria ei facta ſit.

7 ¶ Pœna autem iniuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat, propter os verò fractum numerariæ pœnæ erant cõſtitutę, quaſi in magna veterum pau-

paupertates. Sed poſtea prætores permittebant ipſis, qui iniuriam paſſi ſunt, eam æſtimare, vt iudex vel tanti (reum) condemnet, quanti iniuriam paſſus ęſtimauerit, vel minoris, prout ei viſum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta eſt, in deſuetudinem abijt, quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in iudicijs frequentatur. Nam ſecundum gradum dignitatis, vitæque honeſtatem, creſcit, aut minuitur æſtimatio iniuriæ, qui gradus condemnationis, & in ſeruili perſona non immeritò ſeruatur; vt aliud in ſeruo actore, aliud in medij actus homine, aliud in viliſſimo, vel compedito ius (æſtimationi) conſtituatur.

8 ¶ Sed & lex Cornelia de iniurijs loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod ſe pulſatum quis, verberatumue, vel domum ſuam vi introitam eſſe dicat. Domum autem accipimus, ſiue in propria domo quis habitet, ſiue in conducta, ſiue gratis hoſpitio receptus ſit.

9 ¶ Atrox iniuria æſtimatur, vel ex facto, veluti ſi quis ab alio vulneratus ſit, vel fuſtibus cæſus: vel ex loco, veluti cui in theatro, vel in foro vel in cõſpectu prętoris iniuria facta ſit: vel ex perſona, veluti ſi magiſtratus iniuriã paſſus fuerit, vel ſi ſenatori ab humili perſona iniuria facta ſit, aut parẽti, patronoue fiat liberis: vel libertis. Aliter.n. ſenatoris, parẽtis, patroniq; aliter extranei & humilis perſonæ iniuria æſtimatur. Nonnunquã, & locus vulneris atrocem iniuriã facit,

:it, veluti ſi in oculo qui ſpercuſſus fue-
:it. Parui autem refert, vtrum patrifami-
ias an filiofamilias talis iniuria facta
it; nam & hæc atrox iniuria æſtimabitur.
10 ¶ In ſumma ſciendum eſt, de omni
niuria eum, qui paſſus eſt, poſſe vel cri-
ninaliter agere, vel ciuiliter. Et ſi qui-
lem ciuiliter agitur, æſtimatione facta
ecundum quod dictum eſt; pœna reo
mponitur. Sin autem criminaliter: offi-
io iudicis extraordinaria pœna reo ir-
ogatur; hoc videlicet obſeruando, quod
Zenoniana conſtitutio introduxit; vt
iri illuſtres; quique ſuper eos ſunt, &
er procuratores poſſint actionem iniu-
iarum criminaliter vel perſequi, vel
uſcipere, ſecundum eius tenorem, qui
x ipſa manifeſtius apparet.
11 ¶ Non ſolùm autem is iniuriarum
enetur, qui fecit iniuriam, id eſt, qui
ercuſſit, verum ille quoque tenetur, qui
lolo fecit, [iniuriam,] vel qui procura-
iit, vt cui mala pugnio percuteretur.
12 ¶ Hæc actio diſſimulatione abole-
ur; & ideò ſi quis iniuriam dereliquerit,
oc eſt, ſtatim paſſus ad animum ſuum
on reuocauerit: poſtea ex pœnitentia
emiſſam iniuriam non poterit recolere.

De obligationibus, quæ quaſi ex delicto naſcuntur. Tit. V.

SI iudex litem ſuam fecerit: non pro-
priè ex maleficio obligatus videtur,
ed quia neque ex maleficio, neque ex
ontractu obligatus eſt, & vtique peccaſ-
e aliquid intelligitur, licet per impru-
lētiā: ideò videtur quaſi ex maleficio te-
ieri, & in quantū de ea re æquū religio-
ii iudicantis videbitur, pœnā ſuſtinebit:

1 ¶ Item is, ex cuius cęnaculo, vel proprio ipſius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, deiectum effuſumve aliquid eſt, ita vt alicui noceret: quaſi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem nō propriè ex maleficio, obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut ſerui, aut liberi. Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habet, quod poteſt (ſi ceciderit) alicui nocere: quo caſu pœna decem aureorum conſtituta eſt. De eo verò, quod deiectum effuſumve eſt, dupli, quātum damni datum ſit, conſtituta eſt actio. Ob hominem verò liberum occiſum, quinquaginta aureorum pęna conſtituitur. Si verò viuat, nocitumque ei eſſe dicatur: quantum ob eam rem ęquum iudici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis præſtitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta ſunt, præterea operas, quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis eſt factus.

2 ¶ Si filius familias ſeorſum à patre habitauerit, & quid ex cęnaculo eius deiectum effuſumve fuerit, ſiue quid poſitum ſuſpenſumve habuerit, cuius caſus periculoſus eſt. Iuliano placuit in patrem nullam [eſſe] actionem, ſed cum ipſo filio agendum eſſe. Quod & in filio familias iudice obſeruandum eſt, qui litem ſuam fecerit.

3 ¶ Item exercitor nauis, aut caupone, aut ſtabuli de dolo, aut furto, quod in naui, aut caupona, aut ſtabulo factum erit, quaſi ex maleficio teneri videtur, ſi modo ipſius nullum eſt maleficium, ſed

ali-

alicuius eorum, quorum opera nauem, aut cauponã, aut ſtabulum exercet. Cũ enim neque ex maleficio, neque ex contractu ſit aduerſus eum conſtituta hic actio, & aliquatenus culpę reus eſt, quod opera malorum hominum vteretur, ideò quaſi ex maleficio teneri videtur. In his autem caſibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, aduerſus hæredem autem non competit.

De actionibus. Tit. VI.

SVpereſt, vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eſt, quàm ius perſequendi in iudicio, quod ſibi debetur.

1 ¶ Omnium autem actionum ex quibus inter aliquos apud iudices, arbitroſve de quacunq; re queritur, ſumma diuiſio in duo genera deducitur, aut enim in rem ſunt, aut in perſonam. Namque agit vnuſquiſque aut cũ eo qui obligatus eſt, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo caſu proditæ ſunt, actiones in perſonam, per quas intendit aduerſarium ei dare, aut facere oportere, & alijs quibuſdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus eſt, mouet tamen alicui de aliqua re controuerſiam, quo caſu proditæ actiones in rem ſũt: veluti ſi rem corporalem poſſideat quis, quam Titius ſuã eſſe affirmet, poſſeſſor autem dominum eius ſe eſſe dicat, nam ſi Titius ſuam eſſe intendat, in rem actio eſt.

2 ¶ Æquè ſi agat [quis,] ius ſibi eſſe fundo fortè vel ædibus vtendi, fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio eſt: Eiuſdem generis eſt actio de

de iure prędiorum Vrbanorum: veluti ſi [quis] agat ius ſibi eſſe altius ædes ſuas tollendi proſpiciendive, vel proijciendi aliquid, vel immittendi lignum in vicini ædes. Contra quoque de vſufructu, & de ſeruitutibus prędiorum ruſticorum, itē prædiorum Vrbanorum, inuicem quoq; proditæ ſunt actiones: vt ſi quis intendat ius non eſſe aduerſario vtendi, fruendi: eundi, agendi, aquamve ducendi: item altius tollendi proſpiciendiue, vel proijciendi, immittendive: iſtæ quoque actiones in rem ſunt, ſed negatiuæ. Quod genus actionis in controuerſijs rerū corporalium proditum non eſt. Nam in his is agit, qui non poſſidet: ei verò, qui poſſidet, non eſt actio prodita, per quam neget rem actoris eſſe. Sane vno caſu, qui poſſidet nihilominus [is] actoris partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſtorum libris opportunius apparebit.

3 ¶ Sed illæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & ſi quæ ſunt ſimiles, ex legitimis, & ciuilibus cauſis deſcendunt. Aliæ autem ſunt, quas prætor ex ſua iuriſdictione comparatas habet tam in rem, quàm in perſonam, quas & ipſas neceſſarium eſt exemplis oſtendere, [vt] ecce. Plerumque ita permittit [prætor] in rem agere, vt vel actor dicat ſe quaſi vſucepiſſe, quod non vſuceperit: vel ex diuerſo poſſeſſor dicat aduerſarium ſuum non vſucepiſſe, quod vſuceperit.

5 ¶ Namq; ſi cui ex iuſta cauſa res aliqua tradita fuerit (veluti ex cauſa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & nec dum eius rei dominus

eſſe-

effectus ſit: ſi eius rei poſſeſſionem caſu amiſerit, nullam habet in rem directam actionem ad eam perſequendam: quippè ita proditæ ſunt iure ciuili actiones, vt quis dominium ſuum vindicet, ſed quia ſanè durum erat, eo caſu deficere actionem, inuenta eſt à prætore actio, in qua dicit: qui poſſeſſionem amiſit, eam rem ſe vſucepiſſe, quam vſu non cępit, & ita vindicat ſuam eſſe, quę actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio prætore in edicto propoſita eſt.

5 ¶ Rurſum ex diuerſo, ſi quis cum Reipublicæ cauſa abeſſet, vel in hoſtiũ poteſtate eſſet, rem eius, qui in ciuitate eſſet, vſucęperit, permittitur domino, ſi poſſeſſor reipublicę cauſa abeſſe deſierit, tunc intra annum reſciſſa vſucapione eam petere, id eſt ita petere; vt dicat poſſeſſorem vſu non cepiſſe, & ob id ſuam rem eſſe. Quod genus actionis quibuſdam & alijs ſimili æquitate motus prætor adcommodat, ſicut ex latiore Digeſtorum, ſeu Pandectarum volumine intelligere licet.

6 ¶ Item ſi quis in fraudem creditorum rem ſuam alicui tradiderit, bonis eius à creditoribus poſſeſſio ex ſententia præſidis permittitur ipſis creditoribus, reſciſſa traditione, eam rem petere, id eſt, dicere eam rem traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe.

7 ¶ Item Seruiana, & quaſi Seruiana [quæ etiam hypothecaria vocatur] ex ipſius prętoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt. Seruiana autem experitur, quis de rebus coloni, quæ pignoris iure pro mercedibus fundi ei tenetur. Quaſi Ser-

uiana autem eſt, qua creditores pignora hypotecaſve perſequuntur. Inter pignus autem, & hypoihecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil intereſt: nam de qua re inter creditorem, & debitorem conuertit, vt ſit pro debito obligata: vtraque hac appellatione continetur, ſed in alijs differentia eſt. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ ſimul etiam traditur creditori maximè ſi mobilis ſit. At eam quæ ſine traditione, nuda conuentione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus.

8 ¶ In perſonam quoque actiones ex ſua iuriſdictione propoſitas habet prętor: veluti de pecunia conſtituta, cui ſimilis videbatur receptitia. Sed ex noſtra conſtitutione (cum [&] ſi quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ conſtitutæ transfuſum eſt) [&] ea quaſi ſuperuacua iuſſa eſt cum ſua auctoritate à noſtris legibus recedere. Item prætor propoſuit actionem de peculio ſeruorum, filiorumque familiarum, & eam ex qua quæritur, an actor iurauerit, & alias complures.

9 ¶ De conſtituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicumque pro ſe, vel pro alio ſoluturos ſe conſtituerint: nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita. Nam alioqui ſi ſtipulanti promiſerint, iure ciuili tenentur.

10 ¶ Actiones autem de peculio, ideò aduerſus patrem dominumve comparauit prætor: quia licèt ex contractu filiorum ſeruorūve ipſa iure non teneantur: æquum tamē eſt peculio tenus (quod ve-

luti

luti patrimonium eſt filiorum filiarumque, item ſeruorum) condemnari eos.

11 ¶ Item ſi quis poſtulante aduerſario iurauerit, deberi ſibi pecuniã, quam peteret, neque ei ſoluatur: iuſtiſſimè commendat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, ſed an iurauerit.

12 ¶ Pœnales quoque actiones prætor multas ex ſua iuriſdictione introduxit: veluti aduerſus eum, qui quid ex albo eius corrupiſſet: & in eum, qui patronum vel parentem in ius vocaſſet, cum id non impetraſſet, item aduerſus eum, qui vi exemerit eum, qui in ius vocaretur, cuius ve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.

13 ¶ Præiudiciales actiones in rem eſſe videntur: quales ſunt per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus ſit, vel de partu agnoſcendo. Ex quibus fere vna illa legitimam cauſam habet, per quam quæritur, an aliquis liber ſit, cætera ex ipſius prętoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt.

14 ¶ Sic itaque diſcretis actionibus, certum eſt, non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo petere. *Si apparet eum dare oportere*. Nec enim quod actoris eſt id eis dari oportet ſcilicet quia dari cui quam id intelligitur, quod ita datur: vt eius fiat. Nec res quæ [iam] actoris eſt magis eius fieri poteſt. Planè odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum eſt. vt extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendę nomine fures etiam hac actione teneantur *ſi appareat eos dare oportere*; quamuis f

aduer-

aduerſus eos etiam [hæc] in rem actio per quam rem ſuam quis eſſe petit.

15 ¶ Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in perſonam verò actiones, quibus dare, aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim eſt denunciare priſca lingua, nunc verò abuſiuè dicimus condictionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

16 ¶ Sequens illa diuiſio eſt, quod quædam actiones rei perſequendæ gratia comparatæ ſunt, quædam pœnæ perſequendæ, quædam miſtæ ſunt.

17 ¶ Rei perſequendæ cauſa comparatæ, ſunt omnes in rem actiones. Earum verò actionum, quæ in perſonam ſunt, eæ quidem, quę ex cōtractu naſcuntur, ferè omnes rei perſequendæ cauſa comparata videtur: veluti in quibus mutuā pecuniam, vel inſtipulatum deductam petit actor, item commodati, depoſiti, mandati, pro ſocio, ex empto, vendito, locato, conducto. Planè ſi depoſiti agatur eo nomine, quod tumultus, incēdij, ruinæ, naufragij cauſa depoſitum ſit: in duplum actionē prætor reddit: ſi modo cum ipſo, apud quem depoſitum ſit, aut cum hęrede eius de dolo ipſius agitur, quo caſu miſta eſt actio.

18 ¶ Ex maleficijs vero proditæ actiones, illæ tātum pęnæ perſequendæ cauſa comparatæ ſunt: aliæ tam pœnæ, quam rei perſequendæ: & ob id miſtæ ſunt. Pęnam tantùm perſequitur quis actione furt, ſiue enim manifeſti agatur quadru-

drupli, ſiue non manifeſti dupli: de ſola pœna agitur, nam ipſam rem propria actione perſequitur quis, id eſt, ſuã eſſe petens, ſiue fur ipſe eam rem poſſideat, ſiue alius quilibet. Eo amplius aduerſus furem etiam condictio eſt rei.

19 ¶ Vi autem bonorum raptorum actio miſta eſt: quia in quadruplo rei perſecutio cõtinetur: pœna autem tripli eſt. Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuria [dato] miſta eſt: non ſolùm ſi aduerſus inficientem in duplum agatur, ſed interdum & ſi in ſimplum quiſque agat: veluti ſi quis hominem claudum, aut luſcum occiderit, qui in eo anno integer, & magni pretij fuerit; tanti enim damnatur, quãti is homo eo in anno plurimi fuerit, ſecundum iam traditam diuiſionẽ. Item miſta eſt actio contra eos, qui relicta ſacroſanctis eccleſijs vel alijs venerabilibus locis, legati, vel fideicommiſſi nomine, dare diſtulerint; vſque adeò, vt etiam in iudicium vocarentur, tunc enim & ipſam rem, vel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantùm pro pœna, & ideò in duplum eius ſit condemnatio.

20 ¶ Quædam actiones miſtam cauſam obtinere videntur, tam in rem, quam in perſonam, qualis eſt familiæ erciſcundæ actio, quæ competit cohæredibus de diuidenda hæreditate. Item communi diuidundo, quæ inter eos redditur, ita inter quos aliquid commune eſt, vt id diuidatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus iudicijs permittitur iudicis rem ali-

cui

cui ex litigatoribus ex bono, & ęquo adiudicare: & ſi vnius pars prægrauati videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

21 ¶ Omnes autem actiones, vel in ſimplum conceptæ ſunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadrup'um, vlterius autem nulla actio extenditur.

22 ¶ In ſimplum agitur veluti ex ſtipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex alijs quamplurimis cauſis.

23 ¶ In duplum agimus: veluti furti nec manifeſti, damni, iniuriæ, ex lege Aquilia, depoſiti ex quibuſdam cauſis. Item ſerui corrupti: quæ competit in eũ, cuius hortatu conſiliove ſeruus alienus fugerit, aut contumax aduerſus dominũ factus eſt, aut luxurioſè viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus ſit. In qua actione earũ etiam rerum quas fugiendo ſeruus abſtulerit, ęſtimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum eſt, ſecundùm ea, quæ ſupra diximus.

24 ¶ Tripli vero [agimus,] cum quidam maiorem vera æſtimatione quantitatem in libello conuentionis inferunt, vt ex hac cauſa viatores, id eſt, executores litium ampliorem ſummã ſportularum nomine exigerent, tunc .n. id, quod propter eorum cauſam, damnum paſſus fuerit reus, [in] triplum ab actore conſequetur; vt in hoc triplo etiam ſimplũ, in quo damnum paſſus eſt, connumeretur. Quod noſtra conſtitutio introduxit, quę in noſtro Codice fulget, quã proculdubio ...tum eſt ex lege condictitia emanare.

Qua-

25 ¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti manifeſti; item de eo, quod metus cauſa factum ſit, deque ea pecunia, quæ in hoc data ſit, vt is, cui datur calumniæ cauſa negotium alicui faceret, vel non faceret. Item, ex lege condictitia noſtra cōſtitutio oritur, in quadruplum cōdemnationem imponens ijs executoribus litium, qui contra noſtræ conſtitutionis normam à reis quicquam exegerint.

26 ¶ Sed furti quidem nec manifeſti actio, & ſerui corrupti, à cæteris, de quibus ſimul locuti ſumus, eo differūt quod hæ actiones omnimodo dupli ſunt, ac illæ, id eſt, damni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depoſiti, inficiatione duplicantur, in confitentem autem in ſimplum dantur. Sed illa, quę de his competit, quæ relicta venerabilibus locis ſunt non ſolùm inficiatione duplicatur, ſed etiam ſi diſtulerit relicti ſolutionem vſquequò iuſſu magiſtratuum [noſtrorum] conueniatur. In confitentem vero, antequam iuſſu magiſtratuum conueniatur, ſoluentem ſimpli redditur.

27 ¶ Item, actio de eo quod metus cauſa factum ſit, à cæteris de quibus ſimul locati ſumus, eo differt: quod eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iuſſu ipſam rem actori reſtituat, abſoluatur, quod in cæteris caſibus non eſt ita: ſed omnimodo quiſque in quadruplum condemnatur, quod eſt & in furti manifeſti actione.

28 ¶ Actionum autem quædam bonæ fidei ſunt: quædam ſtricti iuris. Bonæ fidei ſunt hæ ex empto, vendito, locato, conducto negotiorum geſtorum, man-

mandati, depoſiti, pro ſocio, tutelę, commodati, pignoratitia, familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, præſcriptis verbis, quę de ęſtimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hęreditatis petitio. Quamuis enim vſque adhuc incertum erat, inter bonę fidei iudicia connumeranda hęreditatis petitio eſſet, an non: noſtra tamen conſtitutio apertè eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

29 ¶ Fuerat antea, & rei vxoriæ actio vna ex bonæ fidei iudicijs: ſed cum pleniorem eſſe ex ſtipulatu actionem inuenientes, omne ius, quod res vxoria antea habebat; cũ multis diuiſionibus in actionibus ex ſtipulatu, quæ in dotibus exigendis proponitur; tranſtulerimus, merito rei vxoriæ actione ſublata, ex ſtipulatu (actio) quæ pro eo introducta eſt naturam bona fidei iudicij tantum, ne actione dotis meruit, vt bonæ fidei ſit. [Sed] & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem alijs creditoribus in hypothecis tunc cenſuimus, cum ipſa mulier de dote ſua experiatur, cum ius ſolius prouidentia hoc induximus.

30 ¶ In bonæ fidei iudicijs libera poteſtas permitti videtur iudici ex bono; & æquo æſtimandi quantum actori reſtitui debeat. In quo & illud continetur, vt ſi quid inuicem præſtare actorem oporteat eo compenſato, in reliquum is, cum quo actum eſt, debeat condemnari. Sed & in ſtricta iuris iudicijs ex reſcripto Diui Marci oppoſita doli mali exceptione, compenſatio inducebatur. Sed noſtra cõſtitutio eaſdem compenſationes, quę iure aperto nituntur, latius introduxit, vt

actio-

actiones ipſo iure minuant, ſiue in rem, ſiue in perſonam, ſiue alias quaſcumque, excepta ſola depoſiti actione, cui aliquid compenſationis nomine opponi, ſanè iniquum eſſe credimus: ne ſuis pretextu compenſationis, depoſitarum rerum quis ex actione defraudetur.

31 ¶ Præterea quaſdam actiones arbitrarias, id eſt, ex arbitrio iudicis pendētes appellamus, in quibus, niſi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, actori ſatisfaciat: veluti rem reſtituat, vel exhibeat, vel ſoluat, vel ex noxali cauſa ſeruum dedit, condemnari debeat. Sed iſtę actiones, tam in rem, quàm in perſonam inueniuntur. In rē, veluti Publiciana, Seruiana de rebus coloni, quaſi Seruiana, quę etiam hypothecaria vocatur. In perſonam, veluti quibus de eo agitur, quod [vi,] aut metus cauſa, aut dolo malo factum eſt. Item cum id, quod certo loco promiſſum eſt, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus, & cæteris ſimilibus, permittitur iudici ex bono, & ęquo, ſecundùm cuiuſque rei, de qua actum eſt, naturam æſtimare quemadmodum actori ſatisfieri oporteat.

32 ¶ Curare autem debet iudex, vt omnino, quantum poſſibile ei ſit, certæ pecuniæ, vel rei ſententiam ferat: etiam ſi de incerta quantitate apud eum actum eſt.

33 ¶ Si quis agens, [in intentione ſua plus complexus fuerit, quā ad eum pertineat, à cauſa cadebat, id eſt, rem amittebat: nec facile in integrū reſtituebatur à pretore, niſi minor erat vigintiquinque

que annis. Huic enim, ſicut in alijs cauſis, cauſa cognita ſuccurrebatur, ſi lapſus iuuentute fuerat; ita & in hac cauſa ſuccurri ſolitum erat. Sanè ſi tam magna cauſa iuſti erroris interueniebat, vt etiã conſtantiſſimus quiſque labi poſſet, etiã maiori viginti quinq; annis ſuccurrebatur, veluti ſi quis totum legatũ petierit: poſt deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta ſit, aut quibuſdã alijs legata data ſint, quæ efficiebant, vt plus petijſſe videretur petitor, quàm dodrantẽ, atque ideò lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco (&) cauſa. Re, veluti ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut ſi is, cuius ex parte res eſt, totam rem, vel maiorem partem ſuam eſſe intenderit. Tempore: veluti ſi quis ante diẽ vel [ante] conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardius ſoluit, quã ſoluere deberet, minus ſoluere intelligitur; eadem ratione, qui prematurè petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti cũ quis id quod certo loco ſibi [dari] ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus eſt: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerit, *Epheſi dare ſpõdes?* Romę pure intendat ſibi dari oportere. Ideò autem plus petere intelligitur: quia vtilitatem, quam haberet promiſſor, ſi Epheſi ſolueret, adimit ei pura intentione. Propter quam cauſã alio loco petẽti arbitraria actio proponitur, in qua ſcilicet ratio habetur vtilitatis, quę promiſſori cõpetitura fuiſſet, ſi illo loco ſolueret, quo ſe ſolu-

ſoluturum ſpopondit. Quæ vtilitas plerumque in mercibus maxima inuenitur veluti vino, oleo, frumento: quę per ſingulas regiones diuerſa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus ſub eiſdē vſuris fœnerantur. Si quis tamen Epheſi petat, id eſt, eo loco petat, quo vt ſibi detur, ſtipulatus eſt: puta actione rectè agit. idque etiā prætor monſtrat: ſcilicet, quia vtilitas ſoluendi ſalua eſt promiſſori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is, qui cauſa plus petit, vt ecce, ſi quis ita à te ſtipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare ſpondes?* Deinde alterum petat, veluti hominem tantùm, aut decem aureos tantùm. Ideò autē plus petere intelligitur, quia in eo genere ſtipulationis promiſſoris eſt electio, vtrum pecuniam an hominem ſoluere malit. Qui igitur pecuniam tātùm, vel hominem tantùm ſibi dari oportere intēdit, eripit electionem aduerſario; & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, aduerſarij verò ſui deteriorem. Qua de cauſa talis in ea re prodita eſt actio, *vt quis intēdat hominē Stichum aut aureos decem ſibi dari oportere*: id eſt, vt eodē modo peteret, quo ſtipulatus eſt. Pręterea ſi quis generaliter hominē ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Stichum petat: aut generaliter vinū ſtipulatus ſit, & ſpecialiter Campanū petat: aut generaliter purpurā ſtipulatus ſit, deinde ſpecialiter Tyriā petat; plus petere intelligitur: quia electione aduerſario tollit, cui ſtipulationis iure liberū fuit, aliud ſoluere, quā quod peteretur. Quin etiam licet vtiliſſimum

ſimum ſit, quod quis petat nihilominus plus petere intelligitur: quia ſępe accidit vt promiſſori facilius ſit illud ſoluere, quod maioris pretij eſt. Sed hęc quidē antea in vſu fuerant: poſtea verò lex Zenoniana, & noſtra rem coarctauit Et ſi quidem tempore plus fuerit pretiũ quid ſtatui oporteat. Zenonis diuæ memoriæ loquitur conſtitutio: ſin autē quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum: [in] omne, ſi quod forte damnum ex hac cauſa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione [ſicuti ſupra diximus] puniatur.

34 ¶ Si minus in intentione ſua complexus fuerit actor, quàm ad eum pertineat: veluti ſi cum ei decem [auri] deberentur, quinque ſibi dari oportere intenderit: aut [ſi] cum totius fundus eius eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit ſine periculo agit, in reliquum enim nihilominus iudex aduerſarium in eodem iudicio [ei] condemnat, ex conſtitutione diuæ memòriæ Zenonis.

35 ¶ Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum, periclitari placet, ſed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem ſuum corrigere [ei] permittitur: veluti ſi is, qui hominem Stichum petere deberet, Errorem petierit, aut ſi quis ex teſtamento dari ſibi oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur.

36 ¶ Sunt præterea quædam actiones, quibus non [ſemper] ſolidum, quod nobis debetur, perſequuntur, ſed modo ſolidũ perſequuntur, modo minus: vt ecce, ſi in peculiũ filij, ſeruive agamus. Nam ſi non minus in peculio ſit, quam perſequimur:

in

Digitized by Google

in ſolidum dominus, paterue condemnatur : ſi verò minus inueniatur : eatenus condemnat iudex , quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, ſuo ordine proponemus.

37 ¶ Item ſi de dote [in] iudicio mulier agat : placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere poſſit, id eſt quatenus facultates eius patiũtur. Itaque ſi dotis quantitati concurrant facultates eius, in ſolidũ damnatur : ſi minus, in tantum, quantum facere poteſt. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas, maritos [quaſi] retentio conceſſa eſt, quia ipſo iure neceſſarijs ſumptibus dos minuitur, ſicut ex latioribus Digeſtorũ libris cognoſcere licet.

38 ¶ Sed & ſi quis cum parente ſuo patronoue agat, item ſi ſocius cum ſocio, iudicio ſocietatis agat, non plus actor conſequitur, quam aduerſarius eius facere poteſt. Idem eſt ſi quis ex donatione ſua conuenìatur.

39 ¶ Compenſationes quoque oppoſitę, plerumque efficiunt, vt minus quiſque conſequatur, quã ei debebatur. Nam ex bono, & ęquo, habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadẽ cauſa præſtare oportet, in reliquum eum, cum quo actũ eſt [condemnat,] ſicut iam dictum eſt.

40 ¶ Cum eo quoque qui creditoribus ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id, quod facere poteſt, creditores experiuntur, inhumanum enim erat ſpoliatum fortunis ſuis in ſolidum damnari.

Quod

Digitized by Google

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.
Tit. VII.

QVia [tamen] ſuperius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familiarium ſeruorumque agitur, opus eſt, vt de hac actione, & de cæteris, quæ eorundem nomine in parẽtes dominosve dari ſolẽt, diligentiã admoneamus. Et, quia, ſiue cum ſeruis negotium geſtum ſit, ſiue cum his, qui in poteſtate parentum ſunt, eadem fere iura ſeruantur: ne verboſa fiat diſputatio dirigamus ſermonem in perſonam ſerui dominique, idem intellecturi de liberis quoque, & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie ſeruetur, ſeparatim oſtendemus.

1 ¶ Si igitur iuſſu domini cum ſeru negotium geſtum erit: in ſolidum prętor aduerſus dominum actionem pollicetur ſcilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

2 ¶ Eadem ratione prætor duas ali insolidum actiones pollicentur: quaru altera exercitoria, altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locũ, c qui ſeruum ſuum magiſtrũ naui præpo fuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cu præpoſitus erit, contractum fuerit, id autẽ exercitoria vocatur, quia exercit is appellatur, ad quẽ quotidianus nau quæſtus pertinet. Inſtitoria tunc locu habet, cum quis tabernæ forte, aut cu libet negotiationi ſeruum ſuum prępo fuerit; & quid cum eo eius rei cauſa, c præpoſitus erit contractum fuerit. Id autem inſtitoria appellatur, quia qui n

go-

gotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur. Iſtas tamen duas actiones prætor reddit, & ſi liberum quis hominem, aut alienum ſeruum naui, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præpoſuerit; ſcilicet quia eadem ęquitatis ratio etiam eo caſu interueniat.

3 ¶ Introduxit & aliã actionem prætor, quæ tributoria vocatur. Namque ſi ſeruus in peculiari merce ſciente domino negotietur, & quid cum eo eius rei cauſa contractum erit. Ita prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, ſi quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione diſtribuatur, & [ideò tributoria vocatur] quia ipſi domino diſtributionem prætor permittit. Nam ſi quis ex creditoribus quæratur quaſi minus ei tributum ſit, quàm oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

4 ¶ Præterea introducta eſt actio de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum erit, vt quamuis ſine voluntate domini negotium geſtum erit, tamen ſiue qui in rem eius verſum fuerit, id totum præſtare debebat: ſiue quid non ſit in rem eius verſum, id eatenus præſtare debebat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini verſum intelligitur, quicquid neceſſariò in rē eius impenderit ſeruus, veluti ſi mutuatus pecuniam creditoribus eius ſoluerit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familię frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaq; ſi ex decem puta aureis,

tuus ſeruus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos ſoluerit, reliquos verò quinque quolibet modo conſumpſerit: pro quinque quidem] in ſolidum damnari debes, pro cœteris verò quinque, eatenus, quatenus in peculio ſit. Ex quo ſcilicet apparet, ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint, totos decem aureos Titium cõſequi poſſe. Licet enim vna eſt actio, qua de peculio deque eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur, tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante diſpicere ſolet, an in rẽ domini verſum ſit: nec aliter ad peculij æſtimationem tranſit, quàm aut nihil in rem domini verſum intelligatur, aut nõ totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio ſit: ante deducitur, quicquid ſeruus domino, eive, qui in poteſtate eius ſit, debet: & quod ſupereſt, id ſolũ peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet ſeruus, qui in poteſtate domini ſit, non deducitur ex peculio: veluti ſi is in ipſius peculio ſit, quod eo pertinet, vt ſi quis vicario ſuo ſeruus debeat: id ex peculio eius non deducatur.

5 ¶ Cæterum [dubium non eſt, qui is quoque, qui iuſſu domini contraxerit cuique inſtitoria, vel exercitoria actio competit]: de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum eſt, agere poſſit. Sed erit ſtultiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facillimè ſolidum ex cõtractu conſequi poſſit: ſe ad difficultatem perducat probandi in rẽ domini verſũ eſſe, vel habere ſeruum peculium, & tantùm habere, vt ſolidũ ſibi ſolui poſſit. Is quoque, cui

tri-

tributoria actio competit, æquè de peculio, & de in rem verſo agere poteſt. Sed ſanè huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verſo. Tributoria ideò expedit agere, quia in ea domini cõditio pręcipua nõ eſt, ideſt, quod domino debetur, non deducitur, ſed eiuſdem iuris eſt dominus, cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum eſt, creditori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideò expedit agere, quod in hac actione totius peculij ratio habetur: at in tributoria eius tantũ, quo negotiatur. Et poteſt quiſque tertia forte parte peculij, aut quarta, vel etiam minima negotiari: maiorem autem pàrtem in prædijs, vel mancipijs, aut fœnebri pecunia habere. Provt ergo expedit, ita quiſque vel hãc actionẽ, vel illam eligere debet. Certè qui poteſt probare in rem domini verſũ eſſe: de in rem verſo agere debet.

6 ¶ Quę diximus de ſeruo, & domino, eadem intelligimus, & de filio, & filia, & nepote, & nepte, & patre, auoue, cuius in poteſtate ſunt.

7 ¶ Illud propriè ſeruatur in eorum perſona, quod ſenatuſconſultum Macedonianum prohibuit, mutuas pecunias dare eis, qui in poteſtate parentis ſunt, & ei, qui crediderit, denegatur actio tam aduerſus ipſum filiũ filiamve, nepotem, neptemve, [ſiue adhuc in poteſtate ſint, ſiue morte parentis, vel emancipatione ſuæ poteſtatis eſſe cœperint,] quam aduerſus patrem, auumue: ſiue eos habeat adhuc in poteſtate, ſiue emancipauerit,

Quæ ideò ſenatus proſpexit, quia ſæpè onerari ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, vitæ parentum inſidiabantur.

8 ¶ Illud in ſumma admonendi ſumus, id quod iuſſu patris, dominive contractum fuerit, quodque in rem eius verſum erit: directo quoque poſſe à patre, dominove condici, tanquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. Ei quoque, qui exercitoria, vel inſtitoria actione tenetur, directo poſſe condici placet: quia huius quoque iuſſu contractum intelligitur.

De noxalibus actionibus.
Tit. VIII.

EX maleficijs ſeruorum, veluti ſi furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam cõmiſerint: noxales actiones proditæ ſunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis ſatisdationem ſufferre, aut ipſum hominem noxæ dedere.

1 ¶ Noxa autem eſt ipsũ corpus, quod nocuit, ideſt ſeruus: noxa ipſum maleficiũ, veluti furtũ, damnũ, rapina, iniuria.

2 ¶ Summa autem ratione permiſſum eſt noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum vltra ipſorum corpora dominis damnoſam eſſe.

3 ¶ Dominus noxali iudicio ſerui ſui nomine conuentus ſeruum actori noxę dedendo liberatur: nec minus in perpetuum eius ſerui dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei cui deditus eſt, [ſeruus] re ſarcierit, quæſita pecunia: auxilio prætoris inuito domino manumittetur.

4 ¶ Sunt

4 ¶ Sunt autem conſtitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus, veluti furti ex lege duodecim tabularum, damni iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris, veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

5 ¶ Omnis autem noxalis actio caput ſequitur. Nã ſi ſeruus tuus noxam commiſerit: quamdiù in tua poteſtate ſit, tecum eſt actio Si autem in alterius poteſtatem peruenerit, cum illo incipit actio eſſe. At ſi manumiſſus fuerit, directo ipſe tenetur, & extinguitur noxę deditio. Ex diuerſo quoque directa actio noxalis eſſe incipit. Nam ſi liber homo noxam commiſerit, & is ſeruus tuus eſſe cęperit, [quod quibuſdã caſibus effici primo libro tradidimus,] incipit tecũ eſſe noxalis actio, quæ ante directa fuiſſet.

6 ¶ Si ſeruus domino noxam commiſerit: actio nulla naſcitur. Namque inter dominum, & eum, qui in poteſtate eius eſt, nulla obligatio naſci poteſt. Ideòque, & ſi in alienam poteſtatem ſeruus peruenerit, aut manumiſſus fuerit: neque cum ipſo, neque cum eo, cuius nunc in poteſtate ſit, agi poteſt. Vnde ſi alienus ſeruus noxam ſibi commiſerit, & is poſteà in poteſtate tua eſſe cœperit, interciditur actio, quia in eum caſum deducta ſit, in quo conſiſtere non potuit. Ideòque licèt exierit de tua poteſtate, agere nõ poteſt, quemadmodum ſi dominus in ſeruum ſuum aliquid commiſerit: nec ſi manumiſſus, aut alienatus fuerit, ſeruus vllam actionem contra dominum habere poteſt.

7 ¶ *Sed veteres quidem hoc in filijs-*

familiarum maſculis, & fœminis admiſere: noua autem hominum conuerſatio huiuſmodi aſperitatem rectè reſpuendam eſſe exiſtimauit, & ab vſu communi hoc penitus receſſit. Quis enim patiatur filium ſuum, & maximè filiam, in noxam alij dare, vt penè per [filij corpus pater magis, quàm filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiæ fauor hoc benè excludat? Et ideò placuit in ſeruos tantummodo noxales actiones eſſe proponendas, cum apud veteres legum commentatores inuenerimus ſępius dictum, ipſos filios familiarum pro ſuis delictis poſſe conueniri.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. *Tit. IX.*

ANimalium nomine, quæ ratione carent, ſi qua laſciuia, aut pauore, aut feritate pauperiē fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita eſt. Quæ animalia ſi noxæ deduntur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum ſcripta eſt, vt puta. *Si equus calcitroſus calce percuſſerit: aut hoc cornu petere ſolitus cornu] petierit*, Hæc autem actio in ijs, quæ contra naturam mouentur, locum habet. Cęterum ſi genitalis ſit feritas, ceſſat actio. Denique ſi vrſus fugerit à domino, & ſic nocuerit, non poteſt quondam dominus conueniri, quia deſijt dominus eſſe vbi fera euaſit. Pauperies autem eſt damnū, ſine iniuria facientis datum. Nec enim poteſt animal iniuriam feciſſe dici, quod ſenſu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinet actionem.

1 ¶ Cæterum ſciendum eſt, ædilitio edi-

edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, viſum, leonem ibi habere, qua vulgo iter ſit, & ſi aduerſus ea factum erit, & nocitum libero homini eſſe dicatur, quod bonum, & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur, cæterarum [vero] rerum, quanti damnum datum ſit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit.

De iis, per quos agere poſſumus.
Tit. X.

NVnc admonendi ſumus, agere poſſe quemlibet hominem, aut ſuo nomine, aut alieno. Alieno veluti procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim in vſu fuiſſet, alterius nomine agere non poſſe, niſi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hoſtilia permiſſum erat furti agere eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut reipublicæ cauſa abeſſent, quive in eorum cuius tutela eſſent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine, neq; agere, neq; excipere actionem licebat, cæperunt homines per procuratores litigare. Nã & morbus, & ætas, & neceſſaria peregrinatio, itemque aliæ multæ cauſę ſępè hominibus impedimento sũt, quominus rem ſuam ipſi exequi poſſint.

1 ¶ Procurator neque certis verbis, neque præſente ſemper aduerſario, imò plerumque eo ignorante conſtituitur. Cuicumque enim permiſeris rem tuam agere, aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

2 ¶ Tutores, & curatores quemadmodum conſtituantur, primo libro expoſitum eſt.

De ſatiſdationibus. *Tit. XI.*

SAtiſdationum modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vſum amplexa eſt. Olim enim ſi in rem agebatur, ſatiſdare poſſeſſor compellebatur, vt ſi victus [eſſet,] nec rem ipſam reſtitueret, nec litis æſtimationem, poteſtas eſſet petitori, aut cum eo agendi, aut cum fideiuſſoribus eius, quæ ſatiſdatio appellatur *iudicatum ſolui*. Vnde autem ſic appelletur, facilè eſt intelligere. Namque ſtipulabatur quis, vt ſolueretur ſibi, quod fuiſſet iudicatum. Multò magis is, qui in rem actione conueniebatur, ſatisdare cogebatur, ſi alieno nomine iudicium accipiebat. Ipſe autem, qui in rem agebat, ſi ſuo nomine petebat, ſatiſdare non cogebatur. Procurator verò ſi in rem agebat, ſatisdare iubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterùm dominus de eadem re experiretur. Tutores [verò] & curatores eodem modo, quo & procuratore ſatiſdare debere, verba edicti faciebant: ſed aliquando his agentibus ſatiſdatio remittebatur. Hæc ita [erant,] ſi in rem agebatur

1 ¶ Si verò in perſonā, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur, ab eius verò parte, cum quo agitur, ſi quidē alieno nomine aliquis interueniret, omnimodo ſatiſdaret, quia nemo defenſor in aliena re ſine ſatiſdatione idoneus eſſe creditur. Quod ſi proprio nomine

ali-

aliquis iudiciū accipiebat in perſonam: *iudicatū ſolui* ſatiſdare non cogebatur.

2 ¶ Sed hodie hæc aliter obſeruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, ſiue perſonali ſuo nomine: nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione dare compellitur: ſed pro ſua tantùm perſona, quod in iudicio permaneat vſque ad terminum litis, vel committitur ſuę promiſſioni cum iureiurādo, (quam iuratoriam cautionem vocāt,) vel nudam promiſſionem, vel ſatiſdationem pro qualitate perſonæ ſuæ dare compellitur.

3 ¶ Sin autem per procuratorem lis, vel infertur, vel ſuſcipitur: in actoris quidem perſona, ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in iudicio procuratoris ſui perſonam confirmauerit: ratam rem dominum habiturum, ſatiſdationem procurator dare compellitur: eadem obſeruando, & ſi tutor, vel curator, vel alię tales perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibuſdam per alium inferunt.

4 ¶ Si verò aliquis conuenitur: ſi quidem præſens procuratorem dare paratus eſt: poteſt vel ipſe in iudicium venire, & ſui procuratoris perſonam per *iudicatum ſolui* ſatiſdactionē ſolemni ſtipulatione firmare, vel extra iudicium ſatiſdationē exponere, per quā ipſe ſui procuratoris fideiuſſor exiſtat pro omnibus *iudicatum ſolui* ſatiſdationis clauſulis, vbi & de hypotheca ſuarum rerum conuenire compellitur, ſiue in iudicio promiſerit, ſiue extra iudicium cauerit: vt tam ipſe, quàm hæredes eius obligētur.

Alia inſuper cautela, vel ſatiſdatione propter perſonam ipſius exponendam, quod tempore ſententiæ recitandæ in iudicium veniet, vel ſi non venerit, omnia dabit fideiuſſor, quæ in condemnatione continentur, niſi fuerit prouocatū.

5 ¶ Si verò reus præſto ex quacunque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem eius ſubire: nulla differentia inter actiones in rem, vel perſonales introducenda poteſt hoc facere: ita tamen, vt ſatiſdationem *iudicatum ſolui*, pro litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (vt iam dictum eſt) alienæ rei ſine ſatiſdatione defenſor idoneus intelligitur.

6 ¶ Quæ omnia apertius, & perfectius à quotidiano] iudiciorum vſu in ipſis rerum documentis apparent.

7 ¶ Quam formam non ſolùm in hac regia vrbe, ſed (etiam) in omnibus noſtris prouincijs (etſi propter imperitiam fortè aliter celebratur) obtinere cenſemus: quum neceſſe ſit, omnes prouincias, caput omnium noſtrarum ciuitatum, id eſt, hanc regiam vrbem, eiuſque obſeruantiam ſequi.

De perpetuis, & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes, & in hæredes tranſeunt. Tit. XII.

HOc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, ſenatuſque conſulto, ſiue ex ſacris conſtitutionibus proficiſcũtur, perpetuo ſolere antiquitus cõpetere, donec ſacræ conſtitutionis: tam in rem, quàm in perſonam actionibus certos fines dederunt. eas verò, quæ ex propria prętoris iuriſdictione

ſtione pendent, plerumque intra annum viuere: nam & ipſius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, ideſt, vſq; ad finem ex conſtitutionibus introductum, quales ſunt eæ, quas bonorum poſſeſſori, cæteriſque qui hæredis loco ſunt, adcommodat. Furti quoque manifeſti actio, quamuis ex ipſius prætoris iuriſdictione proficiſcatur: tamen perpetuo datur, abſurdum enim eſſe exiſtimauit anno eam terminari.

1 ¶ Non autem omnes actiones, quæ in aliquem, aut ipſo iure competunt, aut à prætore dantur: & in hæredem æquè cõpetunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima iuris regula, ex maleficijs pœnales actiones in hæredem rei] non competere [veluti] furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni, iniuriç. Sed hæredibus huiuſmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta iniuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inueniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hęredem nõ competit, veluti cum teſtator doloſè verſatus ſit, & ad hæredem eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatę, & hęredibus dantur, & contra hæredes tranſeunt.

3 ¶ Supereſt, vt admoneamus, quod ſi ante rẽ iudicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori: officio iudicis cõuenit eum abſoluere, licèt in ea cauſa fuiſſet iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet, & hoc eſt, quod antea vulgo dicebatur, [omnia iudicia abſolutoria eſſe.

De exceptionibus. Tit. XIII.

SEquitur, vt de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpè enim accidit, vt licèt ipſa perſecutio, qua actor experitur, iuſta ſit: tamen iniqua ſit aduerſus eum, cum quo agitur.

1 ¶ Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras [promittere,] palam eſt, iure ciuili te obligatum eſſe, & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax eſt: ſed iniquum eſt te condemnari. Ideòque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factum compoſita ad impugnandam actionem.

2 ¶ Idem iuris eſt, ſi quis [quaſi] credēdi cauſa pecuniam à te ſtipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere poſſe eum, certum eſt, dare enim te oportet, quum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratę te defendi debere, cuius tempora nos (ſecūdùm quod iam ſuperioribus libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctauimus.

3 ¶ Pręterea debitor ſi pactus fuerit cū creditore, ne à ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto cōuento obligationes non omninò diſſoluuntur: qua de cauſa efficax eſt aduerſus eum actio, quā actor intendit. *Si apparet eum dare oportere*, ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuēti.

Æquè

4 ¶ Æquè ſi debitor creditore deferente iurauerit, nihil ſe dare oportere, adhuc obligatus permanet: ſed quia iniquum eſt de periurio quæri: defenditur per exceptionem iurisiurandi. In his quoque actionibus, quibus in rem agitur, æquè neceſsariæ ſunt exceptiones, veluti ſi petitore deferente poſseſsor iurauerit eam rem ſuam eſſe, & nihilominus petitor eandem rem vindicet, licèt enim verum ſit, quod intendit, ideſt, rem eius eſse: iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari.

5 ¶ Item ſi in iudicio tecum actum fuerit, ſiue in rem, ſiue in perſonam, nihilominus obligatio durat, & ideò ipſo iure de eadem re poſteà aduerſus te agi poteſt, ſed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari.

6 ¶ Hæc exempli cauſa retuliſse ſufficiat. Alioqui quam ex multis varijſque cauſis exceptiones neceſsariæ ſint: ex latioribus Digeſtorum, ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt.

7 ¶ Quarũ quædam ex legibus, vel ex ijs, quę legis vocẽ obtinent, vel ex ipſius prætoris iuriſdictione ſubſtantiã capiũt.

8 ¶ Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ, & peremptorię, aliæ temporales, & dilatoriæ.

9 ¶ Perpetuæ, & perẽptoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rẽ, de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne omninò pecunia peteretur.

10 ¶ Temporales, atque dilatoriæ ſunt, quæ ad tempus nocent, & temporis

dila-

Digitized by Google

dilationem tribuunt: qualis eſt pacti cõuenti, cum ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium, nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ij, quibus intra certum tempus agere volẽtibus obijcitur exceptio, aut pacti cõuenti, aut alia ſimilis, differre debent actionẽ, & poſt tempus agere. Ideò enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, obiectaq; ſit exceptio: neque eo iudicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant: cum temerè rem in iudicium deducebant, & conſumebant: qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hoc procedere volumus, ſed eum, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litem inferre auſus ſit, Zenonianæ conſtitutioni ſubiacere cenſemus, quam ſacratiſſimus legislator de ijs, qui tempore plus petierint, protulit: vt & inducias, quas ipſe actor ſpontè indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contempſerit: in duplum habeant ij, qui talem iniuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: vt actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obſeruare.

11 ¶ Præterea etiam ex perſona ſunt dilatoriæ exceptiones, quales ſunt procuratoriæ, veluti ſi per militem, aut per mulierem agere quis velit. Nam militibus, nec pro patre, vel matre, vel vxore, nec ex ſacro reſcripto procuratorio nomine experiri conceditur: ſuis verò ne-

gotijs

gotijs ſupereſſe ſine offenſa[militari]diſciplinæ poſſunt. Eas verò exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam, vel dantis, vel ipſius procuratoris opponebantur: cum in iudicijs frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſancimus: ne dum de ijs altercatur, ipſius negotij diſceptatio proferetur.

De replicationibus. Tit. XIV.

INterdum euenit, vt exceptio, quę prima facie iuſta videtur, [tamen] iniquè noceat, quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adiuuandi actoris gratia, quę replicatio vocatur, quia per eam replicatur, atque reſoluitur ius exceptionis, veluti cum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat, deinde poſteà in cõtrario pacti ſunt, ideſt, vt creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, ſi non conuenerit, ne eam pecuniã creditor petat: nocet ei exceptio, conuenit enim ita, namque nihilominus hoc verum manet, licèt poſteà in contrarium pacti ſunt, ſed quia iniquum eſt creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto conuento.

1 ¶ Rurſum interdum euenit, vt replicatio, quæ prima facie iuſta eſt, iniquè noceat, quod cum accidit, alia allegatione opus eſt adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur.

2 ¶ Et ſi rurſus ea prima facie iuſta videatur, ſed propter aliquam cauſam actori iniquè noceat: rurſus alia allegatione opus eſt, qua actor adiuuetur, quæ dicitur triplicatio.

3 ¶ Quarum omnium exceptionum

vſum

vſum interdum vlterius, quam diximus, varietas negotiorum introduxit, quas omnes apertiùs ex Digeſtorum latiore volumine facilè eſt agnoſcere.

4 ¶ Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari ſolent etiam fideiuſſoribus eius, & rectè: quia quod ab ijs petitur, id ab ipſo debitore peti videtur: quia mandati iudicio redditurus eſt eis, quod [ij] pro eo ſoluerint. Qua ratione, & ſi de non petenda pecunia pactus quis cũ reo fuerit, placuit perindè ſuccurrendum eſſe per exceptionem pacti conuenti, illis quoque, qui pro eo obligati ſunt, ac ſi etiam cum ipſis pactus eſſet, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones non ſolent his accommodari. Ecce enim debitor, ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum eo creditor reperiatur: defenditur per exceptionem, ſi bonis ceſſerit. Sed hæc exceptio fideiuſſoribus non datur: ideò ſcilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè proſpicit, vt cum facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab ijs, quos pro eo obligauit, ſuum conſequi.

De interdictis. Tit. XV.

SEquitur, vt diſpiciamus de interdictis, ſeu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ, atq; conceptiones verborum, quibus prętor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maximè fiebat, cum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur.

1 ¶ Summa autem diuiſio interdictorum hæc eſt: quod aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria.

Pro-

Prohibitoria ſunt, quibus prætor vetat aliquid fieri, veluti vim ſine vitio poſſidenti, vel mortuum inferenti, quo ei [ius erat inferendi] vel in ſacro loco ædificari, vel in flumine publico ripaue eius aliquid fieri, quo prius nauigetur. Reſtitutoria ſũt, quibus reſtitui aliquid iubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis pro hærede, aut pro poſſeſſore poſſidet [ex ea hæreditate:] aut cum iubet ei, qui vi de poſſeſſione fundi deiectus ſit, reſtitui poſſeſſionem. Exhibitoria ſunt, per quæ iubet exhiberi veluti eum, cuius de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut parẽti liberos, qui in poteſtate eius ſunt. Sunt tamẽ, qui putant, propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denuntiare, & prohibere: reſtitutoria autẽ, & exhibitoria, propriè decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

2 ¶ Sequens diuiſio interdictorum hæc eſt, quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

3 ¶ Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa interdictum accommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur, *quorum bonorum*, eiuſque vis, & poteſtas hæc eſt: vt quod ex his bonis quiſque, quorũ poſſeſſio alicui data eſt, pro hærede, aut pro poſſeſſore poſſideat id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro hærede autem poſſidere videtur, qui putat ſe hæredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo iure rem hæredita-

ta-

tariam, vel etiam totam hæreditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. Ideo autem adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum: quia ei tantùm vtile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem amiſerit: hoc interdictum ei inutile eſt. Interdictum quoque, quod appellatur Saluianum adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparatum eſt: eoque vtitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

4 ¶ Retinendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta, *vti poſſidetis*, & *vtrobi*: cum ab vtraque parte de proprietate alicuius rei controuerſia ſit: & ante quæratur vter ex litigatoribus poſſidere, & vter petere debeat. Namq; niſi ante exploratum fuerit, vtrius eorũ poſſeſſio ſit: non poteſt petitoria actio inſti[tui]: quia & ciuilis, & naturalis ratio fa[ci]t, vt alius poſſideat, & alius à poſſidente [p]etat. Et quia longè commodius eſt [& p]otius poſſidere, quàm peter[e]: ideò ple[r]umque, & ferè ſemper ingens exiſtit [c]ontentio de ipſa poſſeſſione. Commo[d]um autem poſſidendi in eo eſt, quod [e]tiam ſi eius res non ſit, qui poſſidet, ſi [m]odo actor non potuerit ſuam eſſe pro[b]are, remanet [in] ſuo loco poſſeſſio, pro[p]ter quam cauſam cum obſcura ſunt vtriuſque iura, contra petitorem iudicari [ſo]let: Sed interdicto quidem *vti poſſidetis*, de fundi, vel ædium poſſeſſione, con[t]enditur, *vtrobi* verò interdicto, de rerum mobilium poſſeſſione. Quorum [v]is, ac poteſtas plurimam inter ſe diffe-

rentiam apud veteres habebat. Nam *vti poſſidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore poſſidebat, ſi modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab aduerſario poſſeſſionem, etiam ſi alium vi expulerat, aut clam abripuerat alienam poſſeſſionem, aut precario rogauerat aliquem, vt ſibi poſſidere liceret, *vtrobi* verò interdicto is vincebat, qui maiore parte eius anni, nec vi, nec clam, nec precario ab aduerſario poſſideat. Hodie tamen aliter obſeruatur. Nam vtriuſq; interdicti poteſtas, quantum ad poſſeſſionem pertinet, exequuta eſt: vt ille vincat, & in re ſoli, & in re mobili, qui poſſeſſionem nec vi, nec clam, nec præcario ab aduerſario litis conteſtatæ tempore detinet.

5 ¶ Poſſidere autem videtur quiſquis, non ſolùm ſi ipſe poſſideat, ſed & ſi eius nomine aliquis in poſſeſſione ſit, is eius iuri ſubiectus non ſit, qualis eſt colonus, & inquilinus. Per eos quoque, apud quos depoſuerit quis, aut quibus commodauerit, ipſe poſſidere videtur. Et hoc eſt, quod dicitur, retinere poſſeſſionem poſſe aliquem per quemlibet, qui eius nomine ſit in poſſeſſione. Quin etiam animo quoque ſolo retineri poſſeſſionem placet, ideſt, vt quamuis neq; in ſe ſit in poſſeſſione, neque eius nomine alius, tamen ſi non relinquendæ poſſeſſionis animo, ſed poſteà reuerſurus indè diſceſſerit, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci verò poſſeſſionem per quos aliquis poteſt, ſecundo libro expoſuimus. Nec vlla dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionẽ nemo poſſit.

6 ¶ Re-

Digitized by Google

6 ¶ Recuperandæ poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione fundi, vel ædium vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictũ *vnde vi*, per quod is, qui deiecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem: licèt is ab eo, qui vi deiecit, vi vel clam, vel precario poſſideat. Sed ex cõſtitutionibus ſacris (vt ſupra diximus) ſi quis rem per vim occupauerit, ſi quidem in bonis eius eſt, dominio eius priuatur, ſi aliena, poſt eius reſtitutionem etiam æſtimationem rei dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim deiecerit, tenetur lege Iulia de vi priuata, aut de vi publica: ſed de vi priuata, ſi ſine armis vim fecerit, ſin autẽ cum armis eũ de poſſeſſione vi expulerit, de vi publica tenetur. Armorũ autem appellatione non ſolùm ſcuta, & gladios, & galeas ſed fuſtes, & lapides ſignificari intelligimus.

7 ¶ Tertia diuiſio interdictorum hæc eſt, quod aut ſimplicia ſunt, aut duplicia. Simplicia ſunt, veluti in quibus alter actor, alter reus eſt: qualia ſunt omnia reſtitutoria, aut exhibitoria. Nam actoris eſt, qui deſiderat, aut exhiberi, aut reſtitui: reus autem is eſt, à quo deſideratur, vt reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia ſimplicia ſunt, alia duplicia. Simplicia ſunt, veluti cum prætor prohibet in loco ſacro, vel in flumine publico, ripaue eius aliquid fieri. Nam actor eſt, qui deſiderat, ne quid fiat, reus eſt, qui aliquid facere conatur. Duplicia ſunt, veluti *vti poſſidetis* interdictum, & *vtrobi*. Ideò autem duplicia vocãtur, quia per vtriuſ-

que

que litigatoria in his conditio eſt, nec quiſquam præcipue reus, vel actor intelligitur: ſed vnuſquiſque tam rei, quàm actoris partes ſuſtinet.

8 ¶ De ordine, & vetere exitu interdictorum ſuperuacuum eſt hodie dicere. Nam quoties extra ordinem ius dicitur (qualia ſunt hodie omnia iudicia non eſt neceſſe reddi interdictum: ſed perinde iudicatur ſine interdictis, ac ſi vtilis actio ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

De pœna temerè litigantium.
Tit. XVI.

NVnc admonendi ſumus, magnam curam egiſſe eos, qui iura ſuſtinebant, nec facilè homines ad litigandum procederent, quod & nobis ſtudio eſt. Idque maximè fieri poteſt, quod temeritas, [tam agentium, quàm eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria pœna, modo iuſiurandi religione, modo infamiæ metu coercetur.

1 ¶ Ecce enim iuſiurandum omnibus, qui conueniuntur, ex cõſtitutione noſtra defertur. Nam reus non aliter allegationibus vtitur, niſi prius iurauerit, quod putans ſe bona inſtantia vti, ad contradicendum peruenit. At aduerſus inficiãtes, ex quibuſdam cauſis dupli, [vel tripli] actio conſtituitur, veluti ſi damni iniuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorũ nomine agatur. Statim autẽ ab initio pluris, quàm ſimpli eſt actio: veluti furti manifeſti, quadrupli: nec manifeſti, dupli. Nã ex his, & alijs quibuſdam cauſis, [ſiue quis neget, ſiue fateatur] pluris, quàm ſimpli eſt actio. Itẽ actoris quoque calumnia coercetur.

Nam

Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur ex noſtra conſtitutione. Vtriuſq; etiam partes aduocati iuſiurandum ſubeunt, quod in alia conſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autem omnia pro veteris calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abijt, quia in partem decimam litis actores mulctabat, quod nuſquam factum eſſe inuenimus, ſed pro his introductum eſt, [& præfatum iuſiurandum, & vt improbus litigator,] & damnum, & impenſas litis inferre aduerſario ſuo cogatur.

2 ¶ Ex quibuſdam iudicijs damnati, ignominioſi fiunt, veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo item tutelæ, mandati, depoſiti, directis, non cõtrarijs actionibus. Item pro ſocio, quæ ab vtraque parte directa eſt: & ob id quilibet ex ſocijs eo iudicio damnatus ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, non ſolùm damnati notantur ignominia: ſed & pacti, & rectè, plurimum enim intereſt, vtrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

3 ¶ Omnium autem actionum inſtituendarum principium, ab ea parte edicti proficiſcitur, qua prætore dicit de in ius vocando. Vtiq; enim in primis aduerſarius in ius vocandus eſt: ideſt, ad eum vocandus, qui ius dicturus ſit. Qua parte prætor parentibus, & patronis, item parentibus, liberiſque, patronorũ, & patronarum hunc præſtat honorem: vt non aliter liceat liberis, libertiſq; eos in ius vocare, quàm ſi ab ipſo prætore poſtulauerint, & impetrauerint. Et ſi quis aliter

ter vocauerit: in eum pœnam ſolidorum quinquaginta conſtituit.

De officio iudicis. Tit. XVII.

SVpereſt, vt de officio Iudicis diſpiciamus. Et quidem in primis illud obſeruare debet iudex, ne aliter iudicet, quàm legibus, aut conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt.

1 ¶ Ideòque ſi noxali iudicio auditus eſt, obſeruare debet, vt ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare. ***Publium Mæuium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.***

2 ¶ Et ſi in rem actum ſit (coram iudice:) ſiue contra petitorem iudicauerit: abſoluere debet poſſeſſorem, ſiue contra poſſeſſorem, habere ei debet, vt rem ipſam reſtituat cum fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione videbitur tempus reſtituendi cauſa petere, indulgendum eſt ei, vt tamen de litis æſtimatione caueat cum fideiuſſore, ſi intra tempus, quod ei datum eſt, non reſtituerit. Et ſi hæreditas petita ſit, eadem circa fructus interueniunt, quę diximus interuenire de ſingularum rerum petitione: illorum autem fructum, quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit, (ſiue illorum,) quos perceperit, in vtraq; actione eadem ratio penè habetur, ſi prædo fuerit. Si verò bonæ fidei poſſeſſor fuerit, non habetur ratio (neq; conſumptorum, neque non perceptorum. Poſt inchoatam autem petitionem etiam illorum fructuum) ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, vel percepti conſumpti ſunt.

Si

3 ¶ Si ad exhibendum actum fuerit, non ſufficit, ſi exhibeant rem is, cum quo actum eſt, ſed opus eſt, vt etiam rei cauſam debeat exhibere, ideſt, vt eam cauſam habeat actor, quam habiturus eſset, ſi cum primum ad exhibendum egiſset, exhibita res fuiſſet. Ideòque ſi inter moras[exhibendi] vſucapta ſit res à poſſeſsore, nihilominus condemnabitur. Prætereà fructum medij tempŏris, ideſt, eius quod acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam interceſſerit: rationē habere debet iudex. Quod ſi neget reus,cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti ſe exhibere poſſit, & tempus exhibendi cauſam petat. Idque ſine fruſtratione poſtulare videatur, dari debet, vt tamen caueat ſe reſtiturum,quod ſi neque ſtatim iuſsu iudicis rem exhibeat, neque poſteà exhibiturum ſe caueat, condemnandus ſit in id, quod actoris intererat, ſi ab initio res exhibita eſset.

4 ¶ Si familiæ erciſcundæ [iudicio] actum ſit, ſingulas res ſingulis hæredibus adiudicare debet, & ſi in alterius perſona prægrauare videatur adiudicatio, debet huc inuicē cohæredi certa pecunia(ſicut iam dictū eſt)cōdemnare. Eo quoque nomine cohæredi quiſque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hęreditarij fundi perceperit,aut rem hęreditariam corriperit,aut conſumpſerit. Quę quidem ſimiliter inter plures quoq; quam quos cohæredes ſubſequuntur.

5 ¶ Eadem interueniunt, & ſi communi diuidundo de pluribus rebus actum ſit. Quod ſi de vna re, veluti de fūdo:

do: ſiquidem iſte fundus commodè regionibus diuiſionem recipiat, partes eius ſingulis adiudicare debet, & ſi vnius pars prægrauare videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condemnandus eſt. Quod ſi commodè diuidi non poſſit, veluti ſi homo forte, aut mulus erit, de quo actum ſit, tunc totus vni adijudicandus eſt, & is inuicem alteri pecunia condemnandus eſt.

6 ¶ Si finium regundorum actum fuerit, deſpicere debet iudex, an neceſſaria ſit adiudicatio, quæ ſanè vno caſu neceſſaria eſt, ſi euidẽtioribus finibus diſtinguit agros cõmodius ſit, quam olim fuiſſent diſtincti. Nã tunc neceſſe eſt ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari: quo caſu conueniens eſt, vt is alteri certa pecunia debeat cõdemnari. Eo quoq; nomine condemnandus eſt quiſq; hoc iudicio quod fortè circa fines aliquid malitioſè cõmittit: verbi gratia, quia lapides finales furatus eſt, vel arbores finales excidit. Cõtumaciæ quoque nomine quiſque eo iudicio condemnatur: veluti ſi quis iubente iudice metiri agros paſſus non fuerit.

7 ¶ Quod autem iſtis iudicijs alicui adiudicatum fuerit: id ſtatim eius ſit, cui adiudicatum eſt.

De publicis iudicijs. Tit. XVIII.

PVblica iudicia neque per actiones ordinantur, neque omninò quicquam ſimile habent [cum] cæteris iudicijs, de quibus locuti ſumus: magnaque diuerſitas eorum eſt, & in inſtituendo, & in exercendo.

1 ¶ Publica autem dicta ſunt, quod ea-

cuius ex populo executio eorum plerumque datur.

2 ¶ Publicorum iudiciorum quædam capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimò ſupplicio afficiunt (homines,) vel (etiam) aquæ, & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cętera, ſi quam infamiam irrogant, cum damno pecuniario: hæc publica quidem ſunt, non tamen capitalia.

3 ¶ Publica autem iudicia hæc ſunt: lex Iulia maieſtatis, quę in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti ſunt, ſuum vigorem extendit. Cuius pœna animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei etiam poſt mortem damnatur.

4 ¶ Item lex Iulia de adulterijs coercendis, quæ non ſolùm temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, ſed & eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audēt. Sed eadem lege Iulia etiam ſtupri flagitium punitur, cum quis ſine vi vel virginem, vel viduam honeſtè viuentem, ſtuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat ſtupratoribus: ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bonorum, ſi humiles corporis coercitionem cum relegatione.

5 ¶ Item lex Cornelia de ſicarijs, quæ homicidas vltore ferro perſequitur, vel eos, qui hominis occidendi cauſa cum telo ambulant: Telum autem (vt Caius noſter ex interpretatione legum duodecim tabularum ſcriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, ſed & omne ſignificat, quod

manu

Digitized by Google

manu cuiuſque iacitur, ſequitur ergo, vt lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, (à) Græca voce τηλου figuratum. Et (ſic) hanc ſignificationem inuenire poſſumus, & in Græco nomine, nã quod nos telum appellamus, illi βελος appellant. Admonent nos epigrammata in Zerolopho, vrbis fauſtiſſimæ ſcripta; και τὸ βελη υρμᾶς εφερετο, λογχα, τοξ ευματα, σφενδοναι, μλᾶ ςο δ᾽ ἐναι λι θοι ideſt. *Et huiuſmodi tela ſimul ab eis ferebantur, lancea, ſpila, fundæ, plurimi autem, & lapides.* Sicarij autem appellantur à ſica, quod ſignificat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnãtur, qui artibus odioſis tam venenis, quàm ſuſurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publicè vendiderint.

6 ¶ Alia deinde lex aſperrimum crimen noua pœna perſequitur, quæ Pompeia de parricidijs vocatur: qua cauetur, vt ſi quis parentis, aut filij, aut omninò adfinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit [ſiue clàm, ſiue palàm id auſus fuerit] [nec non is, cuius dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis exiſtit, licet extraneus ſit,] pęna parricidij puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque vlli alij ſolemni pœnæ ſubijciatur, ſed inſutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus [ſecundum quod regionis qualitas tulerit,] vel in vicinum mare, vel in amnem proij-

ciatur, vt omnium elementorum vſu cuius carere incipiat, & ei cęlum ſuperſtiti, & terra mortuo auferatur. Si quis autem aliàs cognatione, vel adfinitate perſonas coniunctas necauerit, pœnam legis Corneliæ de ſicarijs ſuſtinebit.

7 ¶ Item lex Cornelia de falſis, quæ enim teſtamentaria vocatur, pęnã irrogat ei, qui teſtamẽtum, vel aliud inſtrumentum falſum ſcripſerit, ſignauerit, recitauerit, ſubiecerit, vel ſignũ adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit ſciẽs dolo malo. Eiuſque legis pęna in ſeruos, vltimum ſupplicium eſt (quod etiam in lege de ſicarijs, & veneficijs ſeruatur) in liberos verò deportatio.

8 ¶ Idem lex Iulia, de vi publica, ſeu priuata, aduerſus eos exoritur, qui vim vel armatã, vel ſine armis commiſerint. Sed ſi quidem armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur, ſi verò ſine armis: in tertiam partem bonorum [ſuorum] publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel ſanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ij, qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur, ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, ex qua hoc apertius poſſibile eſt ſcire.

9 ¶ Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem ſacram, vel religioſam furati fuerint. Sed ſi quidem ipſi iudices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint: capitali animaduerſione puniuntur: & non ſolùm hi, ſed etiam qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint, vel

qui

qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint: Alij verò qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis ſubiungentur.

10 ¶ Eſt & inter publica iudicia lex Flauia de plagiarijs, quæ interdum capitis pœnam ex ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

11 ¶ Sunt prætereà publica iudicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, & lex Iulia de reſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amiſſionem non irrogant: alijs autem pœnis eos ſubijciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis iudicijs hęc expoſuimus, vt nobis poſſibile ſit ſummo digito, & quaſi per indicem ea tetigiſſe: alioqui diligentior eorum ſcientia vobis ex latioribus Digeſtorum, ſeu pandectarum libris Deo propitio aduentura eſt.

INSTITVTIONVM FINIS.

Digitized by Google

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

1. *Paulus* libro primo ad Edictum.

VErbum hoc, *ſi quis*, tam maſculòs, quàm fœminas complectitur.

2. *Paulus* libro primo ad Edictum.

VRbis appellatio muris: Romæ autem continentibus ędificijs finitur, quod latius patet.

1 ¶ Cuiuſque diei major pars eſt horarum ſeptem primarum diei, non ſupremarum.

3. *Vlpianus* libro ſecundo ad Edictom.

ITinere faciendo viginti millia paſſuũ in dies ſingulos peragẽda, ſic ſunt accipienda, vt ſi poſt hanc dinumerationẽ minus quàm viginti millia ſuperſint, integrum diem occupent veluti viginti vnum millia sũt paſſus, biduũ eis attribuetur, quæ dinumeratio ita demum facienda erit, ſi de die non conueniat.

1 ¶ Eius, qui apud hoſtes deceſſit, dici hæreditas non poteſt, qui ſeruus deceſſit.

4. *Paulus* libro ſecundo ad Edictum.

NOminis appellatione rem ſignificari. Proculus ait.

5. *idem* libro primo ad Edictum.

REi appellatio latior eſt, quàm pecuniæ, quoniã etiã ea, quæ extra compu-

puta-

putationem patrimonij noſtri ſunt, continet: cum pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt

1 ¶ Opere locato, conducto: his verbis Labeo ſignificari ait id opus, quod Greci ἐπιτρλεσυα, vocant, [non ἔργον] id eſt, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. *Vlpianus* libro 3. ad Edictum.

NOminis, & rei appellatio ad omnem contractum, & obligationem pertinet.

1 ¶ Verbum. *Ex legibus* ſic accipiendum eſt tam ex legum ſententia, quàm ex verbis.

7. *Paulus* libro 2. Edictum.

SPonſio appellatur, non ſolum quę per ſponſorum interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio promiſſioque.

8 *idem* libro 3. ad Edictum.

VErbum *Oportebit* tam pręſens, quàm futurum tempus ſignificat.

1 ¶ Actionis verbo nõ continetur exceptio.

9. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum.

MArcellus apud Iulianum notat, verbo *Periſſe*, & ſciſſum, & fractum contineri, & vi raptum.

10. *idem* libro 6. ad Edictum.

CReditores accipiendos eſſe conſtat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel perſecutione, vel iure ciuili ſine vlla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, ſiue purè, ſiue in diem, vel ſub conditione. Quod ſi natura debeatur, non ſunt loco creditorum. Sed ſi non ſit mutua pecunia, ſed contractus: creditores accipiuntur.

Digitized by Google

11. *Gaius* libro primo ad Edictum Prouinciale.

CReditorum appellatione non hi tantùm accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: ſed omnes quibus ex qualibet cauſa debetur.

12. *Vlpianus* libro ſexto ad Edictum.

[VT] ſi cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio vllo debetur. Sed etſi ex delicto debeatur, mihi videtur poſſe creditoris loco accipi. Quod ſi ex populari cauſa, ante litis conteſtationem rectè dicetur creditoris loco non eſſe, poſteà eſſe.

1 ¶ Minus ſoluit, qui tardius ſoluit: nam & tempore minus ſoluitur.

13. *idem* libro 7. ad Edictum.

MVlieris appellatione etiam virgo viri potens continetur.

1 ¶ Res abeſſe videntur (vt Sabinus ait, & Pedius probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma mutata eſt, & ideò ſi corruptæ redditæ ſint, vel transfiguratæ, videri abeſſe, quoniam plerumque plus eſt in manus pretio quam in re.

2 ¶ Deſinere autem abeſſe res tunc videtur, cum ſic redit in poteſtatem, ne amittere [eius] poſſeſſionem poſſimus.

3 ¶ Ob hoc, quod furto pridem ſubtracta eſt, abeſt & ea res, quæ in rebus humanis non eſt.

14. *Paulus* libro ſeptimo ad Edictum.

LAbeo, & Sabinus exiſtimãt, ſi veſtimentum ſciſſum reddatur, vel res corrupta reddita ſit, veluti ſcyphi colliſi, aut tabula raſa pictura, videri rem abeſſe: quoniam earum rerum pretium non in ſubſtantia, ſed in arte ſit poſitũ. Item ſi do-

ſi dominus rem, quæ furto ſibi aberat, ignorans emerit rectè dicitur res abeſſe, etiam ſi poſtea id ita eſſe ſcierit: quia videtur res ei abeſſe, cui pretium abeſt.

1 ¶ Rem amiſiſſe videtur, qui aduerſus nullum eius perſequendę actionē habet.

15. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

BOna ciuitatis abuſiuè publica dicta ſunt, ſola enim ea publica ſunt, quę populi Romani ſunt.

16. *Gaius* libro tertio ad Edictum Prouinciale.

EVm, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus, nam publica appellatio in compluribus cauſis ad populum Romanum reſpicit: ciuitates enim priuatorum loco habentur.

17 *Vlpianus* libro decimo ad Edictum.

INter publica habemus non ſacra, nec religioſa: nec quæ publicis vſibus deſtinata ſunt: ſed ſi qua ſunt ciuitatum velut bona: ſed peculia ſeruorum ciuitatum proculdubio publica habentur.

1 ¶ Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiſcus capit, quale eſt vectigal portus, vel venalium rerum, item ſalinarum, & metallorum, & piſcariarum.

18 *Paulus* libro 9 ad Edictum.

MVnus tribus modis dicitur, vno donū: & inde munera dici, dari, mittiue, altero onus quod cum remittatur, vacationem militię, numeriſque prę ſtat: inde immunitatem appellari, tertio officium: vnde munera militaria, & quoſdã milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quod munera ciuilia capiãt.

3 ¶ Si ad exhibendum actum fuerit, non ſufficit, ſi exhibeant rem is, cum quo actum eſt; ſed opus eſt, vt etiam rei cauſam debeat exhibere, ideſt, vt eam cauſam habeat actor, quam habiturus eſset, ſi cum primum ad exhibendum egiſset, exhibita res fuiſset. Ideòque ſi inter moras [exhibendi] vſucapta ſit res à poſſeſsore, nihilominus condemnabitur. Præthereà fructum medij tempõris, ideſt, eius quod acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam interceſſerit: rationẽ habere debet iudex. Quod ſi neget reus, cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti ſe exhibere poſſit, & tempus exhibendi cauſam petat. Idque ſine fruſtratione poſtulare videatur, dari debet, vt tamen caueat ſe reſtiturum, quod ſi neque ſtatim iuſsu iudicis rem exhibeat, neque poſteà exhibiturum ſe caueat, condemnandus ſit in id, quod actoris intererat, ſi ab initio res exhibita eſset.

4 ¶ Si familiæ erciſcundæ [iudicio] actum ſit, ſingulas res ſingulis hæredibus adiudicare debet, & ſi in alterius perſona prægrauare videatur adiudicatio, debet huc inuicẽ cohæredi certa pecunia (ſicut iam dictũ eſt) cõdemnare. Eo quoque nomine cohæredi quiſque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hęreditarij fundi perceperit, aut rem hęreditariam corriperit, aut conſumpſerit. Quę quidem ſimiliter inter plures quoq; quam quos cohæredes ſubſequuntur.

5 ¶ Eadem interueniunt, & ſi communi diuidundo de pluribus rebus actum ſit. Quod ſi de vna re, veluti de fũdo:

Digitized by Google

do: ſiquidem iſte fundus commodè regionibus diuiſionem recipiat, partes eius ſingulis adiudicare debet, & ſi vnius pars prægrauare videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condemnandus eſt. Quod ſi commodè diuidi non poſſit, veluti ſi homo forte, aut mulus erit, de quo actum ſit, tunc totus vni adijudicandus eſt, & is inuicem alteri pecunia condemnandus eſt.

6 ¶ Si finium regundorum actum fuerit, deſpicere debet iudex, an neceſſaria ſit adiudicatio, quæ ſanè vno caſu neceſſaria eſt, ſi euidẽtioribus finibus diſtinguit agros cõmodius ſit, quam olim fuiſſent diſtincti. Nã tunc neceſſe eſt ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari: quo caſu conueniens eſt, vt is alteri certa pecunia debeat cõdemnari. Eo quoq; nomine condemnandus eſt quiſq; hoc iudicio quod fortè circa fines aliquid malitioſè cõmittit: verbi gratia, quia lapides finales furatus eſt, vel arbores finales excidit. Cõtumaciæ quoque nomine quiſque eo iudicio condemnatur: veluti ſi quis iubente iudice metiri agros paſſus non fuerit.

7 ¶ Quod autem iſtis indicijs alicui adiudicatum fuerit: id ſtatim eius ſit, cui adiudicatum eſt.

De publicis iudicijs. Tit. XVIII.

PVblica iudicia neque per actiones ordinantur, neque omninò quicquam ſimile habent [cum] cæteris iudicijs, de quibus locuti ſumus: magnáque diuerſitas eorum eſt, & in inſtituendo, & in exercendo.

1 ¶ Publica autem dicta ſunt, quod

cuius ex populo executio eorum plerumque datur.

2 ¶ Publicorum iudiciorum quædam capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimò ſupplicio afficiunt (homines,) vel (etiam) aquæ, & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cętera, ſi quam infamiam irrogant, cum damno pecuniario: hæc publica quidem ſunt, non tamen capitalia.

3 ¶ Publica autem iudicia hæc ſunt: lex Iulia maieſtatis, quę in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti ſunt, ſuum vigorem extendit. Cuius pœna animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei etiam poſt mortem damnatur.

4 ¶ Item lex Iulia de adulterijs coercendis, quæ non ſolùm temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, ſed & eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audēt. Sed eadem lege Iulia etiam ſtupri flagitium punitur, cum quis ſine vi vel virginem, vel viduam honeſtè viuentem, ſtuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat ſtupratoribus: ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bonorum, ſi humiles corporis coercitionem cum relegatione.

5 ¶ Item lex Cornelia de ſicarijs, quæ homicidas vltore ferro perſequitur, vel eos, qui hominis occidendi cauſa cum telo ambulant: Telum autem (vt Caius noſter ex interpretatione legum duodecim tabularum ſcriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, ſed & omne ſignificat, quod

manu

Digitized by Google

manu cuiuſque iacitur, ſequitur ergo, vt lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, (à) Græca voce τηκȣ figuratum. Et (ſic) hanc ſignificationem inuenire poſſumus, & in Græco nomine, nã quod nos telum appellamus, illi βεοι appellant. Admonent nos epigrammata in Zerolopho, vrbis fauſtiſſimæ ſcripta; και τὸβελημῦμᾶς ἐφέρετο, λογχα, τοξ εμματα, σφενδοναι, πλᾶςο δὲναι'λι θοι idest. *Et huiuſmodi tela ſimul ab eis ferebantur, lancea, ſpila, fundæ, plurimi autem, & lapides.* Sicarij autem appellantur à ſica, quod ſignificat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnãtur, qui artibus odioſis tam venenis, quàm ſuſurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publicè vendiderint.

6 ¶ Alia deinde lex aſperrimum crimen noua pœna perſequitur, quæ Pompeia de parricidijs vocatur: qua cauetur, vt ſi quis parentis, aut filij, aut omninò adfinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit [ſiue clàm, ſiue palàm id auſus fuerit] [nec non is, cuius dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis exiſtit, licet extraneus ſit,] pęna parricidij puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque vlli alij ſolemni pœnæ ſubijciatur, ſed inſutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus [ſecundum quod regionis qualitas tulerit,] vel in vicinum mare, vel in amnem proij-

ciatur, vt omnium elementorum vſu cuius carere incipiat, & ei cęlum ſuperſtiti, & terra mortuo auferatur. Si quis autem aliàs cognatione, vel adfinitate perſonas coniunctas necauerit, pœnam legis Corneliæ de ſicarijs ſuſtinebit.

7 ¶ Item lex Cornelia de falſis, quæ enim teſtamentaria vocatur, pęnā irrogat ei, qui teſtamētum, vel aliud inſtrumentum falſum ſcripſerit, ſignauerit, recitauerit, ſubiecerit, vel ſignū adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit ſciēs dolo malo. Eiuſque legis pęna in ſeruos, vltimum ſupplicium eſt (quod etiam in lege de ſicarijs, & veneficijs ſeruatur) in liberos verò deportatio.

8 ¶ Idem lex Iulia, de vi publica, ſeu priuata, aduerſus eos exoritur, qui vim vel armatā, vel ſine armis commiſerint. Sed ſi quidem armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur, ſi verò ſine armis: in tertiam partem bonorum [ſuorum] publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel ſanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ij, qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur, ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, ex qua hoc apertius poſſibile eſt ſcire.

9 ¶ Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem ſacram, vel religioſam furati fuerint. Sed ſi quidem ipſi iudices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint: capitali animaduerſione puniuntur: & non ſolùm hi, ſed etiam qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint, vel

qui

qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint: Alij verò qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis ſubiungentur.

10 ¶ Eſt & inter publica iudicia lex Flauia de plagiarijs, quæ interdum capitis pœnam ex ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

11 ¶ Sunt prætereà publica iudicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, & lex Iulia de reſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amiſſionem non irrogant: alijs autem pœnis eos ſubijciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis iudicijs hęc expoſuimus, vt nobis poſſibile ſit ſummo digito, & quaſi per indicem ea tetigiſſe: alioqui diligentior eorum ſcientia vobis ex latioribus Digeſtorum, ſeu pandectarum libris Deo propitio aduentura eſt.

INSTITVTIONVM FINIS.

Digitized by Google

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

1. *Paulus* libro primo ad Edictum.

VErbum hoc, *ſi quis*, tam maſculòs, quàm fœminas complectitur.

2. *Paulus* libro primo ad Edictum.

VRbis appellatio muris: Romæ autem continentibus ędificijs finitur, quod latius patet.

1 ¶ Cuiuſque diei maior pars eſt horarum ſeptem primarum diei, non ſupremarum.

3. *Vlpianus* libro ſecundo ad Edictom.

ITinere faciendo viginti millia paſſuũ in dies ſingulos peragēda, ſic ſunt accipienda, vt ſi poſt hanc dinumerationē minus quàm viginti millia superſint, integrum diem occupent veluti viginti vnum millia sũt paſſus, biduũ eis attribuetur, quæ dinumeratio ita demum facienda erit, ſi de die non conueniat.

1 ¶ Eius, qui apud hoſtes deceſſit, dici hæreditas non poteſt, qui ſeruus deceſſit.

4. *Paulus* libro ſecundo ad Edictum.

NOminis appellatione rem ſignificari. Proculus ait.

5. *idem* libro primo ad Edictum.

REi appellatio latior eſt, quàm pecuniæ, quoniã etiã ea, quæ extra compu-

Digitized by Google

putationem patrimonij noſtri ſunt, continet: cum pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt

1 ¶ Opere locato, conducto: his verbis Labeo ſignificari ait id opus, quod Græci ἐπιτρλεσυα, vocant, non ἔργον) id eſt, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. *Vlpianus* libro 3. ad Edictum.

NOminis, & rei appellatio ad omnem contractum, & obligationem pertinet.

1 ¶ Verbum. *Ex legibus* ſic accipiendum eſt tam ex legum ſententia, quàm ex verbis.

7. *Paulus* libro 2. Edictum.

SPonſio appellatur, non ſolum quę per ſponſorum interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio promiſſioque.

8 *idem* libro 3. ad Edictum.

VErbum *Oportebit* tam pręſens, quàm futurum tempus ſignificat.

1 ¶ Actionis verbo nõ continetur exceptio.

9. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum.

MArcellus apud Iulianum notat, verbo *Periſſe*, & ſciſſum, & fractum contineri, & vi raptum.

10. *idem* libro 6. ad Edictum.

CReditores accipiendos eſſe conſtat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel perſecutione, vel iure ciuili ſine vlla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, ſiue purè, ſiue in diem, vel ſub conditione. Quod ſi natura debeatur, non ſunt loco creditorum. Sed ſi non ſit mutua pecunia, ſed contractus: creditores accipiuntur.

ſi dominus rem, quæ furto ſibi aberat, ignorans emerit rectè dicitur res abeſſe, etiam ſi poſtea id ita eſſe ſcierit: quia videtur res ei abeſſe, cui pretium abeſt.

1 ¶ Rem amiſiſſe videtur, qui aduerſus nullum eius perſequendę actionẽ habet.

15. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

BOna ciuitatis abuſiuè publica dicta ſunt, ſola enim ea publica ſunt, quę populi Romani ſunt.

16. *Gaius* libro tertio ad Edictum Prouinciale.

EVm, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus, nam publica appellatio in compluribus cauſis ad populum Romanum reſpicit: ciuitates enim priuatorum loco habentur.

17 *Vlpianus* libro decimo ad Edictum.

INter publica habemus non ſacra, nec religioſa: nec quæ publicis vſibus deſtinata ſunt: ſed ſi qua ſunt ciuitatum velut bona: ſed peculia ſeruorum ciuitatum proculdubio publica habentur.

1 ¶ Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiſcus capit, quale eſt vectigal portus, vel venalium rerum, item ſalinarum, & metallorum, & piſcariarum.

18 *Paulus* libro 9. ad Edictum.

MVnus tribus modis dicitur, vno donũ: & inde munera dici, dari, mittiue, altero onus quod cum remittatur, vacationem militię, numeriſque pręſtat: inde immunitatem appellari, tertio officium: vnde munera militaria, & quoſdã milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quod munera ciuilia capiãt.

19 *Vlpianus* libro 11. [ad Edictum.]

LAbeo libro primo prætoris vrbani definit, quod quędã agantur, quædã gerantur, quędam contrahantur. Et actũ quidem generale verbum eſſe, ſiue verbis, ſiue re quid agatur, vt in ſtipulatione, vel numeratione. Contractum autem vltro citroque obligatorium, quod Græci συνάλλαγμα vocant, veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, ſocietatem. Geſtam rem ſignificare ſine verbis factam.

20. *idem* libro duodecimo [ad Edictum.]

VErba *Contraxerunt geſſerunt*, non pertinent ad teſtandi ius.

21. *Paulus* [libro vndecimo ad Edictum.]

PRinceps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

22. *Gaius* [libro quarto ad Edictum Prouinciale]

PLus eſt in reſtitutione, quàm in exhibitione, nam exhibere eſt, præſentiam corporis præbere, reſtituere eſt, etiam poſſeſſorem facere, fructumque reddere, pleraque præterea reſtitutionis verbo continentur.

23 *Vlpianus* lib. quartodecimo ad Edictũ.

REi appellatione, & cauſæ, & iura continentur.

24. *Gaius* libro ſexto ad Edictum Prouinciale.

NIhil eſt aliud hæreditas, quàm ſucceſſio in vniuerſum ius, quod defunctus habuit.

25 *Paulus* libro vigeſimo primo [ad Edictum.]

REctè dicimus eum fundum totum noſtrum eſſe, etiam cum vſusfru-

ctus alienus eſt: quia vſusfructus non domini pars, ſed ſeruitutis ſit vt via, & iter, nec falsò dici, [totum] meum eſſe, cuius non poteſt vlla pars dici alterius eſſe, hoc & Iulianus, & eſt verius.

1 ¶ Quintus Mutius ait, partis appellatione rem pro indiuiſo ſignificari, nam quod pro diuiſo noſtrum ſit id, non partem, ſed totum eſſe. Seruius non ineleganter partis appellatione vtrumque ſignificari.

26. *Vlpianus* [libro 16.] ad Edictum.

PArtum non eſſe partem rei furtiuæ, Scæuola libro vndecimo quæſtionum ſcribit.

27. *Idem* libro ſeptimodecimo [ad Edictum.]

AGer eſt locus, qui ſine villa eſt.

1 ¶ Stipendum à ſtipe appellatum eſt, quod per ſtipes id eſt modica ære colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et ſanè appellatur à contributione tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

28. *Paulus* libro vigeſimoprimo [ad Edictum.]

ALienationis verbum etiam vſucapionem continet, vix eſt enim, vt non videatur alienare, qui patitur vſucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non vtendo amiſit ſeruitutes. Qui occaſione adquirendi non vtitur, non intelligitur alienare: veluti qui hæreditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non ampectitur.

1 ¶ Oratio, quæ neque coniunctionem, neque diſiunctionem habet, ex

mente pronunciantis, vel diſiuncta, vel coniuncta accipitur.

29. *Idem* libro ſexageſimoſexto ad Edictum.

CONiunctionem enim nonnunquam pro diſiunctione accipi, Labeo ait: vt in ilia ſtipulatione, *Mihi hæredique meo, te hæredemque tuum*.

30. *Gaius* libro ſeptimo, ad Edictum Prouinciale.

SIlua cædua eſt, (vt quidam putant) quæ in hoc habetur, vt cæderetur, Seruius eam eſſe, quæ ſuccisa rurſus eſt ſtirpibus, aut radicibus renaſcitur.

1 ¶ Stipula illecta eſt ſpicæ in meſſe deiectæ, nec dum lectæ: quas ruſtici, cum vocauerint, colligunt.

2 ¶ Noualis eſt terra præciſa, quæ anno ceſſauit, quam Græci τιακιν vocant.

3 ¶ Integra autem eſt, in quã nondum dominus paſcendi gratia pecus immiſit.

4 ¶ Glans caduca eſt, quæ ex arbore cecidit.

5 ¶ Paſcua ſylua eſt, quæ paſtui pecudum deſtinata eſt.

31. *Vlpianus* libro decimo octauo ad Edictum.

PRatum eſt, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus eſt, ex eo dictum, quod paratum ſit ad fructum capiendum.

32. *Paulus* libro vigeſimoquarto ad Edictum.

MInus ſolutum intelligitur, etiamſi nihil eſſet ſolutum.

33. *Vlpianus* libro vigeſimoprimo ad Edictum.

PAlam eſt, coram pluribus.

34. *Pau-*

Digitized by Google

34. *Paulus* libro vigeſimoquarto ad Edictum.

ACtionis verbo etiam perſecutio continetur.

34. *idem* libro ſeptimodecimo ad Edictum.

REſtituere autem is intelligitur, qui ſimul, & cauſam actori reddit, quã is habiturus eſſet, ſi ſtatim iudicij accepti tempore res ei reddita fuiſſet, id eſt, & vſucapionis cauſam, & fructuum.

36. *Vlpianus* libro vigeſimotertio ad Edictum.

LItis nomen [omnem] actionem ſignificat, ſiue in rem, ſiue in perſonam ſit.

37. *Paulus* libro vigeſimoſexto, ad Edictum.

VErbum *Oportere*, non ad facultatem iudicis pertinet, qui poteſt, vel pluris, vel minoris condemnare, ſed ad veritatem refertur.

38. *Vlpianus* libro 25. ad Edictum.

OStentum Labeo definit, omne contra naturam cuiuſque rei genitum factumque: duo genera [autem] ſunt oſtẽtorum, vnum quoties quid contra naturam naſcitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria eſt, alterum cum quid prodigioſum videtur, quæ Græci φαντασματα id eſt *viſiones*, vocant.

39. *Paulus* libro 52. ad Edictum.

SVbſignatum dicitur, quod ab aliquo ſubſcriptum eſt, nam veteres ſubſignationis verbo pro adſcriptione vti ſolebant.

1 ¶ Bona intelliguntur cuiuſque, quæ de-

deducto ære alieno ſuperſunt.

2 ¶ Deteſtari eſt, abſenti denunciare.

3 Incertus poſſeſſor eſt, quem ignoramus.

40. *Vlpianus* libro 56.

DEteſtatio eſt denunciatio facta cum teſtatione.

1 ¶ Serui appellatio etiam ad ancillam (refertur.

2 ¶ Familiæ appellatione liberi quoque continentur.

3 ¶ Vnicus ſeruus familiæ appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

41. *Gaius* lib. 21. ad Edictũ Prouinciale.

ARmorum appellatione non vtique ſcuta, & gladios, & galeas ſignificat, ſed & fuſtres, & lapides.

42. *Vlpianus* [libro 17. ad Edictum.]

PRobrum, & opprobriũ, id eſt probra quædam natura turpia ſunt, quædã ciuiliter, & quaſi more ciuitatis, vt puta furtum, adulterium, natura turpe eſt, enim vero tutela damnari, hoc nõ natura probrum eſt, ſed more ciuitatis, nec enim natura probrum eſt, quod poteſt etiam in hominem idoneum incidere.

43. *Idem* [libro quinquageſimo octauo ad Edictum.]

VErbo *Victus* continentur, quæ eſui, potuique, cultuique corporis, quæque ad viuendum homini neceſſaria ſunt, veſtem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. *Gaius* libro vigeſimoſecundo [ad Edictum Prouinciale.]

ET cætera, quibus tuendi, curandiue corporis noſtri gratia vtimur, ea appellatione ſignificantur.

Digitized by Google

45. *Vlpianus* libro quinquageſimo-octauo ad Edictum.

INſtratum omne veſtimentum contineri, quod inijciatur. Labeo ait, neq; enim dubium eſt, quin ſtragula veſtis ſit omne pallium περιστρωμα. In victum ergo veſtem accipiemus, non ſtragulas, inſtratum omnem ſtragulam veſtem.

46. *idem* libro 59. ad Edictum.

PRonuntiatum, & ſtatutum idem poteſt, promiſcuè enim, & pronunciaſſe, & ſtatuiſſe ſolemus dicere eos, qui ius habent cognoſcendi.

1 ¶ Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhoneſtè vixit, matrem enim familias à cæteris fœminis mores diſcernunt, atque ſeparant, proinde nihil intererit, nupta ſit, an vidua, ingenua ſit, an libertina, nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matrem familias, ſed boni mores.

47. *Paulus* libro quinquageſimo ſexto ad Edictum.

LIberationis verbum eandem vim habet quam ſolutionis.

48. *Gaius* libro ad Edictum prætoris vrbani titulo.

QVi neque ſequantur, neque ducantur,

SOlutum non intelligimus eum, qui licèt vinculis leuatus ſit, manibus tamen tenetur, ac ne eum quidem intelligimus ſolutum, qui in publico ſine vinculis ſeruatur.

49. *Vlpianus* libro quinquageſimo-nono ad Edictum.

BOnorum appellatio aut naturalis, aut ciuilis eſt: Naturaliter bona ex

eo dicuntur, quod beant, hoc eſt, beatos faciunt, beare eſſe prodeſſe In bonis autem noſtris computari ſciēdum eſt, non ſolum, quæ dominij noſtri ſunt, ſed & ſi bona fide à nobis poſſideantur, vel ſuperficiaria ſint. Æque bonis adnumerabitur, etiam ſi quid eſt in actionibus, petitionibus, perſecutionibus, nam hæc omnia in bonis eſſe videntur.

50. *idem* libro ſexageſimoprimo ad Edictum.

NVrus appellatio etiam ad pronurum, & vltra porrigenda eſt.

51. *Gaius* libro vigeſimo tertio ad Edictum Prouinciale.

APpellatione parentis non tantùm pater, ſed etiam auus, & proauus: & deinceps omnes ſuperiores continentur: ſed & mater, & auia, & proauia.

52. *Vlpianus* libro ſexageſimoprimo ad Edictum.

PAtroni appellatione, & patrona continetur.

53. *Paulus* libro quinquageſimonono ad Edictum.

SÆpè ita comparatum eſt, vt coniuncta pro diſiunctis accipiantur, & diſiuncta pro coniunctis, interdum ſoluta pro ſeparatis. Nam cum dicitur apud veteres, *Adgnatorum gentiliumque*, pro ſeparatione accipitur. At cum dicitur, *Super pecunia tutelave ſua*, tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poteſt. Et cū dicimus, *Quod dedi, aut donaui*, vtraque continemus. Cum verò dicimus, *Quod eum dare facere oportet*: quodnis eorum ſufficit probare. Cùm verò dicit prætor, *Si deni manus operas redemerit*: ſi om-

ſi omnia impoſita ſunt certum eſt, omnia redimenda eſſe, ex re ergo pro coniunctis habentur, ſi quædam impoſita ſunt, cætera non deſiderabuntur.

1 ¶ Item dubitatum, illa verba, *Ope, conſilio*, quemadmodum accipienda ſūt: ſententia coniungentiū, aut ſeparantiū? ſed verius eſt, quod & Labeo ait ſeparatim accipiēda: quia aliud factū eſt eius, qui ope, aliud eius, qui conſilio furtum facit, ſic enim alij condici poteſt, alij nō poteſt, & ſanè poſt veterum auctoritatē eo peruentum eſt, vt nemo ope videatur feciſſe, niſi & conſilium malignum habuerit: nec conſilium habuiſſe noceat, niſi & factum ſecutum fuerit.

54. *Vlpianus* libro ſexageſimoſecundo ad Edictum.

COnditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, eſt autem competitura: vel qui ſpem habent, vt competat.

55. *Paulus* libro ſextodecimo breuis Edicti.

CReditor autem is eſt, qui exceptione perpetua ſummoueri non poteſt, qui autem temporalem exceptionem timet, ſimilis eſt conditionali creditori.

56. *Vlpianus* libro ſexageſimoſecundo ad Edictum.

COgnoſcere inſtrumenta, eſt relegere, & recognoſcere, diſpungere eſt conferre accepta, & data.

1 ¶ Liberorum appellatione continentur non tantùm, qui ſunt in poteſtate, ſed omnes, qui ſui iuris ſunt: ſiue virilis, ſiue fœminini ſexus ſunt, exue fœminino ſexu deſcendentes.

17. *Pau-*

57. *Paulus* libro quinquageſimo nono [ad Edictum.]

CVi præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quàm cæteris diligentiam, & ſolicitudinem rebus, quibus præſunt, debent: hi magiſtri appellantur. Quin etiam ipſi magiſtratus per deriuationem à magiſtris cognominantur, vnde etiam cuiuslibet diſciplinæ preceptores, magiſtros appellari à monendo, vel monſtrando.

1 ¶ Perſequi videtur, & qui ſatis accepit.

58. *Gaius* libro vigeſimoquarto ad Edictum Prouinciale.

LIcet inter geſta, & facta videtur quædam eſſe ſubtilis differentia: attamen *κατακχρηνας* ideſt, *abuſiue*, nihil inter factum, & geſtum intereſt.

1 ¶ Paternos libertos rectè videntur dicere noſtros libertos, liberorum libertos non rectè noſtros libertos dicimus.

59. *Vlpianus* libro ſexageſimo octauo, [ad Edictum.]

POrtus appellatus eſt concluſus locus, quo importantur merces, & inde exportantur, eaque nihilominus ſtatio eſt concluſa, atque munita inde angiportum dictum eſt.

60. *idem* libro ſexageſimonono. [ad Edictum.]

LOcus eſt non fundus, ſed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid eſt, & plerumque ſine villa locũ accipimus. Cæterum adeò opinio noſtra, & conſtitutio locum à fundo ſeparat, vt & modicus locus poſſit fundus dici, ſi fundi animo eum habuimus. Non etiam

ma-

magnitudo locum à fundo ſeparat, ſed noſtra affectio, & quælibet portio fundi poterit fundus dici, ſi iam hoc conſtituerimus, necnon & fundus, locus conſtitui poteſt, nam ſi eum alij adiunxerimus fundo, locus fundi efficietur.

1 ¶ Loci appellationem non ſolùm ad ruſtica, verum ad vrbana quoque prædia pertinere, Labeo ſcribit.

2 ¶ Sed fundus quidem ſuos habet fines: locus verò latere poteſt, quatenus determinetur, & definiatur.

61. *Paulus* libro ſexageſimoquinto ad Edictum.

SAtisdationis appellatione interdum etiam repromiſſio continebitur: qua cõtẽtus fuit is, cui ſatisdatio debebatur.

62. *Gaius* libro vigeſimoſexto ad Edictum Prouinciale

TIgni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant ſignificatur.

63. *Vlpianus* libro ſeptuageſimo primo ad Edictum.

PEnes te, amplius eſt, quam *apud te*, nam apud te eſt, quod qualiter qualiter à te teneatur: penes te eſt, quod quodammodo poſſidetur.

64. *Paulus* libro ſexageſimoſeptimo ad Edictum.

INteſtatus eſt, non tantũ qui teſtamentum non fecit, ſed etiam cuius ex teſtamento hæreditas adita non eſt.

65. *Vlpianus* libro ſeptuageſimoſecundo ad Edictum.

HÆredis appellatio non ſolùm ad proximum hæredem, ſed & ad vlteriores refertur, nam & heredis hæres, & de-

& deinceps, hæredis appellatione continetur.

66. *idem* libro ſeptuageſimoquarto ad Edictum.

MErcis appellatio ad res mobiles tantùm pertinet.

67. *idem* libro ſeptuageſimo ſexto ad Edictum.

ALienatum nō propriè dicitur quod adhuc in dominio venditoris manet, venditum tamen rectè dicetur.

1 ¶ Donationis verbum ſimpliciter loquendo, omnem donationem comprehendiſſe videtur: ſiue mortis cauſa, ſiue non mortis cauſa fuerit.

68. *idem* libro ſeptuageſimoſeptimo ad Edictum.

ILla verba, *Arbitratu Lucij Titij fieri*, ius ſignificāt, & in ſeruū non cadunt.

69. *idem* libro ſeptuageſimo octauo ad Edictum.

HÆc verba, *Cui rei dolus malus aberit, abfuerit*, generaliter comprehendunt omnem dolum, quicumque in hanc rem admiſſus eſt, de qua ſtipulatio eſt interpoſita.

70. *Paulus* libro ſeptuageſimotertio ad Edictum.

SCiendum eſt, hæredem etiam per multas ſucceſſiones accipi: nam paucis ſpeciebus hæredis appellatio proximum continet. Veluti in ſubſtitutione impuberis. *Quiſquis mihi hæres erit, idem filio hæres eſto*, vbi hæredis hæres non continetur, quia incertus eſt. Item in lege Ælia Sentia filius hæres proximus poteſt libertum paternum, vt ingratum accuſare, non etiam ſi hæredi hæres excite-

titerit. Idem dicitur in operatum exactione, vt filius hæres exigere poſſit, non ex ſucceſſione effectus.

1 Verba hæc, *Is ad quem ea res pertinet*. Sic intelliguntur, vt qui in vniuerſum dominium, vel iure ciuili, vel iure prætorio ſuccedit, contineatur.

71 *Vlpianus* libro ſeptuageſimo, ad Edictum.

ALiud eſt capere, aliud accipere. Capere, cũ effectu accipitur. Accipere eſt, ſi quis nõ accepit, vt habeat, ideoque non videtur quis capere, quod erit reſtituturus, ſicut perueniſſe propriè illud dicitur, quod eſt remanſurum.

1 ¶ Hæc verba, *His rebus rectè præſtari*, hoc ſignificant, ne quid periculum, vel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.

72. *Paulus* libro 76. ad Edictum.

APpellatione rei, pars etiam continetur.

73. *Vlpianus* libro 80. ad Edictum.

HÆc verba in ſtipulatione poſita, *Eam rem rectè reſtitui*, fructus cõtinent. *Rectè* enim verbum pro viri boni arbitrio eſt

74. *Paulus* libro 2. ad Edictum ædilium curulium.

SIgnatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

75. *idem* libro 50. ad Edictum.

REſtituere is videtur, qui id reſtituit quod habiturus eſſet actor, ſi controuerſia ei facta non eſſet.

76. *idem* libro quinquageſimo primo ad Edictum.

DEdiſſe intelligendus eſt etiam is, qui permutauit, vel compenſauit.

77. *idem*

77. *idem* libro 49. ad Edictum.

FRugem pro reditu appellari, non ſolum quod frumentis, aut leguminibus: vtrum & quod ex vino ſyluis cæduis, creditoribus, lapidicinis capitur. Iulianus ſcribit fruges omnes eſſe, quibus homo veſcatur, falſum eſſe: non enim carnẽ, aut aues feraſue, aut poma fruges dici. Frumentum autem id eſſe, quod ariſta ſe teneat, rectè Gallum definiſſe, lupinum verò, & fabam fruges potiùs dici: quia non ariſta, ſed aliqua continentur, quæ Seruius apud Alfenum in frumento contineri putat.

78. *Paulus* libro tertio ad Plautium.

INterdum proprietatem quoque verbum poſſeſſionis ſignificat: ſicut in eo, qui poſſeſſiones ſuas legaſſet, reſponſum eſt.

79. *idem* libro ſexto ad Plautium.

IMpenſæ neceſſariæ ſunt, quæ ſi factæ non ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit.

1 ¶ Vtiles impenſas eſſe Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, [non] deteriorem eſſe non ſinant: ex quibus redditus mulieri acquiratur: ſicut arbuſti paſtinatione vltra quã neceſſe fuerat: item doctrinam puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem, vel inuitam non oportet: ne cogatur fundo, aut mancipijs carere. In his impenſis, & priſtinum, & horreum inſulæ dotali adiectum, plerumque dicemus.

2 ¶ Voluptariæ ſunt, quæ ſpeciẽ duntaxat ornant, non etiam fructum augẽt: vt ſunt viridaria, & aquæ ſalientes, inſtationes, loricationes, picturæ.

80. *idem*

80. *idem* libro 9. ad Plautium.

IN generale repetitione legatorum etiam datæ libertatis continentur ex mente legis duodecim tabularum.

81. *idem* libro 10. ad Plautium.

CVm prætor dicat, vt opus factum reſtituatur, etiam damnum datum actor conſequi debet: nam verbo reſtitutionis omnis vtilitas actoris continetur.

82. *idem* libro 14. ad Plautium.

VErbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur, ſicuti ex contrario minus ſolutum videtur, etiam ſi nihil eſſet exactum.

83. *Iauolenus* libro quinto ex Plautio.

PRopriè bona dici non poſſunt, quæ plus incommodi, quàm commodi habent.

84. *Paulus* libro 2. ad Vitellium.

FIlij appellatione omnes liberos intelligimus.

85. *Paulus* libro 2. ad Vitellium.

NEratius Priſcus tres facere exiſtimat collegium, & hoc magis ſequendum eſt.

86. *Celſus* libro quinto Digeſtorum.

QVid aliud ſunt iura prædiorum, quàm prędia qualiter ſe habentia? vt bonitas, ſalubritas, amplitudo.

87. *Marcellus* libro 12. Digeſtorum.

VT Alfenus ait, vrbs eſt Roma, quæ muro cingeretur, Roma eſt etiam qua continentia ædificia eſſent, nam Romam non murotenus exiſtimari, ex conſuetudine quotidiana poſſe intelligi cum diceremus Romam nos ire, etiam extra vrbem habitaremus.

88. *Cel-*

Digitized by Google

88. *Celſus* libro decimo octauo Digeſtorum.

TAntum quiſque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici poteſt ſic dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædijs, cæteriſque ſimilibus rebus habeat. Non idem eſt in fundo alieno beato, quanquam in hæreditaria pecunia parari poteſt: neque quiſquam eum, qui pecuniam numeratam habet. habere dicit, quicquid ex ea parari poteſt.

89. *Pomponius* libro 6. ad Sabinum.

BOues magis armentorum, quàm iumentorum generis appellantur.

1 ¶ Hoc ſermone. *Dum nupta erit*, primæ nuptiæ ſignificantur.

2 ¶ Inter edere, & reddi rationes, multum intereſt, nec is qui edere iuſſus ſit, reliquum reddere debet, nam & argentarius edere rationem videtur, etiam ſi quod reliquum ſit, apud eum non ſoluat.

90. *Vlpianus* libro vigeſimoprimo ad Sabinum.

QVi vti optimæ maximæque ſunt, ædes tradit: nõ hoc dicit ſeruitutem illis deberi: ſed illud ſolum, ipſas ædes liberas eſſe, hoc eſt; nulli ſeruire.

91. *Paulus* libro 2. Fideicommiſſorum.

MEorũ, & tuorũ appellatione actiones quoq; contineri dicendum eſt.

92. *idem* libro 7. Quæſtionum.

PRoximus eſt, cui nemo antecedit, ſupremus eſt, quem nemo ſequitur.

93. *Celſus* libro 19. Digeſtorum.

MOuentium. Item mobilium appellatione idem ſignificamus, ſi tamen

men apparet defunctum animalia dumtaxat, quia ſe ipſa mouerent, mouentia vocaſſe, quod verum eſt.

94. *Idem* libro 20. Digeſtorum.

VErbum reddendi quanquam ſignificatum habet retrò dandi, recipiat tamen, & per ſe dandi ſignificationem.

95. *Marcellus* libro 14. Digeſtorum.

POteſt reliquorum appellatio, & vniuerſos ſignificare.

96. *Celſus* libro 25. Digeſtorum.

LIttus eſt, quouſque maximus fluctus à mari peruenit, idq; Marcum Tullium aiunt, cum arbiter eſſet, primum conſtituiſſe.

1 ¶ Prædia dicimus aliquorum eſſe, non vtique communiter habentium ea, ſed [vel] alio aliud habente.

97. *Idem* libro 32. Digeſtorum.

CVm ſtipulantur. *Quanta pecunia ex hæreditate Titij ad te peruenerit*, res ipſas, quæ peruenerunt, non pretia earum ſpectare videmur.

98. *Idem* libro 39 Digeſtorum.

CVm biſſextum Kalendis eſt, nihil refert [vtrum] priore an poſteriore die quis natus ſit, & deinceps ſextum Kalendas eius natalis dies eſt: nam id biduum pro vno die habetur: ſed poſterior dies intercalatur, non prior, ideò quo anno intercalatum non eſt, ſexto Kalendas natus, cum biſſextum Kalendis eſt, priorem diem natalem habet.

1 ¶ Cato putat, menſem intercalarem additìtium eſſe, omneſque eius dies pro momento temporis obſeruat, extremoque diei menſis Februarij attribuit Quintus Mucius.

2 ¶ Menſis autem intercalaris conſtat ex diebus viginti octo.

99 *Vlpianus* libro 3. De Officio Conſulis.

NOtionem accipere poſſumus, & cognitionem, & iuriſdictionem.

1 ¶ Continentes prouincias accipere debemus eas, quæ Italiæ iunctæ ſunt: vtputa Galliam, ſed & prouinciam Siciliã magis inter cõtinẽtes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia diuiditur.

2 ¶ Inſtrumentorum appellatione, quę comprehendãtur, per quam difficile erit ſeparare, quæ enim propriè ſint inſtrumenta, propter quę dilatio danda ſit, inde dignoſcemus, ſi in pręſentiã perſonæ, quæ inſtruere poſſit, dilatio petatur, puta qui actum geſſit, licèt in ſeruitute, vel qui actor fuit conſtitutus: putem videri inſtrumentorum cauſa peti dilationem.

100. *Idem* libro 2. de Officio Conſulis.

SPecioſas perſonas accipere debemus clariſſimas perſonas vtriuſque ſexus: item eorum, quæ ornamentis ſenatorijs vtuntur.

101. *Modeſtinus* lib. 9. Differentiarum.

INter ſtuprum, & adulterium, hoc intereſſe quidam putant, quod adulterium in nuptam ſtuprum in viduam committitur, ſed lex Iulia de adulterijs hoc verbo indefferenter vtitur.

1 ¶ Diuortium inter virum, & vxorem fieri dicitur, repudium verò ſponſæ remitti videtur, quod & in vxoris perſonam non abſurdè cadit.

2 ¶ Verùm eſt, morbum eſſe temporalem corporis imbecillitatem, vitium verò perpetuum corporis impedimentum, veluti ſi talem excuſſit, & luſcus

ſcus itaque vitioſus eſt.

3 ¶ Seruis legatis etiam ancillas deberi quidam putant: quaſi commune nomen vtrumque ſexum contineat.

102. *Idem* libro 7. Regularum.

DErogatur legi, aut abrogatur: derogatur legi, cū pars detrahitur: abrogatur legi, cum prorſus tollitur.

103. *Idem* libro 8. Regularum.

LIcèt capitalis Latinè loquētibus omnis cauſa exiſtimationis videatur: tamen appellatio capitalis, mortis, vel amiſſionis ciuitatis, intelligenda eſt.

104. *Idem* libro 2. Excuſationum.

[H]σῶ τεκναν οιδονοσοχ κοὶϐπὶ τοξσεγμοιο υσεκοσι'γεται

NAtorū appellatio, & ad nepotes extenditur.

105. *Idem* libro 2. Reſponſorum.

MOdeſtinus reſpondit, his verbis. *Libertis, libertabuſque meis*, libertum libertæ teſtatoris contineri

106. *Idem* lib ſingulari de Pręſcriptionib.

DImiſſoriæ litteræ dicuntur, quę vulgò apoſtoli dicuntur: dimiſſorię autem dictæ, quod cauſa ad eum, qui appellatus eſt, dimittitur.

107. *Idem* libro 3. Pandectarum.

ADſignare libertum, hoc eſt, teſtificari, cuius ex liberis libertum eum eſſe voluit.

108. *Idem* libro 4. Pandectarum.

DEbitor intelligatur is, à quo inuito exigi pecunia poteſt.

109. *Idem* libro 5. Pandectarum.

BOnus fidei emptor eſſe videtur, qui ignorauit eam rem alienam eſſe, aut putauit eum, qui vendidit. Ius ven-

dendi habere, puta procuratorem, aut tutorem eſſe.

110. *Idem* libro 6. Pandectarum.

SEqueſter dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controuerſia eſt, depoſuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quaſi ſequenti eos, qui contendunt, committitur.

111. *Iauolenus* libro 6. ex Caſſio.

CEnſeri eſt conſtituere, & præcipere, vnde etiam dicere ſolemus. Cenſeo hoc faciat: & ſemel aliquid cenſuiſſe. Inde cenſoris nomen videtur eſſe tractum.

112. *Idem* libro 11. ex Caſſio.

LItus publicum eſt eatenus, qua maximè fluctus exæſtuat Idemque iuris eſt in lacu, niſi is totus priuatus eſt i

113. *Idem* libro 14. ex Caſſio.

MOrbus ſonticus eſt, qui cuique rei nocet.

114. *Idem* libro 15 ex Caſſio.

SOluendo eſſe nemo intelligitur, niſi qui ſolidum poteſt ſoluere.

115 *Idem* libro 4. Epitomarum.

QVæſtio eſt, fundus à poſſeſſione, vel agro, vel prædio quid diſtet. Fundus eſt omne, quidquid ſolo tenetur. Ager eſt, [ſi ſpecies fundi ad vſum hominis comparatur.] Poſſeſſio ab agro iuris proprietate diſtat, quicquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec poteſt pertinere, hoc poſſeſſionem appellamus, Poſſeſſio ergo vſus, ager proprietas loci eſt. Prædium vtriuſque ſuprascriptæ generale nomen eſt: nam & agere poſſeſſio huius appellationis ſpecies ſunt.

116. *Idem*

116. *Idem* libro 7. Epiſtolarum.

QVi*ſquis mihi alius filiu, filiuſue hæres ſit.* Labeo non videri filiam contineri: Proculus contra nihil Labeo videtur verborum figuram ſequi, Proculus mentem teſtantis, reſpondit: Non dubito, qui in Labeonis ſententia vero nõ fit.

117. *idem* libro 9. Epiſtolarum.

NOn poteſt videri minus ſoluiſſe is, in quem amplioris ſummæ actio non competit.

118. *Pomponius* libro 2. ad Quintum Mucium.

HOſtes hi ſunt, qui nobis, aut quibus nos publicè bellum decreuimus, cæteri latrones, aut prædones ſunt.

119. *idem* libro 3. ad Quintum Mucium.

HÆreditatis appellatio ſine dubio continet etiam damnoſam hæreditatem, iuris enim nomen eſt, ſicuti bonorum poſſeſſio.

120. *idem* libro 5. ad Quintum Mucium.

VErbis legis duodecim tabularum his. *Vti legaſſet ſuæ rei, ita ius eſto,* latiſſima poteſtas tributa videtur, & hæredis inſtituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas quoque conſtituendi, ſed id interpretatione coanguſtatum eſt, vel legum, vel auctoritate iura conſtituentium.

121. *idem* libro 6. ad Quintum Mucium.

VSura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non eſt, quia non ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſa eſt, ideſt, noua obligatione.

122. *Idem* libro octauo ad Quintum Mucium.

SEruius ait, ſi ita ſcriptum ſit, *Filio filijſque meis hoſce tutores do*: maſculis dumtaxat tutores datos: quoniam ſingulari caſu hoc, *filio*, ad pluralem videtur tranſire continentem eundem ſexũ, quem ſingularis prior poſitus habuiſſet, ſed hoc facti, non iuris habet quæſtionem, poteſt enim fieri, vt ſingulari caſu de filio ſenſerit, deinde plenius omnibus liberis proſpexiſse in tutore dando voluerit, quod magis rationabile eſſe videtur.

123. *Idem* libro vigeſimoſexto ad Quintum Mucium.

VErbum *erit* interdum etiam præteritum, nec ſolùm futurum tempus demonſtrat, quod eſt nobis neceſsarium ſcire, & cum codicilli ita confirmari teſtamento fuerint. *Quod in codicillis ſcriptum erit*, vtrumve futuri temporis demonſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos quis relinquat, quod quidem ex voluntate ſcribentis interpretandum eſt. Quemadmodum autem hoc verbum eſt, non ſolũ pręſens, ſed & præteritum tempus ſignificat: ita & hoc verbum *erit*, non ſolùm futurum, ſed interdum etiam perteritum tempus demonſtrat: nam cum dicimus, *Lucius Titius ſolutus eſt [ab] obligatione*: & præteritum, & præſens ſignificamus: ſicut hoc. *Lucius Titius alligatus eſt*: & idem ſit, cum ita loquimur: *Troia capta eſt*, non enim ad præſenti facti demonſtrationem refertur is ſermo, ſed ad præteritum.

124. *Pro-*

124. *Proculus* libro 2. Epiſtolarum.

HÆc verba *ille aut ille*, non ſolum diſiunctiuæ, ſed etiam ſubdiſiunctiuæ orationis ſunt. Diſiunctiuum eſt: velut cum dicimus, *aut dies, aut nox eſt*, quorum poſito altero, neceſſe eſt, tolli alterum, item ſublato altero, poni alterum, ita ſimili figuratione verbum poteſt eſſe ſubdiſiunctiuum. Subdiſiunctiui autem genera ſunt duo: Vnum cum ex propoſitis finibus ita non poteſt, vterque eſſe, vt poſſit neuter eſſe, veluti cum dicimus, *aut ſedet, aut ambulat*, nā vt nemo poteſt vtrumque ſimul facere. Ita aliquis poteſt neutrum, veluti is, qui accumbit. Alterius generis eſt, cum ex propoſitis finibus ita non poteſt neuter eſſe, vt poſſit vtrumque eſſe, veluti cum dicimus, *omne animal, aut facit, aut patitur*, nullum eſt enim, quod nec faciat, nec patiatur: aut poteſt ſimul, & facere, & pati.

125. *Idem* libro 5. Epiſtolarum.

NEpos Proculo ſuo ſalutem. Ab eo, qui ita dotem promiſit. *Cum commodum erit, dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*, putaſne protinus nuptijs factis dotem peti poſſe? quid ſi ita promiſiſſet. *Cum potuero doti erunt?* quod ſi aliquam vim habeat poſterior obligatio, *poſſit* verbum quomodo interpretaris? vtrum ære alieno deducto, an extant? Proculus Cum dotem quis ita] promiſit. *Cum potuero doti tibi erunt centum*, exiſtimo ad id, quod actum eſt interpretationem redigendam eſſe, nam qui ambiguè loquitur id loquitur, quod ex his, quæ ſignificantur ſenſit: propius

eſt tamen, vt hoc eum ſenſiſſe exiſtimē, deducto ære alieno potero, poteſt etiam illa accipi ſignificatio, cum ſalua dignitate mea potero, quæ interpretatio ea magis accipienda eſt, ſi ita promiſſum eſt, *cum commodum erit*, hoc eſt, cum ſine incommodo meo potero.

126. *idem* libro ſexto Epiſtolarum.

SI, cum fundum tibi darem, legem ita dixi. *Vti optimus maximuſq; eſſet*, & adieci, ius fundi deterius factum non eſſe per dominum præſtabitur, amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi prior pars, qua ſcriptum eſt, *vti optimus Maximuſque ſit*, liberum eſſe ſignificat, eoque ſi poſterior pars adiecta non eſſet, liberum præſtare debere, tamen inferiore parte ſatis me liberare puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præſtare debeam, quam ius fundi per dominum deterius factum non eſſe.

127. *Calliſtratus* libro quarto de Cognitionibus.

VEſtis appellatione, tam virilis, quàm muliebris & ſcænica etiam ſi in tragædica, aut citharædica ſit continetur.

128. *Vlpianus* libro primo ad legem Iuliam, & Papiam.

SPadonum generalis appellatio eſt, quo nomine tam hi, qui natura ſpadones ſunt. Item, thilibiæthlaſię, ſed & ſi quod aliud genus ſpadonum eſt, continentur.

129. *Paulus* libro primo ad legem Iuliam, & Papiam.

QVi mortui naſcuntur, neque nati, neq; procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

130. *Vl-*

Vlpianus libro ſecundo ad legem Iuliam, & Papiam.

:e obuenire hæreditatem non im-
oprie quis dixerit, & eam,quæ ex
ento defertur: quia lege duode-
bularum teſtamentariæ hæredi-
onfirmantur.

Idem libro tertio ad legem Iuliam, & Papiam.

ıd fraus eſt, aliud pœna: fraus
im ſine pœna eſſe poteſt; pœna
ıude eſſe non poteſt: pœna eſt no-
dicta: fraus & ipſa noxa dicitur,
i pœnæ quædam præparatio.
ırer mulctam autem, & pœnam
n intereſt:cũ pęna generale ſit no-
nniũ delictorum coercitio: multa
is peccati,cuius animaduerſio ho-
unia eſt,pęna autem non tantùm
aria, verùm capitis, & exiſtima-
rrogari ſolet, & multa quidem
trio eius venit,qui multam dicit:
on irrogatur, niſi quæ quaque le-
quo alio iure ſpecialiter huic de-
npoſita eſt, quinimmò multa ibi
, vbi ſpecialis pœna non eſt im-
ſtem multam is dicere poteſt,cui
io data eſt: magiſtratus ſolus, &
s prouinciarum poſſe multam di-
ındatis permiſſum eſt,pęnam au-
ıſquiſq;irrogare poteſt,cui huius
s,ſiue delicti executio competit.

Paulus libro tertio ad legem Iuliam, & Papiam.

iculus amittitur, qui extremo
ıi die moritur, & conſuetudo
li id ita eſſe declarat: *Ante diem*
n Kalendarum, poſt diem deci-

mum Kalendarium, neque vtro enim ſermone vndecim dies ſignificantur.

1 ¶ Falſum eſt eam peperiſſe, cui mortuæ filius exſectus eſt.

133. *Vlpianus* libro quarto ad legem Iuliam, & Papiam.

SI quis dixerit, vt intra diem mortis eius aliquid fiat: ipſe quoque dies, quo quis mortuus eſt numeratur.

134. *Paulus* libro ſecundo ad legem Iuliam, & Papiam.

ANniculus nõ ſtatim vt natus eſt, ſed trecẽteſimo ſexagẽteſimoquinto die dicitur, incipiente planè, nõ exacto die: quia annum ciuiliter, non ad momenta temporum, ſed ad dies numeramus.

135. *Vlpianus* libro quarto ad legem Iuliam, & Papiam.

QVæret aliquis, ſi portentoſum, vel monſtruoſum, vel debile mulier ediderit, vel qualẽ viſu, vel vagitũ nouũ, non humanæ figuræ, ſed alterius, magis animalis, quàm hominis partum: an quia enixa eſt, prodeſſe ei debeat? & magis eſt, vt hæc quoque parentibus proſint, nec enim eſt, quod eis imputetur, quæ, qualiter potuerunt, ſtatutis obtemperauerunt: neque id, quod fataliter acceſſit, matri damnum iniungere debet.

136 *Idem* lib. 5. ad legẽ Iuliam, & Papiã.

GEneri appellatione & nepti, & proneptis, tam ex filio, quem ex filia editorum, cæterarumque maritos contineri, manifeſtum eſt.

137. *Paulus* libro ſecundo ad legem Iuliam, & Papiam.

TEr enixa videtur, etiam quæ trigeminos peperit.

138. *Idem*

8. *Idem* libro quarto ad legem
Iuliani, & Papiam.
Æreditatis appellatione bonorum
quoque poſſeſſio continetur.
Vlpianus libro ſeptimo ad legem
Iuliam, & Papiam.
dificia Romæ fieri etiam ea viden-
tur, quæ in continentibus Romę
ijs fiant.
Perfeciſſe ędificium is videtur, qui
nsũmauit, vt iam in vſu eſſe poſſit.
ɔ. *Paulus* libro ſexto ad legem
Iuliam, & Papiam.
piſſe quis intelligitur, quamuis
lij acquiſierit.
Vlpianus libro octauo ad legem
Iuliam, & Papiam.
iam ea mulier, cum moueretur,
reditur filium habere, quæ exciſo
edere poſſit, necnon etiam alio ca-
alier poteſt habere filium, quem
tempore non habuit: vt puta eum,
hoſtibus remeauit.
.. *Paulus* libro ſexto ad legem
Iuliam, & Papiam.
iplici modo coniunctio intelligi-
ur, aut enim re per ſe coniunctio
igit, aut re, & verbis, aut verbis tã-
Nec dubium eſt, quin coniuncti
quos & nominum, & rei comple-
ingit, veluti, *Titius, & Mæuius ex*
dimidia hæredes ſunto, vel [ita]
Mæuiuſque hæredes ſunt, vel,
cum Mæu o ex parte dimidia hæ-
ſunto, videamus autem, ne etiam
articulos detrahas, *& quæ, cum*,
um tamen coniunctos accipi o-
, veluti, *Lucius, Titius, Publius*
Mæ-

Digitized by Google

us ex parte dimidia hæredes ſunto,
:a, *Publius Mæuius, Iucius Ti-*
æredes ſunto, Sempronius ex parte
lia hæres eſto, vt Titius, & Męuius
.nt in partem dimidiam, & re, &
is coniuncti videantur. *Iucius Ti-*
ex parte dimidia hæres eſto. Seus
rte, qua Lucium Titium hæredem
ui hæres eſto. Sempronius ex parte
dia hæres eſto. Iulianus ait dubitari
, tres ſemiſſes facti ſint, an Titius
.ndem ſemiſſem cum Caio, & Seio
tutus ſit, ſed eo quod Sempronius
ue ex parte dimidia ſcriptus eſt,
imilius eſſe: in eundem ſemiſſem
: coactos, & coniunctim hæredes
ıtos eſſe.

.3. *Vlpianus* libro nono ad legem
Iuliam, & Papiam.

apud ſe quis habere videtur, de quo
.bet actionem, habetur enim, quod
poteſt.

4. *Paulus* libro decimo ad legem
Iuliam, & Papiam.

Ibro memoralium.

[Aſſurius ſcribit, pellicem apud
antiquos eam habitam, quæ cum
r non eſſet, cum aliquo tamen viue-
: quam nunc verò nomine amicam,
lò honeſtiore concubinam appella-
Flauius Flaccus in libro de iure Pa-
ano ſcribit, pellicem nunc vulgò
ari, quæ cum eo, qui vxor ſit, cor-
miſceat, quoſdam eam, quæ vxoris
nuptijs in domo ſit, quam Παλλακὴν
eci vocant.

145. *Vl-*

Vlpianus libro decimo ad legem
Iuliam, & Papiam.
ilis appellatione interdum etiam
ɔtam hæreditatem contineri di-
m eſt.
rentius Clemens libro 2. ad legem
Iuliam, & Papiam.
ri, ſocrus appellatione auum quo-
,& auiam vxoris, vel mariti con-
, reſpondetur.
.7. *idem* libro tertio ad legem
Iuliam, & Papiam.
i in continentibus vrbis nati ſunt
Romæ nati intelligantur.
. *Gaius* libro octauo ad legem
Iuliam, & Papiam.
n eſt ſine liberis cui vel vnus fi-
ius, vnaue filia eſt, hæc enim enun-
, *habet liberos* [*non habet liberos*]
r pluratiuo numero profertur; ſi-
pugillares, & codicilli.
). *idem* libro decimo ad legem
Iuliam, & Papiam.
ɪm quem ſine liberis eſſe, dicere
ɪon poſſumus: hunc neceſſe eſt di-
liberos habere.
50. *idem* libro nono ad legem
Iuliam, & Papiam
a adſtipulatus fuero, *Quanto minus*
itio conſecutus fuero, tantùm dare
s non ſolet dubitari, quin ſi ni-
Titio fuero conſecutus, totum de-
quod Titius debuerit.
. *Terentius Clemens* libro quinto
ad legem Iuliam, &
Papiam.
Elata hæreditas intelligitur, quam
quis poſſit adeundo conſequi.
152. *Ga-*

152. *Graius* libro decimo ad legem Iuliam, & Papiam.

HOminis appellatione, tam fœminam, quàm maſculum contineri, non dubitatur.

153. *Terentius Clemens* libro 11. ad legem Iuliam, & Papiam.

INtelligendus eſt mortis tempore fuiſſe, qui in vtero relictus eſt.

154. *Mater* libro primo ad legem vigeſimam.

MIlle paſsus non à milliario vrbis, ſed continentibus ædificijs numerandi ſunt.

155. *Licinius Rufinus* libro ſeptimo Regularum.

PRoximi appellatione etiam ille continetur, qui ſolus eſt.

156. *Idem* libro 10. Regularum.

MAiore parte anni poſsediſse quis intelligitur, etiam ſi duobus menſibus poſsederit: ſi modo aduerſarius eius, aut paucioribus diebus, aut nullis poſsederit.

157 *Ælius Gallus* lib. 1. de verborum, quæ ad ius pertinent, ſignificatione.

PAries eſt, ſiue murus, ſiue maceria eſt.

1 ¶ Item via, eſt ſiue ſemita, ſiue iter eſt.

158. *Celſus* libro 5. Digeſtorum.

IN vſu iuris frequenter vti nos Caſcellius ait ſingulari appellatione, cum plura generis eiuſdem ſignificare vellemus, nam & multum hominem veniſse Romam, & piſcem vilem eſse dicimus. Item in ſtipulando ſatis habemus de hærede cauere, *Si ea res ſecundum me hæredem meum iudicata erit*, & rurſus,

Quod

ob eam rem te, hæredemue tuum,
: æquè, ſi plures hæredes ſint,
ıetur ſtipulatione.

Vlpianus libro 1. ad Sabinum].
am aureos nummos æs dici-
ıus.

ı60. *Idem* libro ſecundo ad
Sabinum.

Ēterorum, & reliquorum appella-
ione, etiam omnes continentur, vt
:llus dixit, circa eum, cui optio ſer.
ıta eſt, cæteri Sempronio: nam ten-
ſi non optet omnes ad Sempro-
pertinere.

ı1. *Idem* libro 7. ad Sabinum.
)n eſt pupillus, qui in vtero
eſt.

ı2. *Pomponius* libro ſecundo ad
Sabinum.

ılgari ſubſtitutione, qua ei, qui
)remus morietur, hæres ſubſti-
, rectè ſubſtitutus etiam vnico
igitur: exemplo duodecim tabu-
, ex quibus proximis adgnatus, &
habetur.

Si quis ita in teſtamento ſcripſe-
*i quid filio meo acciderit. Damas
meus liber eſto*: mortuo filio, Da-
ber erit, licèt enim accidant, & vi-
:d vulgi ſermone etiam mors ſigni-
r.

:. *Paulus* libro 2. ad Sabinum.
verba, *Optimus, Maximuſque* vel
:um cadere poſſunt, qui ſolus eſt.
: circa edictum prætoris ſupremæ
æ habentur, & ſolæ.

Pueri appellatione etiam puella
catur, nam & fœminas puerperas
ap-

appellant recentes ex partu, & Græcè παιδίον communiter appellatur.

164. *Vlpianus* libro quintodecimo ad Sabinum.

NOmen filiarum, & in poſthumam cadere quæſtionis non eſt, quamuis poſthumæ non cadere in eam, quæ in rebus humanis ſit, certum ſit.

1 ¶ Partitionis nomen non ſemper dimidium ſignificat: ſed prout eſt adiectum, poteſt enim iuberi aliquis, & maximam partiri poſſe, & vigeſimam, & tertiam, & prout libuerit, ſed ſi non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur.

2 ¶ Habere, ſicut peruenire, cum effectu accipiendum eſt.

165. *Pomponius* libro quinto ad Sabinum.

VEniſſe ad hæredem nihil intelligitur, niſi deducto ære alieno.

166. *Idem* libro ſexto ad Sabinum.

VRbana familia, & ruſtica, non loco, ſed genere diſtinguitur, poteſt enim aliquis diſpenſator non eſſe ſeruorum vrbanorum numero: veluti is, qui ruſticarum rerum rationes diſpenſet, ibique habitet, non multum abeſt à villico, inſularius autem vrbanorum numero eſt, videndum tamen eſt, ipſe dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicarijs apparebit.

1 ¶ Pernoctare extra vrbem intelligendus eſt, qui nulla parte noctis in vrbe eſt: Per enim totam noctem ſignificat.

197. *Vl-*

167. *Vlpianus* libro vigeſimoquinto ad Sabinum.

CArbonum appellatione materiam non contineri, ſed an lignorum? & fortaſſis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & Titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, vtrum ligno, an carboni an ſuo generi adnumerabimus? & magis eſt, vt proprium genus habeatur. Sulphurata quoque de ligno ęquè eandem habebunt definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehenſa, niſi hæc fuit voluntas. Idem & de nucleis oliuarum, ſed & de balauis eſt, vel ſi qui alij nuclei. De pinu autem integri ſtrobili, ligni appellatione continebuntur.

168. *Paulus* libro quarto ad Sabinum.

PAli, & perticæ in numerum materiæ redigendi ſunt, & ideò lignorum appellatione non continentur.

169. *idem* libro quinto ad Sabinum.

NOn tantùm in traditionibus, ſed & in emptionibus, & ſtipulationibus, & teſtamentis adiecto hæc. *Vti optimus Maximuſque eſt*, hoc ſignificat, vt liberum præſtetur prædium, non vt etiam ſeruitutes ei debeantur.

170. *Vlpianus* libro trigeſimotertio ad Sabinum.

HÆredis appellatione omnes ſignificari ſucceſſores credendum eſt, etſi verbis non ſint expreſſi.

171. *Pom-*

171 *Pomponius* libro ſextodecimo ad Sabinum.

PEruenisse ad te rectè dicitur, quod per te ad alium peruenerit: vt in hereditate à liberto per patronum filiumfamilias, patri eius adoptiuo acquiſita reſponſum eſt.

170. *Vlpianus* libro trigeſimo octauo ad Sabinum.

LIberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. *Idem* libro trigeſimonono ad Sabinum.

COllegarum appellatione hi continentur, qui ſunt eiuſdem poteſtatis.

1 ¶ Qui extra continentia vrbis eſt, abeſt: cæterum vſque ad continentia, non abeſſe videbitur.

174. *Idem* libro quadrageſimoſecundo ad Sabinum.

ALiud eſt promittere furem non eſſe, aliud furto noxaque ſolutum, qui enim dicet furem non eſſe, de hominis propoſito loquitur, qui furtis noxaque ſolutum, nemini eſſe furti obligatum promittit.

175. *Pomponius* libro vigeſimoſecundo ad Sabinum.

FAciendi verbo, reddendi etiam cauſa continetur.

176. *Vlpianus* libro quadrageſimo quinto ad Sabinum.

SOlutionis verbo, ſatiſdationem quoque omnem accipiendam placet, ſoluere dicimus eum, qui fecit, quòd facere promiſit.

177. *Idem*

. *Idem* libro 47. ad Sabinum.

tura cauillationis, quam Græcè *σιτην*(*ideſt*, *acerualem ſyll. giſmũ*) auerunt, hæc eſt, vt ab euiden-is per breuiſſimas mutationes di-io ad ea, quę euidenter falſa ſunt, :atur.

Idem libro quadrageſimonono ad Sabinum.

uniæ verbum, non ſolùm numera-n pecuniam complectitur: verum n omninò pecuniam, hoc eſt om-pora: nam corpora quoque pecu-pellatione contineri, nemo eſt qui :t.

Hæreditas iuris nomen eſt, quod :ſſionem, & deceſſionem in ſe , hæreditas autem, vel maximè us augetur.

ctionis verbum, & ſpeciale eſt, :rale: nam omnis actio dicitur ſi-erſonam, ſiue in rem ſit petitio, :rumque actiones perſonales ſo-dicere, petitionis autem verbo, in :iones ſignificari videntur, perſe-is verbo extraordinarias perſecu-pro contineri: vt puta fideicom-um, & ſi quæ aliæ ſunt, quæ non iuris ordinarij executionem.

Hoc verbum *debuit*, omnem om-ctionem comprehendere intelli-ſiue ciuilis, ſiue honoraria, ſiue mmiſſi fuit perſecutio.

. *Idem* libro 51. ad Sabinum.

hæc verba: *Quanti ea res erit*, vel *nti eam rem eſſe paret*, nihil inte-ı vtraque nempè clauſula, placet rei æſtimationem fieri.

180. *Pom-*

180. *Pomponius* libro trigeſimo ad Sabinum.

TVgurij appellatione omne ædificiũ, quod ruſticæ magis cuſtodiæ conuenit, quàm vrbanis ædibus, ſignificatur. 1 ¶ Ofilius ait, tugurium à tecto, tanquam tegularium, eſſe dictum: vt toga, quod eo tegamur.

181. *Idem* libro trigeſimoquinto ad Sabinum.

VErbum illud *pertinere*, latiſſimè patet, nam & ijs rebus petendis aptum eſt, quæ dominij noſtri ſint: & eis, quas iure aliquo poſſideamus, quamuis non ſint noſtri dominij, pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum cauſa ſint, ſed eſſe poſſint.

182. [*Vlpianus* libro vigeſimoſeptimo ad Edictum.

PAterfamilias [liber peculium non poteſt habere]quemadmodum nec ſeruus bona.

183. *Idem* libro vigeſimooctauo ad Edictum.

TAbernæ appellatio declarat omne vtile ad habitandum ædificium, non ex eo, quod tabulis eluditur.

184. *Paulus* libro 30. ad Edictum.

INde tabernacula, & contubernales dicti ſunt.

185. *Vlpianus* libro vigeſimooctauo ad Edictum.

INſtructam autem tabernam ſic accipimus, quæ & rebus, & hominibus ad negotiationem paratis conſtat.

186. *Idem* libro 30. ad Edictum.

COmmendare nihil aliud eſt, quàm deponere.

187. *Idem*

Idem libro trigeſimoſecundo ad Edictum.

rbum, *Exacta pecunia*, non ſolùm d ſolutionem referendum eſt: etiam ad delegationem.

Paulus libro trigeſimotertio ad Edictum.

ıbere duobus modis dicitur: altero iure dominij, altero, obtinere terpellatione id, quod quis eme-

Cautum intelligitur: ſiue perſoue rebus cautum ſit.

). *Idem* libro trigeſimoquarto ad Edictum.

ere oportere, & hanc ſignificatiom habet, vt abſtineat quis ab eo quod contra conuentionem fieret, aret ne fiat.

Vlpianus libro trigeſimoquarto ad Edictum.

ouinciales eos accipere debemus. ı in prouincia domicilium habent, os, qui ex prouincia oriundi ſunt.

. *Paulus* libro trigeſimoquinto ad Edictum.

r diuortium, & repudium, hoc ineſt, quod repudiari etiam futurum monium poteſt: non rectè autem ı diuertiſſe dicitur: quod diuorex eo dictum eſt, quod in diuerſas eunt, qui diſcedunt.

Vlpianus libro trigeſimoſeptimo ad Edictum.

Ec adiectio *pluriſue*, non infinitam pecuniam continet, ſed modicam, atio hæc, *Solidos decem, pluresue*, nutulam ſummam referatur.

193. *Idem*

193. *Idem* libro trigeſimo octauo ad Edictum.

HÆc verba, *Quanti eam rem paret eſſe*, non ad quod intereſt, ſed ad rei æſtimationem referuntur.

194. *Vlpianus* libro quadrageſimotertio ad Edictum.

INter donum, & munus, hoc intereſt, quod inter genus, & ſpeciem: nam genus eſt donum, Labeo à donando dictum, munus ſpeciem, nam munus eſſe donum cum cauſa, vt puta natalitium, nuptalitium.

195. *Idem* libro quadrageſimo ſexto ad Edictum.

PRonunciatio ſermonis in ſexu maſculino ad vtrumque ſexum plerumque porrigitur.

1 ¶ *Familiæ* appellatio qualiter accipiatur, videamus, & quidem variè accepta eſt: nam & in res, & in perſonas deducitur, in res, vt puta lege duodecim tabularum, his verbis, *adgnatus proximus familiam habeto*. Ad perſonas autem refertur familię ſignificatio, ita cum de patrono, & liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit, *in eam familiã*, & hic de ſingularibus perſonis legem loqui conſtat.

2 ¶ Familiæ appellatio refertur, & ad corporis cuiuſdam ſignificationem, quod aut iure proprio ipſorum, aut communi vniuerſæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures perſonas, quæ ſunt ſub vnius poteſtate, aut natura, aut iure ſubiectę: vt puta patremfamilias, matremfamilias, filiusfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum ſequuntur, vt puta nepotes,

eptes, & deinceps. Pater autem
; appellatur, qui in domo domi-
ıbet, rectèque hoc nomine appel-
ıamuis filiũ non habeat, nõ enim
erſonam eius, ſed & ius demon-
, denique & pupillum patremfa-
appellamus, & cum paterfa-
noritur, quotquot capita ei ſubie-
int, ſingulas familias incipiunt
ſinguli enim patrũfamiliarũ no-
:unt, idemq; eueniet, & in eo, qui
patus eſt: nam & hic ſui iuris ef-
ropriam familiam habet. Cõmu-
amiliam dicimus omnia adgna-
nam etſi patrefamilias mortuo
ingulas familias habent, tamen
qui ſub vnius poteſtate fuerunt,
ıſdem familiæ appellabuntur,
adem domo, & gẽte proditi ſunt.
ruientium quoque ſolemus ap-
familias, vt in edicto prætoris
nus ſub titulo de furtis, vbi prę-
ıitur de familia publicanorum,
non omnes ſerui, ſed corpus
n ſeruorum demonſtratur huius
ı paratũ, hoc eſt, vectigalis cau-
autem parte edicti omnes ſerui
ıtur, vt de hominibus coactis, &
um raptorum: item redhibito-
:terior res reddatur emptoris o-
familię eius, & interdicto vnde
liæ appellatio omnes ſeruos cõ-
it, ſed & filij continentur.
:m appellatur familia plurium
:um, quæ ab eiuſdem vltimi ge-
anguine proficiſcuntur, ſicuti
familiam Iuliam, quaſi à fonte
memoriæ.

5 ¶ Mo-

Digitized by Google

5 ¶ Mulier autem familiæ ſuæ, & caput finis eſt.

196 *Gaius* libro ſextodecimo ad Edictum Prouinciale.

FAmiliæ appellatione, & ipſe princeps familiæ continetur.

1 ¶ Fœminarum libros in familia earum non eſſe, palam eſt: quia qui naſcuntur, patris, non matris familia ſequuntur.

197. *Vlpianus* libro quinquageſimo ad Edictum.

INdicaſſe eſt detuliſſe, arguiſſe, accuſaſſe, & conuiciſſe.

198. *Idem* li. 2. de omnibus tribunalibus.

VRbana prædia, omnia ædificia accipimus, non ſolùm ea, quæ ſunt in oppidis: ſed & ſi fortè ſtabula ſunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis: vel ſi prætoria voluptati tantùm deſeruientia, quia vrbanum prædium non locus facit, ſed materia. Proindè horti quoque ſi qui ſunt in ædificijs conſtituti, dicendum ſit vrbanorum appellatione contineri. Planè ſi plurimum horti in reditu ſunt, vinearij fortè, vel etiam olitorij, magis hæc non ſunt vrbana.

199. *Idem* libro octauo de omnibus tribunalibus.

ABſentem accipere debemus eum, qui non eſt eo loco, in quo loco petitur, non enim trans mare abſentem deſideramus, & ſi fortè extra continentia vrbis ſit abeſt, cæterum vſque ad continentia, non abeſſe videbitur, ſi non latitet.

1 ¶ Abeſſe non videbitur, qui ab hoſtibus captus eſt, ſed quia à latronibus detinetur.

200. *Iu-*

Iulianus libro 2. Digeſtorum.
ic ſtipulatio. *Noxis ſolutum præ-ari?* non exiſtimatur ad eas noxas re, quæ publicam exercitionem, :itionem capitalem habent.
. *Idem* libro 81. Digeſtorum.
interpretatione recipiendum eſt, pellatione filij, ſicuti filiamfa-contineri ſæpè reſpondebimus, epos videatur comprehendi, & omine auus quoque demonſtrari atur.
Alfenus Varus libro ſecundo Digeſtorum.
i in teſtamento ſcriptum eſſet, vt res in funere, aut in monumen-axat aureos centum conſume-licet minus conſumere, ſi am-:llet licet: neque ob eam rem eſtamentum facere videtur.
idem libro ſeptimo Dige-ſtorum.
e cenſoria portus Siciliæ ita ſcri-erat: *Seruos quos domo qui docet pro his portorium ne dato*, quæ ſi quis à Sicilia ſeruos Romam t fundi inſtruendi cauſa, vtrum hominibus portorium dare debe-o reſpondit duas eſſe in hac ſcri-æſtiones, primam, quid eſſet *do-cere*: alteram, quid eſſet *ſuo vſu* Igitur quæri ſolere, vtrum vbi habitaret, ſiue in prouincia, ſiue an dũtaxat in ſua cuiuſq; patria eſſe rectè diceretur: ſed ea re con n eſſe, eam domũ vnicuique no-ebere exiſtimari, vbi quiſque ſe-abulas haberet, ſuarumque rerũ
O con-

conſtitutionem feciſſet. Quid autē eſſet *vſu ſuo*, magnam habuiſſe dubitationē & magis placet, quod victus ſui cauſa paratum eſt, tantum contineri. Itemque de ſeruis eadem ratione queri, qui eorū vſus ſui cauſa parati eſſent: vtrum diſpenſatores, inſularij, villici, atrienſes textores, operarij quoque ruſtici, qui agrorum colendorum cauſa haberētur, ex quibus [agris] paterfamilias fructus caperet, quibus ſe toleraret: omnes denique ſeruos, quos quiſque emiſſet, vt ipſe haberet, atque eis ad aliquam rem vteretur, neque ideò emiſſet, vt venderet. Et ſibi videri eos demum vſus ſui cauſa patremfamilias habere: qui ad eius corpus tuendum, atque ipſius cultum præpoſiti, deſtinatique eſſent, quo in genere iunctores, cubicularij, coci, miniſtratores, atque alij, qui ad eiuſmodi vſum parati eſſent, numerarentur.

204. *Paulus* libro ſecundo epitomarum Alfeni.

PVeri appellatio tres ſignificationes habet: vnam, cum omnes ſeruos pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonſtraremus.

205. *idem* libro quarto Epitomarum Alfeni.

QVi fundum vendidit, pomum, recepit: nuces, & ficos, & vuas dumtaxat duracinas, & purpureas, & quæ eius generis eſſent, quas non vini cauſa haberemus, quas Greci, τρώξιμον, id eſt, *comeſtibiles*, appellarent, receptas videri.

Iulianus libro ſexto ex Minicio·
aria vaſa propriè vaſa torcularia
ſe placet: dolia autem, & ſerias
i in ea cauſa eſſe, quandiù vinum
nt, cum ſine vino eſſe deſinerent,
umero nõ eſſe, quoniam ad alium
ransferri poſſunt, veluti ſi fru-
m in his addatur eandem cauſam
rarum eſſe: vt cum vinum ha-
tum in vaſis vinarijs: cum inanes
m extra numerorum vinariorum
lia aliud in his addi poſſit.

c7. *Africanus* libro tertio
Quæſtionum.

rcis appellatione homines non
ontineri, Mela ait, & ob eam rem
ies non mercatores, ſed venali·
ppellari ait, & rectè.

dem libro quarto Quæſtionum.
rũ appellatio ſicut hæreditatis,
ɪerſitatẽ quandam ac ius ſucceſ-
t non ſingulares res demonſtrat.

9. *Florentinus* libro decimo
Inſtitutionum.

m Titio aliquid facere iuſſus, nõ
etur præsẽte eo feciſſe, niſi is in-
itaque ſi furioſus, aut infans ſit,
niat: non videtur corã eo feciſſe.
rẽ, nõ etiam velle is debet, nam
ɔ eo rectè ſit, quod iuſſum eſt.

rcianus libro 7. Inſtitutionum.
natus eſt ex mancipijs vrbanis,
ſſus eſt in villam nutriendus, in
ſeruis conſtituetur.

rentinus libro 8. Inſtitutionum.
i appellatione omne ædificium,
nnis ager continetur: ſed in vſu
dificia, ędes ruſtica, villę dicun-

 tur.

tur. Locus verò ſine ædificio, in vrbe area, rure autem ager appellatur. Idemque ager cum ædificio, fundus dicitur.

212. *Vlpianus* libro primo de Adulterijs.

PRæuaricatores eos appellamus, qui cauſam aduerſarijs ſuis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt à variando, præuaricatores dicti ſunt.

213. *idem* libro primo Regularum.

CEdere diem ſignificat incipere deberi pecuniam. *Venire* diem ſignificat eum diem veniſſe, quo pecunia peti poſſit. Vbi purè quis ſtipulatus fuerit: & ceſſit, & venit dies, vbi in diem: ceſſit dies, ſed nondum venit, vbi ſub conditione, neque ceſſit, neque venit dies pendente adhuc conditione.

1 ¶ Æs alienum eſt, quod nos alijs debemus, ęs ſuū eſt, quod alij non debent.

2 ¶ Lata culpa eſt nimia negligentia: ideſt, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. *Marcianus* libro primo Publicorum iudiciorum.

MVnus propriè eſt, quod neceſſarie obimus, lege, more, imperiove eius qui iubēdi habet poteſtatē. Dona autem propriè ſunt, quæ nulla neceſſitate iuris, officij, ſed ſponte præſtantur, quæ ſi non prçſtentur, nulla reprehēſio eſt: & ſi prçſtentur, plenumq; laus ineſt, ſed in ſumma in hoc ventū eſt: vt non quodcumq; munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerat, id munus rectè dicatur.

215. *Paulus* libro ſingulari ad legem Fuſiam Caniniam.

POteſtatis verbo plura ſignificātur, in perſona magiſtratuum, imperium, in

Digitized by Google

ona liberorum patria poteſtas, in
a ſerui, dominium. At cum agi-
: noxæ deditione cum eo, qui ſer-
on defendit: præſentis corporis
, facultatemque ſignificamus. In
ttilia in poteſtatem domini, rem
m veniſſe videri, & ſi eius vindi-
poteſtatem habuerit, Sabinus, &
aiunt.

Vlpianus libro primo ad legem
Æliam Sentiam.

um eſt, eum, qui in carcere clau-
s eſt, non videri, neque vinctum,
in vinculis eſſe, niſi corpori eius
ı ſint adhibita.

auolenus libro primo ex Poſte-
rioribus Labeonis.

illam conditionem, *Cum fari po-
t, & poſtquam fari potuerit*, mul-
ereſt, nam poſteriorem ſcripturã
ẽ eſſe conſtat, ai *cum fari potue-*
iorem, & id tantum modo tem-
ificari, quo primum fari poſſit.
em ita data conditione, *Illud fa-
diebus*, ſi nihil præterea fuiſſet
m, in biduo conditionem imple-
et.

apinianus. libro 27. Quæſtionum.
bum *Facere* omnem omninò fa-
ndi cauſam complectitur, dan-
nendi, numerandi, iudicandi,
ndi.

idem libro 2. Reſponſorum.
uentionibus contrahentium vo-
tem potiùs, quam verba, ſpecta-
it. Cum igitur ea lege fundum
em municipes locauerint, vt ad
m eius, qui ſuſcepit, pertineret:

ius hæredum ad legatarium quoque transferri potuerit.

220 *Calliſtratus* libro 2. Quæſtionum.

LIberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæteriq; qui ex his deſcendunt continentur, hos enim omnes ſuorum appellatione lex duodecim tabularũ comprehendit: toties enim leges neceſſarium ducũt in cognatione ſingularum nominibus rei, velut, *Filij nepotes, pronepotes*, cęterorũve, qui ex his deſcẽdunt: quoties non omnibus, qui poſt eos ſunt, præſtitum voluerint: ſed ſolis his ſuccurrent, quos nominatim enumerent. At vbi non perſonis certis, non quibuſdam gradibus præſtatur, ſed omnibus, qui ex eodem genere orti ſunt liberorum appellatione comprehenduntur.

1 ¶ Sed & Papirius Fronto libro tertio reſponſorum ait, prædio cum villico, & contubernali eius, & filijs legato, nepotes quoque ex filijs contineri: niſi voluntas teſtatoris aliter habeat, filij enim appellatione ſæpè, & nepotes accipi multifariam placere.

2 ¶ Diuus quoque Marcus reſcripſit, non videri ſine liberis defunctum, qui nepotem ſuum hæredem reliquit.

3 ¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo, & voto vxores ducunt filiorum appellatione omnes, qui ex nobis deſcendunt, contineri, nec etiã dulciore nomine poſſumus nepotes noſtros, quã filij, appellare, etenim idcircò filios filiaſue concepimus, atque edimus, vt ex prole eorũ earumue diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

221. *Pau-*

.*Paulus* libro 10. Reſponſorum.
ulus reſpondit, falſum tutorem eũ
rè dici, qui tutor nõ eſt, ſiue haberi
datus eſt, ſiue non, ſicut falſum
nentum, quod teſtamentum nõ eſt,
dius iniquus, qui modius non eſt.
Hermogenianus libro ſecundo
Iuris epitomarum.
:uniæ nomine non ſolùm numera-
pecunia: ſed omnes res, tam ſoli,
mobile, & tam corpora, quàm iura
ıentur.
Paulus libro 2. Sententiarum.
tæ culpæ finis eſt, non intelligere
, quod omnes intelligunt.
Amicos appellare debemus, non
otitia coniunctos: ſed quibus fue-
ra cum patrefamilias honeſtis fa-
tatis quæſita rationibus.
enuleius libro 7. Stipulationum.
:ulorum appellatione, vel priua-
, vel publica vincula ſignificant,
æ verò, tantùm publicam cuſto-

. *Tryphoninus* libro primo
Diſputationum.
tiuus eſt, non is, qui ſolùm con-
am fugiendi à domo ſuſcepit, li-
 factu rum iactauerit: ſed qui ip-
fugæ initium mente deduxerit,
furem, adulterum, aleatorem,
am aliqua ſignificatione ex ani-
oſitione cuiuſque ſola quis dice-
t: vt etiam is, qui nonnunquam
) rem inuito domino ſubtraxe-
ıquam alienam matremfamilias
rit, ſi modo eius ment s ſit, vt
ıe data id commiſſurus ſit: ta-

men oportere eadem hæc crimina aſſumpto actu intelligi, & ideò fugitiuum quoque, & errorem non ſecundùm propoſitionem ſolam, ſed cum aliquo actu intelligi conſtat.

226. *Paulus* libro primo Manualium.

MAgna negligentia, culpa eſt: magna culpa, dolus eſt.

227. *idem* libro ſecundo Manualium.

EX illa parte edicti, *Tu quem ei haeredem eſſe oportet*, hæredis hæredibus bonorum poſſeſſio non defertur.

1 ¶ Item in ſubſtitutione his verbis, *Quiſquis mihi hæres erit*, proximus hæres tantum ſignificatur, imo non tantum proximus hæres, ſed etiam ſcriptus.

228. *idem* libro ſingulari de cognitionibus.

MVnicipes intelligendi ſunt, & qui in eodem municipio nati ſunt.

229. *idem* libro ſingulari de Tacitis fideicommiſſis.

TRanſacta finitave intelligere debemus, non ſolum quibus controuerſia fuit, ſed etiam quæ ſine controuerſia ſint poſſeſſa,

230. *idem* libro ſingulari ad Senatuſconſultum Orficianum.

VT ſunt iudicio terminata, tranſactione compoſita, longioris temporis ſilentio finita.

231. *idem* libro ſingulari ad Senatuſconſultum Tertullianum.

QVod dicimus eum, qui naſci ſperatur, pro ſuperſtite eſſe: tunc verum eſt, cum de ipſius iure quæritur, alij autem non prodeſt, niſi natus.

iaius li. 1. de Verborũ obligationib.
ÆEc enunciatio, *Quæ ſunt pluris au-reorum triginta*, ſimul & quantita-: æſtimationis ſignificatiua eſt.
. *idem* libro primo ad legem duo-decim tabularum.
aluitur, & moritur, & fruſtretur. ıde & calumniatores appellati sũt,)er fraudes, & fruſtrationes alios ve litib. Inde & cauillatio dicta eſt.
Poſt Kalendas Ianuarias die tertio ılute principis vota ſuſcipiuntur.
Telum vulgo quidem id appella-uod ab arcu mittitur, ſed nunc om-nificatur quod mittitur manu. Ita tur, vt & lapis, & lignum, & ferrum omine contineatur. Dictumque ab ıod in longinquum mittitur, Græ-ce figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ ab eo, *ſt longè.* Et hanc ſignificationem ire poſſumus, & in Græco nomi-nı, quod nos telum appellamus, illi appellant, eoque nomine vulgo m id ſignificatur, & quod ab arcu :ur: ſed non minus omne ſignifi-. quod [cùm mittitur manu,] βάλλεσθαι *ideſt à iaciendo*. Ad-t non ... *phoix non*. nam ita t: Καὶ τόξ... ... λογ-τοξεύματα; σφενδόναι πλεῖστοι... ...δοι, *ideſt, Et tale ſimul fereban-tiſta, ſagitta, funda plurimi icem la-*Et id, quod ab arcu mittitur, apud)s quidem proprio nomine τόξευ. *deſt ſagitta*] vocatur, apud nos au-õmuni nomine telum appellatur.

234. *idem* libro ſecundo ad legem duodecim tabularum.

QVos nos hoſtes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionem iudicantes, cum quibus bellum eſſet.

1 ¶ Locuplex eſt, qui ſatis idoneè habet pro magnitudine rei: quam actor reſtituendam eſſe petit.

2 ¶ Verbum *Viuere*, quidam putant ad cibum pertinere, ſed Ofilius ad Atticum ait, his verbis, & veſtimenta, & ſtramenta contineri: ſine his enim viuere neminem poſſe.

235. *idem* libro tertio ad legem duodecim tabularum.

FErri proprie dicimus, quæ quis ſuo corpore baiulat: portari ea, quæ quis iumento ſecum ducit, agi ea, quæ animalia ſunt.

1 ¶ Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent: ſed omnes, qui ædificarentur.

236. *idem* libro quarto ad legem duodecimum tabularum.

QVi venenum dicit, adijcere debet, vtrum malum, an bonum, nam & medicamenta venena ſunt: quia eo nomine omne cõtinetur, quod adhibitum naturam eius, cui adhibitum eſſet, mutat, cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φαρμακον dicunt, apud illos quoque tam medicamenta, quàm quæ nocent, hoc nomine continentur, vnde adiectione alterius, nominis diſtinctio ſit, admonet nos ſumus apud eos poetarum Homerus, nam ſic ait.

φάρ-

ομανα πολλὰ μεις λλα
ιγμενα, πολλαδ᾽ ιλυρὰ
id eſt
a multa quidem bona mixta, multa m mala.
Glandis appellatione omnis fru-
)ntinetur, vt Iauolenus ait, exem-
ræci ſermonis, apud quos omnes
m ſpecies ακρόδρυα (id eſt, *extre-*
's arborum) appellantur.
idem libro quinto ad legem duo-
decim tabularum.
'obus negatiuis verbis quaſi per-
nittit lex, magis quam prohibuit,
etiam Seruius animaduertit.
em libro ſexto ad legem duode-
cim tabularum.
bs eſt cæteri ciues ſine ſenatori-
s.
eteſtatũ eſt teſtatione denũciatũ.
ignus appellatum à pugno: quia
æ pignori dantur, manu tradun-
ıde etiam videri poteſt verum
uod quidem putant pignus pro-
i nobi is conſtitui.
Ioxiæ appellatione omne deli-
ontinetur.
mponius lib. ſingulari Enchiridii.
illus eſt, qui cum impubes eſt,
ijt in patris poteſtate eſſe aut
aut emancipatione.
:ruorum appellatio ex eo fluxit,
nperatores noſtri captiuos vēde-
er hoc ſeruare, ne occidere ſolēt.
ıcola eſt, qui aliqua regione do-
m ſuum contulit, quem Græci
ν [id eſt, *iuxta habitantem*]

appellant. Nec tantùm hi, qui in oppido morantur, incolæ ſunt: ſed etiam qui alicuius oppidi finibus ita agrum habent, vt in eum ſe quaſi in aliquam ſedem recipiant.

3 ¶ Munus publicum eſt officium priuati hominis, ex quo commodum ad ſingulos, vniuerſoque ciues, remque eorum imperium magiſtratus extraordinarium peruenit.

4 ¶ Aduena eſt, quem Græci ἀπόλιδα [id eſt,] *domo profugum*, *colonum aduenientem*] appellant.

5 ¶ Decuriones quidam dictos aiunt ex eo, quod initio, cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, conſilij publici gratia conſcribi ſolita ſit.

6 ¶ Vrbs ab vrbe appellata eſt, vrbare eſt aratro definire, & Varus ait, vrbum appellari curuaturam aratri: quod in vrbe condenda adhiberi ſolet.

7 ¶ Oppidum ab ope dicitur, quod eius rei cauſa mœnia ſint conſtituta.

8 ¶ Territorium eſt vniuerſitas agrorum intra fines cuiuſque ciuitatis, quod ab eo dictum quidam aiunt: quod magiſtratus eius loci intra eos fines terrendi, id eſt, ſummouendi, ius habet.

9 ¶ Verbum *Suum* ambiguum eſt, vtrum de toto, an de parte ſignificat, & ideò, qui iuxta ſuum non eſt, adijcere debet, neque ſibi communem eſſe.

240. *Paulus* ex libris ſex, libro primo Imperialium ſententiarum in cognitionibus prolatarum.

CVm quærebatur, an verbum *Soluto matrimonio dotem reddi*, non tãtùm diuor-

diuortium, ſed & mortem contineret, hoc eſt an de hoc quoq; caſu contrahentes ſentirent, & multi putabant hoc ſenſiſſe, & quibuſdam alijs contra videbatur: ſecundū hoc motus Imperator pronunciauit, id actum eo pacto, vt nullo caſu remaneret dos apud maritum.

241. *Quintus Mucius Scæuola* libro ſingulari *opω*.

IN ruris cæſis ea ſunt, quæ terra non tenentur, quæque opere ſtructili, tectoriove non continentur.

242. *Iauolenus* libro 2. ex Poſterioribus Labeonis.

MAlum nauis eſſe partem, artemonem autem non eſſe, Labeo ait: quia pleræque naues ſine malo inutiles eſſent: ideòque pars nauis habetur: artemo autem magis adiectamentum, quàm pars nauis eſt.

1 ¶ Inter proiectum, & immiſſum, hoc intereſſe ait Labeo: quod proiectum eſſet id, quod ita proueheretur, vt nuſquā requieſceret, qualia meniana, & ſuggrūda eſſent: immiſſum autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requieſceret, veluti tigna trabes, quæ immitterentur.

2 ¶ Plumbum, quod regulis poneretur, ædificij eſſe ait Labeo: ſed id quod hypethri tegendi cauſa poneretur, contra eſſe.

3 ¶ Vidua non ſolum ea, quæ aliquando nupta fuiſſet, ſed eam quoque mulierem, quæ virum non habuiſſet, appellari ait Labeo: quia vidua ſic dicta eſt, quaſi vecors, veſanus, qui ſine corde, aut ſanitate eſſet, ſimiliter viduam dictam eſſet ſine viduitate.

4 ¶ Sē

4 ¶ Si ſtraturam loci alicuius ex tabulis factis: quæ æſtate tollerentur, & hyeme ponerentur, æ ium eſſe, ait Labeo: quoniam perpetui vſus paratæ eſſent, neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. *Scæuola* libro octauodecimo Digeſtorum.

SCæuola reſpondit: Semper acceptum eſt, vt libertorum appellatione etiã hi contineri intelligantur, qui eodem teſtamento, vel poſteriore loco manumitterentur: niſi ſi manifeſtè is, à quo peteretur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

244. *Labeo* libro 4. Pithanon à Paulo epitomarum.

SI qua pęna eſt, multa eſt, ſi qua multa eſt, pęna eſt *Paulus*: Vtrumq; eorum falſum eſt, namq; harum rerum diſſimilitudo ex hoc quoque apparet: quod de pęna prouocatio non eſt: ſimulatq; enim victus quis eſt eius maleficij, cuius pęna eſt ſtatuta, ſtatim ea debetur: at mulctæ prouocatio eſt, nec ante debetur, quam aut nõ eſt prouocatum, aut prouocator victus eſt, nec aliter, quàm ſi is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerũ diſſimilitudo apparere poterit: quia pęnæ certæ ſingulorum peccatorum ſunt: multæ contra, quia eius iudicis poteſtas eſt, quantam dicat, niſi cùm lege eſt conſtitutum, quantam dicat.

245. *Pomponius* libro decimo Epiſtolarum.

STatuæ affixæ baſibus ſtructilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut ſi ſimiliter cohærent

ychni, non ſunt ædium: ornatus ædium cauſa parantur, non quo perficiantur.

dem Labeo ait: Prothyrũ quod in s (interim qui) fieri ſolet, ędiũ eſt.

146. *idem* libro decimoſexto Epiſtolarum.

ud Labeonem Pithanon ita ſcriptum eſt; Exhibet, qui præſtat eius agitur, præſentiam: nã etiam qui præſtat eius, de quo agitur, pręſennec tamen (eum) exhibet, [&] qui n, aut furioſum, aut infãtem exhin poteſt videri eius præſtare præm, nemo enim ex eo genere prætis apte appellari poteſt.

Reſtituit, non tantùm qui ſolum, ſed etiam qui omnem rem, conemque reddita cauſa præſtet, & ſtitutio iuris eſt interpretatio.

b. I. Digeſtorum. Tit. XVII.

DIVERSIS REGVLIS iuris antiqui.

Paulus libro decimoſexto ad Plautium.

gula eſt quę rem, quæ eſt, breuiter arrat, nõ ex regula ius ſumatur, iure, quod eſt, regula fiat. Per reigitur breuis rerum narratio tra- & (vt ait Sabinus) quaſi cauſę coneſt, quæ ſimul cum in aliquo viſt, perdit officium ſuum.

Vlpianus libro 1. ad Sabinum.

minæ ab omnibus officijs ciuilis, vel publicis remotę sũt, & ideò

nec

nec iudices eſſe poſſunt, nec magiſtratũ gerere, nec poſtulare, nec pro alio interuenire, nec procuratores exiſtere.

1 ¶ Item impubes omnibus officijs ciuilibus debet abſtinere.

3. *idem* libro tertio ad Sabinum.

EIus eſt non nolle, qui poteſt velle.

4. *idem* libro ſexto ad Sabinum.

VElle non creditur, qui obſequitur imperio patris, vel domini.

5. *Paulus* libro ſecundo ad Sabinum.

IN negotijs contrahendis alia cauſa habita eſt forioſorũ, alia aliorũ, qui fari poſſunt, quamuis actum rei non intelligerent, nam furioſus nullum negotium contrahere poteſt: pupillus omnia tutore auctore agere poteſt.

6. *Vlpianus* libro 7. ad Sabinum.

NOn vult hæres eſſe, qui ad alium transferre voluit hæreditatem.

7. *Pomponius* libro tertio ad Sabinum.

IVs noſtrum non patitur eundem in paganis, & teſtato, & inteſtato deceſſiſſe, earumque rerum natura inter ſe pugna eſt, [teſtatus, & inteſtatus.]

8. *idem* libro quarto ad Sabinum.

IVra ſanguinis nullo iure ciuili dirimi poſſunt.

9. *Vlpianus* libro 25. ad Sabinum.

SEmper in obſcuris, quod minimum eſt ſequimur.

10. *Paulus* libro tertio ad Sabinum.

SEcundum naturam eſt, commoda cuiuſque rei eum ſequi, quem ſequentur incommoda.

11. *Pomponius* libro 5. ad Sabinum.

ID, quod noſtrum eſt, ſine facto noſtro ad alium transferri non poteſt.

12. *Pau-*

Digitized by Google

12. *Paulus* libro tertio ad Sabinum.

IN teſtamentis plenius voluntates teſtantium interpretantur.

13. *Vlpianus* libro 10. ad Sabinum.

NOn videtur cępiſſe, qui per exceptionem à [petitione] remouetur.

14. *Pomponius* libro 5. ad Sabinum.

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præſenti die debetur.

15. *Paulus* libro quarto ad Sabinum.

[IS,] qui actionē habet ad rem recuperandam, ipſam non habere videtur.

16. *Vlpianus* libro 21. ab Sabinum.

IMaginaria venditio non eſt pretio accedente.

17. *idem* libro vigeſimotertio ad Sabinum.

CVm tempus in teſtamēto adijcitur, credendum eſt pro hærede adiectum, niſi alia mens fuerit teſtatoris: ſicuti in ſtipulationibus, promiſſoris gratia tempus adijcitur.

18. *Pomponius* libro ſexto ad Sabinum.

QVæ legata mortuis nobis ad hæredē noſtrum tranſeunt, eorum commodum per no his, quorum in poteſtate ſumus, eodem caſu acquirimus, aliter atque quod ſtipulati ſumus, nam & ſub conditione ſtipulantes, omnimodo eis acquirimus, etiam ſi libertatis nobis poteſtate domini conditio exiſtat.

PAVLVS.

SI filiusfamilias ſub conditione ſtipulatus emancipatus fuerit: deinde extiterit conditio: patri actio competit: quod in ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus.

39. *Vl-*

19. *Vlpianus* libro 24. ad Sabinum.

QVi cum alio contrahit, vel eſt, vel debet eſſe non ignarus conditionis eius: hæredi autem hoc imputari non poteſt, cum non ſpontè cum legatarijs contrahit.

1 ¶ Non ſolet exceptio doli nocere his, quibus voluntas teſtatoris non refragatur.

20. *Pomponius* libro 7. ad Sabinum.

QVoties dubia interpretatio libertatis eſt, ſecundum libertatem reſpondendam erit.

21. *Vlpianus* libro 27. ad Sabinum.

NOn debet, cui plus licet, quod minus eſt non licere.

22. *idem* libro 28. ad Sabinum.

IN perſonam ſeruilem nulla cadit obligatio.

1 ¶ Generaliter probandum eſt, vbicunque in bonæ fidei Iudicijs confertur in arbitrium domini, vel procuratoris eius conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum eſſe.

23. *idem* libro 29. ad Sabinum.

COntractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt: quidam, & dolum, & curam, dolum tantum, depoſitum, & precarium, dolum, & culpam, mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelę, negotia geſta, in his quidẽ, & diligentiam ſocietas, & rerum communio, & dolum, & culpam recipit, ſed hæc ita, niſi ſi quid nominatim conuenit, vel plus, vel minus, in ſingulis contractibus, nam hoc ſeruabitur, quod initio conuenit, legem enim contractus dedit.

Digitized by Google

dit, excepto eo, quod Celſus putat, non valere, ſi conuenerit, ne dolus præſtetur, hoc enim bonæ fidei iudicio contrarium eſt: & ita vtimur. Animalium verò caſus mortes, quæque ſine culpa accedunt, fugæ ſeruorum, qui cuſtodiri non ſolent, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum à nullo præſtantur.

24 *Paulus* libro 5. ad Sabinum.

QVatenus cuius interſit, in facto, non iure conſiſtit.

25. *Pomponius* libro 11. ad Sabinum.

PLus cautionis in re eſt, quàm in perſonæ.

26. *Vlpianus* libro 30. ad Sabinum.

QVi poteſt inuitis alienare, multò magis, & ignorantibus, & abſentibus poteſt.

27. *Pomponius* libro 16. ad Sabinum.

NEc ex pretorio, nec ex ſolemni iure priuatorum cōuentione quicquam immutādum eſt, quamuis obligationum cauſæ pactione poſſint immutari, & ipſo iure, & per pacti conuēti exceptionem, quia actionum modus, vel lege, vel per prætorem introductus priuatorum pactionibus non infirmatur: niſi tunc, cum inchoatur actio, inter eos conuenit.

28. *Vlpianus* libro trigeſimo ſexto ad Sabinum.

DIuus Pius reſcripſit, eos, qui ex liberalitate conueniunt, in id, quod facere poſſunt, condemnandos.

29. *Paulus* libro octauo ad Sabinum.

QVod initio vitioſum eſt, non poteſt tractu temporis conualeſcere.

30. *Vl.*

30. *Vlpianus* libro trigeſimoſexto ad Sabinum.

NVptis non concubitus, ſed conſenſus facit.

31. *idem* libro quadrageſimoſecundo ad Sabinum.

VErum eſt, neque pacta, neque ſtipulationes factum poſſe tollere: quod enim impoſſibile eſt, neque pacto, neque ſtipulatione poteſt comprehendi, vt vtilem actionem, aut factum efficere poſſet.

42. *idem* libro quadrageſimotertio ad Sabinum.

QVod attinet ad ius ciuile, ſerui pro nullis habentur, non tamen & iure naturali, quia quod ad ius naturale attinet, omnes homines æquales ſunt.

33. *Pomponius* libro 22. ad Sabinum.

IN eo, quod vel is, qui petit, vel is à quo petitur, lucri facturus eſt, durior cauſa eſt petitoris.

34. *Vlpianus* libro 4. ad Sabinum.

SEmper in ſtipulationibus, & in cæteris contractibus id ſequimur, quod actũ eſt, aut ſi non appareat, quid actum eſt erit conſequens, vt id ſequamur quod in regione, in qua actum eſt, frequentatur. Quid ergo, ſi neque regionis appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum eſt, redigenda ſumma eſt.

35. *idem* libro quadrageſimo octauo ad Sabinum.

NIhil tam naturale eſt, quàm eo genere quodque diſſoluere, quo colligatum eſt: ideò verborum obligatio verbis tollitur: nudi conſenſus obligatio contrario conſenſu diſſoluitur.

36. *Pom-*

36. *Pomponius* libro 27. ad Sabinum.

CVlpa eſt, immiſcere ſe rei ad ſe non pertinenti.

37. *Vlpianus* libro quinquageſimo primo ad Sabinum.

NEmo, qui condemnare poteſt, abſoluere non poteſt.

38. *Pomponius* libro vigeſimonono ad Sabinum.

SIcuti pœna ex delicto defuncti hæres teneri non debeat: ita nec lucrū facere, ſi quid ex ea re ad eum perueniſſet.

39. *idem* libro trigeſimoſecundo ad Sabinum.

IN omnibus cauſis pro facto accipitur id, in quo per alium more fit, quo minus fiat.

40. *idem* libro 34. ad Sabinum.

FVrioſi, vel eius, cui bonis interdictum ſit, nulla voluntas eſt.

41. *Vlpianus* libro 26. ad Edictum.

NOn debet actori licere, quod reo non permittitur.

1 ¶ In re obſcura melius eſt fauere repetitioni, quàm aduentitio lucro.

42. *Gaius* libro nono ad Edictum Prouinciale.

QVi in alterius locum ſuccedunt, iuſtam habent cauſam ignorantię, an id, quod peteretur, deberetur. Fideiuſſores quoque non minus, quàm hæredes, iuſtam ignorantiam poſſunt allegare. Hæc ita de hærede dicta ſunt, ſi cum eo agetur: non etiam ſi agat, nam planè, qui agit, certus eſſe debet: cum ſit in poteſtate eius, quando velit experiri, & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

43. *Vl-*

43. *Vlpianus* libro vigeſimo octauo ad Edictum.

NEmo ex his, qui negant ſe debere, prohibetur etiam alia defenſione vti, niſi lex impedit.

1 ¶ Quoties concurrunt plures actiones eiuſdem rei nomine, vna quis experiri debet.

44. *idem* libro vigeſimonono ad Edictum.

TOties in hæredem damus de eo, quod ad eum peruenit, quoties ex dolo defuncti conuenitur, non quoties ex ſuo.

45. *idem* libro trigeſimo ad Edictum.

NEque pignus, neque depoſitum neque precarium, neque emptio, neque locatio rei ſuæ conſiſtere poteſt.

1 ¶ Priuatorum conuentio iuri publico non derogat.

46. *Gaius* libro decimo ad Edictum Prouinciale.

QVod à quoque pœnæ nomine exactum eſt, id eiſdem reſtituere nemo cogitur.

47 *Vlpianus* libro 30 ad Edictum.

COnſilij non fraudulenti nulla obligatio eſt, cæterum ſi dolus, & calliditas interceſſit, de dolo actio competit.

1 ¶ Socij mei ſocius, meus ſocius non eſt.

48. *Paulus* libro 35. ad Edictum.

QVidquid (in) calore iracundiæ, vel ſit, vel dicitur nen prius ratum eſt, quàm ſi perſeuerantia apparuit iudicium animi fuiſſe, ideòque breui reuerſa vxor, nec diuertiſſe videtur.

49 *Vl-*

Digitized by Google

49. *Vlpianus* libro 35. ad Edictum.

ALterius circumuentio alij non præbet actionem.

50. *Paulus* libro 39. ad Edictum.

CVlpa caret, qui ſcit, ſed prohibere non poteſt.

51. *Gaius* libro 15. ad Edictum Prouinciale.

NOn videtur quiſquam id capere, quod ei neceſſe eſt alij reſtituere.

52. *Vlpianus* libro 44 ad Edictum.

NOn defendere videtur, non tantùm qui latitat, ſed & is, qui præſens negat ſe defendere, aut non vult ſuſcipere actionem.

52. *Paulus* libro 42. ad Edictum.

CVius per errorem dari repetitio eſt eius conſulto dari donatio eſt.

54. *Vlpianus* libro quadrageſimo ſexto ad Edictum.

NEmo plus iuris ad alium transferre poteſt, quàm ipſe haberet.

55. *Gaius* libro ſecundo de teſtamentis ad Edictum vrbicum.

NVllus videtur dolo facere, qui ſuo iure vtitur.

56. *idem* libro tertio de legatis ad Edictum vrbicum.

SEmper in dubijs benigniora præferenda ſunt.

57. *idem* libro octauodecimo ad Edictum Prouinciale.

BOna fides non patitur, vt bis idem exigatur.

58. *Vlpianus* libro ſecundo Diſputationum.

EX pœnalibus cauſis non ſolet in patrem de peculio actio dari.

59. *idem*

59. *idem* libro tertio Diſputationum.

HÆredem eiuſdem poteſtatis iuriſque eſſe, cuius fuit defunctus, conſtat.

60. *idem* libro decimo Diſputationum.

SEmper qui non prohibet pro ſe interuenire, mandare creditur; Sed & ſi quis ratum habuerit, quod geſtum eſt: obſtringitur mandati actione.

61. *idem* libro tertio Opinionum.

DOmum ſuam reficere vnicuique licet, dum non officiat inuito alteri, in quod ius non habet.

62. *Iulianus* libro ſexto Digeſtorum.

HÆreditas nihil aliud eſt, quam ſucceſſio in vniuerſum ius, quod defunctus habuerit.

63. *Idem* libro 17. Digeſtorum.

QVi ſine dolo malo ad iudicium prouocat, non videtur moram facere.

64. *Idem* libro 29. Digeſtorum.

EA, quæ raró accidunt, non temerè in agendis negotijs computantur.

65. *Idem* libro 54. Digeſtorum.

EA eſt natura cauillationis, quã Græci σορίτην [*id eſt aceruualem ſillogiſmum*] appellãt, vt ab euidẽter veris per breuiſſimas mutationes diſputatio ad ea, quæ euidẽter falſa ſunt, perducatur.

66. *idem* libro 60 Digeſtorum.

M*Arcellus*: Definit debitor eſſe is, qui natus eſt exceptionem iuſtã, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

67. *idem* libro 87. Digeſtorum.

QVoties idem ſermo duas ſententias exprimit, ea potiſſimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior eſt.

68. *Pau*

68. *Paulus* libro ſingulari de dotis repetitione.

IN omnibus cauſis id obſeruatur, vbi perſonæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat, vbi verò genus actionis id deſiderat: ibi, ad quemuis perſecutio eius deuenerit, non deficiat ratio auxilij.

69. *idem* libro ſingulari de adſignatione libertorum.

INuito beneficium non datur.

70. *Vlpianus* libro primo de officio Proconſulis.

NEmo poteſt gladij poteſtatem ſibi datam, vel cuius alterius coercitionis, ad alium transferre.

71. *idem* lib. 2. de officio Proconſulis.

OMnia, quæcumque cauſæ cognitionem deſiderant, per libellum expediri non poſſunt.

72. *Iauolenus* libro tertio ex poſterioribus Labeonis.

FRuctus rei eſt vel pignori dare licere.

73. *Quintus Mucius Scæuola* libro ſingulari.

QVod tutela redijt, eo hęreditas peruenit, niſi cum fœminæ hæredes intercedunt.

1 ¶ Nemo poteſt tutorem dare cuiquam, niſi ei, quem in ſuis hæredibus, cum moritur habuit, habituruſve eſſet, ſi vixiſſet.

2 ¶ Vi factum id videtur eſſe, qua de re quis, cum prohibetur, fecit clā, quod quiſque, cum controuerſiam haberet, habiturumve ſe putaret, fecit.

3 ¶ Quæ in teſtamento ita ſunt ſcri-

P pta,

pra, vt intelligi non poſſint, perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent.

4 ¶ Nec paciſcendo, nec legem dicendo, nec ſtipulando quiſquam alteri cauere poteſt.

74. *Papinianus* libro 1. Quæſtionum.

NOn debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

75 *idem* libro 3. Quæſtionum.

NEmo poteſt mutare cõſilium ſuum in alterius iniuriam.

76. *idem* libro 24. Quæſtionum.

IN totum omnia, quæ animi deſtinatione agenda ſunt, non niſi vera, & certa ſcientia perfici poſſunt.

77. *idem* libro 28. Quæſtionum.

ACtus legitimi, qui nõ recipiunt diẽ, vel conditionem, veluti emancipatio, acceptilatio, hęreditatis aditio, ſerui optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adiectionem, nonnunquam tamen actus ſuprafcripti tacitè recipiunt, quæ apertè comprehenſa vitium adferunt, nam ſi acceptum feratur ei, qui ſub conditione promiſit: ita demum egiſſe aliquid acceptilatio intelligitur, ſi obligationis conditio extiterit, quæ ſi verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. *idem* libro 31. Quæſtionum.

GEneraliter cum de fraude diſputatur, non quid habeat actor, ſed quid per aduerſarium habere non potuerit. conſiderandum eſt.

79. *idem* libro 32. Quæſtionum.

FRaudis interpretatio ſemper in iure ciuili non ex euentu dumtaxat ſed

ſed ex conſilio quoque deſideratur.

80 *idem* libro 33. Quæſtionum.

IN toto iure, generi per ſpeciem derogatur: & illud potiſſimum habetur, quod ad ſpeciem directum eſt.

81. *idem* libro 3. Reſponſorium.

QVæ dubitationis tollendæ cauſa contractibus inſeruntur, ius commune non lædunt.

82. *idem* libro nono Reſponſorium.

DOnari videtur, quod nullo iure cogente conceditur.

83 *idem* libro ſecundo Definitionum.

NOn videntur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. *Paulus* libro 3. Quæſtionum.

CVm amplius ſolutum eſt, quam debebatur, cuius pars non inuenitur, quæ repeti poſſit: totum eſſe indebitum intelligitur, manente priſtina obligatione.

1 ¶ Is natura debet, quem iure gentiũ dare oportet, cuius fidem ſecuti ſumus.

85. *idem* libro 6. Quæſtionum.

IN ambiguis pro dotibus reſpondere melius eſt.

1 ¶ Non eſt nouum, vt, quæ ſemel vtiliter conſtituta ſunt, durent, licet ille caſus extiterit, à quo initium capere non potuerunt.

2 ¶ Quoties æquitas deſiderij, naturalis ratio, aut dubitatio iuris moratur, iuſtis decretis res temperanda eſt.

86. *idem* libro 7. Quæſtionum.

NOn ſolet deterior conditio fieri eorum, qui litem conteſtati ſunt, quã ſi non, ſed plerumque melior.

87. *idem* libro 13. Quæſtionum.

NEmo enim in perſequendo deteriorem cauſam, ſed meliorem facit. Denique poſt litem conteſtatam hæredi quoque proſpiceretur, & hæres tenetur ex omnibus cauſis.

88. *Scæuola* libro 5. Quæſtionum.

NVlla intelligitur mora ibi fieri, vbi nulla petitio eſt.

89. *Paulus* libro 10. Quæſtionum.

QVamdiù poſſit valere teſtamentum, tamdiù legitimus, non admittitur.

90. *idem* libro 15. Queſtionum.

IN omnibus quidem, maximè tamen in iure, æquitas ſpectanda ſit.

91. *idem* libro 17. Quæſtionum.

QVoties duplici iure defertur alicui ſucceſſio repudiato nouo iure, quod ante defertur, ſupererit verus.

92. *Scæuola* libro 5. Reſponſorum.

SI Librarius in tranſcribẽdis ſtipulationis verbis erraſſet, nihil nocere, quo minus, & reus, & fideiuſſor teneatur.

93. *Macianus* libro 1. Fideicommiſſorũ.

FIliusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipiſci poſſeſſionem rei peculiaris videtur.

94. *Vlpianus* libro 2. Fideicommiſſorum.

NOn ſolent, quæ abundant, vitiare ſcripturas.

95. *idem* libro 6. Fideicommiſſorum.

NEmo dubitat, ſoluendo videri eum, qui defenditur.

96. *Macianus* libro 12. Fideicommiſſorum.

IN ambiguis orationibus maximè ſententia ſpectanda eſt eius, qui eas protuliſſet.

97. *Her-*

97. *Hermogenianus* libro tertio iuris Epitomarum.

EA ſola deportationis ſententia auſert, quæ ad fiſcum perueniunt.

98. *idem* libro 4. iuris Epitomarum.

QVoties vtriuſque cauſa lucri ratio vertitur, is præferendus eſt, cuius in lucrum cauſa tempore præcedit.

99. *Veneleius* libro 12. Stipulationum.

NOn poteſt improbus videri, qui ignorat, quantum ſoluere debeat.

100. *Caius* libro 1. Regularum.

OMnia, quæ iure contrahuntur, contrario iure pereunt.

101. *Paulus* libro ſingulari de Cognitionibus.

VBi lex duorum menſium fecit mentionem, & qui ſexageſimo, & primo diem venerit, audiendus eſt: ita enim & Imperator Antoninus cum Diuo patre reſcripſit.

102 *Vlpianus* libro 1. ad Edictum.

QVi vetante pretore fecit, hic aduerſus edictũ feciſſe propriè dicitur. 1 ¶ Eius eſt actionem denegare, qui poſſit & dare.

103. *Paulus* libro 1. ad Edictum.

NEmo de domo ſua extrahi debet.

104. *Vlpianus* libro 1. ad Edictum.

SI in duabus actionibus alibi ſumma maior, alibi infamia eſt, præponenda eſt cauſa exiſtimationis. Vbi autem æquiparant famoſa iudicia, & ſi ſummam imparem habent, pro paribus accipienda ſunt.

105. *Paulus* libro 1. ad Edictum.

VBicumque cauſæ cognitio eſt, ibi prætor deſideratur.

130. *Vlpianus* libro 18. ad Edictum.

NVnquam actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit.

131. *Paulus* libro 22. ad Edictum.

QVi dolo deſierit poſſidere, pro poſſidente damnatur: quia pro poſſeſſione dolus eſt.

132. *Gaius* libro 7. ad Edictum Prouinciale.

IMperitia culpæ adnumeratur.

133. *idem* libro 8. ad Edictum Prouinciale.

MElior cõditio noſtra per ſeruos fieri poteſt: deterior fieri non poteſt.

134. *Vlpianus* libro 21. ad Edictum.

NOn fraudantur creditores, cum quid non adquiritur à debitore, ſed cum quis de bonis diminuitur.

1 ¶ Nemo ex ſuo delicto meliorem ſuam conditionem facere poteſt.

135. *idem* libro 23. ad Edictum.

EA, quæ dari impoſſibilia ſunt, vel quæ in rerum natura non ſunt, pro non adiectis habentur.

136. *Paulus* libro 18. ad Edictum.

BOna fides tantumdem poſſidenti præſtat, quantum veritas, quoties lex impedimento non eſt.

137. *Vlpianus* libro 29 ad Edictum.

QVi auctore iudice comparatur, bonæ fidei poſſeſſor eſt.

138. *Paulus* libro 27. ad Edictum.

OMnis hæreditas, quamuis poſtea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.

148 *Paulus* libro 16. breuis edicti.

CVius effectus omnibus prodeſt, eius & partes ad omnes pertinent.

149. *Vlpianus* libro 67. ad Edictum.

EX qua perſona quis lucrum capit, eius factum præſtare debet.

150 *idem* libro 68. ad Edictum.

PArem eſſe conditionem oportet, eius qui quid poſſideat, vel habeat, atque eius, cuius dolo malum factum ſit, quo minus poſſideret, vel haberet.

151. *Paulus* libro 64. ad Edictum.

NEmo damnum facit, niſi qui id fecit, quod facere ius non habet.

152. *Vlpianus* libro 69. ad Edictum.

HOc iure vtimur, vt quidquid omninò per vim fiat, aut in vis publicæ, aut [in vis] priuatæ crimen incidat.

1 ¶ Deijcit & qui mandat.

2 ¶ In maleficio ratihabitio mandato comparatur.

3 ¶ In contractibus, quibus doli præſtatio vel bona fides ineſt, hæres in ſolidum tenetur.

153. *Paulus* libro 65. ad Edictum.

FErè quibuſcumq; modis obligamur, iiſdem in contrarium actio liberamur: cum quibus modis acquirimus, iiſdem in contrarium actis amittimus. Vt igitur nulla poſſeſſio acquiri, niſi animo & corpore poteſt: ita nulla amittitur, niſi in qua vtrumq; in contrariũ actũ ſit.

154 *Vlpianus* libro ſeptuageſimo ad Edictum.

CVm par delictum eſt duorum, ſemper oneratur petitor, & melior habetur poſſeſſoris cauſa, ſicut fit, cum de dolo excipitur petitoris, neque enim

datur talis replicatio petitori. *Aut ſi rei quoque in ea re dolo actum ſit.*

1 ¶ Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipſam non incidit.

155. *Paulus* libro ſexageſimoquinto ad Edictum.

FActum cuique ſuum non aduerſario nocere debet.

1 ¶ Nõ videtur vim facere, qui iure ſuo vtitur, & ordinaria actione experitur.

2 ¶ In pœnalibus cauſis benignius interpretandum eſt.

156. *Vlpianus* libro 70. ad Edictum.

INuitus nemo (rem) cogitur defendere:

1 ¶ Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere, multò magis quis dixerit.

2 ¶ Cum quis in alicuius locum ſucceſſerit: non eſt æquum ei nocere hoc, quod aduerſus eum nocuit, in cuius locum ſucceſſit.

3 ¶ Plerumque emptoris eadem cauſa eſſe debet circa petendum, ac defendendum, quæ fuit auctoris.

4 ¶ Quod cuique (pro eo) præſtatur, inuito non tribuitur.

157. *idem* libro 71. ad Edictum.

AD ea, quæ non habent atrocitatem facinoris, vel ſceleris, ignoſcitur ſeruis, ſi vel dominis, vel his, qui vice dominorum ſunt, [veluti tutoribus, & curatoribus] obtemperauerint.

1 ¶ Semper qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus eſt, ac ſi haberet.

2 ¶ In contractibus ſucceſſores ex dolo eorum, [quibus ſucceſſerunt,] non tantùm in id, quod peruenit, verum

etiam

etiam inſolidum tenentur, hoc eſt, vnuſquiſque pro ea parte, qua hæres eſt.

158. *Gaius* libro 26. ad Edictum Prouinciale.

CReditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit.

156. *Paulus* libro 70. ad Edictum.

NOn vt ex pluribus cauſis deberi nobis idem poteſt, ita ex pluribus cauſis idem poſſit noſtrum eſſe.

190. *Vlpianus* libro 76. ad Edictum.

ALiud eſt vendere, aliud vendenti conſentire.

1 ¶ Refertur ad vniuerſos, quod publicè fit per maiorem partem.

2 ¶ Abſurdum eſt, plus iuris habere eum, cui legatus ſit fundus, quàm hæredem, aut ipſum teſtatorem, ſi viueret.

191. *idem* libro 77. ad Edictum.

IN iure ciuili receptum eſt, quoties per eum, cuius intereſt conditionem non impleri, fiat, quo minus impleatur, perindè haberi, ac ſi impleta conditio fuiſſet, quo ad libertatem, & legata, & ad hæredum inſtitutiones perducitur, quibus exemplis ſtipulationes quoque committuntur, cum per promiſſorem factum eſſet, quo minus ſtipulator conditioni pareret.

162. *Paulus* libro 70. ad Edictum.

QVę propter neceſſitatē recepta ſūt, non debent in argumentum trahi.

163. *Vlpianus* libro 55. ad Edictum.

CVius eſt donandi: eiuſdem & vendendi, & concedendi ius eſt.

164. *Paulus* libro 52. ad Edictum.

POenalia iudicia ſemel accepta, in hæredes tranſmitti poſſunt.

165. *Vi-*

165 *Vlpianus* lib 53. ad Edictum.

CVm quis poſſit alienare, poterit & conſentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit nec ſi donationis cauſa conſenſerit, ratam eius voluntatem habendam.

166. *Paulus* libro 48. ad Edictum.

QVi rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.

167. *idem* libro 49. ad Edictum.

NOn videntur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt.

1 ¶ Qui iuſſu iudicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui parere neceſſe habet.

168. *idem* libro 1. ad Plautium.

RApienda occaſio eſt, quæ præbet benignius reſponſum.

1 ¶ Quod factum eſt, cum in obſcuro ſit, ex affectione cuiuſque capit interpretationem.

169 *idem* libro 2. ad Plautium.

IS damnum dat, qui iubet dare: eius verò nulla culpa eſt, cui parere neceſſe ſit.

1 ¶ Quod pendet, nõ eſt pro eo quaſi ſit.

170. *idem* libro 4 ad Plautium.

FActum à iudice, quo ad officium eius non pertinet, ratum non eſt.

171 *idem* libro 4. ad Plautium.

NEmo ideò obligatur, quia recepturus eſt ab alio, quod præſtiterit.

172. *idem* libro 5. ad Plautium.

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum eſt.

1 ¶ Ambigua autem intentio ita accipienda eſt, vt res ſalua actori ſit.

173. *idem*

173 *idem* libro 6. ad Plautium.

IN condemnatione perſonarum, quæ in id, quod facere poſſunt, damnantur, non totum, quod habent, extorquendum eſt: ſed & ipſarum ratio habenda eſt, ne egeant.

1 ¶ Cum & verbum, *Reſtituas*, lege inuenitur, & ſi non ſpecialiter de fructibus additum eſt, tamen etiam fructus ſunt reſtituendi.

2 ¶ Vnicuiq; ſua mora nocet, quod & in duobus reis promittendi obſeruatur.

3 ¶ Dolo facit, qui petit, quod redditurus eſt.

174. *idem* libro 8. ad Plautium.

QVi poteſt facere, vt poſſit conditioni parere: iam poſſe videtur.

1 ¶ Quod quis, ſi velit, habere non poteſt: id repudiare non poteſt.

175. *idem* libro 11 ad Plautium.

IN his, quæ officium per liberas fieri perſonas leges deſiderant, ſeruus interuenire non poteſt.

1 ¶ Non debeo melioris conditionis eſſe, quàm auctor meus, à quo ius in me tranſit.

176 *idem* libro 13. ad Plautium.

NOn eſt ſingulis concedendum, quod per magiſtratũ publice poſſit fieri: ne occaſio ſit maioris tumultus faciendi.

1 ¶ Infinita æſtimatio eſt libertatis, & neceſſitudinis.

177 *idem* libro decimoquartó ad Plautium.

QVi in ius, vel dominium, vel alterius ſuccedit, iure eius vti debet.

1 Nemo videtur dolo exequi, qui ignorat cauſam, cur non debeat petere.

178. *idem*

178. *Idem* lib. 15. ad Plautium.

CVm principalis cauſa non conſiſtat plerumque, ne ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent.

179. *Idem* lib. 16. ad Plautium.

IN obſcura voluntate manumittentis fauendum eſt libertati.

180. *Idem* libro 17. ad Plautium.

QVod iuſſu alterius ſoluitur: pro eo eſt, quod ipſi ſolutum eſſet.

181. *Idem* libro 1. ad Vitellium.

SI nemo ſubit hæreditatem, omnis vis teſtamenti ſoluitur.

182. *idem* libro 3. ad Vitellium.

QVod nullius eſſe poteſt id, vt alicuius fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. *Marcellus* libro 3. Digeſtorum.

ET ſi nihil facilè mutandum eſt ex ſolemnibus: tamen, vbi æquitas euidens poſſit, ſubueniendum eſt.

184. *Celſus* libro 7. Digeſtorum.

VAni timoris iuſta excuſatio nō eſt.

185. *idem* libro 8. Digeſtorum.

IMpoſſibilium nulla obligatio eſt.

186. *idem* libro 12. Digeſtorum.

NIhil peti poteſt ante id tempus, quo per rerum naturam perſolui poſſit. Et cum ſoluēdi tempus obligationi additur: niſi eo præterito peti non poteſt.

187. *idem* libro 16. Digeſtorum.

SI quis prægnantem vxorem reliquit, non videtur ſine liberis deceſſiſſe.

188. *idem* libro 17. Digeſtorum.

VBi pugnantia inter ſe in teſtamento iuberentur, neutrum ratum eſt. 1 ¶ Quæ in rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata ſunt.

189. *idem*

189. *idem* libro 13. Digeſtorum.

PVpillus nec velle, nec nolle in ea ætate, niſi appoſita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas neceſſaria eſt.

190. *idem* libro 24. Digeſtorum.

QVod euincitur, in bonis non eſt.

191 *idem* libro 33. Digeſtorum.

NEratius conſultus, an quod beneficium dare ſe quaſi viuenti Cæſar reſcripſerat, iam defuncto dediſſe exiſtimaretur reſpondit, non videri ibi principem, quod ei, quem viuere exiſtimabat, conceſſiſſet, defuncto conceſſiſſe, quem tamen modum eſſe benefici ſui vellet, ipſius æſtimationem eſſe.

192. *Marcellus* libro 29. Digeſtorum.

EA, quæ in partes diuidi non poſſunt, ſolida à ſingulis heredibus debentur.

1 ¶ In re dubia benigniorem interpretationem ſequi, non minus iuſtius eſt, quam tutius.

193. *Celſus* libro 38. Digeſtorum.

OMnia ferè iura hæredum perinde habentur, ac ſi continuo ſub tempus mortis hæredes extitiſſent.

194. *Modeſtinus* libro ſexto Differentiarum.

QVi per ſucceſſionē quamuis longiſſimam defuncto heredes conſtituerunt, non minus hæredes intelliguntur, quàm qui principaliter heredes exiſtũt.

195. *idem* libro 7. Differentiarum.

EXpreſſa nocent, non expreſſa non nocent.

196. *idem* libro 8. Regularum.

PRiuilegia quędã cauſę ſunt, quędam perſonæ, & ideò quędam ad heredē tranſ-

tranſmittuntur, quę cauſę ſunt, quę perſona ſunt, ad hæredem non tranſeunt.

197. *idem* libro ſingulari de ritu nuptiarum.

SEmper in coniunctionibus non ſolùm quid liceat conſiderandum eſt: ſed & quid honeſtum ſit.

198. *Iauolenus* libro 13. ex Caſſio.

NEque in interdicto, neque in cęteris cauſis pupillo nocere oporteret dolo tutoris, ſiue cōueniēdo eſt, ſiue nō eſt.

199. *idem* libro 6. Epiſtolarum.

NOn poteſt dolo carere, qui imperio magiſtratus non parui.

200. *idem* libro ſeptimo Epiſtolarum.

QVoties nihil ſine captione inueſtigari poteſt eligendum eſt, quod minimum habeat iniquitatis.

201. *idem* libro decimo Epiſtolarum.

OMnia, quæ ex teſtamento proficiſcuntur, ita ſtatum euentus capiunt, ſi initium quoque ſine vitio ceperint.

202. *idem* libro vndecimo Epiſtolarum.

OMnis definitio in iure ciuili periculoſa eſt, parum eſt enim, vt non ſubuerti poſſet.

203. *Pomponius* libro 8. ad Quintum Mucium.

QVod quis ex culpa ſua damnum ſentit, non intelligitur damnum ſentire.

204. *idem* libro 28. ad Quintum Mucium.

MInus eſt actionem habere, quam rem.

205 *idem*

205. *idem* libro 39. ad Quintum Mucium.

PLerumque fit, vt etiam ea, quæ nobis abire poſſint, proinde in eo ſtatu ſint, atque ſi non eſſent eius conditionis, vt abire poſſent, & ideò, quod fiſco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & ſeruitutem [in] prædio imponere poſſumus.

206. *idem* libro nono ex varijs lectionibus.

IVre naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimento, & iniuria fieri locupletiorem.

207. *Vlpianus* libro primo ad legem Iuliam, & Papiam.

REs iudicata pro veritate accipitur.

208. *Paulus* libro 3. ad legem Iuliam, & Papiam.

NOn poteſt videri deſijſſe habere à qui nunquam habuit.

209. *Vlpianus* libro quarto ad legem Iuliam, & Papiam.

SEruitutem mortalitati fere comparamus.

210. *Lucianus Rufinus* libro ſecundo Regularium.

QVæ ab initio inutilis fuit inſtitutio, ex poſt facto conualeſcere non poteſt.

211. *Paulus* libro 59. ad Edictum.

SEruus Reipublicæ cauſa abeſſe non poteſt.

F I N I S.

EPI-

ptum eſt: aut non ſcriptum, §. 3. Scripti ſpecies, Lex quæ ab vniuerſo populo: Plebiſcitum, quod à plebe, §. 4. Senatuſconſultum, quod à Senatu, §. 5. Principū placita, quæ à Principe vel per epiſtolā, vel per decretum, vel edictum, perſonaliter, vel generaliter ſunt conſtituta, §. 6. Edicta, quæ vel à Prætoribus, vel ædilibus curulibus, .7. Reſponſa prudentum, ſunt opiniones eorum, quibus permiſſum erat de iure reſpondere, §. 8. Non ſcriptum ius eſt, quod vſu approbatur, §. 9. hoc Lacedemonij, illo Athenienſes vtebantur, §. 10. Ciuilia iura tacitè, vel expreſsè mutari poſſunt, naturalia non item, §. 11. Ciuilis iuris obiecta perſonæ, res actiones, §. *vlt*.

De perſonis.

Tit. 3. De iure perſonarum.

PErſonarum prima diuiſio, eſt in liberas, & ſeruas. Libertas à natura, §. 1. Seruitus à iure gentium procedit, §. 2. Serui dicuntur, quod captiui ſeruari, nec occidi ſolent, §. 3. Naſcuntur ex ancillis, fiunt iure gentium, ſi capiuntur: ciuili, ſi liber ſcriptum vendit, paragr. 4.

Tit 4. De ingenuis.

LIberi, ſunt ingenui, aut libertini, §. *vlt*. Ingenuus eſt, qui ſtatim, vt natus eſt, liber eſt, cui non officit in ſeruitute fuiſſe, & poſtea manumiſſum eſſe, paragr. *vlt*.

Tit. 5. De libertinis.

¶ LIbertini, qui ex iuſta ſeruitute manumiſſi. Manumiſſio fit, aut in Eccleſijs, aut vindicta apud Prætorem, aut inter amicos, aut epiſtola, aut vltima voluntate, aut alijs modis, §. 1. quocum-

cumque tempore, & loco: §.2. Manumiſs. Hodie ciues fiunt Romani, paragr. *vlt.*

Tit.6. Qui, & ex quibus cauſis manumittere nonpoſſunt.

¶ IN fraudem creditorum non licet manumittere. In fraudem manumittit, qui licet ſoluēdo non ſit, ſeruum ſuum cum libertate in teſtamento hæredem inſtituit, §.1. vel ſine libertate, §.2. In fraudem manumittit, qui non tātum eum ſoluendo non eſt, manumittit: ſed qui animo fraudandi, §.3. Nō licet quoq; minori 25. annis, niſi cauſa cognita, § 4. 5. 6 qui tamen 17. annum impleuit, & 8 attigit, manumittere poteſt, paragr. *vlt.*

Tit.7. De lege Fuſia Caninia tollenda.

POteſt & is, vt & quiuis alius, omnes ſeruos teſtamento manumittere.

Tit.8. De his, qui ſui, vel alieni iuris ſunt.

¶ SEcunda perſonarum diuiſio ea eſt, qua perſonarum alię, vel alieni iuris ſunt, vel ſui alieni, vt ſerui, vt filij. Serui dominis acquirunt, quicquid acquirunt, paragr. 1. Non tamen in eos ius vitæ, & necis habent domini, niſi cauſa cognita: quin eos durius tractare non licet, paragr. *vlt.*

Tit.9. De patria poteſtate.

¶ LIberi verò varijs modis patri acquiruntur. Primò, ſi ex iuſtis nuptijs procreati ſunt in poteſtate, ſint parentum. Nuptiæ, ſunt viri, & mulieris coniunctio, cum indiuidua vitę conſuetudine, §.1 Talis poteſtas Romanorum eſt propria, § 2. Liberos hic intellige, qui ex te, & vxore, filio eiuſve vxore, non qui ex filia tua naſcuntur, paragr. *vlt.*

Tit.

Tit. 10. De Nuptijs.

IVſtæ nuptiæ dicuntur, quas ciues, puberes, filij familias cum conſenſu parentum, & omnes intra gradus à lege definitos contraxerunt, huc pertinet, quod dicitur ratione conſanguinitatis, vel honeſtatis inter parentes, & liberos, etiã ſeruos, §. 10. etiam adoptiuos, quantũuis diſſoluta ſit adoptio, §. 1. nuptias non poſſe contrahi. Item inter fratres, & ſorores etiam adoptiuos, niſi diſſoluta ſit adoptio, §. 2. Non poſſumus quoque ducere fratris, vel ſororis filiam, vel neptem neptis non eſt, quæ nata eſt ex ſorore tua adoptiua, § 3 amitam materteram, etiam magnam, etiam adoptiuam, §. 5. Non idem eſt in duorum fratrum, vel ſororum liberis, §. 4 Affinitatis ratione, priuignam, nurum, §. 6. ſocrum, nouem, §. 7. [non idem eſt in comptiuignis, §. 8.] Priuignæ loco habetur, quam vxor tua poſt diuortium ex alio procreauit. Nurus loco habentur, filij ſponſa: ſocrus, ſponſa patris, §. 9.

Alia impedimenta nuptiarum vide in Digeſtis, §. 11. Si à quoquam aduerſus ea præcepta contractæ ſunt nuptiæ vir, vxor, nuptiæ, matrimonium, dos, poteſtas patria, dotis, cognationiſque exactio nulla eſt, & alias pœnas patitur §. 12. & hoc quidem primo modo liberi parentibus acquiruntur. Secundo, per oblationem Curiæ. Tertio, legitimatione in parentum ſuorum liberi poteſtatem rediguntur, §. vlt.

Tit. 11 De adoptionibus.

QVartò, adoptione. Quoties adoptamus eos, qui ſui iuris ſunt,

prin-

principis authoritate, Adrogatio: quoties imperio magiſtratus eos, eaſue, qui, quę ve in poteſtate parentum ſunt, Adoptio dicitur. Hic titulus plura capita continet, ſed quia hodie parum eſt in vſu omitto.

Tit. 12. Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur.

¶ NVnc videndum eſt, quibus modis iure patriæ poteſtatis quis ſoluitur. Soluitur morte patris, deportatione eiuſdem, §. 1. (non relegatione, §. 2.) ſeruitute pœnæ, §. 3. (hic tamen caſus hodie eſt abrogatus, *nouell. 22. cap. 8.*) patriciatus [non tamen militia, non ſenatoria, vel conſulari] dignitate, §. 4. captiuitate patris ius patris ſuſpenditur, §. 5. emancipatione patria poteſtas ſoluitur, fitque ea recta via apud competentem iudicem, §. 6. non inuito patre, §. *vlt.* Reliqua non ſunt ita magni momenti in hoc titulo, §. 7. 8. 9. & hæc de perſonis alieni iuris.

Tit. 13. De Tutelis.

¶ QVæ ſui iuris ſunt, vel in *tutela*, vel in curatione ſunt. Tutela eſt poteſtas in caput liberum ad tuendum eum, qui ſe defendere nequit iure ciuili data, & permiſſa, §. 1. Tutor eſt, qui eam poteſtatem habet, §. 2. Tutelæ varię ſunt ſpecies, prima Teſtamentaria: eſt enim permiſſum parentibus, liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, ac non in alterius poteſtatem recaſuris teſtamento tutores dare, §. 3. vt & poſthumis, §. 4. & emancipatis, ſed hoc caſu tutor confirmandus eſt ſententia præſidis ſine inquiſitione, §. *vlt.*

Tit. 14.

Tit. 14. *Qui teſtamento tutores dare poſſunt.*

DAri tutor poteſt paterfam. filiusfamil. ſeruus proprius, etiam ſine libertate: ſeruus alienus, cum liber erit, §.1. furioſus cum compos mentis: minor cum maior 25. annis factus fuerit, §.2. ad certum tempus, ex certo tempore, ſub conditione, ante hæredis inſtitutionem, §.3. non certæ rei, vel cauſæ. §.4. Filiabus, vel filijs tutor datus, poſthumo, vel poſthumæ, non tamen nepotibus: liberis poſteris, & poſthumis, & natis, §. *vlt.* datus intelligitur.

Tit. 15. De legat. agnatorum tut.

SEcunda tutelæ ſpecies, eſt *legitima* ab inteſtato, eaque multiplex, veluti *adgnatorum* proximorũ, ideſt cognatorum per vtilem ſexum, (agnatio omnibus modis capitis minutione plerumque permittitur, §.12.) *&* §. *vlt. adde de capitis diminutione, & Tit. 16. vbi agitur de ſpeciebus capitis minutionis.*

Tit. 17. De legitima patronorum tutela.

ITem *patronorum*, per quam libertorum, & libertarum tutela ad patronos eorumque liberos pertinet.

Tit. 18. De legitima parentum tutela.

ITem *parentum*, per quam parentes filiorum ſuorum, ac deinceps emancipatorum tutelam habent.

Tit. 19. De fiduciaria tutela.

ITem fratrum, quæ & *fiduciaria* dicitur.

Tit. 20. §. 1. 2. 3. 4. De Attiliano tutore, & eo, qui ex lege Iulia, & Titia dabatur.

TErtia ſpecies, *Datiua*: quæ deficiente teſtamentaria, & legitima

locum habet. Dātur tutores Romę à Prę-ſecto vrbis, vel Prætore in prouincijs à Præſide: vel ſi facultates pupilli quingē-tos ſolidos non excedunt, vel à defenſo-ribus ciuitatum vna cum Antiſtite ciui-tatis, vel à magiſtratibus, vel iuridico A-lexandrino exacta cautione, §. 5. ¶ Porrò poſt pubertatem, tutelæ iudici tutores rationem reddere coguntur, § *vlt*:

Tit. 21. §. 2. *De auctoritate tutorum*

CONſtante verò tutela, *auctoritatem* pupilli interponent præſentes, ſta-tim non poſt tempus, aut per epiſtolam. Nec enim ſine tutore pupilli obligari poſſunt (quamuis alios poſſint obligare) vel mutuo, aliquo contractu *d. Tit.* 21. *in princ.* vel hæreditatem adeundo, vel bo-norum poſſeſſionem, vel fideicommiſſum petendo, §. 1. Quod ſi inter tutorem pu-pillumque iudicium agendum ſit, ipſe quidem tutor in rem ſuam auctor eſſe non poteſt. Ideòque curator pupillo da-bitur, ad iudicium peragendum: eoque peracto curator eſſe deſinet, §. *vlt*.

Tit 22. *Quibus modis tutela finitur*.

¶ T*Vtela finitur* pubertate in maſculis poſt 14. annū cōpletum, in fęminis poſt 12. ſi pupilli adrogati, vel deportati, vel in ſeruitutē redacti, vel ab hoſtibus capti §. 1. conditione ſub qua datus erit, § 2. vel tēpore ad quod tutor datus erit exiſtētibus, §. 5 morte, vel pupillorū, vel tutorū, §. 3. maxima, & media tutorū ca-pitis minutione, omni verò pupillorum §. 4. ſi tutores remoti, vel excuſati, §. *vlt*.

Tit 23. *De curatoribus*.

INtereà ſciendum eſt, vbicunque tu-tela finiatur pubertate, puberes ta-

men

men vſq; ad 25. annum *curatores* accipere, ab ijſdem magiſtratibus à quibus, & tutores accipiunt: teſtamento non accipiunt, datus tamen confirmatur decreto Prætoris, §.1. Non accipiunt etiã inuiti, præterquã in litem, §.2. Nec tantùm eis ſolis curator datur: ſed & furioſis, & prodigis, licèt maioribus 25 annis, §.3. ſed & mẽte captis, ſurdis, & mutis, & perpetuo morbo laborantibus, §.4. Quin etiam ipſi impuberes interdum curatorem nõ accipiunt, ſi tutore idoneo careãt, §.1. & *vlt.*

Tit.24 §.3. *De ſatiſdatione tutorum, vel curatorum.*

¶ AD tutores, & curatores, pertinet tutelæ nomine *ſatiſdare* de indemnitate pupilli, adeò vt niſi caueant, pignoribus captis coerceri poſſint niſi teſtamento, vel ex inquiſitione dati ſint *d. Tit.21. in princ.* eò tamen caſu pluribus datis, poteſt vnus contutori, vel curatori offerre, vel ab eo exigere ſatiſdationem, vt ab vno tantùm tutela adminiſtretur, quod ſi nemo eorum ſatis offerat, is geret, quem teſtator adſcripſerit: ſi nullus adſcriptus ſit, quem maior pars elegerit: ſi diſſentio circa eligendum ſit. Prætor partes ſuas interponet, §.1. Quod ſi indemnes pupilli, vel puberes eſſe non poſſunt, puta, quia tutores non ſunt ſoluendo, ſubſidiaria eis dabitur actio in eos eorumve hæredes, (excipit Prætorem Præſidem prouinciæ, & alios quibus tutores dandi ius eſt, §.4. *ſeu vlt.*) qui (cum ſatisdationem exigere debeant) aut omninò, aut non idoneè à tutoribus, vel curatoribus ſatisdari non curauerunt, §.2. & *vlt.*

Tit. 25. De excuſationibus tutorum, vel curatorum.

¶ ANtea diximus tutores curatores eſſe deſinere, quoties, vel remouentur, vel excuſantur, de vtroq; videndum eſt. *Excuſantur* ergo Romæ propter tres liberos ſuperſtites. [Tales sũt in bello mortui] in Italia propter quatuor, in prouincijs propter quinq; liberos], intellige etiã nepotes ex filio, & adoptatos à patre naturali. Excuſatur pariter quis, quãdiu res fiſci ad miniſtrat, §. 1. quandiu reipublicę cauſa abeſt, §. 2. qui poteſtatẽ aliquam habet, §. 3. qui litem de omnibus bonis, vel hæreditate cum pupillo, vel adulto habet, §. 4. quandiu quis tria onera tutelæ non affectatę, vel curę habet, §. 5. propter paupertatem. §. 6. aduerſam admodum valetudinẽ, §. 7. ſi litteras pingere, vel legere neſciat, §. 8. ſi propter inimicitias teſtamento tutor datus ſit, §. 9. [inimicitias intellige capitales nõ recõciliatas, §. 11.] ſi ſtatus controuerſiã à pupillorum patre paſſus eſt, §. 12. maior 70. annis, minor 25. §. 13. miles adeò, vt nec volens ad tutelæ onus admittatur, §. 14. qui Grammaticã, vel Medicinã, vel Rethoricã Romæ, vel in patria ſua, exercet, §. 15. Intra quod tẽpus tutores dari excuſare ſe debeant, vide §. 16. Nõ iuſta excuſatio eſt in eo, qui hoc ſolo vtitur, quod patri pupilli fuerit ignotus, §. 20 datus tutor ad vniuerſum patrimonium datus intelligitur, § 17. inuitus curator eſſe nõ compellitur, §. 18. quemadmodum & maritus vxoris, §. 19. falſa allegatione excuſatus non plenè liberatur onere tutelæ, §. vlt. Et hæc de excuſationibus.

Tit. 26.

Digitized by Google

Tit. 26. De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.

¶ REmouentur autem tutores *ſuſpecti* à iudicibus ordinarijs, §. 1. ſuſpecti inquam tutores, ſiue teſtamẽtarij, ſiue alterius generis, ſiue patroni, dum tamen eorum famæ ignoſcatur. §. 2. Poſtulantur ſuſpecti etiam à quauis muliere, verecundia tamẽ, & pietate producta, §. 3. ab ipſis puberibus conſilio neceſſariorum, §. 4. Porrò ſuſpectus eſt, qui non ex fide tutelam gerit, vel gerere poteſt, licet ſit ſoluendo, §. 5. qui moribus talis eſt, vt ſuſpectus ſit, § *vlt.* qui ſui copiam nõ facit, & abſens non præſtat alimenta, tunc enim in bonorum poſſeſſionẽ, eius, pupillus mittitur, §. 9. ſi præſens mendaciter id dicit, ponitur à iudice, quemadmodum & is, qui data pecunia miniſterium tutelæ acquiſiuit, vel redemit, §. 10. vt libertus fraudulenter tutelam filiorum patroni adminiſtrans, §. 11. remotus ob dolum famoſus eſt, §. 6. quoad cognitio ſuſpecti finiatur, interdicitur tutori adminiſtratio, §. 7. ſuſpecti cognitio extinguitur morte tutoris, §. 8. fraudulenter tutelam adminiſtrans, etiam ſi ſatis offerat, remouendus eſt, §. *vlt.*

Lib. II. Tit. 1. De rerum diuiſione, & acquirendo ipſarum dominio.

De Rebus, & earum acquirendarum modis.

¶ SEquitur, vt *de rebus, earum diuiſione, & acquiſitione* videamus. Quorum aliæ in noſtro patrimonio, aliæ extra ſunt. Et quidem ſunt, vel naturali iure communes (vt aer, mare, maris littora, §. 1. & 3.) vel publicæ (vt

flumina, portus, §.2. & ripa, vſu tamen: nam proprietas riparũ illorum eſt quorum prædijs hærent, §.4.] vel nullius, vt littora, quę vſu publica ſunt, proprietate nullius. § 3.5. vt res ſacræ, quę per Pontifices Deo conſecratæ, §. 8. religioſæ veluti locus in quẽ mortuus eſt illatus, §. 7.8. ſanctę, vt muri, portę ciuitatis leges, §.10. vel vniuerſitatis, vt Theatra, ſtadia communis ciuitatum, § 6. Singulorum vero res fiunt multis modis. Primum, iurę naturali, ſeu gẽtium, § 11 Idque multifariam. Si quidem feræ beſtiæ, vt volucres, & piſces, & alia fera animalia quoties capiuntur, & noſtra cuſtodia coercentur noſtra fiunt, §.12. capta non ſunt quæ tantùm vulnerata, §.13 quę in arbore noſtra tantùm nidum fecerunt, quæ ex alueo noſtro euolarunt apes, § 14 quę reuertendi animum, ſeu conſuetudinem non habent, §.15. Aliud eſt in cicutibus animantibus, puta gallinis, & anſeribus, licet enim ea animalia conſpectum noſtrum effugerint, noſtra tamen manent: & qui ex animo lucrandi detinet, furtũ committit, §.16. Eodem iure gentium, quæcunque ex hoſtibus capimus noſtra fiunt, §.17 vt & ea quæ in littore inuenimus, §.18. quæ ex animalibus noſtris naſcuntur, §.19. quę per alluuionem, ſeu incrementum latent, agris noſtris flumen adiecit, §.20. quę vi fluminis prędijs noſtris adiecta longiori tempore hæſerunt, & radices egerunt, §.21. de inſula hoc tenendum: in mari nata, fieri occupantis: in medio flumine, cõfinium pro modo latitudinis agri ſui: citimam eius, qui ab ea parte prædia poſſidet naſci non dici-

dicitur inſula, ſi ager meus in formam inſulæ redactus eſt, §.22. Idem eſt ius in alueo fluminis derelicto, niſi quod ager meus, alueus factus ſit publicus, §.23. Quod ſi meus ager inũdatus fuerit, meus manebit inundatio fundi ſpeciem non commutat, §.24. Ad hæc eodem iure gẽtium, quam ex aliena materia ſpciem feci, mea eſt, ſi ad priorem materiam reduci non poteſt: multò magis sũ ex mea, & aliena ſpeciem fecero, §.25 Eodem modo quam purpuram meo veſtimento intexui, mea fit, §.27. Res aliena meę cõfuſa, vel fortuito, vel mea volũtate, ſit communis §.27. mixta fortuito, mea manet voluntate, fit communis, §.28. Quæ, [etiam alterius in meo fundo quamuis à me ædificata fuerit] mea erit, §.29. & è contra, rem meam animo quàm in alieno fundo ædificauero, §. 30 vel plantauero, §.31. vel ſeuero, §.32. vel in aliena charta ſcripſero. Non idem eſt in pictura, cui tabula, cedit, §.34 Eodem iure gentium, bonæ fidei poſſeſſor fructus ſuos facit, malæ fidei poſſeſſor, nullos, §.35. Bonæ fidei poſſeſſori adſimilis eſt vſusfructuarius, & colonus, §.36 Fœtus pecudum ſunt in fructus: ancillę non ſũt, §.37 Vſufructuarij officio incumbit in locum emortuorum animalium alia ſubmittere: demortuorũ vinearum, vel arborum alias ſubſtituere, §.38. Eodem etiam iure gentium quem in meo, et am [ſciens, vel ſacro, vel religioſo, fortuito tamen] theſaurum inueni, fit meus: quẽ in alieno, etiam Cæſaris, fiſci publici, vel ciuitatis, fortuito tamen, dimidio tenus, §.39. Eodem etiam iure res noſtræ

fiunt, quoties nobis traduntur à domino, §.40.41. vel eius procuratore, ſeu alio eius voluntate, §.42. 43. Nuda etiam voluntate ſine traditione, res noſtræ ſunt pura patientia, §.44. clauium traditione, §.45. Noſtræ etiam res fiunt, quæ cùm in vulgus miſſæ eſſent, §.6. vel pro derelicto habitæ, à nobis occupatæ ſunt, §.47. Derelictæ non cenſentur, quæ in tempeſtate, leuandę nauis cauſa, eijciuntur: vel quæ de rheda currente, non intelligentibus dominis, ceciderunt, §. *vlt.*

Tit.2. De rebus corporalibus, & incorporalibus.

¶ HIc dicendum erat de modis rerum acquirendarum iure ciuili, ſed quia Tribonianus hic interſeruit alterã rerum diuiſionem, præter eam, de qua ſuperius dictum eſt, ea nobis conſideranda eſt. Sit igitur hæc alia rerum diuiſio *Rerum* alias eſſe *corporales*, alias *incorporales*. Illæ innumerabiles, tangi poſſunt §.1. hæ non poſſunt, in iure conſiſtunt: ſicut hæreditas, vſus, vſusfructus, obligationes, §.2. iura ſeu ſeruitutes prędiorum vrbanorum, & ruſticorum, §. *vlt.*

Tit.3. in princ. & §.3. De ſeruitutibus ruſticorum, & vrbanorum.

¶ HArum iura ſunt, iter, actus, via aquæductus: & ſecundùm quoſdam, aquæ hauſtus, pecoris ad aquam pulſus, ius paſcendi, calcis coquendæ arenæ fodiendæ, §.2. illarum iura, ædificijs inhærent, ſuntque plurima, vt ſeruitus oneris ſuſtinendi, tigni immittendi ſtillicidij, vel fluminis recipiendi, altius non tollendi, fluminibus non officiendi, §.1. acquiruntur huiuſmodi ſeruitu-

Digitized by Google

uitutes pactionibus, ſtipulationibus teſtamento, §. *vlt.*

Tit. 4. §. 1. *De vſufructu.*

¶ SIc *vſusfructus* acquiritur: & poſſumus alienis rebus vti ſalua earum ſubſtantia, *d tit.* 4 *in princ.* non tamen in æternum, ſi quidem, certis modis extinguitur, & ad proprietarium reuertitur, *d.* §. 1 *in fin.* §. 2. *& vlt.* conſtituitur verò in omnibus rebus, etiam ijs quę vſu conſumuntur, vt tamen earum nomine caueatur, §. 2.

Tit. 5. *De vſu, & habitatione.*

¶ VSus ijſdem modis conſtituitur, & finitur, quibus & vſusfructus; minus iuris eſt in vſu, quàm in vſufructu, §. 1. 2. 3. & 4. habitatio neque vſus eſt, neque vſusfructus, ſed proprium aliquod ius. § 5. ſupr. tit.

Tit. 6. *De vſucapionibus, & longi temporis præſcriptionibus.*

¶ HIc dicendum erat de hæreditatibus, & obligationibus: ſed tamen Tribonianus tranſit ad modos rerum acquirendarũ iure ciuili, §. *vlt* Eo variè res acquirimus, puta vſucapionẽ, donatione, *Tit.* 7. & quodam ſpeciali iure adcreſcendi teſtamento, *tit.* 10. *& ſequentibus*, ab inteſtato, iure ciuili, *Lib.* 3. *tit.* 2. *& ſequentib.* vel Pretorio, *Lib.* 3. *tit.* 10. per adrogationem, *Lib.* 3. *tit.* 11. per bonorũ aditionem, *Lib.* 3. *tit.* 12. & olim per bonorum poſſeſſionẽ, & ex Senatuſconſulto Claudiano, *Lib.* 3. *tit.* 13. olim. & hodie obligationibus, *Lib.* 3. *tit* 14 *vſq; ad tit. de actionibus*. De *Vſucapionibus*; primo loco eſt videndum, de quibus hoc conſtitutũ eſt: Res mobiles per trienniũ: immobiles in-

ter præſentes decennio, inter abſentes xx annis vſucapi & noſtras fieri, vbicũque ſitę ſint *d tit.6* qualeſcunque ſint: libero homine, re ſacra, religioſa, ſeruo fugitiuo, §.1. rebus fiſci, §.2. furtiua, vi poſſeſſis, exceptis: quæ neque à fure, neque ab alio niſi ipſo domino, idque quantum ad res furtiuas, & vi poſſeſſas attinet, §.3. quamuis à bonæ fidei poſſeſſore vſucapi poſſunt, § 4. res tamen alienas mobiles, ſi bona fide eas noſtras exiſtimemus alienare poſſumus *verſic ſed tamen verſ item finis & ſequentibus* Fiſcus, & Imperator in eadem cauſa ſunt: qui res enim alienas ignorans vendit, vel donat, vel quocunque titulo transfert, ſtatim facit accipiẽtis: quo caſu aduerſus fiſcum, vel Imperatorem intra quadriennium dominis ipſis, vel hypothecarijs competit actio, §. *vlt* Immobiles vacantes propter abſentiam, aut negligentiam dominij, alij, bona fide accipienti tradere poſſumus: etiam in præiudicium fiſci ſi modo ſequatur vſucapio, § 4. vt eas longæua poſſeſſione acquirere poſſit. Nec enim earum, vtpote immobilium, furtum fit: cum furtum ſine affectu furandi non committitur: idque vtilitas eorum, qui longa, & indubitata poſſeſſione muniti ſunt, expoſcat *d.§.2. verſ. quod autem, & ſequentibus*. Adhæc, vt res bonæ fidei poſſeſſione vſucapi poſſit, res vitio carere debet, & §.5 qui vſucapit, errore falſæ cauſæ carere, §.6. Diutina bonæ fidei poſſeſſoris, vel vſucapio, vel poſſeſſio, ad hæredem qualemcunque continuatur, §.7. veluti emptorem, § 8.

Tit.7.

Tit.7 De donationibus.

¶ SEquitur *Donatio*, ſecundus acquirenti iure ciuili modus, eſtque vel mortis cauſa, vel inter viuos: illa fere per omnia legatis connumeratur, §. 1. hæc, non item, perfectaque temerè reuocari non poteſt: perficitur ſcripto, vel non ſcripto, nec requiritur traditio. Quę 50 ſolidos excedit, inſinuatione non indiget § 2. *in princ.* quemadmodũ, & quę fit, vel pro redemptione captiuorum, vel à magiſtris militum ipſis militibus, vel à quouis ijs, quorum domus, incendio, vel ruina corruptę ſunt *verſ. ſed & quaſdam donationis iuncta l. 36. C. de donat.* Reuocari poſſunt donationes ob ingratitudinē donatarij, & a ijs ex cauſis *verſ. ſciendum* Tertium genus donationis olim ante nuptias, hodie propter nuptias, vocauit dotibus exæquarum. Poteſt enim ante, vel poſt matrimonium fieri, §. 3. *Tertius* acquirendi modus olim iure ciuili fuit ſerui accreſcendi, de quo vide paragrapum vltimum, §. *vlt*

Tit 8. Quibus alienari licet, vel non licet.

¶ HIc dicendum erat de teſtamentis: ſed Tribonianus hic interſeruit tractatum de perſonis alienantibus, & acquirentibus. Quod ad priores attinet hoc definitur. Maritum res dotales, etiam conſentiente vxore, *alienare non poſſe*, quamuis ſit earum dominus. Creditorem pignus ex pactione *alienare poſſe*, quamuis non ſit eius dominus, §. 1. pupillus nullam rem ſine tutoris authoritate alienare, mutuam dare, in ſolutum, [niſi de iudicis mandato] accipere, aut ſoluere poſſet, §. *vlt.*

Tit 9. Per quas perſonas cuiq; acquiritur.

¶ QVod ad alterius ius attinet: *Acquiritur* nobis *per noſmet ipſos*, per liberos noſtros, vtriuſque ſexus, quos in poteſtate habemus. Totũ, ſi ex re noſtra: vſufructu tenus, ſi aliũde quæſierint, §. 1. acquirimus, per emancipatos dimidiam vſusfructus tantùm non dominij, §. 2. Per ſeruos, quos in poteſtate habemus, etiam ignorantes, & inuiti (niſi fortè hæredes inſtituti ſunt, tunc enim, niſi noſtro iuſſu, hæreditatem adire non poſſunt) acquirimus dominia, poſſeſſiones, vſucapiones, præſcriptiones: quodcunque denique, traditione, ſtipulatione, donatione, legato, teſtamento, vel ex alia cauſa ab ijs acceptum fuerit, §. 3. per ſeruos vſufructuarios, & bona fide poſſeſſores, quod ex re noſtra, vel operis ſuis acquiſierint, §. 4. Per alienos ſeruos, & per liberos homines (excepto tamen procuratore) nobis nil acquiritur, §. 5.

Tit. 10. De teſtamentis ordinandis.

§ NVnc dicendum eſt *de quarto* acquirendi modo, iure ciuili: Tale eſt *Teſtamentum*, quod hic definitur eſſe mentis teſtatio: huius olim diuerſæ formæ, ac genera (quæ nunc deſueta ſunt) fuerunt. Vnum pacis, quod calatis comitijs: alterum belli, quod procinctum. Tertium per æs, & libram vocabitur, §. 1. & 2. hodie in teſtamentis paganorum, & non militum ſcriptis, §. *vltim.* hæc quæ ſequuntur neceſſaria ſunt. Vno & eodem tempore, ac contextu fieri debent, ſeptem teſtibus adhibitis, ſubſcribere teſtes oportet, eorum ſigna-

gnacula teſtamento imponenda, §. 3. 4. per manus teſtatoris, vel teſtium nomen hæredis exprimendum eſt, *dict.* §. 4. poſsũt omnes teſtes vno etiam alieno annulo ſiguare, §. 5. teſtes in teſtamento eſſe non poſſunt mulier, impubes, ſeruus furioſus, mutus, ſurdus, bonis interdictus, infamis, & is cum quo teſtamenti factio non eſt, §. 6. ſeruus (niſi eo tempore quo teſtamentum ſignabatur, omnium conſenſu, liberi loco habebatur. §. 7.) Pater ac eius liberi, §. 8. (niſi in alieno negotio. §. 9.) hæres defuncti eiuſdemque heredis pater liberi, & fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt teſtes eſſe non poſſunt, §. 10. Legatarij, & fideicommiſſarij, & perſonæ illis coniunctæ teſtes eſſe poſſunt, §. 11. Et hæc de teſtibus. Teſtamentum in quacunque materia fieri poteſt, §. 12. & pluribus codicibus, §. 13. & hæc de forma ſcripti teſtamenti dicta ſint. In eo quod ſine ſcriptis fit, ſeu nuncupatiuo, ſufficit ſeptem teſtibus adhibitis noſtram voluntatem coram eis nuncupare, §. *vlt.* Et hæc teſtandi forma hodie paſſim apud omnes gentes vſitata eſt.

Tit. 11. §. 3. De militari teſtamento.

¶ SVpradicta diligens obſeruatio teſtium, & ſolemnitatum in ordinandis teſtamentis paganorum, *in teſtamento militis* [dum in expeditione occupatus eſt, quatenus militat, & in caſtris degit, non poſt miſſionem, niſi quod ad veteranos attinet, intra annum teſtati ſint.) non obſeruatur *d. tit. 11. in pxinc.* Teſtamentum feciſſe dicitur, non ſi ſimpliciter dixit. *Do heredem facio*

ſed

ſed tunc demum cum id dixerit in præſentia teſtium ad id conuocatorum, §.1. E contrario teſtamentum militis cenſetur, cui ante expeditionem facto, poſteave conſtante militia reſignato, aliquid detractum, vel adiectũ eſt. § 4. Singularia, & hæc sũt, quod filius familias miles teſtari poſſit, *d. tit.* 11 *in princ.* mutus, & ſurdus, § 2. quod milite adrogato, vel emancipato teſtametum eius irritum nõ fiat tãquam capitis minutione, §.5 Quod dictum eſt de militari teſtamento, ad eos, qui quaſi militant, extenditur, ratione pecul[i] quaſi caſtrenſis §. *vlt.*

Tit. 12 *Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.*

¶ LOngè ab huiuſmodi priuilegio abſunt filijfamilias, *quibus*, etiam permittente patre, *teſtari non licet*, [niſi vt antea diximus, de caſtrenſi vel quaſi peculio] vt & impuberibus, & furioſis conſtante furore, §.1. ſed & interdictis bonis, & prodigis, §.2 ſurdis, & mutis, [niſi beneficio principali, §.3.] cæcis [niſi ſecundum obſeruationem D. Iuſtini, §. 4. captis ab hoſte, §. *vlt.*

Tit. 3. §. 1. 2. 6 *De exhæredatione liberorum.*

¶ ESt & hęc obſeruatio, præter ſuperiores, in teſtameentis obſeruanda, vt pater [aliud eſt in matre, & auo materno, aliud in milite patre, quod ad poſthumos, §. *vlt.*] liberos, cuiuſcunque ſexus ſint natos, & poſthumos de quibus verbi gratia parag 1. 2. 6. §. 6. tã ſuos, quã emancipatos, hæredes inſtituat, vel nominatim *exhęredet*. Alioquin, ſi eos ſilẽtio pręter, erit, inutiliter teſtabitur: adeò

qui-

quidē, vt ſi viuo patre filius ita prętęritus mortuus ſit, nemo hęres ex eo teſtamēto poſſit exiſtere: quia ſcilicet ab initio non conſtitit teſtamētum *d. tit 13. in princ &* §.5. De adoptiuis vide paragraphū quartum, & quintum in fine, §.4. *&* 5 *in fin l. penult. C. de adopt.* De emancipatis paragraphum tertium, & quartum in verſ. emancipati, *&* 4. *verſ. emancipati.*

Tit 14 in princ. § 1.2.3 *De hæredibus inſtituendis.*

¶ PORrò de extraneis hęredibus inſtituendis hoc tenendum eſt: nobis permiſſum eſt inſtituere tam liberos homines, quàm ſeruos, & tā proprios, quàm alienos & vnū hominem, & plures vſque in infinitum, § 4. quin etiam eos, quos nunquam vidimus, § 12. & hæreditatem diuidere in plures vncias, quā duodecim §.5. quin vel in nullas, vel partim in quaſdam, partim in nullas. Quod cum accidit, quid iuris ſit, vide paragraph. 6 7. 8. §.6. 7. 8 Hæredem purè, & ſub conditione [non tamen impoſſibili, talis etiam pro non ſcripta habetur, §.10.] quin & ſub diuerſis conditionibus, quæ ſi coniunctæ, omnibus: ſi ſeparatæ, cuilibet obtemperandum erit, §.11. inſtituere poſſumus. Ex certo tempore, aut ad certum tempus nō poſſumus: quo caſu dies habetur pro ſuperuacuo. & perinde eſt, ac ſi purè hæres ſcriptus fuerit, §.9.

Tit. 15 De vulgari ſubſtitutione.

¶ POſſumus quoque in teſtamēto plures gradus hæredum facere, & plures in vnius, vel vnum in plurium, vel ſingulos in ſingulorum locum, vel inuicem *ſubſtituere*, §.1. Poſſumus, & ex di-

diſparibus partibus heredes ſcriptos inuicem ſubſtituere, & nullam metionem in ſubſtitutione partium facere, quo caſu videntur eas in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſimus. §.2. Poſſumus quoque, & inſtituto hæredi cohæredem ſubſtitutum dare, & alium ei ſubſtituere: quo caſu ad vtramque partem ſubſtitutus admittitur, §.3. Item poſſumus hæredi ſub hac conditione, *Si hæres non erit*, ſcripto, alium ſubſtituere, de quo quid iuris ſit, vide paragr. vlt. §. *vltim.*

Tit. 16. 3. §. De pupillari ſubſtitutione.

¶ POſſumus prætereà liberis impuberibus, & furioſis (quo caſu *ad exemplum pupillorum ei ſubſtituimus*) quos in poteſtate habemus, non ſolùm ita. *Si heredes nobis nō extiterint, alius ſit eis heres*, ſed eo amplius, Si (inſtituti, vel exhæredati liberi, etiam poſthumi, §.4.) *heredes nobis extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint: alius*, (pura Seius,) *ſic eis hæres, d. Tit* 16 *in princ* Talis *ſubſtitutio* vocatur *pupillaris*: eaque, & ſibi, & filio, per teſtamentum facit, §.2. hocque illius eſt ſequela: illud ſi non valet, hoc etiam non valebit, §.5. Poſſumus etiam ſingulis liberis, vel ei, qui vltimus impubes morietur ſubſtituere, §. 6 ſpecialiter, ideſt nomine expreſſo, vel generaliter, §.7. maſculo ad decimumquartū, fœminę ad duodecimū annum, §.8 Extraneo, vel puberi filio, ita non poſſumus ſubſtituere: eos tamen grauare per fideicommiſſum poſſumus, vt hæreditatem alij totum, vel pro parte reſtituant, §. *vlt.* Quomodo parens ſubſtitutione pupillari

lari vitæ filij periculum creare non poſſit, vide paragr tertium, §.3.

Tit.17.Quibus modis teſtamenta infirmantur.

¶VAlent ergo ſuperioribus modis teſtamenta, quæ interdum accidit *infirmari*, rumpi, vel *irrita* fieri. Rumpitur acgnatione ſui hæredis, §.1. poſteriore teſtamento, §.2.3. Prius teſtamentum non validè reuocatur, ſi ſimpliciter dixerimus nolle nos id valere. Item, ſi poſterius facere tantùm cœpimus, §.7.& ita quidem, vt his duobus caſibus princeps non capiat, §.*vlt*.ſit irritum capitis minutione, §.4.5.6.

Tit.18 De inofficioſo teſtamento.

¶VTcunque autem tanta nobis teſtantibus competat poteſtas, non poſſumus tamen iniquè liberos, vel parentes exhæredare, aut iniquè preterire, ſed nec fratres, & ſorores, turpibus perſonis ſcriptis hæredibus. poſtponere, §.1. & 2. alias huiuſmodi perſonæ: de inofficioſis defuncti teſtamento agere poſſumus, ſcilicet, vel quarta eis detur, vel ſuppleatur, §.3. Quod ſi huiuſmodi perſonæ quartam, vel iure legati, vel fideicommiſſi, vel mortis cauſa, vel inter viuos, vel alijs modis habuerint, inofficioſi agere non poſſunt. Quartam ita intellige, vt ſiue vnus fuerit, ſiue plures quibus agere de inofficioſo permittitur, vna quarta eis detur, quæ pro rata eius diſtribuatur. §.*vlt.adde,& caſus*, §.4.5.

Tit.19.in princ & §.1. De hæredum qualitate, & differentia.

¶ET hic notandum eſt, noſtrorum *hæredum eſſe differentiam, eorum*

q

ue alios eſſe nobis neceſſarios[vt ſeruos] alios ſuos, & neceſſarios, [veluti filios §.2.]*alios extraneos*, §.3.4. Extraneis deliberandis de adeunda hæreditate, vel non adeunda: ſuis & neceſſarijs, abſtinēdi poteſtas datur, §,5. Extraneus hęres hæreditatem adit, vel nuda voluntate, vel pro hærede gerendo. Pro hærede gerit, qui rebus hæreditarijs tanquam hæres vtitur. Vtitur, qui vendit, qui colit, qui locat, § *vlt.*

Tit.20. De legatis.

ET hæc omnia non tantùm poſſumus, ſed etiam legandi nobis poteſtas data eſt, §.1. *Legatum*, eſt donatio a defuncto relicta, ab hærede prę ſtanda, §.1. Olim varijs generibus legabatur, per vindicationem, damnationem, ſinendi modum, & præceptionem. Sed hodie omnium iſtorum legatorum vna eſt natura, & quibuſuis verbis legare licet: actione perſonali, in rem, & hypothecaria legatarijs data, §.2. Cùm etiam legata fideicommiſſis ſtrictiora etiam hodie exæquata, §.3. Videndum eſt de rebus quas legare poſſumus. Legare poſſumus res noſtras, hæredi rem alienam [ſcienter tamen, & in commercio poſitam, quo vltimo caſu cogitur hæres eam rem redimere, vel æſtimationem dare, §.4. Idque niſi legatarius ex cauſa non oneroſa, ſed lucratiua, puta donationis, eam rem viuo teſtatore fuerit conſecutus, §. 6. & 9.] rem obligatam creditori, §.5. quod futurum eſſe poteſt, § 7. rem noſtram quaſi alienam, §. 1. rem noſtram eamque poſita alienare totā, ſcilicet vel in parte, ac pignori dare: quo caſu non vi-

videmur legatum adimere, §.12. aliud erit ſi res legata ſine facto heredis perierit, tunc enim res legatario decedit, §. 10. debitoris noſtri liberationem, §.13. & §.21 *in fin.* creditori purè legare poſſumus, quod in diem, & ſub conditione ei debemus. [alias ſi nihil eſt plus in legato, quàm in debito, legatum erit inutile, § 14.] dotem vxori plenius enim eſt legatum, quam de dote actio, §.9. ancillas cum ſuis natis, ordinarium ſeruum cum vicarijs, ſeruum cum peculio, fundum cum inſtrumento, ſed eo caſu mortua ancilla, & ordinario, partus, & vicarius debetur: mortuo ſeruo, fundo alienato, peculium, & inſtrumentum non debetur, §. 17. Gregem quoque legare poſſumus, cuius quod ſuperfuerit, etiam minimum; puta cũ quis à legatario vindicari poterit, §.18. Ædibus legatis, quæque eis poſt teſtamentum teſtator adiecerit ædibus cedunt, § 19 Legare etiam poſſumus peculia ſeruorũ, §.20. res corporales, & incorporales, §.21. *in princ.* optionis facultatem, §.23. Rem legatarij ei legare non poſſumus, §. 10. & hæc de rebus. Illis ſolùm legare poſſumus, cum quibus teſtamenti factio eſt, §. 24. incertis perſonis, §.25. alieno poſthumo poſthumus alienus dicitur, qui natus inter ſuos hæres teſtatori futurus non eſt, §. 26. qui & olim, & hodie hæres inſtitui poteſt, niſi in vtero eius ſit, quæ iure noſtro vxor eſſe non poteſt, §. 28. Non idem eſt in tutore, qui incertus dari non debet, §.27. & hæc de perſonis. Videndum eſt qua forma legare poſſumus: Poſſumus verò legare coniunctim, vel di-

diſiūctim, §.8. & generaliter. puta ſerui, vt eo caſu electio ſit legatarij, §.22. Poſſumus in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij errare, [ſufficit ſi de perſona eius conſtet, §.29.] poſſumus eundē falſo demonſtrare, §.30. eique falſa cauſa legare, §.31. ſub conditione ſeruo hæredis, §.32.33. ante hęredis inſtitutionem, & inter medias hæredum inſtitutiones, §.34. poſt mortem hæredis, aut legatarij, §.35. pœnæ nomine, *vlt.*

Tit.21. De adoptione legatorum, & translatione.

¶POſſumus quoque *adimere legata* [ſiue eodem teſtamento, ſiue codicillis, ſiue cōtrarijs verbis, ſiue alijs quibuſcunq;] trāsferre ab alio ad alium, §.*vlt.*

Tit.22 De lege Falcidia.

¶POſſumus quoque vniuerſa bona legatis erogare: ſed tamen ea poteſtas primùm per legem Furiam, deinde per legem Voconiam, tandem *per legem Falcidiam* eſt reſtricta, qua cauetur *ne plus legare liceat, quam dodrantem totum bonorum*, id eſt, vt, ſiue vnus hæres inſtitutus ſit, ſiue plures apud eum, eoſve pars quarta remaneat. Ea lex in ſingulis hæredibus locum habet, tàm is quorum pars legatis onerata eſt, quàm illis quorum pars non eſt onerata, §.1. Quantitas patrimonij mortis tempore ſpectatur: ideòque quæ mortuo teſtatore hęreditati ante aditam hæreditatem adiunguntur, vel adimuntur ad lucrum, vel damnum hęredum pertinent, §.2. Falcidiæ ratio ponitur, ære alieno, funeris impenſa, & pretijs ſeruorum manumiſſorum deductis, §.*vlt.*

Digitized by Google

Tit.23. De fideicommiſſarijs hæreditatibus, & ad ſenatuſconſultum Trebellianum.

¶ NVnc tranſeamus *ad fideicommiſſa, ſeu fideicommiſſarias hæreditates*. Ea primum eo fini reperta fuerunt, vt quibus hæreditas, vel legatum relinqui non poterat ij, per alium vtramque caperent. Ea diuus Auguſtus, iuſtis rationibus motus, confirmauit: confirmata paulatim in aſſiduam iuriſdictionem verſa ſunt, Prætore ad id peculiariter creato, qui fideicommiſſarius dicebatur, §.1. Eſt autem fideicommiſſum, quoties hæredem inſtitutum rogamus, vt hæreditatem alij reſtituat, §.2. eaque reſtituta nihilominus eſt hæres, §. 3. quanquam olim ei, & in eum darentur omnes actiones, cui ita erat inſtituta hæreditas, §.4. Poſteà permiſſum fuit Senatuſconſulto Pegaſiano, hęredi perindè quartam retinere, atque ex lege Falcidia, ex legatis retinere conceditur: quo ſubſecuto, ipſe hęres onera hæreditaria pro rata parte ſuſtinebat, aliter, legatarij partiarij loco erat, id eſt, eius cui pars bonorum legata eſt: eaque ſpecies legati partitio vocabatur, quia cum hærede partiarius partiebatur hæreditatem, §.5. atque ita in hæredem iure ciuili: in eum qui recipiebat hæreditatem, ex Senatuſconſulto Trebelliano actiones pro rata parte dabantur, §.6. Hodie hæres in ſolidum, vel pro parte, §.7. teſtamētarius, vel legitimus, vel honorarius, §.8. quin & is, cui aliquid reſtitui mandauimus, & à nobis rogatus vt id, aut totum, aut partem

ius

nus, alij reſtituat, §. 8. 9. hæreditatem reſtituere debet, quartamque, vel quod quartæ deeſt, reſtituere, & repetere poteſt, pro rata portione actionibus, tàm in eum, quàm in fideicommiſſarios, competentibus: niſi huiuſmodi perſonæ volentes ſcientes totam reſtituerint, vel noluerint adire, tunc enim ſoli fideicommiſſarij tenentur, § 7 Fideicommiſſa coram quinque teſtibus relinquere poſſumus, quin coram ſolo hærede: quo caſu fideicommiſſarius hæredi iuſiurandum deferre poteſt, hæreſque cogitur, vel iurare ſe nihil tale à teſtatore audiuiſſe, aut ſi recuſat iurare, fideicommiſſum præſtare, §. *vlt.*

Tit. 24. De ſingulis rebus per fideicomiſſum relictis.

¶ NEc tantùm vniuerſam hæreditatem per fideicommiſſum relinquere poſſumus, ſed & res ſingulas, propriam, hæredis, legatarij, fideicommiſſarij, aut cuiuslibet alterius, § 1. libertatẽ, §. 2. Iis verbis potiſſimum *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo*, quæ perinde ſingula firma ſunt, ac ſi in vnum congeſta ſint, §. *vlt.*

Tit. 25. in princ. & §. vlt. de codicillis.

¶ POſſumus quoque non tantùm per teſtamentum ſolemne, de quo antea diximus, ſed & codicillis vni, vel pluribus, [qui minorem ſolemnitatem requirunt] relinquere, § 1. fideicommiſſum, vel quid aliud, non tamen hæreditatem directo, licèt per obliquum. Per obliquum relinquimus, quoties fideicommittimus, § 2. ante vel poſt teſtamentum fieri poſſunt, adeò vt ex eis fi-

dei-

deicommiſſum peti poſſit, ſi apparea teſtatorem à voluntate, quam in codicil lis expreſſerat, non receſſiſſe, §. 1.

¶ Et hæc de teſtamentis, ſequitu quintus acquirendi modus iure ciuili nempè ab *inteſtato*.

Lib. III. Tit. I. De hæreditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur.

INteſtatus decedit, qui aut omnin teſtamentum non fecit, aut non iur cuius teſtamentum ruptum, irritumve aut ex quo nemo hæres extitit. Inte ſtati hæreditas primum ad ſuos hærede pertinet, §. 1. Sui hæredes ſunt iure ci uili liberi, qui in potestate poſiti defun cti, cum moritur, [cum ijs etiam ſuc cedunt filij emancipati iure Prætorio, §. 9. emancipati, inquam, licet ab alij ſint adoptati, idque conſtitutione Iuſti niani, §. 14. exploſo ea in parte veteri iu re, §. 10. 11. 12. 13.] ſiue legitimi, ſiue natu rales, ſiue legitimati, ſiue adoptiui, ſiue nati, ſiue poſthumi ſint, §. 2. 7. 8. Ii hære des fiunt, etiam ignorantes: & in eos, morte parentis, continuatur dominium ipſo iure, §. 3. Suorum numero, contine tur & his, qui ab hoſtibus reuertitur poſt mortem patris, §. 4. Suus eſt etiam cuius pater perduellionis damnatus, ac me moria damnata ſuus eſſe deſit, quia bo na parentis ad fiſcum deferuntur, §. 5. fi lij, & filiæ æqualiter parentibus ſucce dunt. Cum ijs nepotes ex altero filio mortuo concurrentes ſuccedunt, non in capita, ſed in ſtirpes: nec eo caſu, qui gradu proximior eſt poſteriorem exclu dit, §. 6. Nepotes verò, & deinceps liberi ex filia concurrentes cum ſuperius enu-

me-

Digitized by Google

meratis perſonis, minus tertia parte accipiunt: quàm mater eorum, vel auia acceptura fuerat, §. 15. Cõcurrentes cũ agnatis tranſuerſalibus eos excedunt, §. *vlt.*

Tit. 2. De legitima agnatorum ſucceſſione.

¶ VBi verò nulli ſui ſunt, vel quaſi ſui, hæreditas ab inteſtato *ad proximum agnatum* olim pertinebat, ſed hodie agnatis cognati, quoad ſucceſſiones sũt exæquati. Nouel. 117. c. 4. 5. Agnati, ſunt cognati per viriles perſonas coniuncti, §. 12. Succedũt ſibi inuicem agnati, etiam ſi gradu [de gradibus, vidi Tit. 6.] longiſſimo ſint, §. 3. puta decimo Tit. 5. §. vlt. Sed hodie, ſoror cum fratre fratri ſuccedit, veteri iure exploſo d. §. 3. hæreditate non in ſtirpes, ſed in capita diuidenda, §. 4. in fine. Olim frater, & ſoror defuncti, filios, & filias alterius defuncti excludebant d. §. 4. in fin. ſed hodie non ſunt ſemoti propter conceſſum eis ius repræſentationis. Nouel. 127. eoque caſu cum patruo ſuo ſuccedunt in ſtirpes, non in capita. Auth. ceſſante Cod. de legit. hæredibus.

Tit. 3. De Senatuſconſulto Tertulliano.

¶ OLim cum fratribus defuncti mater non ſuccedebat, ſed cum ſolis ſororibus: eo etiam caſu pater defuncti matrem eius excludebat. Tit. 3. § 3. ſed hodie, etiam cum maſculis fratribus, vtroque etiam parente coniuncti defuncti, pater ac mater concurrit æqualiter. Nouel. 127. in fin. pr. vt tantùm percipiat, quantum vnuſquiſque fratrum defuncti, Nouel. 4. cap. 17. inf. Nouel. 11 cap. 2.

app.2. Cum ijs etiam concurrunt filij fratris defuncti: fratris, inquam, qui defuncto fratri ex vtroque parente iungebatur Nouella. 127.c.1. Vbi verò agitur de ſucceſſione agnati, vel cognati, ſiue liberis, vel parentibus, vel fratribus, aut ſororibus mortui: ſoli fratrum, vel ſororum liberi, ac deinceps cognati relicti, patruo ſuo ab inteſtato ſuccedunt, non in ſtirpes, ſed in capita. Guius lib.2. inſt.cap.8. eamque opinionem, vt ęquiorem defendit Zaſius, v. Reſpõſ.7. Myſingerus 3. obſeruat.94. Carolus queq; Imperator idem ſtatuit. Hinc conſtat, magnum iudicium adhibendum eſſe in legendo Titulo ſecundo, tertio, quarto, quinto huius libri Titul.2 3.4.5.6. vnde agitur *de gradibus cognationum.*

Tit.4. De Senatuſconſulto Orficiano.

Tit.5. De ſucceſſione cognatorum.

ET quidem quartò oſtenditur, quemadmodum filij, filię, nepotes, neptes matri, & auię ſuccedunt ex Senatuſconſulto Orficiano: item de iure adcreſcendi. Quintò cognatus cognato vt ſuccedat. Sextò, de gradibes cognationum. ¶ *De ſeruili cognatione*, vide Titul.7. *De ſucceſſione libertorum*, Titul.8. & 9.

Tit.10. De bonorum poſſeſſionibus.

¶ QVod ad bonorum poſſeſſiones attinet, quæ iure Prætorio conceduntur, notandum eſt, eas ſcilicet dari, vel ex teſtamento, vel ab inteſtato. Ex teſtamento dupliciter, contra tabulas liberis præteritis; ſecundum tabulas, ſcriptis hæredibus. Ab inteſtato, hoc ordine, vnde liberi, vede legitimi,

vnde cognati, vnde vir, & vxor, & ex legibus exploſo veteri ordine.

¶ DE ſexto acquirendi modo iure ciuili *per adrogationem* vide Titulum 11.

¶ DE ſeptimo per *bonorum addictionem* vide Titulum 12.

¶ DE alijs modis, *quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano ſublatis*, vide Titulum. 13.

Tit. 13. *De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano.*

¶ QVi nunc ſequitur modus, vtiliſſimus eſt: conſtat autem *obligatione*. Ea nihil aliud eſt, quam iuris vinculum, quo neceſſitate aſtringimur, alicuius rei ſoluendæ cauſa, ſecundùm ciuitatis Romanæ iura dict. Tit. 14. Obligationum prima diuiſio ea eſt, quæ aliæ ciuiles ſunt, aliæ Prætoriæ, ceu honorariæ. Hæ ex Prætoris iuriſdictione: illæ, aut legibus conſtitutæ, aut certo iure ciuili comprobatæ, §. 1. Altera diuiſio in quatuor ſpecies deducitur. Alię enim ſunt ex contractu, vel quaſi. Aliæ ex delicto, vel quaſi. Quæ ſunt ex contractu: aut re, aut verbis, aut litteris, aut conſenſu contrahuntur, §. *vlt.*

Tit. 15. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*

¶ RE, veluti mutui, indebiti, §. 1 cõmodati, §. 2. depoſiti, §. 3. pignoris acceptione, §. *vltim.* Harum obligationum nomine, competit nobis condictio mutui, indebiti, commodati, depoſiti

poſiti pignoris: Toto titulo. In mutuo ſemper dominium transfertur, in commodato, depoſito, & pignore numquam, §. 2. in indebito, interdum. In mutuo ab accipiente caſus fortuiti præſtantur: in commodato, & pignore, exacta diligentia, ac conſueta obſeruari à bono paterfamilias, §. 2. & vlt. in depoſito ſolus dolus prẹſtatur, §. 3. Hinc colligere poſſis, quid iuris ſit indebito.

Tit. 16. §. vltim. De verborum obligationibus.

¶ VErbis contrahitur obligatio ex interrogatione, & reſponſione, quoties quid dari, fieriue [in huiuſmodi ſtipulationibus, quæ factum continent, optimum eſt pœnam ſubijcere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit: ac neceſſe ſit actori probare quid eius interſit] ſtipulamur: certum, vnde condictio certi: vel incertum, vnde ex ſtipulatu actio peruenit. Stipulatio à ſtipulo, ideſt firmo, vel à ſtipite dicitur. Tit. 16. in princ. Et hẹc de definitione, effectu, & etymo ſtipulationis. Olim ſolemnia ſtipulationem verba hæc fuerunt. *Spondes; promittis; fide promttis; fideiubes; dabis; facies;* Rẹſponſionis verò, verba ſuperioribus reſpondentia. Hodie quibuſcumque verbis fit. Et ſtipulatio omni lingua, ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. §. 1. Et etiam aut purè, aut in diem, aut ſub conditione. Priori modo, confeſtim peti poteſt res promiſſa, §. Duobus poſtremis, poſtquam dies venerit, vel conditione impleta, §. 3. & 4. Qui ſtipulatur *annua quoad viuet;* hæredem ſuum non

iuuat, §.3. Quoties ſub conditione ſtipulamur, in caſum, ſeu factũ differtur obligatio: ex ea ſpes eſt, debitum iri, eaque ipſam ſpem, ad hęredem tranſmittimus, ſi prius, quam cõditio extet, mors nobis contigerit, ſi ita ſtipulamur, *dabis ſi non fecero*, perinde eſt, ac ſi ſtipulati eſſemus cum moriemur, §.4. Conditiones ad præſens, vel ad præteritum tempus relatæ, aut ſtatim infirmant obligationem, [puta ſi falſæ ſint] aut omninò non differũt, puta ſi veræ ſint. Nam quæ per rerum naturã certa ſint, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint, §.6. Loca interdum inſeruntur ſtipulationibus, veluti *Carthagini dabis*, talis ſtipulatio, re ipſa, ſeu tacitè, habet tempus adiectum, quo promiſſor Chartaginem ire poterit: ideòque qui Romæ ita ſtipulatur, *hodie Chartagini dabis*: nil agit, eſt enim inutilis repromiſſio, §.5. & hæc de forma ſtipulationis dicta ſint.

Tit 17. De duobus reis ſtipulandi, & promittendi.

¶ STipulandi, & promittendi duo pluriſve rei fieri poſſunt. Rei ſimul quoties, vel plures ſtipulantur, vel promittunt d. Tit. 17. vtrouis modo ſolidum debetur, à quouis eorum ſolidum præſtatur, & accipiunt, §.1. Eorum vnus purè, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt. Nec impedimento erit dies, aut conditio quominus ab eo, qui purè obligatus eſt, petatur, §. vlt.

Tit. 18. §. 1. De ſtipulatione ſeruorum.

¶ QVod liberi in poteſtate poſiti, & ſerui, etiam hæreditarij, quouis

modo

modo *ſtipulantur* domino acquirunt *d. Tit.18. in princ. & d* §.1. niſi factum in ſtipulatione contineatur, §.2. Communis ſeruus, vnicuique dominorum pro portione dominij acquirit, niſi aut vni nominatim, aut vnius iuſſu ſtipulatus ſit: aut alter dominus acquirendi capax nõ ſit: tunc enim ei ſoli acquiritur, §. vlt & hæc de perſonis.

Tit.19. in princ. & §. de diuiſione ſtipulationum.

¶ STipulationũ diuiſiones hæ ſunt, aliæ *iudiciales*, quæ à mero iudicis officio proficiſcuntur, *Prætoriæ*, & ędilitię, quæ à mero Prætoris officio promanant: *Communes*, ideſt partim prætoriæ, partim iudiciales, §. 1. *in princ. &* §. 2. *Conuẽtionales*, quæ ex conuentione vtriuſque partis concipiuntur, §. 3.

Tit.20. De inutilibus ſtipulationibus.

¶ ALiæ inutiles, vel vtiles, de quibus hoc primum tenendum eſt. Res omnes, mobiles, vel ſoli, dominio noſtro ſubiectas, in ſtipulationem deduci poſſe. Contra, non poſſumus ſtipulari vtiliter rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, parag. 1. rem ſacram, religioſam, publicam, liberum hominem, rem noſtram, §. 2. etiam eo caſu, quo noſtra erit §. 22. factum turpe, vel ob turpem cauſam, §. 24 factum alienum, ſeu alium facturum, vel daturum, §. 3. alij, cui dari noſtra non intereſt [niſi pęnam ſtipulemur: quo caſu ita factum non erit, §. 19. 21 vel citra ſtipulationem pœnalem, niſi ei, cuius iuri ſubiecti ſumus ſtipulemur, niſi in extraneam perſonam ſolutionem con-

feramus, niſi eis, qui iuri noſtro ſubiecti ſunt ſtipulemur, hoc enim vltimo caſu nobis acquirimus, §.4. niſi pupillo, vel procuratori: tunc enim noſtra intereſt eis dari, §.20.] vel ab eo, qui noſtro iuri ſubiectus eſt, vel ab eo, cuius iuri ſubiecti ſumus, §.6. Inutilis eſt etiam ſtipulatio, ſi ad interrogata non fuerit reſponſum, §.5. Exemplo erit is, qui de vna re interrogatus, de alia reſpondit, §.23. Mitius, §.7. furioſi neque ſtipulari, neque promittere poſſunt, §.8. Pupillus, ſine tutore ſtipulari poteſt: at non promittere, §.9. Pupillum intelligimus, qui proximus eſt infantiæ, non infantem, §.10. Sub conditione impoſſibili, [qualis ea eſt, cui natura impedimento eſt, quominus exiſtat] ſi ſtipulati fuerimus, perinde eſt, ac ſi purè ſtipulatio facta eſſet: ideòque ſtatim peti poteſt, §.11. Inter abſentes concepta ſtipulatio inutilis eſt. Abſens fuiſſe non intelligitur, quem præſentem fuiſſe ſcriptura, ſeu inſtrumentum teſtatur: [hoc enim caſu ſcripturæ creditur, & præſumitur pro inſtrumento] ſed tamen reus poteſt manifeſtiſſimis probationibus, vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos probare, toto eo die, quo conficiebatur inſtrumentum, ſe, vel aduerſarium ſuum, in alijs locis fuiſſe, §.12. Poſt mortem, ſiue pridie quam moriamur, dari, ſtipulari, vel promittere poſſumus, §.13. Sed & ita, *cum moriar*, vel ita *cum morieris* §.15. poſt mortem alterius, §.16. poſſumus etiam præpoſterè ſtipulationen concipere, puta hoc modo, *ſi nauis e Aſia*

Aſia venerit, hodie dabit, §.15. Item plures res vna ſtipulatione comprehendere: quo caſu ſi ad omnes promiſſor reſponderit, ad omnes tenebitur, §.16. Præterea ſub conditione, cuius ſpem ad hæredes noſtros, & in hæredes promiſſoris tranſmittimus, §.17. Poſtremò, hoc anno, hoc menſe, tunc, niſi omnibus annis, vel menſis partibus præteritis, non rectè petitur, §.18. Si fundum dari ſtipuleris, vel hominem, non poteris continuò agere, niſi tantùm ſpatium præterierit, quo traditio fieri poſſit, §. *vlt.* in fine.

Tit.21. De fideiuſſoribus.

¶ STipulationum promiſſionibus ſolent *fideiuſſores adyci*, in omni contractu, §.1. Ij hæredem relinquunt obligatum, §.2. Obligationem præcedere poſſunt, & ſubſequi, §.3. Quouis idiomate obligare poſſunt, §.4. Si plures ſint, epiſtolæ D. Hadriani, ſeu diuiſionis beneficium habent, de qua vide §.5. Non poſſunt obligari, vt plus debeant, quam principalis: vt minus debeant, poſſunt. Minus intelligimus re, vel tempore, §.6. Si quid rei principalis nomine ſoluerint, pro eo recuperando mandati habent iudicium, §.7. Quem fideiuſſiſſe conſtat, eum ſolemniter, & maturo conſilio fideiuſſiſſe præſumimus, §. *vlt.* Et hæc de obligatione, quæ verbis perficitur.

Tit.22. De litterarum, obligationibus.

¶ LItteris, ſiue ſcriptura, qua conſtat *obligatio* promiſſorum obligat. Sed tamē intra biennium exceptionem

 nem

nem pecuniæ non numeratæ obijcere
poſſumus. Et hæc de litterarum obli
gationibus.

Tit.23. De obligationibus ex conſenſu.

¶ REſtant quæ fiunt *conſenſu*: i
quibus neque ſcriptura, nequ
præſentia, neque rei traditione opu
eſt. Sufficit vt qui contrahunt, conſen
tiant, etiam abſentes per epiſtolam, ve
nuncium. In quibus etiam alter, alte
ex æquo, & bono obligatur.

Tit.24. in princ. De emptione, & venditione.

¶ EIus generis eſt emptio, & vend
tio, quæ ſimul atque de preti
conuentum eſt, contrahitur: quamu
nondum pretium numeratum ſit:
ne arra quidem data fuerit. Nam quo
arræ nomine datur argumentum e
emptionis contractæ, non ipſa emptio
Pretium igitur in venditione conſtit
oportet: nam ſine pretio nulla empt
eſſe poteſt. Certum pretium eſſe d
bet, [certum illud etiam exiſtimamu
quod tertius æſtimauerit. §.1.] & in n
merata pecunia [quæ in re emptio
permutatione differri, §.2.] Venditio
ita contracta, periculum, & comm
dum rei venditæ ſtatim ad emptore
pertinet: tametſi res emptori tradi
non ſit, §.3. Emptio ſub conditione
& purè contrahi poteſt, §.4. Rem
cram, religioſam, publicam, fruſt
quis ſciens emit, ignarus ſi emerit, h
bet actionem ex empto aduerſus ve
ditorem, vt conſequatur, quod ſua i
tereſt, non fuiſſe deceptum, §.vlt. Pr

te

ter ſuperius genus emptionis, aliud eſt, quod ſcriptura perficitur: quod tunc demum perfectum intelligitur, cum inſtrumenta venditionis fuerint cõſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio ſcripta, & à contrahentibus ſubſcripta, vel à tabellione completa, & abſoluta. Donec aliquid deeſt ex his pœnitentiæ locus eſt. Poteſt alteruter contrahentium ſine pęna recedere à contractu, niſi arra data ſit: tunc enim pęnitens emptor, arram venditor, duplum arræ reſtituere compellitur, in princ. hoc tit.

Tit 25. De locatione, & conductione.

¶ ET hæc de venditione, & emptione, cui proxima eſt locatio, & cõductio. Vtraque contracta intelligitur, ſi merces conſtituta eſt, etiam alieno arbitrio. Merces in pecunia eſſe debet. Nam ſi inuicem rem vtendam accipimus, non ex locato, & conducto, ſed præſcriptis verbis agimur, §.2. Scaurum meum dedi aurifici, vt annulus conficeret, mera locatio, ſi is, & aurum, & operas præſtitit, auri ratione emptio, & venditio: operarum verò, locatio, & conductio intelligitur, §.4. Locare poſſumus alteri prædia perpetuo fruenda, ea lege, vt quandiu penſio pro his præſtabitur, conductor, eiuſue hæres, aut qui ab eo cauſam habet, quocumque modo expelli non poſſit: quod genus contractus Emphyteuſim vocamus. Particularia huiuſmodi prædij damna, colonus patitur, vniuerſalia ipſe prædij dominus, §.3. Cæterum

conductor legem conductionis ſeruare debet: eamque ex æquo, & bono ſupplere, qui accepta pecunia, rem cuſtodire promiſit. Cuſtodiam diligentiſſimi patrisfamilias debet, de caſu fortuitu non tenetur, §. 5. Mortuo conductore, intra tempus conductionis, hæres eius eodem iure in ſucceſſione ſuccedit, *§. vlt.* Locatori: locati: conductori, conducti actio datur *in princ. hoc tit.*

Tit. 26. De ſocietate.

¶ SEquitur *ſocietas*, quæ aut totorum bonorum: aut vnius alicuius negotiationis eſt. Partes lucri, & damni expreſsè, ſeruandæ ſunt: ſi non expreſſe, æquales erunt, §. 1. Coire ita ſocietatem poſſumus, vt ego lucri duas partes: damni tertiam feram: tu duas damni, lucri tertiam habeas, quia mea opera ita pretioſa eſſe poteſt in ſocietate, vt iuſtum ſit me in ſocietatem conditione meliore admitti. Poteſt etiam conueniri, vt ego pecuniam conferam, tu non conferas, & tamen lucrum ſit commune, [ſi modo opera tua pro pecunia valet] vt lucri partem feras, de damno non tenearis, ſi modo in alia re lucrum, in alia damnum illatum ſit, paragr. 2. vt compenſatione facta, quod ſupereſt ſolùm intelligatur lucro eſſe. Si in vna cauſa [puta lucro] pars expreſſa eſt, in altero [puta damno] omiſſa: in eo, quod omiſſum eſt, eadem pars ſeruabitur, paragr. 3. ſoluitur ſocietas diſſenſu legitimo, nō fraudulento, parag. 4 morte vnius ſocij, niſi in coeunda ſocietate aliter conuenerit, paragr. 5. finitore negotio, paragr. 6. publicatione omnium bono-

bonorum vnius ſocij, §.7. vel ceſſione, §.8. Socius ſocio culpæ tenetur, & diligentiæ, [diligentiam intellige non exactiſſimam, ſed qualem ſocius in rebus ſuis adhibere ſolet paragr. *vlt.*]

Tit. 27. De mandato.

¶ SEquitur *mandatum* quod fit, vel vt mea tantùm, paragr. 1. vel vt mea, & tua, parag. 2. vel vt alterius, §. 3. vel vt mea, & ſocij, §. 4. vel vt tua, & alterius, §. 5. vel vt tua tantùm geras negotia: cuius generis mandatum, magis conſilium eſt, quam mandatum: ob id non eſt obligatorium, parag. 5. vt & illud, quod contra bonos mores eſt omni modo, paragr. 6. Qui mandatum accepit non debet excedere fines mandati, parag. 7. Mandatum reuocari poteſt re integra. parag. 8. Intelligitur reuocatum morte mandantis, ſi modo mandatarius mortem eius intellexit, parag. 9. Mandatum non ſuſcipere liberum eſt: ſuſceptum, cõſumandum eſt, aut renunciandum. §. 10. In diem differri, & ſub conditione fieri poteſt, paragr. *vlt.* gratuitũ eſſe debet. Et hæc de obligationibus, quę ex quaſi contractu fiunt, dicta ſint.

Tit. 28. De obligationibus, quæ quaſi ex contractu naſcuntur.

¶ SEquitur, vt videamus *quæ ex quaſi contractu naſcuntur*, parag. 1. Inter negotiorum geſtorẽ, & eius cuius negotia geſta ſunt, parag. 2. Inter tutorem, & pupillum, parag. 3. & 4. inter eos, qui communem rem habent, parag. 5. Inter hęredem, & legatarios, paragr. 6. & vlt. Inter eum, qui per errorem non debitum ſoluit, & accepit, vltrò citroque naſcuntur

obligationes ex quaſi contractu.

Tit. 29. Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur.

¶ HIc dicendum erat de obligationibus ex delicto, vel quaſi: ſed quia Tribonianus inſerit tractatum de perſonis obligationem acquirentibus, & de contrarijs obligationibus, vtrumq; caput conſiderandum erit. *Acquirimus obligationem* per nos, per ſeruos, per filios in poteſtate, §.1. per liberos homines, & per alienos ſeruos, quos bona fide poſſidemus, §.2. per ſeruum vſufructuarium, & vſurarium, parag. vlt. & communem.

Tit. 30. Quibus modis tollitur obligatio.

¶ TOllitur verò obligatio ſolutione eius, quod debetur, §.1.2. acceptilatione, ſeu imaginaria ſolutione, §.3. nouatione, ſeu interuentu nouę perſonę, §. vlt. contraria voluntate.

Lib. IV. Tit. I. De obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur.

¶ SEquuntur obligationes ex delicto, vel quaſi: illæ, naſcuntur ex re, ideſt, ex ipſo maleficio, veluti furto, rapina, damno, iniuria. Furtum, eſt contrectatio fraudulosa rei alienæ lucri faciendi cauſa, §.1. Dicitur à furuo, id eſt, nigro. [fit enim clam] vel à ferendo, §.2. Manifeſtus fur eſt, qui in ipſo furto deprehenditur, vel in eo loco, quo furtum: fit quique ibi furtiuam rem tenet. Non manifeſtus eſt ei contrarius, §.3. [de concepti, oblati, prohibiti furti antiquis actionibus, vide §.4.] manifeſtus, quadruplo, non manifeſtus, duplo

pu-

puniebatur, §. 5. qui pignore, aut depoſito vtitur, furtum committit: vt & commodatarius rem vtendam acceptam in alium vſum transferens, §. 6. Si modo intelligit, id ſe inuito domino facere, §. 6. niſi domino volente id faciat. Si ſeruum meum, à te de furto mihi faciendo ſollicitatum, permiſi quaſdam res mihi ſurripere, vt te in ipſo delicto deprehenderem, furti, & ſerui corrupti nomine mihi teneris, vtcumque me volente, eo caſu videaris rem meam contrectaſſe, §. 8. Furtum committit, qui liberum hominem ſurripit, §. 9. qui creditori ſuo pignus datum ſubtrahit, §. 10. ſed & is, cuius ope, & conſilio furtum factum eſt, qualis is eſt, qui tibi nummos excuſſit, vt alius raperet, qui tibi obſtitit, quo minus furem apprehenderes, qui boues tuos fugauit, vt alius eos acciperet, qui ſcalas feneſtris ſupponit, aut ſciens commodat, ferramenta ad effringendum, vel qui oſtium effingit, vt alius furtum faciat. Qui tantum conſilium dedit, furti non tenetur, parag. 11. Serui dominis, liberi parentibus furti nō tenentur, paragr. 12. Furti actio competit ei, cuius intereſt rem ſaluam eſſe, parag. 14 ideòque & creditori, ob pignus ſubreptum, parag. 14. & fulloni, ob veſtimenta ſubrepta: & bonæ fidei emptori, paragr. 15. & certis caſibus ei, qui rem commodatam accepit, parag 16. non idem eſt in depoſitario, §. 17. Impubes proximus pubertati furti teneri poteſt, parag. 18. Rem nobis ſubreptam à quouis poſſeſſore vindicare poſſumus: eam verò ipſi furti condicimus, & præterea du-

dupli, vel quadrupli pœnam exigimus, paragr. vlt. & hæc de furto.

Tit. 2. De vi bonorum raptorum.

¶ R*Apina* furto deterior: cuius nomine intra annũ, quadrupli: poſt annum, ſimpli actio nobis competat aduerſus eum, qui non errore ductus, ſed dolo malo rapuit. Sed tamen, qui rem ſuam ab eius poſſeſſore per vim rapit, eius dominio priuatur: qui ſuam exiſtimans, alienam tamen rapit, eam cogitur reſtituere: prætereà eius æſtimationem præſtare: quod & in immobilium inuaſionibus locum habet, paragr. 12. & hæc de vi, & rapina.

Tit. 3. §. 1. De lege Aquilia.

¶ D*Amni iniuriæ actio conſtituitur *per legem Aquiliam*: cuius primæ capite de ſeruo, & quadrupede (quæ pecudũ numero ſit, quęquę gregatim depaſci dicitur,) in altero occiſis agebatur *d. tit. 3. in princ.* Non iniuria occidit, qui inſidiatorem, paragr. 1. qui caſu occidit. Contra, hic iniuria occidit, qui culpa, parag. 2. 3. 4. vel imperitia, parag. 5. 6. Reus eo caſu tenetur de occiſio, quãti eo anno plurimi fuit, parag 7. & in id quod prætereà perempto illo corpore, damni illatum fuit, parag. 8. Idem etiam teneri poteſt lege Cornelia, paragr 9. Caput ſecundũm legis Aquiliæ non eſt in vſu. Fortè in eo agebatur de intercepta nobis vtilitate per iniuriam ab alio paragr. 10. Tertio capite agebatur de ſeruo, & quadrupede vulneratis, de feris occiſis, de damno dato rebus inanimatis: vt ſi quid in eis vſtum, ruptum, fractum, corruptum, ſciſſum, colliſum, effuſum,

fuſum, mixtum fuerit, paragr.13. Reus tenebatur eo nomine, non quanti eo anno res plurimi fuiſſet: ſed quanti in diebus triginta proximis, paragr.14.15. Porrò, ex lege Aquilia directa actio datur in eum, qui corpore ſuo damnum dedit: Vtilis, in eum, qui non corpore, ſed tamen in corpus aliquod damnum dedit: veluti ſi hominem, vel pecus incluſit, vt fame perirent: iumentum egit, vt præcipitaretur: ſeruo perſuaſit vt in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, vt læderetur. In factum, ſi neque corpore, neque in corpus damnum datum eſt ab aliquo: qualis is eſt qui, miſeria ductus, alienum ſeruum compeditum ſoluit, vt fugeret, §.*vlt*. Et hęc de damno.

Tit.4 De iniurijs.

§ I*Niuria* generaliter dicitur, quod non iure fit: ſpecialiter vt contumelia. Iniuriam facit, qui pugno pulſat, fuſtibus cedit, aut qui verberat. Conuicium quis facit, vel voce, vel ſcripto, parag.1. Itē is, qui procurat iniuriā fieri, parag.11. Nihil intereſt nobis an liberis, aut vxori fiat iniuria, parag.2. Si ſeruis noſtris, in noſtri cōtumeliā iniuria facta eſt, iniuriæ actio nobis competit: non ſi eis ſimpliciter conuitium factum, aut ij pugno ſint percuſſi, parag.3. Seruum noſtrum intelligimus, & quem cum alio habemus communem, §.4. cuius ſumus proprietarij, parag.5. qui bona fide nobis ſeruit, [ſi modo, in noſtri contumeliam ei iniuria facta ſit, parag.6.] Qui iniuriam intulit, arbitrio iudicis punitur pro circunſtantijs perſonarum, parag.7. & rei, & facti

facti atrocitate, parag. 8. 9. Ciuiliter, quã iniuriam paſſus æſtimauerit: vel minoris prout iudici viſum erit. Criminaliter, pœna extraordinaria, §. 10 Hęc actio diſſimulatione aboletur, §. vlt. & hęc de obligationibus ex delicto.

Tit. 5. De obligationibus, quę ex quaſi delicto naſcuntur.

¶ QVaſi ex delicto obligatur iudex, cum litem ſuam facit is, ex cuius cænaculis deiectum, effuſumue aliquid eſt, ita vt alicui noceretur, § 12. exercitor nauis, aut cauponę, aut ſtabuli, de damno, aut furto, quod in naui, aut caupona, aut ſtabulo factum erit, §. vlt. & hæc de perſonis, & rebus dicta ſit.

Tit. 6. De actionibus.

De actionibus priuatis, & publicis.

¶ SEquuntur actiones, tertium, iuris obiectum. Actio nihil aliud eſt, quam ius perſequendi iudicio, quod ſibi debetur. Actionum aliæ in perſonam ſunt, [quæ & condictiones,] aliæ in rem, [quæ vindicationes dicuntur] corporales, vel incorporales vt ſeruitutis, §. 1 2. 14. & 15. Et hæ quidẽ legitimę, ſuntque & ciuiles. Prætoriæ verò in rem, & perſonam, ſunt variæ. In rem, veluti Publiciana: qua experitur is, cui ex iuſta aliqua cauſa res tradita fuit, cuiuſque poſſeſſionem amiſit, antequam eam vſucaperet: perindè enim eam rem vindicat, ac ſi vſucapiſſet, §. 3. 4. Reſciſſoria datur captiuo, aut abſenti Reipublicæ cauſa, ad vſucapionem ſuorum bonorum factam reſcindendam, parag. 5. Pauliana, qua creditores reſcindunt in ſui fraudem alienationem, factam à

ſuis

ſuis debitoribus, §.6. Seruiana domini aduerſus colonum. Quaſi Seruiana creditores pignora, & hypothecas perſequuntur, §.7. Præiudiciales, per quas quæritur. An aliquis liber. An libertus, vel de partu agnoſcẽdo, parag. 13. In perſonam, veluti de pecunia conſtituta. §.8. [conſtituit, quicumque pro ſe, vel pro alio citra ſtipulationem ſe ſoluturum promittit, §.9.] De peculio aduerſus patrem, & dominum, §.10 Ex iureiurando, §.11. Pœnales, in albi corruptorem, & alios, §.12. Secunda actionum diuiſio. Actionum aliæ ſunt rei perſequendæ, §.16. [vt omnes in rem, & ferè omnes in perſona, parag. 17.] alię pœnę perſequendæ, ſeu pœnales [puta ex maleficijs, §.18. aliæ mixtę. Mixtę ſunt, quibus vel rem, & pęnam perſequimur. §.19. vel quas in rem, & perſonam dirigimus, §.20 Tertia diuiſio. Actionum alię in ſimplũ, §.21. veluti ex ſtipulatione mutuo empto, locato, & ſimilibus, §.22.] in duplũ, §.23. in triplũ, §.24. in quadruplum ſunt, §.25.26.27. Quarta diuiſio Actionum alię bonæ fidei ſunt: quædam ſtricti iuris, §.28.29.30. quædam arbitrariæ, §.31.32. Quinta diuiſio. Quibuſdam actionibus ſolidum perſequimur, quibuſdam minus §.36 37.38.39.40. *ceu vlt.* De ſexta diuiſione infra dicemus tit. 12. In actionibus danda eſt opera, ne plus quam oportet, petatur. Plus petitur quatuor modis re, tempore, loco, & cauſa, §.33.34.

Tit 7. Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.

1 NOn tantum actione vtimur in eum, qui ipſemet contraxit, vel de-

delinquit: quod ipſe vel contraxerit, vel deliquerit: ſed quia eius ſeruus filiuſve nobis, vel ex contractu, vel delicto obligatus eſt. Ex contractu, puta ſi *iuſſu* patris, vel domini cum filio, vel ſeruo contraxero, pater, & dominus tenetur etiam directo in paragr. vltim. ſolidum, paragr. 1. Vterque iuſſiſſe intelligitur, ſi naui [hinc exercitoria] vel tabernę[hinc inſtitoria, paragr.2.] vel peculio, ſeu peculiari merci[hinc tributoria, parag.3.4.5.6.]perſonas ſibi ſubiectas quocumque modo præpoſuerit, parag. 6. Interdũ etiã huiuſmodi perſonę tenentur, licèt filios, vel ſeruos non præpoſuerunt: puta, ſi filij, vel ſerui rem, quàm nobiſcum geſſerunt, *in rem*, & vtilitatem patris, vel domini neceſſario, vel vtiliter *verterunt*, tunc enim datur nobis de in rem verſo actio, parag.4. Nunquam verò in patrem ignorantem datur actio, ob mutuum filio eius datum, propter *Senatuſconſulti Macedoniani* authoritatem, parag.7.

Tit.8. in princ. §.1.2.3.4.5 6. De noxalibus actionibus.

¶ EX delicto verò ſerui datur in dominum *actio noxalis*, per quam ipſe dominus ſeruum dedere tenetur aut litis æſtimationem ſufferre. Ex delicto liberorum pater filium filiamve noxæ dedere non poteſt. Id enim naturalis amor, & pudicitia filiarum non admittit. Conueniuntur ergo ipſimet liberi, ſi deliquerint, parag. *vlt.*

Tit.9. Si quadrupes pauperem feciße dicatur.

¶ EX delicto, ſeu *pauper animalium* ipſi domini etiam tenentur, ſi

quid

quid laſciuia, aut pauore, aut feritate damni dederint, ſed tamen liberabitur dominus, ſi ex animali noxam dederit, niſi tamen, verrem, aprum, leonem, vrſum ibi habeat, qua vulgo iter fit, tunc enim tanti dominus condemnatur, quanti iudex arbitratus fuerit parag. 1. Et hęc de dominis, & parentibus.

Tit. 10. *De ijs per quos agere poſſumus.*

¶ POſſumus quoque *per procuratorem, tutorem, curatorem, legitimum agere*, quia morbus, ætas, & huiuſmodi cauſæ id requirunt. Procurator dicitur, cui rem noſtram agere, permiſimus, parag. 1. & vlt.

Tit. 11. *in princ.* §. 1. 2. 3. *& vlt. De ſatiſdationibus.*

¶ REi præſentis onus eſt, [hic omittimus obſeruationes iuris veteris vt vel iure, vel promittat, vel etiam *ſatiſdet* [ſi id qualitas eius perſonæ exigat] quod in iudicio permanebit vſque ad terminum litis. Abſentis verò, ſatiſdare nomine ſui procuratoris iudicatum ſolui, & tempore recitandæ ſententię ſe in iudicium venturum, parag 4. Quod ſi abſens eſt omninò, & neſciat litem ſibi moueri, quivis poteſt ius defenſionem ſubire, ſatiſdatione prius, iudicatum ſolui pręſtita parag. 5. Et hęc de reo. Procurator verò actoris, carens mandato domini, expreſſo, vel inſinuato, cauere debet rem ratã dominũ habiturũ, parag. 6.

Tit. 12. *De perpetuis, & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes tranſeunt.*

¶ SEquitur ſexta actionum diuiſio ſuperioribus aduectenda, *Actionum*

aliæ

aliæ *temporales*, aliæ *perpetuæ*, ac in heredes dantur.

Tit. 13. *De exceptionibus.*

¶ ET his quidem actionibus actores vtuntur. *Exceptionibus verò* rei. Excipiunt autem de metu, dolo, errore, §. 1. de pecunia non numerata, §. 2. de pacto conuento ne petatur, § 3. de re iuramento deciſa, §. 4. de iudicata, §. 5. & ſimilibus, §. 6. Earum exceptionum quædam ex legibus, quędam ex ijs, quę legis vicem obtinent, quædam ex ipſius Prætoris iuriſdictione, ſubſtantiam capiunt, §. 7. Aliæ perpetuæ, quæ ſemper obſtant agentibus, §. 8. 9. Aliæ temporales, quæ ad tempus nocent: & temporis, §. 10. vel perſonæ dilationem tribuunt, §. *vlt.*

Tit. 14 De explicationibus.

¶ EXceptionibus opponuntur *replicationes*, quibus replicatur, atque reſoluitur ius exceptionis. Ipſas replicationes elidit duplicatio, §. 1. duplicationem triplicatio, §. 2. de quibus latinis in Digeſtis tractatur, §. 3. Quæ debitoribus principalibus exceptiones proſunt, plerumque accommodari ſolent etiam fideiuſſoribus, quia quod ab ijs petitur, id ab ipſo debitore peti videtur: vt qui mandati iudicio reddituros eſt ijs, quod ij pro eo ſoluerint, §. *vlt.*

Tit. 15. De interdictis.

¶ ACtiones, de quibus ſupra diximus, proprietatis cauſam definiunt. *Interdicta* verò proponuntur maximè, quoties de poſſeſſione, aut quaſi agitur. Suntque prohibitoria, reſtitutoria, exhibitoria, §. 1. poſſeſſionis adipiſcen-

Digitized by Google

:endæ, §.2.3. retinendæ, §.4. recuperæ, §.6. ſimplicia [in quibus alter actor, ter reus,] duplicia [in quibus vnuſ-uiſque tam rei actoris partes ſuſtinet, 7.] Poſſidere dicimur, ſi ipſi poſſide-us, vel alij noſtro nomine, §.5. Inter-cta hodie non ſunt ita in magno vſu, vlt.

Tit.16. De pœna temere litigantium.

A*Ctorum temeritas* olim vel pecuniaria pœna, vel iuriſiuran di re-gione, vel infamiæ metu coercebatur. quidem actor iurare ſolebat ſe non ca-mniandi animo actionem intendere: eus ſe bona inſtantia vti, Aduocati, iam iurabant, §.1. Ex quibuſdam iu-cijs damnati ignominioſi fiunt, §.2. mnium actionum inſtituendarum incipium, ab in ius vocatione ſumi-r, §. *vlt.*

Tit.17. §. 1. De officio iudicis.

IN ijs omnibus, puta in noxalibus, in rem, §.2. in ad exhibendum, §.3. familiæ erciſcundę, §.4. communi di-undo, §.5. finium regundorum, §.6.7. licijs, & actionibus, *iudicis officium* tè patet *in princ. hoc tit.*

Tit. vlt. De publicis iudicijs.

SEquuntur *publica iudicia*, ita di-cta, quod cuius ex populo execu-corum plerumque datur, §.1. Horum :dam mortem inferunt, quædam in-iam cum damno pecuniario, §.2. lica iudicia ſunt crimen maieſtatis, adulterij, §.4. homicidij, §.5. parri-j, §.6. falſi, §.7. de vi publica priua-

ta,

ta, & de raptu, paragr. 8. peculatus [quo tenentur ij, qui pecuniam publicam, rem ſacram, vel religioſam, furati ſunt, paragr. 9.] plagij [in quo incidunt, qui liberos homines ſurripiunt, §. 10.] ambitus, repetundarum, de annona, de reſiduis, §. 11. Et hæc de iure in his inſtitutionibus comprehenſo paucis dicta ſunt, §. *vlt.*

F I N I S.

IN-

Digitized by Google

INDEX
TITVLORVM
SEV
Rubricarum quatuor Librorum
NSTITVTIONVM
IVSTINIANI.

uo numerus prior librum, alter Titulum, poſtremus vero paginam huius editionis demonſtrat.

A

ACquiſitione per adrogationem. 3.11.186.
ionibus. 4.6.25
nptione legatorum, & translatione rum. 2.11.121
ptionibus. 1.11.24
ignatione libertorum. 3.9.161
liano tutore, & eo, qui ex lege Iu- i, & Titia dabatur. 1.20.37
toritate tutorum, & curatorum, 1.38.

B

BOnorum poſſeſſionibus, 3.10.162

C

CApitis diminutione. 1.16.34
Codicillis. 2.52.131
toribus. 2.25.41

De

D

de DE diuiſione ſtipulationum. 3.29.
77

Donationibus. 2.7.92

Duobus reis ſtipulandi, & promittendi
3.7.175

E

de EMptione, & venditione. 3.24.
186

Eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur. 3.12.67

Exceptionibus. 4.13.251

Excuſationibus tutorum, vel curatorum. 1.25.43

Exhæredatione liberorum. 2.13.95

F

de FIdeicommiſſarijs hæreditatibus, ad S.C. Trebellianum. 2.23.124

Fideiuſſoribus. 3.21.183

Fiduciaria tutela. 1.19.33

G

de GRadibus cognationum. 3.6.
153

H

de HÆredibus inſtituendis. 2.14
94

Hæreditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur. 3.1.134

Hæredum qualitate,& differentia. 2.19
106

His,qui ſui,vel alieni iuris ſunt. 1.8.15

I

de INgenuis. 1.4.13

Iniurijs. 4.4.22

Inofficioſo teſtamento. 2.18.10

Interdictis. 4.5.15

Inutilibus ſtipulationibus. 3.10.17

Iis, per quos agere poſſumus. 4.10 24

Iure

Digitized by Google

Iure naturale gentium, & ciuili. 1.2.9
Iure perſonarum. 1.3.12.
Iuſtitia, & iurę. 1.1.8

L

de LEgatis. 2.20.110
Lege Aquilia. 4.3.215
Lege Falcidia. 2.22.122
Lege Fuſia Caninia tollenda. 1.7.18
Legitima agnatorum ſucceſſione. 3.2.143
Legitima agnatorum tutela. 1.15.33
Legitima parentum tutela. 1.18.36
Legitima patronorum tutela. 1.17.36
Libertinis. 1.5.14
Litterarum obligationibus. 3.22.185
Locationę, & conductione. 3.25.190

M

de MAndato. 3.27.195
Militari teſtamento. 2.12.86.

N

de NOxalibus actionibus. 4.8.244
Nuptijs. 1.10.20

O

de OBligationibus. 3.14.170
Obligationibus ex conſenſu. 3.24.186
Obligationibus, quæ quaſi ex contractu naſcuntur. 3.28.198
Obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur. 4.1.205
Obligationibus quę quaſi ex delicto. 4.5.223
Officio Iudicis. 417.263

P

de PAtria poteſtate. 19.20
perpetuis, & temporalibus actionibus. 4.11.59
Per quas perſonas cuiq; acquiritur. 2.9.78

S Per

Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur. 3 29.201
Pœna temere litigantium. 4.16.261
Publicis iudicijs. 4.18 265
Pupillari ſubſtitutione. 2.16.99

Q

QVibus alienare licet, vel non. 2.8.76
Quibus ex cauſis manumittere non licet. 1.6.16
Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur. 1.12.27
Quibus modis re contrahitur obligatio. 3.15.171
Quibus modis teſtamenta infirmentur. 2.17.102
Quibus modis tollitur obligatio. 3.30 262
Quibus modis tutela finitur. 1.22.39
Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. 2.12.88
Qui teſtamento tutoris dari poſſunt. 1.14 32
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur. 4.7. 240

R

de REbus corporalibus, & incorporalibus. 2.2.64
Replicationibus. 4.14.255
Rerum diuiſione, & acquirendo ipſarum dominio. 2.1.49

S

de SAtiſdatione tutorum, vel curatorum. 1.2.242
Satiſdationibus. 4 11.248
Senatuſconſulto Orphitiano. 3.44.150
Senaſconſulto Tertulliano. 3.3.147
Seruili cognatione. 3.7.155
Ser-

Seruitutibus prædiorum. 2.3 64
Singulis rebus per fideicommiſſum relictis. 2.24.131
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. 4.9.246
Societate. 3.26.193
Stipulatione ſeruorum. 3.18.176
Succeſſione Cognatorum. 3.5.151
Succeſſione Libertorum. 3.8.157
Succeſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano. 3.13 169
Suſpectis tutoribus, vel curatoribus. 1.26.47.

T

de TEſtamentis ordinandis. 2.10.82
Teſtamento militari. 2.11.86
Tutelis. 1.13.31

V

de VErborum obligationibus. 3.16.173
Vi bonorum raptorum. 42.21.3
Vſucapionibus, & longi temporis præſcriptionibus. 2.6.69
Vſu, & habitatione. 3.5.67
Vſufructu. 2.4.65
Vulgari ſubſtitutione. 2.15.98
De verborum ſignificatione. 270
De regulis iuris. 347

FINIS.

S 2 VER-

VERBORVM
COLLECTIO

Iuxta ordinem Alphabeti ex Tit. Dig.

De verborum ſignificatione Per P. C. B.

A

ABeſſe, l. 13. §. 1. & vlt. l. 14. in prin. §. 1 l 199. Abrogare. l. 102. Abſens, l. 173. §. 1 199. Accidere. l. 172. §. fi. Accipere. l. 71 Ακροδρυα, l. 216. §. fi. Acta. l. 58. Actionis Verbo, l. 8. §. 1. l. 34. 178. §. 2. Acto, l. 225. in fi. Adulter, l 225. Adulterium, l. 101. Aduena, l. 239. §. 4. Ædes vti optimæ maximæ, l. 90. Ædificia vrbana ruſtica, l. 211. Ædificij appel. l. 242. §. 2. Ædiũ appellatio, l. 211. l. 242. §. fin. 245. Æris appellatio l. 159. Æs alienum, l. 213. §. 1. Æs ſuum, l. 213. §. 1. Affectus animi, l. 225. Ager, l. 27 115. §. 1 l 211. Agere, l. 19. Agr. l. 235. Aleator, l. 215. Alienationis verbo l. 28. Alienatum, l. 67. Aliquorum. l. 96. §. fin. Ambigue loquens, l. 125. Amici, l. 223. §. 1. Amittere, l. 14. §. fin. Ampliora, l. 216. Amplius. l. 82. Angiportum, l. 59. in fi. Anniculus, l. 132. 134. Anulus ſignatorius l. 84. in fin. Annus ciuilis, l. 234. in fin. Ante, & poſt, l. 132. Α'πονησ, l. 239. §. 3. Apoſtoli, l. 106. Α'ποτελεσμα. l. 5. §. fi. Apud te, l. 63. Arbitratu fieri, l. 68. Area, l. 211. Arma, l. 42. Armentorum appel. 89. in princ. Attemon, l. 241. Adſignare libertum, l. 107. Atteſtari, l. 59. Auth. l. 124.

Be-

B

B*ιγος*.l.233.§.fin. Biſſextilis annus.l.98 in prin. Bona. l.21.39. §.2. l.83.182. Bona ciuitatis.l.19. Bona hæreditatis, l.138. Boni quid proprium, l.182. Bonorum appell. l.49.208. Bonorum poſſeſſio. l.319.128. Boues. l.89.

C

CÆpiſſe.l.140. Cætera, & cæterorum, l.43.160. Calumniari, l.233. in princ. Capere, l.71. in prin. Capitalis, l.103. Carbonum appel.197. Cauillatio, 177.233. in princ. Cautum.l.188.2.fin. Cædere diem. l.213. in princ. Cenſere.l.111. Cenſor. ibi. Centum in funus cõſtitutis. l.202. Ciuitatis, l.16. Cognoſcere, l.56. in pr. Collegarum, app.l.173. in prin. Collegium.l.85 Commendare, leg.186. Commodum cum erit, l.116. Commune.l.239. in fin. Concedere bona, l.21. Coniuncta pro diſiuncta, l.29.l.53. Coniunctio, l.140. Continentes prouinciæ. l.99.§. Contractus, l.19. verſ.2 Contrahere.l.19.20. Contubernales l.184 Coram facere, l.109. Creditor, l.10.11.12.55 Conditionalis, l.54. temporalis, leg.55 Culpa, l.226. lata, 213.§. ſi magna, leg.216 Cum fari poterit. l.227. Cum commodum erit, l.225. Cum potuero dabo, ibid. Cuſtodiæ verbo. l.224.

D

DEducto ære alieno, leg.39.§.l.165. Debere l.178.§. fin. Debitor, l.108. Decurio vnde, l.239.§.5. Dediſſe.l.53. in pr.l.56. Delata hereditas. l.151. Derogare.l.102. Deterius ius fundi factum non eſſe, leg.126. Deteſtari, l.39.§. Deteſtatio.l.40. Deteſtatum, l.238.§.1. Diei pars maior, l.2.§.1. Dimiſſoriæ litteræ. l.100.

S 2 Di-

Diſiunctum. l. 53 in pr. l. 124. Diſpũgere. l. 56. in pr. Diuortiũ. l. 501. § 1 l. 191. Dolia. l. 206. Dolus. l. 226. Malus. l. 69. Dominus, vbi cuiuſq. l. 203. in pr. Donatio. l. 53. in princ. l. 67. §. fin. Donum. l. 194. 214.

E

EDere rationas l 89. §. 2. Emancipatus. l. 195. Emptor bonæ fidei. l. 109. Erro, l. 225. Erit. l. 123. Eſt l. 123. Exacta pecunia. l. 87. Exciſſus. l. 141. Exhibere. l. 22. 246. in pr. Ex legibus. l. 6. fin.

F

FAbri, ignarij, tignarij, & lignarij. l. 205 §. fin. Facere. l. 218. Facere oportere. l. 189. Ad Faces paratum. l 167. Faciendi verbo. l 175. Familiæ appel. l. 4. §. fin. 95. 196. Familia vrbana, ruſtica. l. 66. in pr. Falſum. l. 221. Ferri. l. 235. in pr. Filiarum appellatio, l. 164. in pr. Filius exciſus. l. 141. Filij appellatio. l. 84. 201. 220. §. fin. Filij filiuſue l. 116. Filio filijſque. l. 122. Filium habere l. 141. Fruſtra. l. 229. 230. Fraus l. 131. in princ. Fruges. l. 77. Frumentum, ib. Fruſtrari. l. 235. in pr. Fugitiuus. l. 215. Fũdus. l. 67. in princ. & § fin. 115. 111. Fur. l. 225. Furem non eſſe. l 174. Furto noxaque ſolutum. ibid.

G

GEneri appell. l. 136. Gerere. l. 19. 20. Geſtum l 19. in fi. l. 18. in pr. Grandis appellatione. l. 236. § fin. Glans caduca. l. 30. §. 4.

H

HAbere. l. 143. 164. §. fin. 188. §. 1. Habere filium. l. 141. Hæredem eſſe oportet. l. 217. in pr. Hæredis appel. l. 65. 170. Hęreditatis app. l 3. §. 1. l. 24. 119. 138. 178. §. 1. Hæreditas legitima, teſtamẽtaria.

ria.l.130.delata.l.131. Hominis appellatio.l.152. Hoſtes. 118. 234. in princ.

I

ILle,aut ille. l. 124. Impenſæ neceſſariæ, vtiles, voluptuariæ. l. 79. Immiſſum. l.242.§.1. Immunitas. l. 18. Incertus poſſeſſor. l. 59.§.fin. Incola. l.209. §.2. Indicare reum.l.197. In diebus l.207 §.fin. Inſtrumentorum app. l. 99. §. fin. Integra terra. leg.30.§ 2. Inteſtatus. l.4. Intra diem mortis. l. 133. In vtero exiſtens. l.133.254. Inter diei.l.3. iumentorum appellat. l.89. in princ.

K

KAlendis biſſext.l.98.in prin. Kalendàrium,ante vel poſt diem.l.132. in princ.

L

LAtronis.l.11.in fi.Legare. l.120. Legatorum petitio generalis.l.80. Legum appel.l.6.§.1.Liberorum app. l.50. §.1.220.in princ. Liberos habere. l. 148. 149.Liberationis verbo.l.47. Liberti appel. l.172.243. Liberti noſtri. l.58.§. fin. Libertorum libertatem app.l 105. l.172. 243.Lignorum appell. l 167.168. Lignum coctum. l.167 Lis. l.36.Litteræ dimiſſoriæ. l.106. Littus publicum. l.96. 211. Locuples. l.214.§.2. Locus. l. 60. in pr. §.1. Luſcus. l.101. §.2.

M

MAgiſtratus. l.57.in pr.Magiſtri ibi. Mangones. l.207.Maior pars anni. l.156.Malum.l.242.in prin.Maſculorum app.l.195.in pr. Materfamilias. l.46.§.1. Medicamentum.l 216.Menſis intercalaris.l 98.in fin.Meorum tuorum app.l.91. Mercis app.l.66. 107. Meum totũ l 25.in

S 4 pr.

prin. Mille paſſus,l.154. Minus ſolutū, l. 12.§.fin.l.32.82.117. Mobilium, & Mouētium.app.l.66.l.93. Modius iniquus,l.221 Morari,l.233. Morbus,l.101.§.2. Morbus ſonticus,l.113. Mortis tempore eſſe,l.153 Mortui apud hoſtes hæreditas, l.3.§.fin. Mortuus natus,l.129. Mulcta,l.131.§.1.l. 244. Mulier, .195.§.fin. Mulieris appellatione,l.33. Monicipes,l.18.in fin.leg.228. Munificus, l.18. Minus, l.18.92.214. Munus publicum, l.239.§.3.

N

NAſciturus, l.211. Natorum appellatio,leg.104.§.1. Nauis appellatio, l. 242. in pr. Negatiua duo,l.237. Negligentia magna,l.226. Nominis appellatio,leg. 4.l.6. Noſtri liberti, l.58.§.fin. Noſtrum totum,l.25.in princ. Notionis appellatio, l.92. Noualis terra, ager,l.30.§.2. Noxiæ appellatio,l.238. Noxijs ſolutum præſtare,l.238. Nupta dum erit,l.89.§.2. Nurus appellatio, l.50.

O

OFficium,l.18. Ope,conſilio, l.23.§.1. Operis appellatio,l.5.§.fin. Oportebit, l.8 Oportere,l.7. Oppidam,l.39.§.7. Opprobrium,l.42. Optimus maximus,l. 126.163.109. Orationis nec diſiunctiuæ; nec coniunctiuæ interpretatio,l.28.§.fin Ornamenti appell.l.174. Oſtentum,l.38 Παιδίον. l.163.§.fin. Pallam,l.33. Pali,l 16. Παλλάκη. l. 14. Παρθένος. l. 239 §.2. Parentis,app.l.51. Paries.leg.157. Paterfamilias,leg.195.§.2. Patris appellati l.25.§.fin.l.26. Partitionis verbo, l.164. 1. Partus,leg 26. Partus monſtruoſus po tentoſus debilis,l.135. Paſcua,ſilua.l.3 §. fin.

§.fi. Patris app.l.201. Patroni app.l.53. peculij propriũ, l.182. Pecuniæ app.l.5.88. 97.278 222. Pelles, l.144. Penes te, l.63. Periſſe, l.132.§.fi. Perduelles, l.234. Perfeciſſe, l.139. fin. Periſſe, l.9. Περιστρωμα, l.45. Pernoctare, l.166. in fin. Perſequi, l.52.§.fin. Perſecutionis verbo, l.178.§.1. Perſona ſpecioſa, l.100. Perticę, l.168. Pertinere, l.70.§. fin. l.181. Perueniſſe, l.264. §.fin.171. Perueniſſe ad te, leg.171. Petitionis verbum, leg.178.§.2. φαντασμα, l.38. in fin. φαυρμακο, l.236. Pignus, leg. 238.§.2. Plebs, l.238. in princ. plumbum, l.242.§.2. Pluris aureorum xxx. leg.232. Plurisve, l.191. Pęna, l.131.244. Pomi, ap. 205. Portati, l.133. Portus, l.50. Poſſeſſio, l. 78.115. Poſſe cum potuere, l.122. poſt diē decimum, l.133. Poſthuma, l.164. Poſtquã fari poterit, l.217. Poteſtatis verbo, l.21. Pręd ia aliquorum, l.95.§.fin. Prædiorum iura, l.86. Prædiũ, l.115. in fi. Prædones, l. 118. Præsēs, l.173.§.fi. Præſtari rectè, l.72. §.fi. Pręuaricatores, l.312. Pratũ, l.31 Probrum, l.42. Profectum, l.240.§.1. Pronunciatũ, l.46. Prouinciale, l.190. Proximus l.91.155 162. Publica, l 15.16.17. Publicanus, l.17 Pueri appellatio, l.166.§.fi.l.294 Puerpera, l.163.§.fin. Pupillus, l.161.239.

Q

QVanta pecunia, leg.97. Quanti ea res erit, vel eſſe paret, l.179.9. Quiſquis mihi hæres erit, l.237. Quanto minus, l. 150. Quiſquis mihi filius filiave hęres ſit, l.116.

R

RAptum, l 9. Rectè, l.7. in fin.73. Reddere rationes, l.94. Rei appellatio,

[illegible] 72. Reſtitutorum l.45.260. Repu-
[illegible] l.[illegible].§.2.l.[illegible]. Reficere. l.25.33.
[illegible] §.2. Reſtitutionis verbo. l.81.
Romæ appellatio. l.[illegible].239.147. Ruta
cæſa. l.241.

S

S[illegible] appellatio. l.61. Separa-
[illegible] l.[illegible] Sepulchra l.210. Seriæ. l.206.
[illegible] §. fin l.239.81.
[illegible] Silua cedua. l.50. in
princ. [illegible] l.[illegible].§.5. Συνάλλαγμα
[illegible] Singularis app. l.158. Si quis.
[illegible] & factum app. l.145. Soluta pro
[illegible] Seruitute l.84. Soluendo eſ-
[illegible] Solutionis verbum. l.176. Solutus.
[illegible] matrimonio. l.240. Sonticus
[illegible] Stadium appellatio. l.128.
[illegible] l.100. Sponſio. l.7. Sta-
[illegible] Stipendium l.27.§.1. Stragu-
[illegible] Structura. l.242.§.4.
[illegible] Subfundtiuum. l.124.
[illegible] princ. Subſtitutio vul-
[illegible] l.167. Sumptibus
[illegible] Συνάλλαγμα. l.19. Su-
[illegible] Suum. l.230.§. fin.

T

[illegible] 184. Tabernacula. l.
[illegible] inſtructa. l.186. Teſtæ
[illegible] §.3. Terra integra. l.
[illegible] Terra nouatis. l.
[illegible] 239 §.8. Teſtamen-
[illegible] appel. l.62. Titio.
[illegible] Totum meum. l.25
[illegible] l.15. in princ.
[illegible] ta l.229. 230.
[illegible] appell. 180.

Vaſa

V

VAſa vinaria. l. 206. Vectigal publicum. l. 17. § fin. Vecors. l. 242. § 3. Venditum. l. 67. in princ. Venenum bonum malum. l 236. Venire ad hæredem. l 165. Venire diem. l. 213. in princ. Verba contrahentium. l. 219. Veſanus. l. 242. § 1. Veſtis app. l. 27. Via. l. 157. § 1. Victus nomine. l. 43. 44. 45. 234. § fin Vidua. l. 242. § 3. Villa. l. 211. Vinctus. l. 216. Vinculorum appel. 216. l. 224. Virilis appel. l. 145. Vitium. l. 101. § 1. Viuere. l. 234 § 2. Voluntas contrahentium. l. 219. Vota. l. 233. § 1. Vrbana prędia. l. 195. Vrbanum mancipium. l 210. Vrbare. l 239. § 6. Vrbs. l. 287. 239. & § 6. Vrbium. l. 239. § 6. Vſu ſuo. 203. Vſura. l. 121. Σορίτης. l 177.

Iudicis in Titulum ff. De
rborum ſignificatione.

Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur. 3 29.201
Pœna temere litigantium. 4.16.261
Publicis iudicijs. 4.18 265
Pupillari ſubſtitutione. 2.16.99

Q

QVibus alienare licet, vel non. 2.8.76
Quibus ex cauſis manumittere non licet. 1.6.16
Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur. 1.12.27
Quibus modis re contrahitur obligatio. 3.15.171
Quibus modis teſtamenta infirmentur. 2.17.102
Quibus modis tollitur obligatio. 3.30 262
Quibus modis tutela finitur. 1.22.39
Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. 2.12.88
Qui teſtamento tutoris dari poſſunt. 1.14 32
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur. 4.7. 240

R

de REbus corporalibus, & incorporalibus. 2.2.64
Replicationibus. 4.14.255
Rerum diuiſione, & acquirendo ipſarum dominio. 2.1.49

S

de SAtiſdatione tutorum, vel curatorum. 1.2.242
Satiſdationibus. 4 11.248
Senatuſconſulto Orphitiano. 3.44.150
Senaſconſulto Tertulliano. 3.3.147
Seruili cognatione. 3.7.155

Ser-

Seruitutibus prædiorum. 2.3 64
Singulis rebus per fideicommiſſum relictis. 2.24.131
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. 4.9.246
Societate. 3.26.193
Stipulatione ſeruorum. 3.18.176
Succeſſione Cognatorum. 3.5.151
Succeſſione Libertorum. 3.8.157
Succeſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano. 3.13 169
Suſpectis tutoribus, vel curateribus. 1.26.47.

T

de TEſtamentis ordinandis. 2.10.82
Teſtamento militari. 2.11.86
Tutelis. 1.13.31

V

de VErborum obligationibus. 3.16. 173
Vi bonorum raptorum. 42.21.3
Vſucapionibus, & longi temporis præſcriptionibus. 2.6.69
Vſu, & habitatione. 3.5.67
Vſufructu. 2.4.65
Vulgari ſubſtitutione. 2.15.98
De verborum ſignificatione. 270
De regulis iuris. 347

FINIS.

S 2 VER-

VERBORVM
COLLECTIO
Iuxta ordinem Alphabeti ex Tit. Dig.
De verborum ſignificatione Per P. C. B.

A

ABeſſe,l.13.§.1. & vlt.l.14.in prin.§.1 l 199. Abrogare.l.102. Abſens,l.173. §.1 199. Accidere.l.172.§.fi. Accipere.l.71 Ακροδρυα, l.216.§.fi. Acta.l.58. Actionis Verbo,l.8.§.1.l.34.178.§.2. Acto, l.225. in fi. Adulter,l 225. Adulterium,l.101. Aduena, l.239.§.4. Ædes vti optimæ maximæ,l.90. Ædificia vrbana ruſtica, l.211. Ædificij appel. l.242.§.2. Ædiũ appellatio,l.211.l.242.§.fin.245. Æris appellatio l.159. Æs alienum, l.213.§.1. Æs ſuum, l.213.§.1. Affectus animi,l.225. Ager,l.27 115.§.1 l 211. Agere,l.19. Agr.l.235. Aleator,l.215. Alienationis verbo l.28. Alienatum,l.67. Aliquorum.l.96.§.fin. Ambigue loquens, l.125. Amici, l.223.§.1. Amittere, l.14.§.fin. Ampliora,l.216. Amplius.l.82. Angiportum,l.59. in fi. Anniculus,l.132.134. Anulus ſignatorius l.84. in fin. Annus ciuilis,l.234.in fin. Ante,& poſt,l.132. Α᾽ποκοε, l.239.§.3. Apoſtoli,l.106. Α᾽μρτιλεσμα. l.5.§.fi. Apud te,l.63. Arbitratu fieri, l.68. Area,l.211. Arma,l.42. Armentorum appel.89. in princ. Artemon,l.242. Adſignare liberrum, l.107. Atteſtari, l.59. Auth.l.124.

Be-

B

Bεγος.l.233.§.fin.Biſſextilis annus.l.98 in prin. Bona. l.21.39.§.2. l.83.182. Bona ciuitatis.l.19. Bona hæreditatis, l. 138. Boni quid proprium, l.182. Bonorum appell. l.49.208. Bonorum poſſeſſio. l.319.128. Boues. l.89.

C

CÆpiſſe.l.140.Cætera, & cæterorum, l.43.160.Calumniari,l.233.in princ. Capere,l.71.in prin.Capitalis,l.103.Carbonum appel.197. Cauillatio, 177.233.in princ. Cautum.l.188.2.fin.Cædere diem. l.213. in princ.Cenſere.l.111.Cenſor.ibi. Centum in funus cõſtitutis. l.202. Ciuitatis,l.16. Cognoſcere,l.56.in pr. Collegarum,app.l.173.in prin. Collegium.l.85 Commendare,leg.186.Commodum cum erit,l.116.Commune.l.239.in fin.Concedere bona,l.21.Coniuncta pro disiuncta, l.29.l.53. Coniunctio, l.140. Continentes prouinciæ. l.99.§.Contractus,l.19.verſ.2 Contrahere.l.19.20.Contubernales l.184 Coram facere,l.109. Creditor,l.10.11.12. 55 Condirionalis, l.54.temporalis,leg.55 Culpa, l.226.lata,213.§. ſi magna,leg.216 Cum fari poterit. l.227. Cum commodum erit,l.225. Cum potuero dabo,ibid. Cuſtodiæ verbo. l.224.

D

DEducto ære alieno, leg.39.§.l.165. Debere l.178.§.fin. Debitor, l.108. Decurio vnde,l.239.§.5. Dediſſe.l.53. in pr.l.56. Delata hereditas. l.151.Derogare.l.102. Deterius ius fundi factum non eſſe, leg.126. Deteſtari, l.39.§. Deteſtatio.l.40.Deteſtatum,l.238.§.1. Diei pars maior, l.2.§.1. Dimiſſoriæ litteræ. l.100.

Diſiunctum. l. 53 in pr. l. 124. Diſpũgere. l. 56. in pr. Diuortiũ. l. 501. § 1 l. 191. Dolia. l. 206. Dolus. l. 226. Malus. l. 69. Dominus, vbi cuiuſq. l. 203. in pr. Donatio. l. 53. in princ. l. 67. §. fin. Donum. l. 194. 214.

E

EDere rationas l. 89. §. 2. Emancipatus. l. 195. Emptor bonæ fidei. l. 109. Erro, l. 225. Erit. l. 123. Eſt l. 123. Exacta pecunia. l. 87. Exciſſus. l. 141. Exhibere. l. 22. 246. in pr. Ex legibus. l. 6. fin.

F

FAbri, ignarij, tignarij, & lignarij. l. 205 §. fin. Facere. l. 218. Facere oportere. l. 189. Ad Faces paratum. l. 167. Faciendi verbo. l 175. Familiæ appel. l. 4. §. fin. 95. 196. Familia vrbana, ruſtica. l. 66. in pr. Falſum. l. 221. Ferri. l. 235. in pr. Filiarum appellatio, l. 164. in pr. Filius exciſus. l. 141. Filij appellatio. l. 84. 201. 220. §. fin. Filij filiuſue l. 116. Filio filijſque. l. 122. Filium habere l. 141. Fruſtra. l. 229. 230. Fraus l. 131. in princ. Fruges. l. 77. Frumentum, ib. Fruſtrari. l. 235. in pr. Fugitiuus. l. 215. Fũdus. l. 67. in princ. & § fin. 115. 111. Fur. l. 225. Furem non eſſe. l 174. Furto noxaque ſolutum. ibid.

G

GEneri appell. l. 136. Gerere. l. 19. 20. Geſtum l 19. in fi. l. 18. in pr. Grandis appellatione. l. 236. § fin. Glans caduca. l. 30. §. 4.

H

HAbere. l. 143. 164. §. fin. 188. §. 1. Habere filium. l. 141. Hæredem eſſe oportet. l. 217. in pr. Hæredis appel. l. 65. 170. Hęreditatis app. l 3. §. 1. l. 24. 119. 138. 178. §. 1. Hæreditas legitima, teſtamẽtaria.

ria.l.130.dolata.l.131. Hominis appellatio.l.152. Hoſtes. 118. 234. in princ.

I

ILle, aut ille. l. 124. Impenſæ neceſſariæ, vtiles, voluptuariæ. l. 79. Immiſſum. l.242.§.1. Immunitas. l. 18. Incertus poſſeſſor. l 59.§. fin. Incola. l.209. §.2. Indicare reum. l.197. In diebos l.207 §.fin. Inſtrumentorum app. l. 99. §. fin. Integra terra. leg.30.§ 2. Inteſtatus. l.4. Intra diem mortis. l. 133. In vtero exiſtens. l.133.254. Inter diei.l.3. iumentorum appellat. l.89. in princ.

K

KAlendis biſſext.l.98.in prin. Kalendàrium, ante vel poſt diem. l.132. in princ.

L

LAtronis.l.11.in fi. Legare. l.120. Legatorum petitio generalis.l.80. Legum appel.l.6.§.1. Liberorum app. l.50. §.1.220.in princ. Liberos habere. l. 148. 149. Liberationis verbo.l.47. Liberti appel. l.172.243. Liberti noſtri. l.58.§. fin. Libertorum libertatem app.l 105. l.172. 243. Lignorum appell.l 167.168. Lignum coctum. l.167 Lis. l.36. Litteræ dimiſſoriæ. l.106. Littus publicum. l.96. 211. Locuples. l.214.§.2. Locus. l. 60. in pr. §.1. Luſcus. l.101. §.2.

M

MAgiſtratus. l.57.in pr. Magiſtri ibi. Mangones. l.207. Maior pars anni. l.156. Malum. l.242.in prin. Maſculorum app. l.195.in pr. Materfamilias. l.46.§.1. Medicamentum l 216. Menſis intercalaris.l 98.in fin. Meorum tuorum app.l.91. Mercis app.l.66. 107. Meum totũ l 25.in pr.

S 4

prin. Mille paſſus, l.154. Minus ſolutũ, l.
12.§.fin.l.32.82.117. Mobilium, & Moue-
tium. app. l.66.l.93. Modius iniquus, l.221
Morari, l.233. Morbus, l.101.§.2. Morbus
ſonticus, l.113. Mortis tempore eſſe, l.153
Mortui apud hoſtes hæreditas, l.3.§.fin.
Mortuus natus, l.129. Mulcta, l.131.§.1.l.
244. Mulier, .195.§.fin. Mulieris appella-
tione, l.33. Monicipes, l.18.in fin.leg.228.
Munificus, l.18. Minus, l.18.92.214. Mu-
nus publicum, l.239.§.3.

N

NAſciturus, l.211. Natorum appella-
tio, leg.104.§.1. Nauis appellatio, l.
242. in pr. Negatiua duo, l.237. Negligen-
tia magna, l.226. Nominis appellatio, leg.
4.l.6. Noſtri liberti, l.58.§.fin. Noſtrum
totum, l.25.in princ. Notionis appellatio,
l.92. Noualis terra, ager, l.30.§.2. Noxiæ
appellatio, l.238. Noxijs ſolutum præſta-
re, l.238. Nupta dum erit, l.89.§.2. Nurus
appellatio, l.50.

O

OFficium, l.18. Ope, conſilio, l.23.§.1.
Operis appellatio, l.5.§.fin. Oporte
bit, l.8 Oportere, l.7. Oppidam, l.39.§.7
Opprobrium, l.42. Optimus maximus, l
126.163.109. Orationis nec diſiunctiuæ
nec coniunctiuæ interpretatio, l.28.§.fin
Ornamenti appell. l.174. Oſtentum, l.38
Παίδιον. l.163.§.fin. Pallam, l.33. Pali,
16. Παλλάκη. l. 14. Παρθινος. l. 239
§.2. Parentis, app. l.51. Paries. leg.157. Pa
terfamilias, leg.195.§.2. Patris appellat
l.25.§.fin.l.26. Partitionis verbo, l.164.
1. Partus, leg 26. Partus monſtruoſus po
tentoſus debilis, l.135. Paſcua, ſilua. l.3
§. fin.

§.fi.Patris app.l.201.Patroni app.l.53.peculij propriũ, l.182. Pecuniæ app.l.5.88.97.278 222.Pelles,l.144.Penes te,l.63.Periſſe,l.132.§.fi.Perduelles,l.234.Perfeciſſe,l.139. fin. Periſſe, l.9. Περίστρωμα, l.45. Pernoctare, l.166. in fin. Perſequi, l.52.§.fin. Perſecutionis verbo, l.178.§.1. Perſona ſpecioſa,l.100.Perticę,l.168.Pertinere, l.70.§. fin. l.181. Perueniſſe,l.264.§.fin.171. Perueniſſe ad te, leg.171. Petitionis verbum, leg.178.§.2. φαντασμα, l.38.in fin. φαυρμακο, l.236. Pignus,leg.238.§.2. Plebs,l.238.in princ. plumbum, l.242.§.2. Pluris aureorum xxx. leg.232. Plurisve,l.191. Pęna,l.131.244. Pomi,ap.205.Portati,l.133.Portus,l.50.Poſſeſſio,l.78.115. Poſſe cum potuere,l.122. poſt diē decimum,l.133.Poſthuma,l.164.Poſtquā fari poterit, l.217. Poteſtatis verbo, l.21. Pręd ia aliquorum,l.95.§.fin. Prædiorum iura,l.86.Prædiũ,l.115.in fi. Prædones,l.118.Præsēs,l.173.§.fi. Præſtari rectè,l.72.§.fi.Pręuaricatores,l 312.Pratũ,l.31 Probrum,l.42. Profectum,l.240.§.1.Pronunciatũ, l.46. Prouinciale,l.190. Proximus l.91.155 162.Publica,l 15.16.17.Publicanus,l.17 Pueri appellatio,l.166.§.fi.l.294 Puerpera,l.163.§.fin.Pupillus,l.161.239.

Q

QVanta pecunia,leg.97. Quanti ea res erit,vel eſſe paret,l.179.9. Quiſquis mihi hæres erit, l.237. Quanto minus, l.150.Quiſquis mihi filius filiave hęres ſit, l.116.

R

RAptum,l 9.Rectè,l.7.in fin.73.Reddere rationes,l.94. Rei appellatio,

l.6.l.23.72. Reliquorum.l.95.160. Repudium.l.10.§.1.l.192. Reſtituere. l.29.33.35.75.246.§.1. Reſtitutionis verbo. l.81. Romæ appellatio. l.2.87,139.147. Ruta cæſa. l.241.

S

SAtiſdationis appellatio. l.61. Separata. l.53. Sequeſter. l.110. Seriæ.l.206. Serui app. l.40.§.11. l.101. §. fin l.139.81. Seruus vrbanus.l.210. Silua cedua.l.50.in princip.paſcua. l. 30.§.5. Συνάλλαγμα l.19.verſ.2. Singularis app.l.138. Si quis. l.1 Soceri,& ſocrus app.l.146.Soluta pro ſeparatis.l.53.Seruitus.l.84.Soluendo eſſe.l.14.Solutionis verbum.l.176.Solutus. l.48. Soluto matrimonio. l.240. Sonticus morbus.l.11.Spadonum appellatio.l.128. Specioſa perſona. l.100. Sponſio.l.7. Statutum.l.46. Stipendium.l.27.§.1.Stragula. l.45. Stratum.l.41. Stratura. l.242.§.4. Stuprum. l.10. Subdiſiunctiuum. l.124. Subſignari.l.29.in princ.Subſtitutio vulgaris.l.162.Sulphurata.l.167.Sumptibus conſtitutis.l.201. Συνάλλαγμα. l.19. Supremus. l.91.162.163. Suum.l.230.§. fin.

T

TAberna. l.183.184. Tabernacula. l. 82. Taberna inſtructa. l.186. Τεκία l.104. Telum. l.233.§.3. Terra integra. l. 20.§.2. Terenixa. l.37. Terra noualis. l. 30.§.2. Territorium.l.239 §.8. Teſtamentum falſum.l.222. Tigni appel.l.62.Titio. l.167. Toga.l.180 §.fi. Totum meum.l.25 in princ. Totum uoſtrum. l.15. in princ. Τὸ ζεῦμα. l.33.§. fi. Tranſacta l.229. 230. Tributum. l.27.§. fi. Tugurij appell.180. princ. Tutor falſus. l.222.

Vaſa

V

VAſa vinaria. l.206. Veſtigal publicum. l.17.§ fin. Vecors. l.242. §.3. Venditum. l.67. in princ. Venenum bonum malum. l 236. Venire ad hæredem. l 165. Venire diem. l.213. in princ. Verba contrahentium. l.219. Veſanus. l.242.§.1. Veſtis app. l.27. Via. l.157.§.1. Victus nomine. l.43.44.45.234.§. fin Vidua. l.242. §.3. Villa. l.211. Vinctus. l.216. Vinculorum appel. 216. l.224. Virilis appel. l. 145. Vitium. l.101.§.2. Viuere. l.234 §.2. Voluntas contrahentium. l.219. Vota. l.233. §.1. Vrbana prędia. l.195. Vrbanum mancipium. l 210. Vrbare. l 239. §.6. Vrbs. l. 287. 239. & §.6. Vrbium. l.239. §. 6. Vſu ſuo. 203. Vſura. l.121. Σοριτης. l 177.

Finis Iudicis in Titulum ff. De verborum ſignificatione.

EPITHOME
REGVLARVM IVRIS.
Ex titulo Digeſtorum ſecundum ordinem alphabeticum collecta per P. C. B.

A

ABſentia Reipublicæ cauſa non nocet. l.140

Abundantia non vitiant ſcripturas. l.94

Actio certa ex quibus in vnam rem eligenda eſt. l.43.§.1

Actio cum ſeruis nulla. l.167

Actio exceptione infirmata, pro nulla. l.112

Actio in rem, pro re eſt. l.5

Actione conceſſa, & exceptio conceditur. l.156.§.1

Actionem habere minus eſt, quàm rem. l.204

Actio tempore peritura, lite conteſtata perpetuatur. l.139.in pr.164.

Actor certus eſſe debet. leg.42. in fine.

Actori non licet, quod reo prohibetur. l.41

Aditio hæreditatis ex interuallo, cum tempore mortis continuatur, l.138. in princ.193

Æquitas in iure ſpectanda. l.90

Æquitas mutat ſolemnia. l.184

Æquitate deſiderante ius mutatur. l.85 §.fin.

Ætati in cauſis pœnalibus ſuccurritur. l.108

Alienare qui poteſt, & conſentire poteſt. l.165

Alte-

Digitized by Google

Alterius nomine nemo lege agere poteſt. l.123
Amitti proprium tantum poteſt. l.85
Amittitur eo modo, quo acquiritur. l.318
Arbiter in bonæ fidei iudicio vir bonus accipitur. l.24.§.1

B

BEneficium ratione actionis competens actionem ſequitur, l.68. in fin.
Beneficium inuito non datur. l.69.196. §.4
Beneficium perſonale cum perſona perit. l.68.169
Bona fides bis idem non exigit. l.57
Bona fides veritati comparatur. l.136
Bonorum poſſeſſor hæredis loco eſt. l.117

C

CAptio minima ex duabus eligenda eſt. l.100
Caſus à nullo præſtatur. l.25.in fi.
Caueri alteri non poteſt. l.73.§.fi.
Captio realis perſonali potior eſt. l.25
Circumuentio alterius alij non parit actionem. l.19
Cognitionem quæ deſiderant, libello non expediuntur. l.71.105
Commoda ſequuntur incommoda. l.10
Conceſſa contra ius, non habent conſequentiam. l.141
Concubitus non facit nuptias. l.30
Condemnare poteſt, qui abſoluere. l.37
Conditio contrahentium inſpicienda. l.19
Conditio impleta, vide impletum.
Conditio iniqua alteri non inſerenda. l.74

Con-

Conditio non melior ſit ex proprio delicto. l.134 §.fin.
Conſenſus nuptias facit. l.30
Conſilij mutatio non præiudicat alteri. l.25
Conſilij non fraudulenti nulla obligatio. l.47
Conſulto dari, donatio eſt. l.53
Conſtituta vtiliter ex poſtfacto non vitiantur. l.85.§.1.
Conteſtatione litis melioratur conditio. l.87
Contracta iure, contrario iure pereunt. l.35.10.153
Contractus legem facit. l.22. circa med.
Contrahentiam conditio inſpicienda. l.19
Contrario iure per. l.35.100.153
Conuentio dat legem contractus. l.23. circa med.
Conuentio priuata non mutat ius. l.27
Creditor rem venire permittens, pignus amittit. l.158
Culpa caret, qui ſcit, ſed prohibere nequit. l.50
Culpa eſt immiſcere ſe rei alienæ. l.36
Culpa ſua damnum ſentiens, damnum non ſentit. l.203

D

Damnum dat, qui iubet dare. l.169
Damnum ex culpa ſua ſentiens, damnum non videtur ſeruire. l.203
Dari per errorem, repetitio, conſulto donatio. l.53
Defenſor rei alienæ, non habetur locuples. l.166
Definitio in iure periculoſa. l.101
Delicto ſuo nemo ſit ditior. l.134.§.fin

Deli-

Delictum ex poſtfacto non æſtimatur l.138.§.fi.
Denegare poteſt, qui concedere. l.102. §.fin.
Deportationis ſententia aufert ea, quę fiſci ſunt. l.97
Die in contractu omiſſo, ſtatim debetur. l.14
Diſiunctiuorum alterutrum factum ſufficit. l.10.§.1
Diuidi, quæ nequeunt, ſolida debentur. l.192
Doli exceptio legatario non nocet. l.191. §.fin.
Dolo caret qui vtitur iure ſuo. l.53.
Dolo non caruit, qui magiſtratui non paruit. l.199
Dolo non petit, qui neſcit cur peteret. l.177.§.fin.
Dolo qui deſijt poſſidere pro poſſeſſore eſt. l.150
Dolus pro poſſeſſore eſt. l.110
Dolus tutoris pupillo non nocet. l.198
Domo ſua nemo extrahi debet. l.103
Donare cui licet, & vendere, & cõcedere. l.165
Dubij tollendi cauſa adiectum, non mutat ius. l.81.

E

EFfectus cui prodeſt, ad eum patres eius pertinent. l.147
Emptor eiuſdem iuris eſt cuius author. l.156.§.3
Errantes non conſentiunt. l.116.§.fin.
Errore dati repetitio eſt. l.53
Error ſcriptoribus partibũ nõ nocet. l.91
Euincendum à nobis, in bonis non eſt. l.190.

Ex-

Expreſſo, non tacita, nocent. l.77.195
Expromiſſor idoneus eſt, qui ſatiſdat, l. 110. §.1.

F

FAcienda non faciens, facit aduerſus officium. l.121
Factum cuique ſuum, nõ aduerſario nocet. l.155
Factum habetur, quod per aduerſarium impeditur. l.39
Factum pacto non tollitur. l.31
Fœminæ ab officijs remotæ. l.2.in pr.
Filius poſſidere rem peculiarem nequit. l.93
Fiſco obligata, niſi cum onere alienari nequeunt. l.205
Fraudari ſcientes, & conſentientes nequeunt. l.45
Fraudulentus reus ad intereſſe tenetur. l.78
Fraus ciuiliter, tàm conſilio, quam euẽtu æſtimatur. l.79
Furioſi contractus nullus. l.5.in fin.
Furioſus abſentis loco eſt. l.124.§.fi.

G

GEneri per ſpeciem derogatur. l.80
Gladij poteſtas delegari nequit. l.70

H

HAbere rem non vult, qui eam transfert. l.6
Hęreditas ex interuallo adita cum morte continuatur. l.138.193
Hęreditas quo peruenit, eo tutela redit. l.73.in princ.
Hæreditas vna, duobus in ſolidum dari nequit. l.141.§.fin.
Hæreditate omiſſa, teſtamentum perit. l.18

Hæ-

Hæres de dolo ſuo in ſolidum: defuncti vero in id quod ad eum peruenit, tenetur, l.44.127.152.§.fin. l.157.§.fin.
Hæres eiuſdem iuris eſt cuius defunctus. l.120
Homines omnes natura æquales. l.32

I

IDem bis non exigit bona fides. l.67
Idem ex pluribus cauſis deberi poteſt. l.119
Ignorans debitum non eſt improbus. l.99
Ignorantia fideiuſſoris iuſta eſt. l.42.v.1
Ignorantia ſucceſſoris iuſta eſt. leg.42. in princ.
Imperitia culpæ annumeratur. l.132
Impletum habetur, cum impeditis cuius intereſt. l.162
Impoſſibile non cadit in pactum. l.21
Impoſſibilium nulla eſt obligatio. l.185
Impoſſibilia, nam lege non confirmantur. l.189
Impoſſibilia pro non adiectis habentur, l.115.§.fin.
Imprudentiæ in pœnalibus ſuccurritur. l.308
Impubes ab officijs remotus. l.2.§.fin.
Incommoda ſequuntur commoda. l.10
Indebitum ſoluens non obligatur. l.171
In dubio pro libertate. l.20.179. conſuetudo ſequenda.34. cui remed. pro eo, quod benignius eſt. l.56.192.§.fin. pro dote, l.85. in princ. pro eo, quod rei aptius eſt, l.67. pro ſententia proferentis. l.96. pro fama, l.104. pro poſſeſſore l.154. pro emptore. l.70
Iniqua conditio alteri non inferenda. l.74
Initium in ſtipulationib. ſpectatur. l.19

Im-

Impari cauſa oneratur petitor. l.15
Inſtitutio initio inutilis, ex poſtfacto non conualeſcit. l.2.10
Intellectu carentia pro nullis ſunt. l.750 §.3
Inteſſe facti, non iuris eſt. l.24
Inuito beneficium non datur. l 69.156
Inuito quis poteſt, ignorante, & abſeute poteſt. l 26
Inuitus defendere nemo cogitur. l.156. in princ.
Ita factum, ratum non eſt, niſi perſeueretur. l.48
Iudicata res pro veritate habetur. l 207
Iudicis incompetentis factum pro nullo eſt. l.370
Iudicium quæ requirunt, vera, & recta ſcientia perfici debent. l.76
Iura ſanguinis iure ciuili non dirimuntur. l.8
Ius qui loquitur non fallitur. l.116.§.1
Iuſſu meo quod, ſoluitur ipſe ſoluiſſe videor. l.18
Iuſſu qui facit Iudicis, dolo caret. l.167. §. fin.

L

Legatarius plus iuris non habet, quã defunctus. l.160.§.fi.
Legati ſeruo acquiſiti commodum domino prodeſt. l.118
Legitimè conſtituta, ex poſtfacto non vitiantur. l.85.§.1
Leuiora delicta ſeruis domino obtemperantibus ignoſcuntur. l.157
Liberalitatis reus ad poſſibile tenetur l.28. & ita ne egeat. l.173. in pr.
Libertas omnibus rebus fauorabilior. l.22.

Li-

Libertas res inæſtimabilis. l.176.§.fin.
Libertati in dubio fauetur. l.20
Libertum qui habet, non eſt ditior. leg. 226.§.1
Licita non ſemper honeſta. l.144
Locupletari nemo cum alterius detrimento debet. l 200
Lucra turpia, ab hærede extorquenda. l.58
Lucro in pari poſſeſſor potior eſt. l.98
Lucrum petentis durior eſt cauſam. l.33.41.§.1.
Lucrum, qui capit factum præſtare debet. l.149

M

MAgiſtratus quod facit non permittitur ſingulis. l.178.in pr.
Maior pars quod ſtatuit ad omnes refert. l.160.§.1
Mandat pro ſe, qui non prohibet. l.60
Matrimonium non licitum, ſed honeſtum eſſe debet. l.197
Metus conſenſui contrarius. l.116
Meum, ampliùs meum fieri nequit. l.45
Minus ei licet, cui plus licet. l.21
Mora cuique ſua nocet. l.173.§.2.
Mutatio conſilij alteri nocere non debet. l.75
Mutatio temporaria, ius prouinciæ non innouat. l.123.§.fin.
Mutus, vbi non voce, ſed præſentia opus eſt, videtur reſpondere. l.124

N

NAtura prohibita, lege non confirmantur. l.188.§.fi.
Neceſſitate factum, non trahitur in conſequentiam. l.162

Ne-

eganti debitum permittitur alia defenſio. l.43
Nolle poteſt, qui velle. l.3
Noſtrum, amplius noſtrum fieri nequit. l.159
Noſtrum quandoque alienari nequit. l.205
Noſtrum ſine facto noſtro non transfertur. l.11
Nullius quod eſſe poteſt obligari nequit. l.182

O

OBligari nequit, quod nullius eſſe poteſt. l.182
Obligata fiſco, non niſi cum onere transferuntur. l.205
Obligatione liberatus, videtur cępiſſe, l.115.in pr.
In Obſcuro veriſimilius. l.144. & benignius accipiendum. l.168
Omittens poſſeſſionẽ, non alienat. l.119

P

PActio priuata non mutat leges. l.27 43.§.fin.
Parendi neceſſitas caret culpa. l.169
Pars maior quod ſtatuit, refertur ad omnes. l.160.§.1
Pendentia non extant. l.169.§.fi
Perſonale beneficium, cum perſona perit. l.6
Petitur iniquè antequam ſolui poteſt l.186
Pignori dare, fructus rei eſt. l.7
Plus cui licet, & minus licet. l.2
Plus transferre quis nequit, quam ip habet. l.
Plus continet minus. l.1
Pœnæ nomine exactum ſoluenti nō red-

redditur. l.36
Pœnales eiuſdem rei actiones aliæ alias perimunt. l.130
Pœnali in cauſa, benignius reſpondendum. l.155.in fi.
Pœnalis actio non tranſit ad hæredem. l.111.§.fin.
Pęnalis actio, perſonam non tranſgreditur. l.58
Pœnalis actio ſemel accepta, tranſit in hæredem. l.164
Pœnam rectè petit, qui in ipſum non incidit. l.154.§.fi.
Poſſeſſor habetur qui dolo deſijt. l.131. 150.157.§.1.
Poſſeſſor in pari lucro, præfertur. l.98. 126.§.fin.l.128.
Potens facere, vt conditioni pateatur, poſſe videtur. l.74
Poteſtas gladij delegari nequit. l.6
Prædo non eſt, qui pretium ſoluit. l.12
Principale cum interit, interit & acceſſorium. l.129.§.fin.l.178
Priuata conuentio, non mutat ius. l.27. 45.§.fin.
Priuilegia perſonalia, cum perſona realia, cum re intereunt. l.196
Prouocans ſine dolo moram non facit. l.93
Pugnantium in teſtamento, neutrum ratum eſt. l.188
Pupillus authore tutore, ritè contrahit. l.5.§. in fin ex dolo tutoris non tenetur. l.198. nec velle, nec nolle poteſt. l.189. pati non poteſt. l.110 §.2. pubeſcens furti, iniuriæ capax. l.111

Ra-

R

RAro accidentia non conſtituunt ius. l.64
Ratihabitio mandato comparatur. l.60. in fine.
Recepta contra ius, non habent conſequentiam.
Regula vitiata, perdit officium. l. 1. in fi.
Repetitio fauorabilior, quam lucrum aduentitium. l.41.§.1
Res iudicata pro veritate eſt. l.207
Reus fauorabilior actore. l.1.5
Reus fraudulentus ad intereſſe tenetur. l 78

S

SAnguinis iura, ciuilia non dirimunt. l.8
Scientes, & conſentientes fraudari nequeunt. l.1.5
Scripta ſine ſenſu, non ſcripta habentur. l 73. §. 3
Scriptoris error, partitus non nocet. l.92
Seruitus mortalitati comparatur. l.109
Seruo ſtipulante commodum domini eſt. l.18
Seruus ciuili iure pro nullo eſt. l.32. domini conditionē meliorem, deteriorē facere non poteſt. l.133. in cauſa libera interuenire nequit. l 175. in princ. non obligatus. l.22. non vſucapit. l.18. quæ facit, ei liberto non proſunt. l.140
Socij mei ſocius, ſocius meus non eſt. l. 46. §. fin.
Solemnia niſi ex æquitate non mutantur. l.183
Solida debentur, quæ diuidi nequeunt. l.192
Soluendo eſt, qui defenditur. l.99

Sol-

Soluens pretium, non eſt prædo. l.126
Soluitur quodque eo genere quo colligatur. l.35.100.153
Specialia inſunt generalioribus. l.107
Stipulationum initium ſpectatur. l.19.141. .fin.
Stipulante ſeruo, commodum domini eſt. l.18
Succeſſione duplici delata, vna repudiata alia valet.
Succeſſor eiuſdem iuris, cuius auctor fuit. l.143.175. §.fin.177
Surdus vbi non voce opus eſt, præſens eſſe poteſt. l.224
Suum recipiens, dolo non facit. l.229.

T

Tacita non ſemper nocent. l.77.195
Temporaria mutato ius p[illegible] non mutat. l.12.§.fi.
Tempus in ſtipulatione promiſ[illegible] cauſa adijcitur. l.17.186. in teſtamentis hæredis. l.27.in pr.
Tempus in ſtipulatione, quod ſpectetur. 19.141. §.fin.
Teſtamentaria ſucceſſio potior legitima eſt. l.86
Teſtamentorum interpretatio plenior. l.12
[illegible]eſtamentum petit, hæreditate non adita. l.111. & valet quod initio conſtitit. l.2[illegible]
Teſtatus, & inteſtatus paganus eſſe nequit. l.[illegible]
Timor vanus, non excuſat. l.184
Totum continet partem. l.113
Transferre quis non poteſt, plus quam habet. l.54
Tut[illegible]a redit eo, quo hæredi[illegible]s venit. l.75.

l.75. in princ.
Tutori datio eſt ſuorum hæredum. l.73. §.1.
Tutori dolus pupillo non nocet. l.19

V

Vanus timor non excuſat. l.185
Velle poteſt, qui nolle. l.34
Vendere, & vendenti conſentire diuerſa. l.160.§.in princ.
Vi non facit, qui vtitur iure ſuo. l.155. §.1.
Vis conſenſui contraria. l.116
Vitioſum initio, tempore non conualeſcit. l.26

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

l.73.

l.19

l.158
l.34
liue,
princ.
l.155.

l.116
nuale.
l.26

Digitized by Google

Digitized by Google